XRONIKA זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 112 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1990 • ΤΙΣΡΙ - ΧΕΣΒΑΝ 5751

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΕΒΡΑΙΟΥ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות
ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

"Σέρρες 1908", Πίνακας της κυρίας Καίτης Νικολάου

XPONIKA זכרונות
ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι πηγές της ιστορίας βρίσκονται, εκτός των άλλων, στη λογοτεχνία, στις καλές τέχνες, στη λαογραφία, στα ήθη - τα έθιμα κλπ. Μπορούμε μάλιστα να πούμε ότι οι πηγές αυτές επειδή είναι οι αμεσότερες προς το λαϊκό πνεύμα και τη λαϊκή σοφία, είναι οι περισσότερο θεμελιωμένες. Τα κείμενα της λογοτεχνίας, προερχόμενα από συγγραφείς διαφορετικών χρονικών περιόδων και στα οποία ο κάθε συγγραφέας βλέπει τα γεγονότα με το δικό του προσωπικό τρόπο, παρέχουν επίσης ποικιλία γνωμών, γνώσεων και περιστατικών. Από τη συνισταμένη όλων αυτών των στοιχείων προκύπτουν τα συμπεράσματα και οι κρίσεις. Αυτός ο πολλαπλασιασμός των απόψεων οδηγεί στη διαμόρφωση πληρέστερων εικόνων πάνω στα διάφορα θέματα.

Στο τεύχος αυτό έχουν συγκεντρωθεί έργα της Νεοελληνικής λογοτεχνίας που αναφέρονται στην παρουσία του εβραϊκού στοιχείου στη νεοελληνική ζωή και δημιουργία. Τα κείμενα αυτά είναι τόσο εύγλωττα, ώστε κάθε "παρουσίαση", θα κινδύνευε να καταστρέψει την αμεσότητά τους. Για το λόγο αυτό τα παραδίνουμε αυτούσια κι ασχολίαστα. Η μόνη παρέμβαση έγινε σε κάποια μεγάλης εκτάσεως κείμενα, που εξ ανάγκης καταχωρούνται αποσπασματικά. Μπορεί να υπάρχουν κι άλλα δημοσιεύματα, που δεν τα έχουμε υπόψη μας, και στο σημείο αυτό ζητάμε τη συμβολή των αναγνωστών μας.

Τα κείμενα αυτά της νεοελληνικής λογοτεχνίας, μαζί με αυτά που έχουν κατά καιρούς δημοσιευθεί στους δώδεκα τόμους του περιοδικού μας, καθώς και η περισπούδαστη "Ελληνική Εβραϊκή Βιβλιογραφία 1716 -1985", που έχει εκπονήσει ο κ. Σώζων Θωμόπουλος, αποτελούν πηγή ενημερώσεως και τεκμηριώσεως πάνω στον Ελληνικό Εβραϊσμό.

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο θέλει να ευχαριστήσει όσους βοήθησαν στην ειδική αυτή έκδοση και ιδιαίτερα τον ανθολόγο - γνωστό άνθρωπο των Γραμμάτων - κ. Αλμπέρτο Ναρ, στον οποίο ανήκει και η ευθύνη για την επιλογή των κειμένων. Επίσης την ζωγράφο κα Καίτη Νικολάου, που ευγενικά προσέφερε τον πίνακα για το εξώφυλλο.

ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Σημειωμα του Ανθολογου

Το τευχος αυτό, που είναι εξ ολοκλήρου αφιερωμένο στη νεώτερη Ελληνική Λογοτεχνία, αποτελούσε από καιρό πρόθεση και στόχο μας.

Φιλοδοξία του είναι να βοηθήσει τον αναγνώστη να προσεγγίσει ευχερέστερα τα όποια ζητήματα θέτει η ύπαρξη ενός σημαντικότατου σώματος της νεώτερης Ελληνικής Λογοτεχνίας, που αναφέρεται στον Εβραϊκό λαό γενικότερα ή στους Έλληνες Εβραίους και στο Ολοκαύτωμά τους ειδικότερα. Και τα κείμενά του αποτελούν σίγουρα μια χαρακτηριστική προσφορά των Ελληνικών Γραμμάτων. Προσφορά ασφαλώς όχι ευκαταφρόνητη, που δεν θα συναντήσουμε εύκολα σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή γραμματεία. Τα κείμενα όμως αυτά θα πρέπει να αντιμετωπιστούν μόνο σαν μεμονωμένες απόπειρες. Δεν αποτελούν δηλαδή χαρακτηριστικά δείγματα θεματολογίας και γραφής των δημιουργών τους, με εξαίρεση ίσως τις περιπτώσεις του Νίκου Καζαντζάκη και του Γιώργου Ιωάννου. Επομένως μόνο γενικές κατατάξεις τους είναι δυνατές, που μπορούν φυσικά να ξεκινήσουν από πολλών ειδών επιλογές. Γι' αυτό ακριβώς θεωρούμε απαραίτητο να επισημάνουμε πως είναι σήμερα παραπάνω από αισθητή η έλλειψη ειδικής μελέτης που θα αντιμετωπίσει το θέμα της φυσιογνωμίας του Εβραίου στα ελληνικά γράμματα, επιμένοντας ιδιαίτερα στα στοιχεία του συγκεκριμένου χρόνου και του συγκεκριμένου χώρου, που το ειδικό τους βάρος καθορίζεται και αποτιμάται από τον ίδιο τον συγγραφέα.

Οφείλουμε επίσης να επισημάνουμε ότι πίσω από τα κείμενα του έντεχνου λόγου υπάρχει και μια αρκετά εκτεταμένη λαϊκή παράδοση, που ούτε μπορεί ούτε πρέπει να αγνοηθεί. Η παράδοση αυτή μας διασώζει μια τυποποιημένη μορφή του Εβραίου στον Ελλαδικό χώρο. Το φαινόμενο είναι βέβαια φυσιολογικό μια και εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα θα συναντήσουμε και στην ελληνιστική και στη ρωμαική και στη βυζαντινή περίοδο και στην εποχή της Τουρκοκρατίας. Οι Κοινότητες αυτές, με εξαίρεση εκείνη της Θεσσαλονίκης, ήταν συνήθως ολιγάριθμες, κλειστές, συντηρητικές κοινωνίες, συσπειρωμένες σε ιδιαίτερες συνοικίες. Και η διαφοροποίηση δεν περιορίζεται μόνο στο θρήσκευμα, αλλά επεκτείνεται και στη γλώσσα και στα έθιμα και γενικά στον τρόπο ζωής. Αυτή λοιπόν η αυτοαπομόνωση, η αποφυγή της ένταξης στον ευρύτερο περίγυρο, θα δημιουργήσουν ένα πλήθος από προκαταλήψεις που θα περάσουν και στα μνημεία του λαϊκού λόγου, στις παροιμίες, στα δημοτικά τραγούδια και τέλος στο θέατρο σκιών, όπου η φιγούρα

του Εβραίου θα αποτελέσει τη συνισταμένη της αρνητικής στάσης της λαϊκής παράδοσης.

Το αντίθετο ακριβώς παρατηρούμε στα περισσότερα κείμενα του έντεχνου λόγου, που φαντάζουν σαν να προσπαθούν να αποκαταστήσουν τη διαστρεβλωμένη εικόνα στις σωστές της διαστάσεις. Κι αυτό είναι επίσης φυσιολογικό, καθώς περνούν τα χρόνια.

Επιλέξαμε λοιπόν κάποια από τα κείμενα αυτά που, όσο πειθαρχημένα κι αν εμφανίζονται, όσο κι αν η αφαιρετική ικανότητα των δημιουργών τους είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεδομένη, όσο κι αν για την καλλιτεχνική ανάπλαση των βιωμάτων που τα ενέπνευσαν απαιτήθηκε, κατ' αρχήν, το εποπτικό βλέμμα της από χρονική απόσταση θεώρησης, θα διατηρούν πάντοτε, για μας, την άφθαρτη αξία ενός πολύτιμου ντοκουμέντου.

Τελειώνοντας, ευχαριστούμε θερμότατα το **Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος** που αποδέχθηκε την εισήγησή μας για την έκδοση του ειδικού αυτού αφιερώματος, καθώς και τον κύριο **Ντίνο Χριστιανόπουλο** και την κυρία **Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου** για την πολύπλευρη βοήθειά τους.

ΑΛΜΠΕΡΤΟΣ ΝΑΡ

ΑΝΤΙ ΝΑ ΦΩΝΑΣΚΩ...

Του ΜΑΝΩΛΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

Αντί να φωνασκώ και να συμφύρομαι
Με τους υπαίθριους ρήτορες και τους αγύρτες
- Μάντεις κακών και οραματιστές -
Όταν γκρεμίστηκε το σπίτι μου
Και σκάφτηκε βαθιά με τα υπάρχοντα
(Και δεν μιλώ εδώ για χρήματα και τέτοια)
Πήρα τους δρόμους μοναχός σφυρίζοντας.
Ήτανε βέβαια μεγάλη η περιπέτεια
Όμως η πόλις φλέγονταν τόσο όμορφα
Ασύλληπτα πυροτεχνήματα ανεβαίνανε
Στον πράο ουρανό με διαφημίσεις
Αιφνίδιων θανάτων κι αλλαξοπιστήσεων.
Σε λίγο φτάσανε και τα μαντάτα πως
Κάηκαν όλα τα επίσημα αρχεία και βιβλιοθήκες
Οι βιτρίνες των νεωτερισμών και τα μουσεία
Όλες οι ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων
Και θανάτων - έτσι που πια δεν ήξερε
Κανείς αν πέθανε ή αν ζούσε ακόμα -
Όλα τα δούναι και λαβείν των μεσιτών
Από τους οίκους ανοχής τα βιβλιάρια των κοριτσιών
Τα πιεστήρια και τα γραφεία των εφημερίδων.
Εξαίσια νύχτα, τελεσίδικη και μόνη
Οριστική (όχι καθόλου όπως οι λύσεις
Στα περιπετειώδη φιλμ).
Τίποτα δεν πουλιόταν πια.
Έτσι λαφρύς και περιττός πήρα τους δρόμους
Βρήκα την Κλαίρη βγαίνοντας.
Απ' τη Συναγωγή κι αγκαλιασμένοι
Κάτω απ' τις αψίδες των κραυγών
Περάσαμε στην άλλη όχθη με τις τσέπες
Χωρίς πια χώματα, φωτογραφίες και τα παρόμοια.

Τίποτα δεν πουλιόταν πια.

("Τα Ποιήματα", Αθήνα 1985)

...Σε κλειστά τραίνα...

Του ΤΑΚΗ ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ

Σε κλειστά τραίνα
Μεταφέρουν φαντάσματα

Στεφάνια που αποστρέφονται
Τους θρήνους των μαρτυρικών γάμων

Έξοδος αποκαλυπτική

"Είστε αδερφοί μας"

Φωνάζουν από τα τραίνα

Το λυχνάρι μας είναι ρόδινο

Δε θα μπορέσει το σκοτάδι
Να διαπεράσει τη σάρκα μας.

("Χειμερινό Ηλιοστάσιο" - Χρονικό της Κατοχής - 1948)

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΙΝΟ

Του ΒΑΣΙΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Η ξαφνική του επίσκεψη με ξύπνησε απ' τον λήθαργο και μ' έκανε να σκεφτώ. Ο κύριος ήθελε ν' αγοράσει το σπίτι μου, μια μονοκατοικία, κοντά στην Παναγία των Χαλκαίων, απ' τις λίγες που υπήρχαν ακόμα, αχάλαστες, στο κέντρο της πόλης. Δεν ήξερα, στην αρχή, αν γνώριζε πως το σπίτι αυτό δεν ήταν δικό μου, αλλά του φίλου μου του 'Ινο και της μάνας του που φύγαν το 1943 απ' τη Θεσσαλονίκη κι έκτοτε δεν ξαναγύρισαν.

Η φάτσα του, πρέπει να πω, δεν μου άρεσε καθόλου. Χοντρός, καραφλός, γυαλάκιας, ενώ τρώγαμε μαζί κοντά στη θάλασσα το ίδιο βράδυ, τον έβλεπα να ρίχνει τη φρέσκια μαρίδα στο "ντεπό" του, σα νά 'ταν κουφέτα.

-Μα αφού δεν πληρεί τους όρους για πολυκατοικία, του είπα, πώς θα χτίσετε;

-Μη σε νοιάζει, μου είπε. 'Εχουμε τα μέσα. Και μου πρόσφερε ένα ποσό αστρονομικό.

Κάτι ψιλιάστηκα απ' τον επίμονο τρόπο που μου ζητούσε να του το πουλήσω, κι είπα πως θα το σκεφτώ. 'Ενα "γιαβόλ" που του ξέφυγε, στο τέλος, το δικαιολόγησε πως ήταν η κληρονομιά απ' τη θητεία του στη Γερμανία.

Η μνήμη του 'Ινο ξύπνησε μέσα μου επιτακτική: ζητούσε, όχι πια εκδίκηση, αλλά προστασία. 'Ολο αυτό το συγκεντρωμένο λίπος πάνω στο γουρούνι αυτό! Δεν είχε χορτάσει κρέατα, σφαχτά, λουκάνικα Φρανκφούρτης στη ζωή του;

Επέστρεφε ατόφιος σ' εκείνη τη μέρα ή ήταν εκείνη η μέρα που μου τον επέστρεφε, καν δεν θυμάμαι αν ήταν λιακάδα ή βροχερή, τίποτα, μόνο: ο 'Ινο φεύγοντας, με παρακάλεσε να μείνω σπίτι τους, ώσπου να γυρίσει.

Πρόσφυγας ήμουν κι εγώ, απ' την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, πρωτότοκος σε μια οικογένεια που ο πατέρας έπεσε θύμα της βουλγαρικής εισβολής κι η πρόταση του 'Ινο μου άρεσε. 'Εφυγα απ' την καλύβα του Χιρς κι ήρθα εδώ, όπου πραγματικά νόμιζα πως θά 'ταν προσωρινά, για λίγο.

Κάποτε ο πόλεμος κι οι συμμαχικοί βομβαρδισμοί τελείωσαν, αυτοί που ήταν να γυρίσουν γύρισαν, όσοι ήταν να μείνουν ρέστοι σ' ένα ληξιπρόθεσμο λογαριασμό παραμείναν κι εμείς μεγαλώσαμε, γίναμε έφηβοι, άντρες και σαν τη Δάφνη, που την κυνηγούσε ο Απόλλωνας, αλλάξαμε κι από άνθρωποι γινήκαμε δέντρα: ριζώσαμε στα σπίτια των αλλονών, γίναμε κύριοι με τη χρησικτησία, ακινήτων που δεν υπήρχαν σε διαθήκες, γιατί κανείς δεν πίστευε πως το τέλος θα 'ρχόταν έτσι ξαφνικά ή και σ' όσες βρέθηκαν κι ανοίχτηκαν λείψανε οι κληρονόμοι.

Είναι αλήθεια ότι λαχτάρησα πολύ στην αρχή, πολύ μου έλειψε η μη επιστροφή του. Αλλά απ' την άλλη, θά 'ταν ψέμα να έκρυβα πως ο γυρισμός του δεν θα μ' ενοχλούσε.

Είχα γκρεμίσει εκείνο τον απαίσιο τοίχο του διαζώματος κι είχα φτιάξει ένα εικονοστάσι (οι Εβραίοι δεν είχαν εικονίσματα στα σπίτια τους), είχα, κοντολογής, βολευτεί σ' αυτό το σπίτι που όσο οργίαζαν οι κατασκευές μαμούθ ολόγυρα, τόσο αποκτούσε αξία. 'Οσοι είχαν έρθει να ρίξουν τις σπόντες τους, να με λαδώσουν, φύγαν πανικόβλητοι γιατί μια εποχή, τόσο οι τύψεις με καταπίεζαν, που έβγαζα ομοιώματα του 'Ινο στο μπαλκόνι να κυνηγούν αυτούς που θέλαν να σπιλώσουν τη μνήμη του.

Τα χρόνια με ηρέμησαν. Είδα τη σχετικότητα των πραγμάτων, μα ποτέ δεν έδωσα συγχωροχάρτι στους ναζί. Κάθε Γερμανός μου προκαλούσε την ίδια αλλεργία, όπως ένα κομμάτι λαρδί. Είτε ήταν θαυμαστής του Μπετόβεν, είτε του Νίτσε, είτε του Αϊνστάιν, είτε του Μαρξ, για μέ-

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΙΝΟ

Του ΒΑΣΙΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

να σήμαινε: υποψήφιος δολοφόνος.

Το ξέρω, άλλοι καιροί δεν θα ξέρουν για ποιό πράγμα μιλάμε. Και θα πρέπει να πάει κανείς στο 'Αουσβιτς, όπως πήγα εγώ, κι έψαξα σ' εκείνο τον εφιαλτικό τοίχο με τα μικρά - μικρά χαραγμένα ονόματα (χιλιάδες) να βρω το όνομα του φίλου μου και αθέλητου κληροδότη. Τριάντα χρόνια πέρασαν από τότε. Δεν υπήρχε για μένα θέμα πια. Κινδύνευα κι εγώ να τελευτήσω.

Ζούσα σα μια κουκίδα σε μια μεγάλη τοιχογραφία, που αν δεν έπεσε με τους τελευταίους σεισμούς, θα γκρεμιζόταν οπωσδήποτε με τους επόμενους ή τελοσπάντων (είχα την αίσθηση) μιας άτμης που αχνίζει σαν την άλω γύρω από τα πρόσωπα, όπως εκείνο το φωτοστέφανο σε μερικούς πίνακες της Αναγέννησης, προπαντός του Καραβάτζιο, που ενώ είναι απόλυτα ρεαλιστικός στη σύλληψη και στην εκτέλεση του πίνακα και δείχνει π.χ. μια φτωχή κι εγκαταλειμένη γυναίκα μ' ένα μωρό στην αγκαλιά, μπροστά σε μια πόρτα ανοιχτή, δίπλα σ' ένα τοίχο φθαρμένο, να υποδέχεται τρεις ανθρώπους, έξαφνα με το φωτοστέφανο πάνω απ' το κεφάλι της γίνεται η Παναγία με το βρέφος που ανοίγει την πόρτα μας στους τρεις μάγους.

Από την άποψη αυτή ήμουν απόλυτα δικαιολογημένος, να θεωρώ ξαστοχημένη τη ζωή μου και ν' αρνούμαι την άλω ή το φωτοστέφανο ή το χρίσμα οποιουδήποτε Κόμματος, Θρησκείας ή Μεταφυσικής, έχοντας παραδεχτεί τη μοίρα μου σαν περιθωριακού της Ιστορίας, ενός απ' τους χιλιάδες σταυρούς στο μέτωπο, ανώνυμος, χωνεμένος σε μια βαθιά λακούβα που κακοφορμίζει.

Δεν φανταζόμουν ποτέ ότι θα τύχαινε να τον ξαναθυμηθώ, τον φουκαρά τον 'Ινο, με το κίτρινο αστέρι στο μπράτσο, στην Εγνατία οδό, κι εγώ μικρός, παιδί σε μια κοινωνία μεγάλων, ο 'Ινο δεν ήξερε, μιλούσε ως την τελευταία στιγμή για τα παιχνίδια μας, άρα το ταξίδι γι' αυτόν ήταν μετ' επιστροφής, ούτε μπορούσε να διανοηθεί, ούτε εγώ μπορούσα, ούτε κι η μάνα του που μου έλεγε, τα τελευταία της λόγια, μην αφήσω απότιστο τον βασιλικό, πάνω απ' το κάρο, ενώ φεύγανε, πως θα τον ξαναθυμηθώ, λέω, τώρα στα γεράματα. Νόμιζα ότι η ζωή, όπως κι η Ιστορία, περνάει στα ψιλά των ασβεστωμάτων που λέγονται δεκαετίες κι εμείς "βιαστικά κι άπειρα όντα της στιγμής" τελικά δεν σημαίνουμε περισσότερο από μια κουτσουλιά περαστικού πουλιού σ' ένα αναμνηστικό άλμπουμ με φωτογραφίες.

'Ωσπου, ο τύπος αυτός (είχε τελειώσει τις μαρίδες, το χταποδάκι και την τσιροσαλάτα κι ήταν τώρα στη συναγρίδα του), με ταρακούνησε με την αυθάδειά του.

-Δεν θέλω αντιπαροχή, ξανάπα.

-'Ο,τι θέλεις μάνα μου, είπε κι έβγαλε ένα αγκάθι απ' το δόντι του, στραβό σαν αγκίστρι.

-Θα στο πουλήσω, με τον όρο ότι θα κάνω εγώ τις εκσκαφές, είπα και τον κάρφωσα μ' ένα βλέμμα βαθύ, κοφτερό, αναστενάρικο.

'Ηταν πάλι πριν από λίγες μέρες, όταν, στην Καβάλα τούτη τη φορά, ρίχνοντας ένα παλιό διόροφο στα Ποταμούδια, οι εργάτες χτύπησαν τον θησαυρό. Κοσμήματα και λίρες, σε τενεκέδες, θαμένα βαθιά στη γη, τινάχτηκαν στον ήλιο. Γίναν επεισόδια στο πλιάτσικο, ώσπου νά 'ρθει η αστυνομία. Το σπίτι ήταν ιδιοκτησία των Μπενβενίστε. Γράψαν οι εφημερίδες σχετικά:

ΠΑΛΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η αναζήτηση χαμένων θησαυρών είναι μια παλιά ιστορία στην Ελλάδα. Το συγκεκριμένο όμως ενδιαφέρον από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου συγκεντρώθηκε στις εβραϊκές περιουσίες, ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη και στις επαρχίες Σερρών, Καβάλας, Βεροίας και Λαρίσης, όπου από τις 77.000 Εβραίους, που τις κατοικούσαν, οι 67.000 θανατώθηκαν από τους ναζήδες.

Στη Θεσσαλονίκη ήταν εγκατεστημένοι 50.000 Εβραίοι σε 11.000 ιδιόκτητα σπίτια, με 2.000 βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις. Η περιουσία τους περιελάμβανε χιλιάδες οικόπεδα και αγροτικές εκτάσεις, ενώ ο χρυσός που βρισκόταν στα χέρια τους υπολογίζεται σύμφωνα με επίσημα στοιχεία σε 2.250.000 λίρες.

Τον είδα που γούρλωσε τα μάτια, σα να μην πίστευε στα αυτιά του. 'Ηταν έτοιμος να επιτεθεί στο κεφάλι του ψαριού, όταν με μια κίνηση απωθητική τό 'σπρωξε πέρα, κατέβασε την πετσέτα απ' το λαιμό του και με κακία στο μάτι πρόφερε:

-Αφού το σπίτι αυτό δεν είναι δικό σου. Γιατί δεν επωφελείσαι απ' την πρότασή μου, να κά-

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΙΝΟ

Του ΒΑΣΙΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

νουμε χωριό.

-Ποτέ δεν είπα το αντίθετο, του αποκρίθηκα, ενώ σκεφτόμουν: Οι θησαυροκυνηγοί σκάβουν υπόγεια, κόβουν δέντρα, ανοίγουν τρύπες σε τοίχους, καταστρέφουν σπίτια ολόκληρα και ανασκάπτουν χωράφια. Το γεγονός όμως αυτό δεν σημαίνει ότι είναι κανενός αλλουνού, πρόσθεσα.

Έφυγε αφήνοντάς μου την κάρτα του με τα τηλέφωνά του. Αν άλλαζα γνώμη, να τον έπαιρνα, αλλιώς...

Και με μια μετέωρη απειλή στον αέρα, μ' άφησε εκεί στη θάλασσα και χάθηκε με την τελευταίου τύπου Μερσεντές του.

Ω, Θεέ μου. Είμαι Έλληνας. Στο αίμα μου πάλλει ο Πελοπίδας κι ο Επαμεινώνδας. Φορώ σώβρακα Σωκράτη, ταξιδεύω με την Πλάτων Τουρς, είμαι στο κλαμπ Γιούλισες κι έχω κουπόνι για την Ταβέρνα των Θεών. Είμαι Έλληνας. Αλλά δεν μπορώ ν' αντέξω αυτή την αγνωμοσύνη των Ρωμηών για ό,τι τους είναι ξένο. Χάρηκαν, το καταλαβαίνετε, για το ξερίζωμα χιλιάδων ψυχών. Εγώ περνάω και μαραίνομαι απ' τα λημέρια που ήταν άλλοτε εβραϊκά. Αυτοί περνάν και χαίρονται.

Ποιοί οι αυτοί; Ποιός εγώ; Θα εξηγηθώ αμέσως.

Οι τεράστιες εβραϊκές περιουσίες ήταν ο πρώτος στόχος της βουλιμίας του Μαξ Μέρτεν, του ισχυρότερου ναζί στη Βόρειο Ελλάδα και των Ελλήνων συνεργατών του. Συνέταξε ένα γενικό σχέδιο για την αρπαγή των περιουσιών.

Πρώτη ενέργειά του ήταν να υποχρεώσει την εβραϊκή κοινότητα να καταβάλει 2.000.000 δρχ. (20.000 λίρες) για την εξαγορά της καταναγκαστικής εργασίας. Οι Εβραίοι πλήρωσαν το ποσό, αλλά η καταναγκαστική εργασία συνεχίστηκε.

Ιάσων Ι. Ιασωνίδης
Εργολαβίαι Ε.Π.Ε.
Νίκωνος 18 Θεσ/νίκη, τηλ. κ.λπ.

Δυο μέρες μετά την επίσκεψή του, ήρθε ένας εφοριακός για έλεγχο των ακινήτων, ήρθε κι ένας του ΟΤΕ για μια βλάβη, τάχα, στο τηλέφωνό μου, που δεν υπήρχε. Και για την είσπραξη ενός τέλους για την τηλεόραση. Στο δρόμο αισθανόμουν τον ίσκιο μιας πράσινης Βόλβο να μ' ακολουθεί πιστά. Όλα αυτά για να καταλήξουν πού;

Απ' τη μεριά μου, προσπαθούσα κι εγώ να βρω τα ματωμένα ίχνη του εργολάβου.

Όταν δημιουργήθηκε το γκέτο της Θεσσαλονίκης (στρατόπεδο Βαρώνου Χιρς εκεί που είναι σήμερα το Ιπποκράτειο Νοσοκομείο), ο αρχηγός των "κομμάτων Ρόζεμπεργκ" Ντίτερ Βισλιτσένυ που είχε σταλεί με ειδική εντολή του Άντολφ Άιχμαν στη συμπρωτεύουσα, εφάρμοσε ειδικά βασανιστήρια για την απόσπαση ομολογιών για κρυμένο χρυσάφι. Αργότερα, ο ίδιος αυτός ναζί, λίγο πριν εκτελεσθεί - με απόφαση του Εθνικού Δικαστηρίου της Μπρατισλάβα - κατέθεσε ενόρκως ότι:

"Τα κατατεθέντα υπό των Εβραίων χρήματα παραδόθηκαν στον στρατιωτικό διοικητή Θεσσαλονίκης, ο οποίος τα κατέθεσε μαζί με κοσμήματα και άλλα τιμαλφή στην Τράπεζα της Ελλάδος. Τί απέγιναν αυτά, δεν γνωρίζω".

Γνωρίζει όμως και πολύ καλά ο τύπος μου. Κολλητός του Μέρτεν, τότε με το όνομα Ιγνατιάδης, χωρίς φαλάκρα, νέος, ωραίος, γυναικάς (τ' αθώα κορίτσια της Κατοχής που πεινούσαν), επιδόθηκε σαν λήσταρχος στο κυνήγι των περιουσιών.

Μπροστά στο όργιο της αρπαγής που μεθοδευόταν, οι Εβραίοι μηχανεύθηκαν χίλιους δυο τρόπους για να ξεφύγουν και να σιγουρέψουν ό,τι μπορούσαν από το χρυσό τους σε νομίσματα και κοσμήματα. Οι πλουσιότεροι υπέστησαν τα πιο απάνθρωπα βασανιστήρια για να αποκαλύψουν που είχαν κρύψει τους θησαυρούς τους. Πολλοί από αυτούς ομολόγησαν, ενώ άλλοι προτίμησαν να πεθάνουν μαζί με το μυστικό τους.

Πριν φτάσει στην αναζήτηση των θαμμένων αυτών μυστικών, μετά το τέλος του πολέμου, από φωτογραφίες του Ιασωνίδη που βρέθηκαν, συμπεραίνουμε πως παρουσιάζεται με άλλα ονόματα, πράγμα που κάνει υπερβολικά δύσκολη την εντόπισή του.

Μένει πάντως στην Τσιμισκή, αυτό είναι δεδο-

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΙΝΟ

Του ΒΑΣΙΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

μένο, κοντά στη Διαγώνιο, κι έχει ένα κυνηγετικό όπλο. Με τον φίλο του τον Μαξ (Μέρτεν) οργιάζουν. Κυνήγια, γλέντια, χοροί και η αρπαγή των εβραϊκών περιουσιών μεθοδεύεται.

Δημιουργούν την ΥΔΙΠ (Υπηρεσία Διαχειρίσεως Ισραηλινών Περιουσιών) στηριγμένη πάνω σ' ένα εξώφθαλμο ψέμα του Μέρτεν: ότι τάχα γίνεται η δήμευση για να μεταβιβαστεί στο ελληνικό δημόσιο.

Ο Ιασωνίδης πρωτοστατεί. Είναι η ντόπια σούπερ δύναμη. Με τον Μέρτεν απλησίαστο πίσω απ' το πέπλο της Γκεστάπο, γίνεται αυτός ο μοχλός που κινεί τα παρακάλια, τις παρακλήσεις, τα συμφέροντα των ενδιαφερομένων. Κι έχει κόψει για τον εαυτό του μίζα γερή. Και προσπαθεί να παντρέψει την αδελφή του και να χωρίσει τη μάνα του απ' τον πατριό του, χωρίς επιτυχία.

Να τί διηγούνται οι ελάχιστοι επιζήσαντες εκείνης της εποχής απ' την Κόλαση:

■ *ΙΩΣΗΦ ΚΑΡΑΣΣΟ: Περάσαμε από φρικτά βασανιστήρια για να αποκαλύψουμε τις κρυψώνες με τις περιουσίες μας. Πολλούς συμπατριώτες μου τους έψαχναν ακόμα και στα απόκρυφα μέρη του σώματός τους για να βρουν λίρες. Ψάχνοντας βρήκαν λίρες μέσα σε τακούνια παπουτσιών.*

■ *ΙΩΣΗΦ ΓΚΑΤΕΝΙΟ: Ανέσκαψαν τη νύκτα όλο το υπόγειο του σπιτιού μου για να βρουν λίρες.*

■ *ΔΑΥΙΔ ΚΙΝΤΕΡ: Παρέδωσα τα χρήματά μου (17 εκατ. δρχ.) σε γείτονες για να μην τα βρουν οι ναζί. Οι γείτονες παραδόθηκαν και οι Γερμανοί δώρησαν στην καταδότρια μια πουδριέρα της γυναίκας μου, χωρίς να γνωρίζουν ότι ήταν γεμάτη χρυσό.*

Και τότε ο Ιασωνίδης, για να λύσει το πρόβλημα σε μονιμότερη βάση, γίνεται ο εμπνευστής της εταιρείας Ελ - Τουρκ.

Οι Γερμανοί είχαν διαδώσει ότι θα δημιουργούσαν στην Πολωνία μια καινούργια εβραϊκή δημοκρατία, με πρωτεύουσα την Κρακοβία.

Σύμφωνα με το σχέδιο αυτό, οι Εβραίοι μπορούσαν να αλλάξουν στην Θεσσαλονίκη τα χρήματά τους με επιταγές σε Ζλότυ, που θα τους χρησίμευαν στη νέα τους πατρίδα. Οι πιο εύπιστοι άλλαξαν τις λίρες με επιταγές για να αποδειχθεί γρήγορα ότι ήταν όλες πλαστές.

Ένα μέρος από το χρυσάφι των Εβραίων της Θεσσαλονίκης πέρασε στα θησαυροφυλάκια του Γ' Ράιχ. Αυτό φαίνεται και από μια επιστολή του Ναζιστή ηγέτη Γκαίριγκ προς τον διευθυντή της Ντώυτσε Μπανκ, με την οποία ζητούσε να του ανοίξει λογαριασμό για το χρυσάφι των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, αλλά και γενικότερα της Ελλάδος. Για τη δουλειά αυτή, οι Γερμανοί είχαν επινοήσει μια καταπληκτική απάτη. Δημιούργησαν μια ψευτοεταιρεία με το όνομα "Ελατούρκ", που ανέλαβε να διακινήσει το χρυσάφι από την Ελλάδα στη Γερμανία, καμουφλαρισμένο σε τρόφιμα.

Ο Ιασωνίδης, με τ' όνομα Γιακάς, βρίσκεται στα χαρτιά διευθυντής της εταιρείας αυτής, που τελικά ποτέ δεν μπήκε σε λειτουργία.

Κινείται όμως δραστήρια, μες στην Κατοχή, μεταξύ Αθηνών - Θεσσαλονίκης. Κατεβαίνει συχνά στην πρωτεύουσα για "δουλειές". Μια φορά οι αντάρτες ανατινάζουν το τρένο κοντά στη γέφυρα της Παπαδιάς, κουβαλούσε πολεμοφόδια κι είχε δύο βαγόνια με επιβάτες για μόστρα. Ο Ιασωνίδης κοιμόταν στο βαγκόν λι. Όταν κατέβηκε να δει το μέρος της ανατίναξης, έκανε το σταυρό του: το βαγόνι του είχε σταματήσει ακριβώς στο χείλος του γκρεμού, λίγο πριν απ' το βάραθρο που γεφύρωνε η καταστραμένη γέφυρα.

Το μίσος του για την Αντίσταση έτσι φουντώνει, αλλά ποτέ δεν κινείται ανοιχτά, δεν καταδίδει. Ξέρει ότι θα ζήσει στην Ελλάδα και έχει ανάγκη τους Έλληνες. Άλλο οι Εβραίοι.

Με την απελευθέρωση χάνονται τα ίχνη του. Ακολούθησε τα γερμανικά στρατεύματα ενώ υποχωρούσαν ή την κοπάνισε από μόνος του, πράγμα πιο πιθανό; Πάντως, μέχρι το 1952 που ανοίγει μπαρ στο Μόναχο, κανείς δεν ξέρει πού πέρασε. Στην Αργεντινή; Αιχμάλωτος των Ρώσων; Στην Αίγυπτο;

Το μπαρ δεν έχει τίποτα το ελληνικό. Συχνάζουν τύποι όλων των κατηγοριών. Μέσα σ' αυτούς κι ο φίλος του ο Μαξ. Σχεδιάζουν, ασφαλώς την επιστροφή, γιατί ο εγκληματίας, λένε, πάντα επιστρέφει στον τόπο του εγκλήματος.

Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ Ο ΙΝΟ

Του ΒΑΣΙΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Γιατί μέσα στον πανικό τους τότε να τα μαζέψουν και να γλιτώσουν, κρύψαν το '45, με την ήττα του Χίτλερ, πολλούς εβραϊκούς θησαυρούς. Δέκα χρόνια μετά, είναι καιρός να τους ξεθάψουν. Έχουν επισημάνει κι όσους δεν πρόλαβαν να τους ανακαλύψουν ποτέ. Και από τη Βαυαρία ετοιμάζονται για δράση.

Μελετούν χάρτες, καταστρώνουν σχέδια. Ο Μαξ, μεταμφιεσμένος σε τουρίστα, κατεβαίνει με ψεύτικο διαβατήριο δυο τρεις φορές. Ο Ιασωνίδης, με τη βοήθειά του, παίρνει μια αντιπροσωπεία της Μέτζελερ (τα λάστιχα). Ανοίγει κατάστημα στη Θεσσαλονίκη να πηγαινοέρχεται.

Στο μεταξύ είναι η εποχή που κάθε φασίστας και συνεργάτης των Γερμανών, απολαμβάνει της πλήρους προστασίας των ελληνικών αρχών. Παλιοί του συναγωνιστές είναι σήμερα στα πράγματα, στην Ασφάλεια και στη Χωροφυλακή. (Στη Θεσσαλονίκη δεν υπάρχει Αστυνομία).

Μ' έναν απ' αυτούς - απ' τους μεγάλους - συλλαμβάνει το σχέδιο ν' απαλλαγεί απ' το συνεταίρο του. Τον καρφώνει. Και το 1958 ο Μέρτεν συλλαμβάνεται. Θεωρείται μεγάλη επιτυχία της Ασφάλειας κι ο Ιασωνίδης εδρεώνεται κι αποκαθίσταται σαν εθνικόφρων.

Τότε, συνεταιρίζεται μ' έναν πόντιο πολιτικό μηχανικό, που είναι έξυπνος και γνωστός του απ' την κατοχή κι αρχίζουν να χτίζουν σπίτια, διαλέγοντας τις παλιές κι ακατοίκητες σχεδόν εβραϊκές μονοκατοικίες ή διόροφα.

Ίσως γιατί στη μέχρι σήμερα λεηλασία της αμύθητης αυτής περιουσίας είχαν ή εξακολουθούν να έχουν συμμετοχή "επιφανείς" οικονομικά Έλληνες, χαφιέδες τότε των αρχών κατοχής, ναζήδες κι απόμαχοι των συμμαχικών στρατευμάτων.

Βλέπουμε λοιπόν ότι το κόλπο είναι βαθύτερο και καλά διεθνώς δικτυωμένο.

Στο κυνήγι για την ανεύρεση αυτών των περιουσιών δεν έχουν συμμετοχή μόνο Έλληνες, αλλά και ξένοι, κυρίως Γερμανοί, Ιταλοί και Άγγλοι που έζησαν εδώ στην περίοδο του πολέμου και επέστρεψαν σαν "τουρίστες" εξοπλισμένοι με χάρτες και σχεδιαγράμματα για να τους ξεθάψουν.

Αχ, αχ, και πάλι αχ. Η εξουσία είναι φτιαγμένη από επενδυμένη αξία που την ασβεστοποίησε το κεφάλαιο. Την τσιμεντοποίησε η υπεραξία και την έβγαλε στο σφυρί το δαιμόνιο των εμπόρων των εθνών.

Όλα τα άλλα, θα μου επιτρέψετε να πω, πως υπολείπονται του βάρους του εξεταζομένου θέματος. Αν τελικά καλός χριστιανός γίνεσαι με το να ορέγεσαι λίρες του Γιούδα, είναι καλύτερα να γίνεις Ιούδας εσύ και να εισπράξεις τα τριάντα αργύρια. Όμως είναι πολύ βολικό να καίμε ομοιώματα του Ιούδα για να εφησυχάζουμε τη συνείδησή μας.

Κι ο Ιασωνίδης τί απέγινε; Πρόεδρος ποδοσφαιρικού σωματείου, κοιλαράς εργατοπατέρας που δακρύζει για τους φίλους του που χάθηκαν και χτίζει σπίτια.

Γι' αυτά τα σπίτια βρέθηκα κι εγώ μέσα στα σχέδιά του. Και κλώτσησα. Με τα στοιχεία που κατάφερα να μαζέψω, του έκανα μια πρώτη κρούση. Τ' αυτί του δεν ίδρωσε με τις απειλές. Και το χειρότερο, οι άλλοι με κοίταζαν σαν κακόπιστο άνθρωπο. Ο Ιασωνίδης τους ενέπνεε εμπιστοσύνη, τον εκτιμούσαν, ήταν πολίτης ευϋπόληπτος και μανιώδης στα ποδοσφαιρικά.

Πιστός στη μνήμη του φίλου μου του Ίνο, όμως, εγώ δεν τά 'βαζα κάτω. Έκανα μήνυση και η υπόθεση πήρε έναν καλό δρόμο. Δεν έλπιζα στην καταδίκη του, αλλά στο ρεζίλεμά του μέσω του Τύπου. Προσφέρονταν κι η εποχή του εκδημοκρατισμού (1966).

Μα πάλι στάθηκα άτυχος, γιατί στο μεταξύ έγινε η χούντα και ο Ιασωνίδης βρέθηκε Νομάρχης στη Θεσσαλονίκη.

Α, φίλε μου Ίνο, είπα. Είσαι σαφώς άτυχος. Και κάθε μέρα τώρα περιμένω τη βίαιη έξωσή μου. Αλλά αυτός είναι τόσο σαδιστής, που ένα χρόνο τώρα που είναι πάλι στα πράγματα, δεν μ' έχει πειράξει.

Μήπως μέσα στη φούρια του με ξέχασε; Μήπως έχει μεγαλύτερους λαγούς να κυνηγήσει;

Ξέρω πως είμαι κυκλωμένος και δεν κοτώ να βγω απ' το λαγούμι μου.

(Από το "Οι Ρεμπέτες και άλλα διηγήματα", Αθήνα 1977)

Η ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΕΣΘΗΡ

Του Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ

.....

Κάμνοντας τη διαδρομή μου μέσα στο έργο του 'Οσκαρ Ουάιλντ, είχα σταματήσει πολύ σ' ένα κομψοτέχνημα του δραματικού του λόγου. 'Ηταν η "Φλωρεντινή τραγωδία", με την ερά-σμια Μπιάνκα και τον δραματικό εκείνον εμπορά-κο, το γερο - Σιμόνε. Κι ονειρεύτηκα, να δοκιμάσω κι εγώ τη δύναμή μου στο είδος τούτο της ποίησης. Και βάλθηκα ν' αναζητώ το πρόσωπο του δικού μου τραγικού ήρωα. Και το βρήκα μέσα στη Βίβλο. 'Ηταν η Εσθήρ, η τραγική Εβραιοπούλα, που η μοίρα του Ισραήλ την είχε κάμει γυναίκα του βασιλιά Ασουήρου, για να μπορέσει να σώσει από τον αφανισμό το λαό της. 'Ομως, τούτο το βιβλικό περιστατικό δε χωρούσε μέσα στα στενά περι-θώρια ενός μονόπρακτου θεατρικού έργου, καθώς ήταν η "Φλωρεντινή Τραγωδία". Η νεα-νική αποκοτιά των είκοσι δύο μου χρόνων, παρέσυρε τη φρόνησή μου στο χορό μιας πο-λύπρακτης τραγωδίας. 'Εκαμα μέσα μου το διάγραμμά της κι άρχισα να γράφω την πρώτη πράξη. Πρέπει τώρα να το πω, πως δεν είχαν περάσει ούτε δυο χρόνια, που είχα διαβάσει μιαν άλλη βιβλική τραγωδία, το "Σαούλ" του Αλφιέρι, στη μετάφραση του Γ. Καλοσγούρου. Κι ήταν φανερό, πως η "Εσθήρ" περπατούσε πάνω στ' αχνάρια του "Σαούλ".

Βρισκόμουν στο τέλος της πρώτης πράξης, όταν συλλογίσθηκα πως θάταν σωστό να βάλω τα ονόματα των προσώπων της τραγωδίας στην εβραϊκή τους μορφή, σύμφωνα με το πρωτότυπο κείμενο της Βίβλου. Και ζήτησα τη βοήθεια ενός Εβραίου συναδέλφου μου στους Σ.Ε.Κ. Μαζί με τη βοήθειά του ήρθε και μια οδυνηρή αποκάλυψη. Η Εσθήρ ήταν εθνική ηρωίδα των Εβραίων κι η περιπέτειά της είχε γίνει θεατρική επίδειξη στα εβραϊκά σχολεία, κατά τη γιορτή του Πουρίμ. Κι ακόμα, με το ί-διο θέμα είχε γράψει την ομώνυμη τραγωδία του κι ο Ρακίνας. Πανικοβλημένος από την α-ποκάλυψη τούτη, σταμάτησα το γράψιμο της δικής μου τραγωδίας. Θάταν η έσχατη αποκο-τιά να θελήσω να σταθώ δίπλα στο Γάλλο κλασσικό. Και θλιμένος βαθιά από την αναπά-ντεχη τούτη συγκυρία, αρνήθηκα να διαβάσω την "Εσθήρ" του Ρακίνα, μ' όλο που την είχα στη βιβλιοθήκη μου, σ' ένα τόμο, μαζί με άλλες τραγωδίες του. Και μέχρι σήμερα δεν είχα το κουράγιο να την πάρω στα χέρια. Ωστόσο, ύ-στερ' από λίγα χρόνια, τόλμησα ν' αποτελειώ-σω τη δική μου "Εσθήρ" με την προτροπή του Κωστή Παλαμά. Στο ευλογημένο πρώτο γράμ-μα του, όπου ερχόταν να μου δώσει χέρι, για να με ξαναφέρει στη ζωή, μου έγραφε πως έ-πρεπε να μην αφήσω ατέλειωτη την "Εσθήρ". Και πρόσθετε πως "ο ποιητής, όποιος, που α-ληθινά αγαπάει τη δουλειά του, πρέπει μπρος να τραβά, κι αν θέλει να καταφέρει κάτι που ν' αξίζει, να φαντάζεται πως είναι Πίνδαρος. Δά-ντης, Racine".

.....

(Από το βιβλίο "Σελίδες Αυτοβιογραφίας", Τόμος πρώτος: "Το πάθος", Αθήνα 1970)

ΕΣΘΗΡ

ΕΜΜΕΤΡΗ ΒΙΒΛΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Του Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ

(Αποσπάσματα)

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΣΚΗΝΗ Α'

.....

ΕΣΘΗΡ
Βάγια, βάγια καλή, του βασιλιά τη διάτα,
που αντιβουΐζει η χώρα πέρα ως πέρα, ακόμα
δεν ένιωσες σκληρά τ' αυτιά να σου τρυπάει;
Σ' αίμα ο λαός του Ισραήλ θα πλημμυρίσει
κι - αλιά! - γλυκειάς ελευθεριάς ποτέ τον ήλιο
δεν θ' αντικρύσει πια η τυραννισμένη του όψη.

.....

ΣΚΗΝΗ Β'

Εσθήρ, Αθάχ

ΑΘΑΧ

Δέσποινά μου,
μ' ευλάβεια προσκυνώ τη χάρη σου. Δεν πρέπει
η παρουσία μου εδώ να γίνει οργής αιτία,
αν μ' έφερε απροσκάλεστο μεγάλη ανάγκη.

ΕΣΘΗΡ
Τί τρέχει; μίλα! Συμφορές καινούργιες πάλι
μου μέλλεται ν' ακούσω; Της φωνής σου
ο τόνος μου φέρνει φόβο.

ΑΘΑΧ
Την καρδιά σου ας μην ταράζει
άδηλου φόβου ανησυχία κι άσκοπος τρόμος.
Ω! ας ήτανε, στου παλατιού σου το κατώφλι,
μια-μια να σωριαζόντανε της ζωής μου οι μέρες,
παρά κακών στη χάρη σου άγγελος να γίνω.

ΕΣΘΗΡ
Ποιά δύναμη τρανότερη από τη δική μου
σ' έσπρωξε μηνυτή στης θύρας το κατώφλι;

ΑΘΑΧ
Η Δέσποινά μου ξέρει τον Εβραίον εκείνο,
που άλλοτε φύλακας της ζωής του βασιλιά μας
από άναντρην επιβουλή δούλων εστάθη;

ΕΣΘΗΡ
Το Μορδοχάι;

ΑΘΑΧ
Ναι, τον ξανθόν εκείνο Εβραίο,
σε ανάξιων δούλων τη ζωή που έδωσε τέλος,
μαζί με τ' άνομα και σκοτεινά τους σχέδια.

ΕΣΘΗΡ
Λοιπόν;

ΑΘΑΧ
Δυο μέρες είναι τώρα που στα Σούσα
θρηνολογάει με απελπισία, ντυμένος σάκκο,
με την ξανθή του κόμη στάχτη φορτωμένη.
Η άθλια κατάντια του γεννάει βαθιά συμπόνια,
μα πιότερο σπαρταριστό το γέλιο φέρνει.
Ω! η χάρη σου, αν τον έβλεπε, πως θα γελούσε!
Οι σπαραγμοί κι οι θρήνοι του σέρνουν κατόπι
με αλαλαγμούς κοπάδι τα παιδιά του δρόμου,
που αναγελούν με αφροντισιά τη συμφορά του.
Μάγος ποτές με τα παράξενα παιχνίδια,
φερμένος απ' τις μακρινές χώρες της 'Ιντιας,

δεν άναψε έτσι τη χαρά. Μα εκείνος, δίχως
στους χλευασμούς απόκριση καμιά να δώσει,
στον πόνο του γερμένος, του Ισραήλ την τύχη
θρηνεί.

ΕΣΘΗΡ
Της ζωής μου στήριγμα, φως των ματιών μου,
ω κλήρα δύστυχη του Βενιαμίν, ποιά θεία
οργή ξεσπάει σα θύελλα στη γενιά σου επάνω; -
Και τώρα πού είναι ο δύστυχος αυτός Εβραίος;

ΑΘΑΧ
Α, τώρα καθισμένος έξω απ' τη μεγάλη
πύλη του παλατιού, παρακαλεί με κλάμμα
τους άγριους φύλακες κι ο ύπνος που τους
φοβάται,
με σπλάχνος στην αποθυμιά του να λυγίσουν.

ΕΣΘΗΡ
Ποιά αποθυμιά φλογίζει την ψυχή του;

ΑΘΑΧ
Θέλει
στης χάρης σου τα πόδια να προσπέσει εκείνος,
χάρη για τη γενιά ζητώντας των Εβραίων.
Μα οι φύλακες τον αποδιώχνουν. Το κορμί
του
θα γνώριζε του ξύλου τη σκληράδα, ανίσως
καλό δεν είχε κάμει αυτός στο βασιλιά μας.
Ω! ας έχει χάρη στου Βιχθάν την κολασμένη
και του Θερές ψυχή, των δυο πανούργων δούλων,
που είχαν ετοιμασμένο φόνο του Ασσουήρου.
Το αυτί στα φονικά τους σχέδια αυτός κρατώντας
στημένο, καθώς κάθονταν έξω από την πύλη,
του δόλου έγινε μηνυτής που μελετούσαν,
πριν το παλάτι μας η συμφορά σκεπάσει.
Εκείνων τ' άθλια σώματα τροφή γενήκαν
πεινασμένης γενιάς κοράκων, που πετούσαν
μ' άγριους κρωγμούς γύρω απ' την άχαρη κρεμάλα.
Κι οι φύλακες γι' αυτό κακό άλλο δεν του κάνουν,
παρά τη συμφορά του αυτή ν' αναγελούνε.
Όλοι του παλατιού σου οι δούλοι συναγμένοι,
λόγια πειραχτικά να του κεντούν αφήνουν
τ' αυτιά του, που βοή περίγελου τα ζώνει.
Στου παλατιού σου εδώ τ' απόκρυφα δωμάτια,
που μάτι αντρός, ξέσκεπο από ντροπή, δεν έχει ριγμένα πόθου βλέμματα, μα μόνο οι θύρες
διάπλατα ανοίγουν στους φτωχούς εμάς ευνούχους,
τη δίχως γένος κλήρα, άλλη καμιάν αιτία
σπρωγμένο δε θα μ' έφερνε.
.....

ΣΚΗΝΗ Γ'
.....

ΕΣΘΗΡ
Αχ, Θεέ μου, μόνη βρίσκομαι σε ξένους μέσα,
που αναγελούν χωρίς να ξέρουν τη γενιά μου.
Της ζωής το πλούσιο γάλα στου Ισραήλ τον κόρφο
μ' έθρεψε. Το αίμα των προγόνων μου στις φλέβες
ανιστορεί κι αυτό την εκλεχτή γενιά μου.
Συ, Ύψιστε του Ισραήλ Θεέ, σε θρόνο ξένου
λαού μ' ανέβασες, που στη γενιά μου τρέφει
άσβηστο μίσος. Ύψιστε, και στο λαό Σου,
που η οργή Σου τον ακολουθεί και μες στα ξένα,
Συ πάλι τώρα δος του δύναμη να λύσει
της νέας του συμφοράς τα βρόχια. -Ω θεία ημέρα
γλυκειάς ελευθεριάς, πότε θα λάμψεις πάλι
στο σκότος, που δουλείει του Ισραήλ η γέννα; -
Λαέ εκλεχτέ του Ύψίστου, ακοίμητη φροντίδα
της ζωής μου, ως πότε θεία οργή στο μέτωπό σου
τον ίδρο απ' της δουλείας τον κόπο θ' ανεβάζει;

(Έρχεται ο Μορδοχάι)

ΣΚΗΝΗ Δ'

Εσθήρ, Μορδοχάι

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Μη θέλεις τις βουλές του Υψίστου να εξετάζεις
με ανθρώπου λογικό, που πάντα αυτό πλανιέται.

ΕΣΘΗΡ
(Πέφτει στην αγκαλιά του, ξεσπώντας σε κλάμμα)

ΕΣΘΗΡ

Του Γ.Θ. Βαφοπουλου

Ω, Μορδοχάι, της ζωής μου στήριγμα, του θεί-
ου μου
φύτρα εκλεχτή, λαμπρότατο φως της ματιάς
μου,
την πικρή των ματιών μου βρύση να κρατήσω
πια δεν μπορώ. Στον πατρικό σου κόρφο ας
κλάψω
την τύχη του Ισραήλ, καθώς ορφανεμένη
σ' εσέ άλλοτε γιατρειά του πόνου νά 'βρω ερ-
χόμουν.
Τα δάκρυά μου ας αφήσω ελεύθερα να πέσουν.
Εδώ ξένη ματιά τη θλίψη μου δε βλέπει.
Πόσο δυστυχισμένη ζω σε ξένους μέσα,
κρύβοντας πάντα με φροντίδα τη γενιά μου,
καθώς μ' έχει προστάξει η πατρική σου αγάπη.
Α, Μορδοχάι, μες στο κρυφό μαρτύριο τούτο,
πως ρεύουν άκαρπα μια-μια της ζωής μου οι
μέρες!
Αχ, στο βαρύ και σκοτεινό τούτο παλάτι,
όπου το γέλιο της χαράς έχει πεθάνει,
γιατί με φέρατε; Γιατί από του σπιτιού μας
την πρόσχαρη γωνιά μ' έχετε ξεριζώσει;
Πού είναι οι συντρόφισσες των παιδικών μου
χρόνων;
Πού είναι τα φτωχικά, μα πρόσχαρά μας δεί-
πνα,
που 'χε κοντά σας το ψωμί περίσσια γλύκα;
Η ψυχή μου μισεί π' άχαρα τούτα πλούτη,
που έχουν για πάντα τη χαρά μου σκοτωμένη.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ

Κόρη του θείου μου Αβιχαΐλ, γλυκειά μου ελ-
πίδα,
του σπιτιού μου η χαρά και της ζωής μου η
ευφροσύνη,
βουλές Κυρίου ποιός μπορεί να εξερευνήσει;
Ποιός άδικα θα πει πως είναι καμωμένο
ό,τι ίσως φαίνεται άδικα πως έχει γίνει;
Το χλωρό δέντρο ο κεραυνός μη δεν το καίει;
Μη η θάλασσα δεν καταπίνει τα καράβια;
Μήπως το αρνί σε λύκου στόμα δεν σπαράζει;
Σοφά τα πάντα ο Κύριος τά 'χει καμωμένα.

ΕΣΘΗΡ

Α, Μορδοχάι, είναι λοιπόν βουλή Κυρίου
ν' αρνιέμαι φανερά εδώ μέσα τ' όνομά Του;
Είναι του Υψίστου θέλημα να λεν τα χείλη
ό,τι η καρδιά βαθιά μισεί και δεν πιστεύει;
Αχ, όταν μένω μόνη εδώ στο δώμα τούτο,
χύνω η φτωχή δάκρυ πικρό, παρακαλώντας
τον Ύψιστο να λυπηθεί τη συμφορά μου.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ

Είπα, του Υψίστου τις βουλές μην εξετάζεις.
Ανεξερεύνητα της θείας σοφίας τα βάθη.
Έμπνευση θεία στο δώμα τούτο σ' έχει φέρει,
βοηθός και παραστάτης του Ισραήλ να γίνεις.
Όταν ο Ασσουήρος, θέλοντας να τιμωρήσει
της Αστίν την απείθεια και την έπαρσή της,
σ' όλη τη χώρα, απ' άκρια σ' άκρια, είχε προ-
στάξει
τις ομορφότερες παρθένες να συνάξουν,
άξια και νέα βασίλισσα για να διαλέξει,
έμπνευση τότε θεία μου φλόγισε το πνεύμα:
Το τέλος των δεινών μας, είπα, πλησιάζει,
αν Κύριος ευδοκήσει στων Περσών το θρόνο
βασίλισσα απ' το γένος του Ισραήλ ν' ανέβει.
Ω, ελπίδα του Ισραήλ, λαμπρό μου αστέρι, τότε
εσύ έλαμψες στον ουρανό του λογισμού μου.
Ήσουν ωραία και το βασιλικό στεφάνι
περίλαμπρα θα ταίριαζε στο μέτωπό σου.
Η έμπνευσή μου απόφαση έγινεν αμέσως.
Πόσες ελπίδες φτέρωναν τα βήματά μου,
όταν ερχόμουνα στο σπίτι μας να σέ 'βρω,
για να σου μαρτυρήσω την απόφασή μου!
Ενάντιο λόγο εσύ να πεις δεν είχες τότε.
Πρόθυμα δέχτηκες την πατρική μου γνώμη.
Κι ευθύς εγώ, φορώντας σου την πιο καινούρ-
για
και πιο λαμπρή στολή, σε πήγα στο παλάτι,
όπου όλες οι παρθένες ήσαν συναγμένες.
Συμβουλή πατρική σου είχα δοσμένη τότε,
με φροντίδα πολλή να κρύβεις τη γενιά σου
και πρόσχαρη σ' όλους να δείχνεσαι εκεί μέσα.
Ευλογημένο ας είναι τ' όνομα του Υψίστου!
Βουλή έστερξε Κυρίου, στα μάτια του Ασσου-
ήρου,
ω, ελπίδα του Ισραήλ, περίσσια νά 'βρεις χάρη.
Ιδού, βασίλισσα εσύ τώρα θρονιασμένη,
στο δοξασμένο και λαμπρό των Περσών θρόνο.

ΕΣΘΗΡ

Ναι, θλιβερή βασίλισσα, που με περίσσια

τέχνη, κρυφά τον πόνο μες στα στήθια κρύβει,
μη απελπισμένα ξεφωνίσει, όταν και δούλων
στόματα αυθάδη, ταπεινά το λαό της βρίζουν!

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Βασίλισσα εκλεχτή, συντρόφισσα μεγάλου
και δυνατού Κυρίου, στων βέβηλων το στόμα
φραγμός ας γίνει η αγάπη σου προς το λαό
μας.

ΕΣΘΗΡ
Μεγάλη η αγάπη, ανήμπορη όμως.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Της αγάπης
η φλόγα η δυνατή, καρδιά του νού που σπρώχνει
στων μεγάλων έργων τις πράξεις, ας φλογίσει
και την καρδιά σου.

ΕΣΘΗΡ
Του λαού μας η έννοια πάντα
ακοίμητη κρυφή μου στάθηκε φροντίδα.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Καιρός να δείξεις τη φροντίδα σου στης μέρας
τα μύρια μάτια. Των γενναίων οι πράξεις πρέπει
αψήφιστα στο φως το μεγαλείο να δείχνουν.

ΕΣΘΗΡ
Σε ποιάν αμείλιχτη με σπρώχνεις τιμωρία;
Στου Ασσουήρου ενάντια την απόφαση να στήσω
τη θέλησή μου, απότολμη αστοχιά δεν είναι;

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
'Οχι! Του Ασσουήρου απόφαση δεν είναι τούτη.
Του αχρείου εκείνου Αμάν επιβουλή πανούργα.

ΕΣΘΗΡ
Του Αγαγίτη Αμάν, που η δύναμη του Ασσουήρου
σε ύψος άφραστου μεγαλείου τον έχει φέρει;

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Ναι! Η φθονερή γενιά του Αγάγ, απ' του Ασσουήρου
τη μεγάλη καρδιά, σα λύκαινας κουτάβι,
που καίει η δίψα φθόνου ταπεινού, βυζαίνει
δύναμη κι άγριο πόλεμο του λαού μας στήνει.
Ο δολερός Αμάν, που η πανουργία του ξέρει
με πονηρία μύρια τεχνάσματα να υφαίνει,
του Ασσουήρου τη γενναία καρδιά έχει σκλαβωμένη
τόσο, που η θέλησή του νά 'ναι και δική του.
Σ' όλους έχει προστάξει ο βασιλιάς μεγάλη
υποταγή και σεβασμό σ' αυτόν να δείχνουν.
Κανένας άρχοντας στη χώρα του Ασσουήρου
δεν είναι τιμημένος έτσι σαν εκείνον,
γιατί σαν τον Αμάν κανείς άλλος δεν ξέρει
τη γλυκειά των κολάκων γλώσσα να μιλάει.
Απ' όπου κι αν περάσει εκείνος όλοι σκύβουν
ταπεινά το κεφάλι στην υπεροψία του.
Α, μόνο ο Μορδοχάι την κεφαλή να σκύβει
δεν έχει μάθει μπρος στην έπαρση των άλλων.
'Ετσι καθώς ο Αμάν αγέρωχα περνούσε,
ύψωνα εγώ πιο αγέρωχα την κεφαλή μου.
Ω, πως η προσβολή μου τούτη την καρδιά του,
σα δόντι οχιάς φαρμακερής έχει πληγώσει,
και πως το μίσος μες στα στήθια του έχει ανάψει!
Εκδίκηση φριχτή στο νου του βάνει αμέσως,
με φωτιά και με σίδερο να εξολοθρέψει
τον Ισραήλ, την έπαρσή μου τιμωρώντας.
Με διαβολές και με σατανισμό περίσσιο,
κατηγορεί στον Ασσουήρο το λαό μας,
πως τάχα επίβουλα στο θρόνο γύρω πλέκει
άνομες συμφορές. Η οργή του Ασσουήρου
αμέσως άγρια ξεσπάει, σα θάλασσα φουρτουνιασμένη,
που με μανία τυφλή στους βράχους πάνω πέφτει.
'Ετσι του λαού μας ο όλεθρος αποφασίστη.

ΕΣΘΗΡ
Θεέ του Ισραήλ, το δυνατό Σου χέρι,
ίσα το δίκιο που μοιράζει στον καθένα
τον όλεθρο πάνω στους άνομους ας στρέψει.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Το χέρι του Κυρίου ανεβασμένη σ' έχει

στο θρόνο αυτό, για τούτο το σκοπό μονάχα.

ΕΣΘΗΡ
Μα η δύστυχη εγώ, τι μπορώ να κάμω;

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Πρέπει
ευθύς στου βασιλιά τα πόδια να προσπέσεις,
τη συμφορά για να μακρύνει απ' το λαό μας.

ΕΣΘΗΡ
Εγώ τη διάτα του Ασσουήρου ν' αψηφήσω;
Α, Μορδοχάι, σε τί φριχτό με σπρώχνεις τέλος!
Πώς να τολμήσω εγώ στα μάτια του Ασσουήρου
μπρος να φανώ, χωρίς να μ' έχει καλεσμένη;
Τάχα δεν ξέρεις ένας νόμος πως ορίζει
σκληρό να βρίσκουν θάνατο όσοι αποτολμούνε
μπροστά στο βασιλιά απροσκάλεστοι να πάνε;

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Το ξέρω τούτο· όμως κι ένα άλλο εγώ γνωρίζω:
Σ' όσους ο βασιλιάς το σκήπτρο του σηκώσει,
τούτους πάλι η ζωή τους έχει κερδισμένους.

ΕΣΘΗΡ
Όμως το σκήπτρο αν δε σηκώσει, τότε, πες μου,
του θείου σου η κόρη ποιό σκληρό τέλος θε νά 'βρει;

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Θαρρείς, δυστυχισμένη, πως όταν ξεσπάσει
της συμφοράς η θύελλα στη γενιά σου επάνω,
και το αίμα του Ισραήλ χυθεί σε ξένο χώμα,
απ' άνομη ρομφαία, συ τάχα θα γλιτώσεις;
Εσθήρ, Εσθήρ, ενάντια στις βουλές του Υψίστου
άφρονα τη φτωχή ζωή σου μην υψώνεις.
Ο Ύψιστος του Ισραήλ Θεός στο θρόνο τούτο
για τούτη την περίσταση σ' έχει ανεβάσει.
Τολμάς το θέλημα του Υψίστου ν' αψηφήσεις;

ΕΣΘΗΡ
Κύριε στις προσταγές Σου το κεφάλι κλίνω.
Αν το προστάξεις Συ και τη φτωχή ζωή της
η δούλη Σου για το λαό Σου την προσφέρει.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Πιστά το δρόμο ακολούθησε που 'χει χαράξει
με δικαιοσύνη και σοφία του Θεού το χέρι.

ΕΣΘΗΡ
Το δρόμο αυτό θ' ακολουθήσω· αυτός ο δρόμος
τον Ισραήλ πρέπει σε θρίαμβο να οδηγήσει.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Και τους εχθρούς στον όλεθρο!

ΕΣΘΗΡ
Όμως, συ τώρα
πήγαινε, Μορδοχάι, και μάσε το λαό μας,
και με νηστείες και προσευχές παρακαλάτε
ο Κύριος να ευλογήσει το βαρύ μου χρέος.

(Ο Μορδοχάι φεύγει)

ΣΚΗΝΗ Ε'

ΕΣΘΗΡ
Ιδού, Κύριε, εγώ στις προσταγές Σου κλίνω.
Των βουλών Σου το βάθος ποιός θα εξερευνήσει;
Και ποιός της θείας δικαιοσύνης θα τολμήσει
το ύψος με πράξεις ανομίας ν' αναμετρήσει;
Ύψιστε, Συ από το κατώφλι του σπιτιού μου
σε μεγαλείο βασιλικό μ' έχεις υψώσει.
Συ, τώρα, αν θέλεις, πάλι στην ταπεινοσύνη
και στην καταστροφή μπορείς να με βυθίσεις.
Σε δρόμον ασεβών ποιός έχει περπατήσει,
χωρίς ενάντια του να στρέψει την οργή Σου;
Την κεφαλή του μπρος σε Σε ποιός έχει υψώσει
με υπεροψία, χωρίς ταπείνωση να λάβει;
Γίνε μου ασπίδα, στη σιαγόνα τους εχθρούς μου
να πατάξω, την έπαρσή τους τιμωρώντας.

.....

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΚΗΝΗ Β'

Αμάν, Ασπαθά, Μορδοχάι

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Α, φθονερή γενιά του Αγάγ, καταραμένη,
πό 'χεις θανατερά πληγώσει την καρδιά μου.

ΑΜΑΝ
Ποιός της γενιάς μου τ' όνομα μ' άσεβα χείλη προφέρει;

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Εγώ! του Ισραήλ η μόνη ελπίδα.

ΑΜΑΝ
Χα! χα! για πάντα πεθαμένη ελπίδα!

ΑΣΠΑΘΑ
Κύριε,
την ψυχή σου απορώ η οργή πως δεν κυριεύει,
θωρώντας έτσι τούτον τον αυθάδη Εβραίο,
μ' άσεβο στόμα τη γενιά σου να χλευάζει.
Σ' ένα σου νεύμα υπάκουη η ρομφαία μου τούτη
είναι έτοιμη έξω απ' το θηκάρι της ν' αστράψει,
του άνομου τούτου Εβραίου το στήθος διαπερνώντας.

ΑΜΑΝ
Τιμή γι' αυτόν τρανότερη έχω ετοιμασμένη.
'Εδωσα προσταγή στους δούλους μου να στήσουν
καταμεσίς στην αγορά ψηλή κρεμάλα,
που η θηλειά του λαιμού του κόσμημα θα γίνει.
Σαν η λαμπρή φωτίσει αυγή της μέρας κείνης,
για τη σφαγή πού 'ναι ορισμένη των Εβραίων,
ανάμεσα ουρανού και γης έτσι όπως θά 'ναι,
τον Ιεχωβά τους ας κράξει, αυτόν και τη γενιά του
από τον βέβαιον όλεθρο να τους λυτρώσει.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Την φριχτή σου και μυσαρή τούτη βλαστήμια
ο 'Υψιστος του Ισραήλ Θεός ας σου πλερώσει.

ΑΜΑΝ
Με τί; Κίβδηλο θά 'ναι και το νόμισμά του,
καθώς κίβδηλος είναι κι ο εκλεχτός λαός του.
'Ομως πολύ φοβούμαι εγώ, πως και με τούτο
το νόμισμα, σωστή δε θά 'ναι η πλερωμή του,
γιατί, αν θελήσω απ' τις συναλλαγές να κρίνω
κι από τις πράξεις του υπερούσιου λαού του,
θα μου φάει τα μισά πάνω στη συμφωνία.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Μιαρής γενιάς, σπέρμα μιαρότερο, του Υψίστου
η οργή πάνω σ' εσέ και στη γενιά σου ας πέσει.

ΑΣΠΑΘΑ
Κύριε, πια δε βαστώ. Ο θυμός τα σωθικά μου
αναταράζει και το βλέμμα μου θολώνει.
Πρόσταξε απάνω του να πέσω και με τούτη
τη ρομφαία μου φραγμό παντοτεινό να βάλω
στο μυσαρό του στόμα.

ΑΜΑΝ
'Αδικα μη συγχύζεις
την ψυχή σου. Μακριά πολύ δεν είναι η μέρα,
που θα πνίξει η θηλειά για πάντα στο λαιμό του
την αυθάδεια της άσεβης φωνής του.

ΑΣΠΑΘΑ
Ως τότε
θ' αφήσουμε, λοιπόν, το φίδι να μας δείχνει,
φοβερίζοντας, το φαρμάκι των δοντιών του;

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Δούλε μιαρέ, μιαρότερου κυρίου, το φίδι
του φθόνου σας φωλιάζει μέσα στην καρδιά σας.
'Ομως αργά δε θά 'ναι η μέρα, που απ' το αίμα
της ίδιας σας καρδιάς βυζαίνοντας, θ' αντρειέψει
και με λύσσα δαγκώνοντάς την, το φαρμάκι
του θανάτου και του όλεθρου θα χύσει μέσα.

(Φεύγει)

.....

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Χαραυγή. Η σκηνή μπρος στη Συναγωγή των Εβραίων

.....

ΣΚΗΝΗ Α'

Δύο Εβραίοι

Α' ΕΒΡΑΙΟΣ
Η πικρή βρύση των δακρύων μου στερεμένη,

των ματιών τη δροσιά για πάντα μου έχει πάρει.
Ο πόνος την καρδιά μου πέτρωσε, κι αχ! τώρα
ούτε στο θρήνο πια παρηγοριά δε βρίσκω.
Ολονυχτίς την τύχη του Ισραήλ θρηνούσα,
ποτίζοντας με δάκρυα τη στερνή μου ελπίδα.
Αχ, ελπίδα στερνή, παρηγοριάς αχτίδα,
ώρα την ώρα στην ψυχή μου αργοπεθαίνεις.

Β' ΕΒΡΑΙΟΣ
Αδελφέ μου, η μεγάλη οδύνη στην καρδιά μου
ίσκιο βαρύ πικρού θανάτου έχει απλωμένο.
Τους αρμούς μου έχει λύσει ο φόβος των εχθρών μας
κι ούτε να ορίσω πια μπορώ το λογικό μου.
Στην κεφαλή μας πάνω συμφορά πλανιέται,
σαν κοπάδι κοράκων μαύρων, που ζητούνε,
πριν ακόμα η ψυχή του λαβωμένου φύγει,
μ' άγριους κρωγμούς τα σωθικά του να σπαράξουν.
Αχ, όμως νιώθω ακόμα η πληγωμένη ελπίδα,
με φτερούγες σπασμένες, να φτεροκοπάει.

Α' ΕΒΡΑΙΟΣ
Είναι μάταιο κανείς να τρέφει ελπίδες μάταιες.
Ποιό χέρι αντρείο της συμφοράς μπορεί ν' αλλάξει
το δρόμο, που είναι απ' τους εχθρούς μας χαραγμένος;
Πουθενά μονοπάτι λυτρωμού δε βλέπω.
Η μέρα του όλεθρου αδυσώπητα σιμώνει,
κι όμως το στεγνωμένο μάτι μου απ' το θρήνο
βοήθειας σημάδια μάταια στρέφει ν' αντικρύσει.

Β' ΕΒΡΑΙΟΣ
Τη θλιμμένη ματιά της η ψυχή μου υψώνει
με προσδοκία παρήγορη προς το Θεό μου.
Στων ποδιών του το στήριγμα έχω κρεμασμένη
με πίστη την ελπίδα του εκλεχτού λαού του.

(Έρχεται ο Γ' Εβραίος)

.....

ΣΚΗΝΗ Δ'

Χορός

Α' ΗΜΙΧΟΡΙΟ

Την οργισμένη Σου ματιά
γιατί από μένα στρέφεις;
Ω Κύριε, Κύριε, ακόμα πια
με πίκρα θα με τρέφεις;
Αχ, δες πώς δέρνομαι η φτωχή,
ξένη δίχως πατρίδα,
δίχως καμιάν απαντοχή
κι ωιμέ, δίχως ελπίδα.
Κύριε, στους κόλπους Σου, ωσαννά!
Πάρε τη δούλη σου ξανά.

Β' ΗΜΙΧΟΡΙΟ

Πλήθος μεγάλο ανομιών
κι έπαρση ακόμα πόση!
τη θυγατέρα Σου Σιών
την είχανε τυφλώσει.
Για τούτο η τρομερή Σου οργή,
φωτιά και θάνατο όλη,
ξεσπάει στην πατρική μας γη
και στην ιερή μας πόλη.
Ιερουσαλήμ παρηγοριά
πού νά 'βρω η δόλια τώρα πια;

Α' ΗΜΙΧΟΡΙΟ

Τώρα στην ξένη τούτη γη,
που εχθρός μ' έχει φερμένη,
πώς των δακρύων μου την πηγή
τη νιώθω στερεμμένη!
Τα δάκρυά μου πό 'χουν χυθεί,
σαν κύμα έχουν φουσκώσει·
σα ρέμα ορμητικό, βαθύ,
πώς μ' έχουν περιζώσει!
Απάνεμο λιμάνι εγώ
πού νά 'βρω με κουπί γοργό;

Β' ΗΜΙΧΟΡΙΟ

Σαν αλαφίνα στο δρυμό,
από σαϊτιά σκιαγμένη,
φεύγω χωρίς αποσταμό,
Κύριε, κατατρεγμένη.
Οι εχθροί μου γίνανε πολλοί,
μου στήσανε καρτέρι.
Βοήθειας σε μένα τώρα, αλί!
ποιός θα μου δώσει χέρι;
Στο πόδι μου άνοιξε πληγή

η αλαφιασμένη μου φυγή.

Α' ΗΜΙΧΟΡΙΟ

Πικρό μου στόμα, να γευτείς
δε στέργεις πια το δείπνο.
Μάτια, κορμί μου, ολονυχτίς
ζητάς στο στρώμα σου ύπνο.
Η θολωμένη μου η ματιά
στάζει δάκρυ το δάκρυ.
Κύριε, στην που με καίει φωτιά
δε βρίσκω καμιάν άκρη.
'Οπου κι αν γείρω, όπου σταθώ,
μπρος στους εχθρούς μου θα βρεθώ.

Β' ΗΜΙΧΟΡΙΟ

Του Ισραήλ πικρή γενιά,
λαέ εκλεχτέ του Υψίστου,
ρομφαία σε κυνηγά φονιά
μιαρού, σκληρού κι απίστου.
Κύριε, της τρομερής Σου οργής
στρέψε από με το βέλος.
Δώσε στην ξένη τούτη γης
των πόνων μου το τέλος.
Η συμφορά μου τούτη, αλιά!
μου δένει κόμπο τη λαλιά.

('Ερχεται ο Β' Εβραίος)

.....

ΣΚΗΝΗ Ε'

.....

ΕΣΘΗΡ

Σεπτέ και δυνατέ μου Κύριε, μου έχεις τάξει
πως θα εκτελέσεις πρόθυμα ό,τι σου ζητήσω.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Σου τό 'χω τάξει, ερατεινή συντρόφισσά μου.
Είμ' έτοιμος, σ' ένα σου λόγο, να σκορπίσω
στα πόδια σου όλο το χρυσάφι της Περσίας.
'Ο,τι ποθεί η καρδιά σου, αμέσως θα προστάξω
να σου το φέρουν. 'Αμποτε να μου ζητούσες
και το μισό βασίλειό μου να σου χαρίσω.

ΕΣΘΗΡ
Κύριε, μ' απλοχεριά περίσσια μου έχεις δώσει
χρυσάφι κι ακριβά πετράδια και πορφύρες
λαμπρές, από τεχνίτες Τύριους δουλεμένες.
Η χάρη σου έχει στέρξει απ' την ταπεινοσύνη
στο λαμπρό θρόνο των Περσών να μ' ανεβάσει.
Τί άλλο η ψυχή μου θα μπορούσε να ποθήσει;
'Ομως, Κύριε, λογιάζω εγώ πως όλα τούτα,
χρυσάφι και πορφύρες και τιμές και δόξα,
είναι πράγματα μάταια, όταν την καρδιά μας
πένθος βαρύ και θάνατος την περιζώνει.
Τη φευγάτη γαλήνη θα μπορούσες, Κύριε,
στην πονεμένη μου ψυχή να ξαναφέρεις;

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Πικρούς διαλογισμούς τα λόγια σου μου φέρνουν.
Εσθήρ, κάτι φριχτό μες στην καρδιά σου κρύβεις.

ΕΣΘΗΡ
Του θανάτου τη φρίκη στην καρδιά μου κλείνω.
Ω, Κύριε, σώσε των πατέρων μου το γένος!

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Ποιός είναι αυτός που των πατέρων σου το γένος
ν' απειλήσει τολμά; Μ' αυθάδεια την οργή μου
ποιός αψηφά;

ΕΣΘΗΡ
Ο πανούργος τούτος Αγαγίτης!

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Ο Αμάν; - Αχρείε, την οργή μου εσύ δεν τρέμεις;

ΑΜΑΝ
(Με τρομάρα)
Κύριε, δεν είναι αλήθεια...
ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Τη βασίλισσά σου
τολμάς, αυθάδη, εσύ να βγάλεις ψεύτρα;

ΑΜΑΝ
Κύριε...

ΕΣΘΗΡ

Του Γ.Θ. Βαφοπουλου

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Σιωπή! Την κατηγόρια σου θ' ακούσεις πρώτα
κι ύστερα θ' απολογηθείς. Εσθήρ, σ' ακούω.

ΕΣΘΗΡ
Οι παλιοί μας της χώρας, Κύριε, βασιλιάδες,
σε χρόνους περασμένους είχαν διαγουμίσει
την ιερή πόλη του Ισραήλ και το λαό της
τον είχαν σύρει σε σκλαβιά σκληρή και μαύρη.
Ο λαός του Ισραήλ, οργή Θεού είχε στέρξει,
με ίδρο πικρό τη γη να βρέχει ξένης χώρας.
Όμως, καρτερικά υπομένοντας του Ύψιστου
την οργή, με μια ελπίδα στην καρδιά του ζούσε,
πως θα ευδοκήσει πάλι ο Κύριος στης πατρίδας
το αγαπημένο χώμα να τον ξαναφέρει.
Γενιές πολλές πέρασαν έτσι προσδοκώντας
φως λευτεριάς να ιδούν στο σκότος της σκλαβιάς τους.
Μα τώρα, Κύριε, κάθε ελπίδα είναι χαμένη,
αν χάρη εσύ δεν στέρξεις στους Εβραίους να δώσεις.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Ω, πάλι μου ξυπνάς την κοιμισμένη τύψη.
Εσθήρ, για των πατέρων σου το γένος είπες
θα μου ζητήσεις χάρη.

ΕΣΘΗΡ
Στους Εβραίους, Κύριε,
δίνοντας χάρη, στη γενιά μου χάρη δίνεις.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
(Ξαφνιασμένος)
Στη γενιά σου; Απ' το γένος είσαι των Εβραίων;

ΕΣΘΗΡ
Απ' τη γενιά του Μορδοχάι, που άλλοτες είχε
τη ζωή σου σώσει από κακούργων δούλων χέρι.

ΑΜΑΝ
(Στον εαυτό του)
Ω, τρόμος!

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Με ξαφνίζουνε τα λόγια τούτα!

ΕΣΘΗΡ
Κύριε, να σε ξαφνίσουν έπρεπε, αν το γένος
των Εβραίων, που στον κόρφο του είμαι αναθρεμμένη,
κρυφά μ' επιβουλή ζητούσε και με δόλο
συθέμελα το θρόνο σου να συγκλονίσει.
Ποιός όμως με βαριά παρόμοια κατηγόρια
τους Εβραίους θα μπορούσε να κατηγορήσει;
Τάχα η γενναία του Μορδοχάι και τίμια πράξη,
που από χέρι πανούργων δούλων σ' έχει σώσει,
δε φτάνει την αγάπη τους για να σου δείξει;
Της ακοής κλειστό το δρόμο πρέπει νά 'χεις
στα γλυκά λόγια επίβουλων πανούργων φίλων,
που άλλα έχουν στην καρδιά τους κι άλλα λεν τα χείλη.
Φριχτή συκοφαντία βαραίνει το λαό μας.
Πράξη αδικίας μεγάλη θά 'καμνες, αν το αίμα
έστεργες του Ισραήλ να τρέξει από ρομφαία,
που χέρι επίβουλο την έχει τροχισμένη.
Κύριε, οι Εβραίοι εχθροί του κράτους σου δεν είναι.
Στο παλάτι σου μέσα τους εχθρούς σου θά 'βρεις.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Με ξαφνίζεις, Εσθήρ! - Αμάν, εσύ σε τούτα
τί απολογιέσαι;

ΑΜΑΝ
(Φοβισμένος)
Κύριε, ας μαρτυρήσουν όλα
τ' αστέρια αυτά, με πόση πίστη και φροντίδα
κι αφοσίωση τυφλή στο θρόνο παραστέκω.

ΕΣΘΗΡ
Κύριε, αν ήταν βολετό τ' αστέρια τούτα,
που ο αχρείος αυτός ζητεί τη μαρτυρία τους,
νά 'χαν στόμα, την πανουργία του να σου μαρτυρήσουν,
θά 'κουγες λόγια τέτοια, που μες στην ψυχή σου
άγρια φουρτούνα οργής τυφλής θε να ξυπνούσαν.
Αν ίσως θέλεις την αλήθεια εσύ να μάθεις,
του Μορδοχάι τη μαρτυρία πρέπει ν' ακούσεις.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
(Σ' ένα δούλο)
Πήγαιν' ευθύς το Μορδοχάι εδώ να φέρεις.
(Φεύγει ο δούλος)

ΑΜΑΝ
Πώς τρέμω!

ΕΣΘΗΡ
Κύριε, ο επίφοβος κρυφός εχθρός σου
είναι ο Αμάν, ο πλάνος τούτος Αγαγίτης!
Στη μαύρη του ψυχή ποθεί τον όλεθρό σου.
'Οταν ο Μορδοχάι μας είχε φανερώσει
τα φονικά των δυο κακούργων δούλων σχέδια,
που είχαν ενάντια στη ζωή σου μελετήσει,
τούτος, ο φθονερός Αμάν, που προσδοκούσε,
με λαχτάρα κρυφή, τον εξολοθρεμό σου,
λύπη κι απελπισία ένιωσε μες στην καρδιά του.
Μη μπορώντας αλλού, απ' τη λύσσα, να ξεσπάσει,
τον ευεργέτη σου έβαλε στο λογισμό του,
μ' όλο μαζί το γένος του, να εξολοθρέψει.
Τρέχει προς σε και με σατανισμό περίσσιο,
σου αραδιάζει μύριες φριχτές συκοφαντίες,
ενάντια στου Ισραήλ το τιμημένο γένος.
Ιδού, Κύριε, με πόση πίστη και φροντίδα
κι αφοσίωση τυφλή στο πλάι σου παραστέκει.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
(Σηκώνεται τυφλωμένος από την οργή)
Πάθος οργής τυφλής το πνεύμα μου θολώνει!

ΑΜΑΝ
(Πέφτει κάτω αλαλιασμένος και αγκαλιάζει
τα γόνατα της Εσθήρ)
Δέσποινα, έλεος!

ΕΣΘΗΡ
Μη μ' εγγίζεις! Ω! βοήθεια!

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Μπροστά μου τη βασίλισσα τολμάς ν' αγγίξεις;
Ο θάνατος, αχρείε, για πλερωμή σου πρέπει.

ΕΝΑΣ ΔΟΥΛΟΣ
Κύριε, στην αγορά κρεμάλα είναι στημένη,
που ο Αμάν σ' αυτήν το Μορδοχάι θε να κρεμούσε.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Ω! φρίκη! ω, τόλμη αυθάδης! να θελήσει ο αχρείος
τον ευεργέτη μου σκληρά να θανατώσει!
Στην κρεμάλα τον πλάνο, αμέσως στην κρεμάλα!
(Ορμούν οι δούλοι, συλλαμβάνουν τον Αμάν
και τον οδηγούν έξω με σπρωξιές και αλαλαγμούς)
('Ερχεται ο Μορδοχάι)

ΣΚΗΝΗ Θ'

Ασσουήρος, Εσθήρ, Μορδοχάι κ.λπ.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
(Προσκυνάει)
Κρατερέ Κύριε, με γοργό προβαίνω βήμα,
των υψηλών σου προσταγών ταπεινός δούλος.

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Μορδοχάι, για ν' αμείψω τη γενναία σου πράξη,
που από κακούργων δούλων χέρι μ' έχει σώσει,
τιμή μεγάλη πρόσταξα για να σου γίνει.
'Ομως τώρα λογιάζω πως καμιάν αξία
δε θά 'χαν τούτες οι τιμές, αν εκτελούσα
την άδική μου απόφαση για τους Εβραίους.
Φίλος κακός, ο Αμάν, μ' επιβουλή πανούργα,
από τυφλό για τους Εβραίους σπρωγμένος μίσος,
την καρδιά μου είχε πείσει, προσταγή να δώσω,
σφαγή να γίνει των Εβραίων σ' όλη τη χώρα.
Μα τώρα η ακριβή βασίλισσά μου μ' έχει
ξυπνήσει μέσ' απ' το βαθύ της πλάνης ύπνο.
Ο πανούργος Αμάν, που επίβουλα είχε στήσει
για σε, καταμεσίς στην αγορά, κρεμάλα,
τη στιγμή τούτη γράφει κύκλους στον αέρα!
Μορδοχάι, τιμημένον άρχοντα σε κράζω.
Την εξουσία του Αμάν σε σένα παραδίνω.
Το δαχτυλίδι τούτο πάρε, για σημάδι
δύναμης κι εξουσίας. Μαντατοφόρους στείλε
σ' όλη τη χώρα, απ' άκρια σ' άκρια, ν' αναγγείλουν

ΕΣΘΗΡ

ΤΟΥ Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ

την υψηλή μου απόφαση, πως έχω δώσει
χάρη στο αντρείο και τίμιο γένος των Εβραίων.

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Μπρος στο ύψος της βασιλικής σου δικαιοσύνης,
Κύριε, μ' ευγνωμοσύνη το κεφάλι κλίνω.
Δόξα και δύναμη ο Ύψιστος να σου χαρίζει!

ΑΣΣΟΥΗΡΟΣ
Εσθήρ, μες στο παλάτι ας πάμε. Απόψε ο ύπνος
γλυκός κι ατάραχος τα μάτια μου θα κλείσει.

(Φεύγουν όλοι, πλην του Μορδοχάι. Έρχεται ο Χορός)

ΣΚΗΝΗ Ι'
Μορδοχάι, Χορός

ΜΟΡΔΟΧΑΪ
Γυναίκες τιμημένες του Ισραήλ, χαρείτε!
Του θανάτου η ρομφαία, το γένος που απειλούσε
των Εβραίων, στους εχθρούς ενάντια είναι στραμμένη!
Ύμνους ευχαριστίας τα χείλη μας ας ψάλουν.

ΧΟΡΟΣ
Κύριε, της σωτηρίας η ελπίδα,
μες στην οδύνη και στη λύπη,
ποτέ δε μ' είχεν απολίπει.
Του ελέους Σου πάντα μιαν αχτίδα
πρόσμενα εγώ στη φυλακή μου,
να ρίξει φως μες στην ψυχή μου.

Το ύψος της θείας δικαιοσύνης,
με τη φτωχή του ανθρώπου κρίση,
ποιός μπορεί, Κύριε να μετρήσει;
Μπορούσες μόνο Εσύ να κρίνεις
αν τέλος έπρεπε να δώσεις
της καταφρόνιας μου της τόσης.

Του μαύρου μου θανάτου η φρίκη
απελπισία και θλίψη πόση
μες στην ψυχή μου είχαν απλώσει!
Όμως η θεία Σου τώρα δίκη,
από του θρόνου Σου τα ύψη,
τους άνομους έχει συντρίψει.

Καθώς, σαν έτρεχα φευγάτη
από την Αίγυπτο, με τρόμο,
στη θάλασσα μου άνοιξες δρόμο,
έτσι και τώρα μονοπάτι
της σωτηρίας μου δείχνεις πάλι,
στην άγρια τούτη ανεμοζάλη.

Κύριε, το δυνατό Σου χέρι
θ' αργήσει να με φέρει ακόμα
στο πατρικό μου το άγιο χώμα;
Σιών, πατρίδα μου, καρτέρει!
Τ' αποδιωγμένα τα παιδιά σου
πάλι θά 'ρθουν στα χώματά του.

("Τα Ποιητικά" - Αθήνα 1970 - α' έκδοση - Θεσσαλονίκη 1934)

Παραμύθι της Κοιλάδας του Αρσίν

Του ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

Ετος 1948. Καλοκαίρι. Η νύχτα είχε πέσει πολλή όξω απ' τα τείχη της Ιερουσαλήμ, στη βιβλική κοιλάδα του Αρσίν. Ο Σολομών Κρελ σήκωσε τα μάτια, τα στήλωσε στη νύχτα. Ψιθύρισε το μυστικό μήνυμα:

"Αύριο. Αύριο το πρωί".

Ανατρίχιασε. Αυτή η φωνή που του έλεγε για αύριο το πρωί... Ω, πόσο ήταν φωνή ανάλγητη, χωρίς έλεος. Ερχόταν, παγωμένη, σκληρή, απ' το βάθος του καιρού. 'Ομως, περνώντας μέσα απ' τη ζεστή περιοχή όπου είναι αίμα και δάκρυα, όπου η φυλή του ολοφυρόταν και σπάραζε, η μυστική φωνή έπαιρνε απ' τη ζέστη που έχουν το αίμα και τα δάκρυα, γινόταν επίκληση και πεπρωμένο.

"Αύριο, αύριο το πρωί".

'Ολος ο Ισραήλ, όλοι οι πρόγονοι, όλοι οι κυνηγημένοι, οι περιπλανημένοι, οι τυραγνισμένοι, οι σφαγμένοι, οι σκοτωμένοι - όλοι οι άντρες κι οι γυναίκες και τα παιδιά της φυλής του που μαρτύρησαν, όλοι όσοι γίναν καπνός και στάχτη μες στα κρεματόρια και μες στους φούρνους - ξυπνούσαν μες στη νύχτα, πάνω απ' την κοιλάδα του Αρσίν, αυτό το καλοκαίρι, έτος 1948, δέναν τις φωνές τους, γίνονταν φωνή μία. Κι η φωνή έλεγε στον Σολομών Κρελ:

"Αύριο. Αύριο το πρωί".

Ο Σολομών Κρελ είναι ποιητής, γράφει στίχους. 'Ομως, τώρα η φωνή δεν είναι για στίχους. Αύριο το πρωί ο Σολομών Κρελ πρέπει να πολεμήσει με το ντουφέκι στο χέρι. Για τη γη των πατέρων του, για την εστία των προγόνων. Για νά 'χουν επιτέλους μια γη όλοι οι Σολομών Κρελ που θά 'ρθουν αύριο. Για νά 'χει επιτέλους τη σκιά ενός δέντρου δικού, κατάδικου, η πιο γερή, η πιο δαιμονισμένη, η πιο ακατάβλητη φυλή των ανθρώπων.

"Αύριο. Αύριο το πρωί".

"Ναι, αποκρίνεται ο Σολομών Κρελ και κοιτάζει τη νύχτα που ολοένα πορεύεται στεφανωμένη με τ' άστρα. Αύριο το πρωί".

Σώπασε. Ξάπλωσε ανάσκελα στη ζεστή γη, σφάλησε τα μάτια. Είπε πια ν' αφήσει να τον πάρει το κύμα, η μουσική. 'Ελεγε σκοπό η γη, τα βράχια, τα κλαδιά, οι ρίζες. Ο σκοπός ήταν ήρεμος, ζεστός - ο Σολομών Κρελ αποκοιμήθηκε.

Ξύπνησε όταν η πούλια ήταν πολύ ψηλά. Τα μεσάνυχτα είχαν περάσει, έκανε κρύο. Ο Σολομών Κρελ τουρτούριζε. Μπήκε στο τσαντίρι του, συμμαζώχτηκε σε μια γωνιά, σκεπάστηκε με μια κουβέρτα. Σα ζεστάθηκε, ένιωσε νά 'ναι πιο καλά - τα μάτια καθαρά, το μυαλό του. Μες στ' αστραφτερά, παιδικά του μάτια βασίλευε τώρα ο βέβαιος τόνος: η απόφαση για τη φωνή. Για το αύριο, αυτό το αύριο το μοναδικό, που ήταν να πολεμήσει κι αυτός τους 'Αραβες. Για το θάνατο, που ήταν νά 'ρθει αύριο.

"Τώρα πια είμαι έτοιμος".

Τί ησυχία που είναι τώρα μες στη νύχτα, μες στη συνείδηση, μες στην καρδιά, τώρα που πια έχει αποφασιστεί ό,τι μέλλει να γίνει! Τώρα που πια είναι έτοιμος για να βαδίσει ακέραιος σ' αυτό που πρέπει να γίνει!

'Εσκυψε, προσευχήθηκε στο θεό του. Θυμήθηκε κάθε τι που αγάπησε στα λίγα χρόνια της νιότης του, όλα. Κι ύστερα, τελευταίο, κράτησε το πιο ιερό, το πιο ανένδοτο: την ποίηση. Είπε να διαβάσει, πράξη ύστατη, στίχους.

'Ανοιξε το βιβλίο. Το βιβλίο ήταν εγγλέζικο. 'Ηταν στίχοι του Χουσεΐν Μπεν Μπενάρες, νέου 'Αραβα ποιητή, μεταφρασμένοι στ' αγγλι-

ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΑΡΣΙΝ

Του Ηλια Benezh

κά. Ο Σολομών Κρελ βυθίστηκε ώρα πολλή στους στίχους. Στη σελίδα 17 κουράστηκε. Πήρε το μολύβι του. Κάτι έγραψε στη σελίδα 17. Κι ύστερα ήρθε η αυγή, η μέρα η κορυφαία που ανάτελνε.

* * *

Αντίπερα, στην άλλη άκρη της κοιλάδας του Αρσίν, όξω απ' τα τείχη της Ιερουσαλήμ, ήταν το στρατόπεδο των Αράβων. Ο Χουσεΐν Μπεν Μπενάρες ξύπνησε. Έτριψε τα μάτια του. Παράξενο! Αυτή τη νύχτα δεν είχαν έρθει τα όνειρα. Πάντα τα μελετούσε τα όνειρα, πάντα έρχονταν στον ύπνο να του πουν για χαρά και για θάνατο, για λύπη και δύναμη. Μα αυτή τη νύχτα, όχι, δεν ήρθαν.

"Θά 'ναι σήμερα μια μέρα όπου δε θα γίνει τίποτα, σκέφτηκε. Μήτε θα σκοτώσω, μήτε θα με σκοτώσουν. Θά 'ναι μια μέρα παράξενα ήσυχη. Όχι σαν τις άλλες".

Όλες τις άλλες μέρες του τελευταίου καιρού άκουγε κι αυτός τη φωνή των δικών του, τη φωνή της γης των πατέρων του. Την άκουγε και την προσκυνούσε. Έλεγε η φωνή για τον ίδρο και για το αίμα που χύσαν σ' αυτή τη γη, αιώνες τώρα δουλεύοντάς την, οι πρόγονοί του. Αιώνες, από τότες που έφυγε ο Ισραήλ για ν' αρχίσει το καταπληχτικό ταξίδι του περιπλανώμενου πάνω στη σφαίρα. Το χώμα πια αυτό, έλεγε η φωνή, είχε γίνει δικό τους χώμα: το λιπάνανε με τα δάκρυα και με τα κόκκαλά τους. Τους έδωσε τροφή και ζέστη. "Πως θα φύγουμε απ' αυτή τη γη και που θα πάμε; Θα μείνουμε εδώ, αλλιώς δε γίνεται. Θα χτυπηθούμε για να την κρατήσουμε. Γιατί αλλιώς σβήσαμε!".

Αυτή τη φωνή άκουσε ο Χουσεΐν Μπεν Μπενάρες που είναι ποιητής. Άφησε τους στίχους, πήρε ντουφέκι και πολεμούσε να υπερασπιστεί τη γη. Για τον εαυτό του. Και για τους Χουσεΐν Μπεν Μπενάρες που υπόφεραν σ' αυτή τη τη. Και γι' αυτούς που έμελλαν νά 'ρθουν και να υποφέρουν.

"Όμως σήμερα..., λέει ενώ η καλοκαιριάτικη μέρα του 1948 ανάτελνε. Σήμερα δεν είναι να γίνει τίποτα. Αφού δεν ήρθαν τα όνειρα τη νύχτα...".

Έτσι έλεγε και ήταν ήσυχος. Μα ξαφνικά, απ' την άλλη άκρη της κοιλάδας του Αρσίν, απ' το μέρος των Εβραίων, ακούστηκε το ντουφεκίδι. Καπνός πολύς σηκώθηκε, σηκωθήκαν οι Άραβες, οι ήλιος βασίλεψε. Τότες, μες στο θολό φως που άφηνε ο σκοτεινιασμένος ήλιος, ο Χουσεΐν Μπεν Μπενάρες είδε τον Εβραίο, τον εχτρό του, νά 'ρχεται καταπάνω του. Σημάδεψε και τράβηξε.

Η εφημερίδα των Αράβων έγραψε λίγες μέρες αργότερα:

"Έξω απ' τα τείχη της Ιερουσαλήμ, στη βιβλική κοιλάδα του Αρσίν, σκοτώθηκε ο νέος Εβραίος ποιητής Σολομών Κρελ πάνω σε μια μάχη με τους Άραβες. Ο Κρελ χτυπήθηκε κατάστηθα απ' το ντουφέκι ενός άλλου νέου Άραβα ποιητή, του Χουσεΐν Μπεν Μπενάρες, γνωστού απ' τα τραγούδια του "Ποιήματα στην άμμο" που εκδοθήκανε πέρυσι αγγλικά. Φυσικά, δεν ήξερε πως σκότωσε έναν συνάδελφο. Μα όταν - σύμφωνα με τα έθιμα της φυλής του - του φέραν τα ρούχα του νεκρού, ο Μπενάρες ανακάλυψε στην τσέπη του Κρελ ένα βιβλίο δικό του, που πλάι σε κάθε τραγούδι είχε ένα σωρό σημειώσεις ο σκοτωμένος ποιητής. Στο περιθώριο της σελίδας 17 ο Κρελ έγραφε: "Αν πάνω στη μάχη που θα δώσουμε το πρωί συναντούσα τον Μπενάρες, θα του φώναζα: Σημάδεψε δω στην καρδιά μου, για να μη μάθεις ποτές πως είμαι ποιητής". Η επιθυμία του πραγματοποιήθηκε μοιραία. Ωστόσο, ο Μπενάρες δεν έκλαψε, γιατί οι Άραβες δεν κλαίνε για το θάνατο. Μονάχα τρύπησε την παλάμη του με μια κάμα στη μνήμη του ποιητή που ήταν εχτρός του".

Αυτά γινήκανε μια μέρα καλοκαιρινή του 1948, όταν συναπαντηθήκανε στην κοιλάδα του Αρσίν η Ποίηση και το Πεπρωμένο.

(Από το βιβλίο "Οι Νικημένοι" - Διηγήματα)

Ο ΕΛΙΕΖΕΡ ΚΑΙ Η ΔΕΒΟΡΑ

Του ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

Πλέοντας προς τη Χάιφα επί του "Ολυμπία". Τελικός σκοπός του ταξιδιού η Ναζαρέτ, η Βίβλος, ένα κομμάτι της άγονης, σκληρής γης που γεννά προφήτες και θεούς. Το ελληνικό καράβι, κατάλευκο, κατακάθαρο, λαμποκοπώντας, έχει στα πλωριά ξάρτια του, εκτός απ' την ελληνική σημαία, και την ισραηλινή. Είναι ένα ταξίδι προσκυνήματος. Εβραίοι απ' όλα τα μέρη του κόσμου, απ' την Αμερική και απ' την Ευρώπη, οδεύουν προς την υπεσχημένη γη να την γνωρίσουν, να δουν τί είναι αυτός ο τόπος που ονειρεύονταν, ψέλνοντας ή θυσιαζόμενες, οι γενιές των Εβραίων. Πολλοί φαίνεται πως θα μείνουν οριστικά στο Ισραήλ. Κι ας έρχονται απ' την Αμερική κι ας είναι Αμερικανοί πολίτες. Φαίνεται πως το χώμα, μια πατρίδα που σου αποκαλύπτεται δεμένη με τους προγονικούς προφήτες και με το προγονικό αίμα, είναι έλξη και φως ακαταμάχητο: σου δίνει την ανεκλάλητη χαρά να λες πως δεν είσαι περιπλανώμενος.

Η φιλοξενία, η φροντίδα για Χριστιανούς κι Εβραίους απάνω σ' αυτό το ελληνικό καράβι είναι ανοιχτόκαρδη, χαμογελαστή, αιγαιοπελαγίτικη. Τα πρώτα χαμογελαστά και εγκάρδια πρόσωπα: ο καπετάνιος κι η καπετάνισσα που συνταξιδεύει μαζί του: ο κάπταιν Γιάννης και η γυναίκα του. Είχε κλίση για το θέατρο, την συνεπήρε η θάλασσα, οι ωκεανοί, ο πλοίαρχός της, ο έρωτας, η δύναμη και η γνώση των εγκοσμίων σε μέτρα έξω απ' τα καθημερινά. Μιλά για περιπέτειες στον Ινδικό Ωκεανό, στον Ειρηνικό, μας φιλοξενεί στη γέφυρα του πλοίου, λέει για βιβλία, για ηθοποιούς και για παραστάσεις μνημειώδεις - κι όλα αυτά, το ένα μπλεγμένο με τ' άλλο, σα να το συνεχίζει, με απλότητα και ένταση που κάνει ακόμη πιο μεγάλα τα εκφραστικά της μάτια.

- 'Ημαστε αραγμένοι σ' ένα λιμάνι της Κίνας όταν πήραμε το σήμα πως έρχεται ο τυφώνας και να ανοιχτούμε...

'Ηταν τότε πρώτος σ' ένα φορτηγό ο κάπταιν Γιάννης, που κάθεται και ακούει λιγομίλητος, σοβαρός πάντα, αλλά εγκάρδιος, το τί έγινε σαν ήρθε ο τυφώνας, όπως το περιστατικό έμεινε στη θύμηση της γυναίκας του. Εκείνος μιλά πολύ λίγο για τη θάλασσα - αυθεντικός ναυτικός, δεν την περιγράφει, τη δέχεται και τη ζει. Ο καπετάνιος του "Ολυμπία" δεν περιγράφει τη θάλασσα, αναφέρεται πιο συχνά στη στεριά, στα λιμάνια του κόσμου που έχει δει, στα πράματα και στους ανθρώπους. Στην τέχνη τους, στα ήθη τους, στο χαρακτήρα τους. Και με τα λίγα που λέει καταλαβαίνεις πόσα έμαθε, τόσο νέος ακόμα, πόσο η απέραντη μοναξιά του ναυτικού μές στον ωκεανό ακονίζει το μυαλό και την ψυχή.

'Ο,τι ξαφνιάζει περισσότερο στους Εβραίους που ταξιδεύουν στο καράβι, είναι ο θρησκευτικός φανατισμός τους και ο σεβασμός τους στις παραδόσεις της φυλής τους. Ο ραββίνος του καραβιού έχει την ευθύνη και το χρέος να γίνονται τα πάντα - σ' αυτά τα ταξίδια προς τη Γη της Βίβλου - όπως πρέπει: οι νηστείες, οι τελετές, η προπαρασκευή της ψυχής και της φαντασίας πριν από την αποβίβαση στη Χάιφα, η έξαρση και η κατάνυξη. Χωριστό φαγητό θα ετοιμαστεί κάθε μεσημέρι και βράδυ για τους Εβραίους, ανάλογα με το τί επιτρέπει η μέρα της εβδομάδας. Κρέας από ζώα που να μην έχουν σφαγεί, αλλά σκοτωθεί, θα μαγειρέψουν για τους Εβραίους - και το καράβι πρέπει να το έχει αυτό βεβαιωμένο με σφραγίδες. Το φαγητό των Εβραίων προσκυνητών θα ετοιμαστεί σε σκεύη ιδιαίτερα, όχι στα σκεύη των Χριστιανών, που μπορεί να είναι μολυσμένα, σε μέρα νηστείας, από απαγορευμένα υλικά. Ο ραββίνος θα κατεβεί στα μαγειρεία απ' τα χαράματα να τα επιθεωρήσει όλα

Ο ΕΛΙΕΖΕΡ ΚΑΙ Η ΔΕΒΟΡΑ

Του Ηλια Benezh

αυτά. Εκείνος θα δώσει τις εντολές που πρέπει, εκείνος θα άρχει στις τελετές που γίνονται στις αίθουσες του καραβιού, με συναγμένους όλους τους Εβραίους ταξιδιώτες. Μια φορά, ο ραββίνος του καραβιού μήνυσε πως είναι άρρωστος και δεν πήγε στην ορισμένη τελετή. Οι Εβραίοι ταξιδιώτες είπανε πως αυτό είναι πρωτάκουστο. Και πεθαίνοντας ακόμα, ο ραββίνος έπρεπε να συρθεί και να κάμει το χρέος του. Το βαπόρι αναγκάσθηκε να βάλει αμέσως άλλον ραββίνο στη θέση του.

Η θάλασσα που ταξιδεύουμε είναι ήσυχη, ακύμαντη, ατέλειωτη, μαβιά σκούρα. Έχουμε αφήσει τα νησιά της Ελλάδας, έχουμε περάσει τη Λεμεσό, όπου βιαστικά είδαμε το πάθος της Κύπρου - τους ανθρώπους της, τις ανησυχίες, τις ελπίδες τους. Είδαμε το κάστρο του Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου, τα ίχνη της μάχης ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους. Είδαμε τη δύναμη των Ελλήνων κατοίκων, εκφρασμένη στα νέα κτίριά τους, στα σχολεία τους. Και απ' την άλλη, είδαμε την ανατολική αθλιότητα της τούρκικης συνοικίας, εκφρασμένη στα κτίσματα, στα πρόσωπα.

Το "Ολύμπια" λάμποντας πλέει προς τη Χάιφα. Είναι η τελευταία νύχτα των προσκυνητών Εβραίων. Αύριο το πρωί θα πατήσουν τη γη των προγόνων τους. Είναι τόσο δυνατό το αίσθημα, που τους συγκλονίζει, ώστε αποφεύγουν να μένουν μόνοι. Συνωστίζονται, κοπάδια κοπάδια, στις αίθουσες της τουριστικής, στα ντεκ, στην πλώρη, μιλάνε ακατάπαυστα. Μόνο ένα ζευγάρι Εβραίων, ένας άντρας και μια γυναίκα, άνθρωποι ηλικιωμένοι, ερχόμενοι απ' την Αμερική, πολωνικής καταγωγής, κοιτάζουν πώς να ξεμακραίνουν απ' το κοπάδι, να απομονώνονται. Κάθονται σε δύο κολλητές πολυθρόνες στο κατάστρωμα, τους δέρνει ο ήλιος και το ανάλαφρο αγέρι του Αρχιπελάγου, βαστούν πάντα ο ένας το χέρι του αλλουνού, μένουν αμίλητοι ώρες με σφαλιχτά μάτια. Τί να μελετάνε σ' αυτό το εξαίσιο, ύστατο ταξίδι που τους προορίστηκε; Μελετάνε, καθώς έμαθα, τις σκιές: τα παιδιά τους, τ' αδέρφια τους, τους γονιούς τους που χάθηκαν όλοι στα χιτλερικά κρεματόρια. Έμειναν αυτοί οι δύο, οι μόνοι που επιζήσανε απ' την οικογένεια, για να προσκυνήσουν τη γη της Βίβλου.

Όσο αυτή η γη πλησιάζει, τόσο σε τούτο το κατάλευκο ελληνικό βαπόρι που μεταφέρει Εβραίους προσκυνητές, κάτω απ' τον κατακάθαρο ουρανό της Μεσογείου, η χιτλερική βαρβαρότητα παίρνει τις αυθεντικές της διαστάσεις. Τίποτα δεν θα σβήσει ποτέ τη μαύρη σελίδα της Ευρώπης του Χίτλερ.

Νύχτα στο "Ολυμπία". Πλέοντας προς τη Χάιφα. Στο Μινωικό σαλόνι του βαποριού έχει ορισθεί σύναξη των Εβραίων προσκυνητών για μια εβραϊκή εορτή, την παραμονή της αποβίβασής τους στη γη των προφητών τους. Έχουν καλέσει κι εμάς, τους Χριστιανούς ταξιδιώτες.

Πήγαμε όλοι. Στην αριστερή πλευρά της αίθουσας έχουν καθίσει οι οικογένειες των Εβραίων ταξιδιωτών. Οι γέροντοι, οι νέοι, τα παιδιά - όλοι ντυμένοι τα καλά τους. Στη μέση, στο τιμητικό τραπέζι, είναι ο πλοίαρχος με τον ραββίνο του βαποριού. Στη δεξιά πλευρά είμαστε οι Χριστιανοί.

Προλόγισε την εορτή η αξιαγάπητη "χόστες" του καραβιού. Ύστερα σηκώθηκε ο ραββίνος: νεώτατος, κομψός, με κοστούμι όπως το δικό μας, καμία διαφορά. Το μόνο διακριτικό ήταν ο σκούφος στην κορφή του κεφαλιού του. Μίλησε εβραϊκά, ύστερα αγγλικά, η συνοδός μετέφραζε. Ήταν ένα κήρυγμα ολιγόλεπτο, πυκνό, ουσιαστικό, φυσικά αναφερόμενο στη Γραφή. Χωρίς στόμφο, χωρίς ρητορείες και ηχηρά επίθετα. Παρέπεμπε στη μοίρα του ανθρώπου και στο χρέος του. Υπογράμμιζε τον αυστηρό νόμο του Ισραήλ, αλλά και την ταπεινοσύνη και την αγάπη.

Είπε ο ραββίνος:

"Στα εβραϊκά, το ταξίδι προς το Ισραήλ εκφράζεται με τη λέξη "ανάταση". Το Ταλμούδ λέει πως το Ισραήλ είναι η υψηλότερη από όλες τις χώρες του κόσμου. Ωστόσο, φθάνοντας στο Ισραήλ θα δούμε πως, από φυσική άποψη, τίποτε δεν υπάρχει εκεί υψηλό, μήτε καν βουνά. Το εναντίον, βρίσκουμε να υπάρχει εκεί το χαμηλότερο σημείο της γης, η Νεκρά Θάλασσα, που είναι περίπου 1.200 πόδια χαμηλότερα απ' την επιφάνεια της θάλασσας. Αυτό πρέπει να μας διδάξει να είμαστε ταπεινόφρονες για τα πρακτικά, τα φυσικά μας επιτεύγματα και να αναζητούμε το ύψος στο πνεύμα".

Ο ραββίνος σταμάτησε μια στιγμή. Ύστερα απάγγειλε τον Ψαλμό ΡΑΒ' την ωδή των αναβαθμών:

"Ιδού δη τί καλόν, ή τί τερπνόν, αλλ' ή το κατοικείν αδελφούς επί το αυτό. Ως μύρον επί κεφαλής το καταβαίνον επί πώγωνα, τον πώγωνα τον

Ο ΕΛΙΕΖΕΡ ΚΑΙ Η ΔΕΒΟΡΑ

Του Ηλια Benezh

Ααρών, το καταβαίνον επί την ώαν του ενδύματος αυτού. Ως δρόσος Αερμών, η καταβαίνουσα επί τα όρη Σιών· ότι εκεί ενετείλατο Κύριος την ευλογίαν, ζωήν έως του αιώνος".

"Αυτόν τον ύμνο - είπε ο ραββίνος - τον έγραψε ο βασιλεύς Δαυίδ και τον τραγούδησε ο Ααρών, ο αδελφός του Μωυσέως. Για να καταλάβουμε το νόημα αυτού του ύμνου πρέπει να δούμε τον εβραϊκό νόμο, που καθορίζει ότι ένα άτομο δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο για το ότι παρώτρυνε ένα άλλο να διαπράξει ένα έγκλημα, εκτός εάν, πριν το έγκλημα, καθίσανε οι δύο μαζί και φάγανε στο ίδιο τραπέζι. Σ' αυτή την περίπτωση, ο νόμος θεωρεί πως ο καθένας απ' τους δύο είχε πραγματική επιρροή στον άλλον και συνεπώς μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για τις πράξεις του άλλου.

Γύρω απ' την ίδια τράπεζα πετυχαίνουμε καλύτερα την αμοιβαία κατανόηση, τη φιλία και την αδελφική αγάπη. Και με τον τρόπο αυτόν η από τόσον πολύ χρόνο αναμενόμενη ειρήνη μεταξύ των ανθρώπων και των λαών του κόσμου μπορεί να πραγματοποιηθεί".

Είπε ο ραββίνος, υποκλίθηκε, τον άκουαν όλοι σιωπώντας, πήγε και κάθισε στη θέση του, πλάι στον πλοίαρχο. 'Υστερα άρχισε το εορταστικό πρόγραμμα. 'Ηταν τραγούδια και χοροί, παλαιοί, της κυνηγημένης φυλής. Τα τραγούδια σχεδόν όλα είχαν χαρακτήρα θρησκευτικό, αναφέρονταν στην Ιερουσαλήμ, στους προφήτες, στη μοίρα του κατατρεγμού. Οι χοροί ήταν εύθυμοι, παράπεμπαν στους λαϊκούς χορούς της Κεντρικής Ευρώπης, απ' όπου κατάγονταν οι Εβραίοι προσκυνητές. Οι γεροντότεροι χόρευνα και τραγουδούσαν σωστά, τελετουργικά, με ρυθμό, με σέβας στην παράδοση. οι νεώτεροι ήταν λιγότερο επιδέξιοι, αυτοσχεδίαζαν. Αλλά όταν ο λόγος ήταν για την Ιερουσαλήμ, όλα τα μάτια γίνονταν στοχαστικά, κοίταζαν επίμονα προς τα ανοίγματα της αίθουσας, έξω που ήταν η αθέατη θάλασσα, πέρα που ήταν η αθέατη πόλη:

Από την κορυφή του όρους
σε χαιρετώ, Ιερουσαλήμ,
από την κορυφή του όρους
σε προσκυνώ.
Επί γενεές γενεών ονειρευόμουν
να γίνω άξιος
να ιδώ τον φωτοστέφανό σου.
Ιερουσαλήμ, Ιερουσαλήμ,
καταύγασε με το φως του προσώπου
σου το γιό σου.
Ιερουσαλήμ, Ιερουσαλήμ,
θα σε αναστήσω από τα ερείπιά σου".

Μετά το εορταστικό πρόγραμμα, μας κάλεσαν σε άλλη αίθουσα του "Ολυμπία", σε μια δεξίωση των Εβραίων προσκυνητών. Εκεί τα πράγματα ήταν διονυσιακά - ευθυμία και κέφι και εγκαρδιότητα και φαγοπότι. Κόντευαν τα μεσάνυχτα, έξω το Αιγαίο ήταν ακύμαντο, τα νησιά μας είχαν μείνει πίσω, πλησιάζαμε στα νερά της Παλαιστίνης. Σκορπίσαμε οι Χριστιανοί, σκορπίσανε οι Εβραίοι στις καμπίνες τους. Τότε είδα πάλι να ξεμοναχιάζονται στο κατάστρωμα οι δυο γερόντοι Εβραίοι, να κάθονται στις πολυθρόνες τους, ο άντρας και η γυναίκα, κρατώντας ο ένας το χέρι της άλλης σφιχτά. Είχαν κλείσει τα μάτια, τίποτα δεν άκουγαν, τίποτα δεν έβλεπαν, παρά μόνο σκιές. Αναδύονταν οι σκιές μέσα απ' το πέλαγο και τη νύχτα - ήταν τα παιδιά τους, οι γονείς τους, οι αδερφάδες τους που δολοφονήθηκαν στα κρεματόρια του Χίτλερ. "Ιδού δη τί καλόν, ή τί τερπνόν, αλλ' ή το κατοικείν αδελφούς επί το αυτό. Ως μύρον επί κεφαλής...". Ο λόγος της Γραφής, ο λόγος του ραββίνου ερχόταν μες στη νύχτα να τους δυναμώσει, να τους συμφιλιώσει με την καρτερία και με την ελπίδα. Ω, βέβαια, πόσο θα ήταν διαφορετικά, αν οι άνθρωποι μπορούσαν να καθίσουν στο ίδιο τραπέζι, να φάνε μαζί ψωμί και να δούνε τί τους χωρίζει, να λύσουν τις διαφορές τους. Αν μπορούσαν να αναζητούν το ύψος στη σφαίρα του πνεύματος, όχι να ξιπάζονται και να κομπορρημονούν για ό,τι πέτυχαν στην ύλη. Αν μπορούσαν να λησμονήσουν τον άλλο νόμο των Εβραίων, το σκληρό, που τον επέβαλε η ανάγκη - το νόμο που θέλει οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος. 'Ολος ο κόσμος πορεύεται, δυστυχώς, μ' αυτό το νόμο: στην Ευρώπη, στην Αφρική, στην Αμερική, στη Ρωσία, στην Ασία. Οι άνθρωποι πάντα ετοιμάζονταν περισσότερο για να σκοτώσουν παρά για να ζήσουν. Μόνο να το γράφουν μπορούν, χωρίς να το εφαρμόζουν: "...Ιδού δη τί καλόν, ή τί τερπνόν, αλλ' ή το κατοικείν αδελφούς επί το αυτό... Ως δρόσος Αερμών,

Ο ΕΛΙΕΖΕΡ ΚΑΙ Η ΔΕΒΟΡΑ

Του Ηλια Benezh

η καταβαίνουσα επί τα όρη Σιών...".

Χαράματα. Είμαστε έξω απ' το λιμάνι της Χάιφας. Απ' τη γέφυρα του "Ολυμπία" παρακολουθώ το βουνό, θολό μες στην πρωινή πάχνη, καθώς στηλώνεται μέσα απ' τη θάλασσα, φορτωμένο όγκους κατακόρυφους, μουντούς - τα τσιμεντένια μεγαθήρια που φυτεύει απάνω στη βραχώδη, αιχμηρή γη της Επαγγελίας ο μεσσιανισμός και το πάθος του κυνηγημένου λαού.

Καθώς ολοένα πλησιάζουμε στο λιμάνι της Χάιφας, η αίσθηση γίνεται οριστική. Είναι αυτή που θα πάρουμε και όταν θα φύγουμε, επιστρέφοντας απ' τη Ναζαρέτ: το πιο δυνατό ένστικτο του ανθρώπου είναι να έχει ένα κομμάτι δική του γη· για ζωή και για τάφο. Τη στέρησαν αυτή τη γη στον περιπλανώμενο λαό επί γενεές γενεών. Τώρα που τη βρήκε, το κοιμισμένο ένστικτο ξύπνησε. Και χώνει βαθιά τις ρίζες για να μη γίνει να βγουν ποτέ.

Ένας δρόμος της Χάιφας λέγεται οδός Ελιέζερ Μπεν Γιεουδά. Σκέπτομαι αυτόν τον φανατικό, καθώς ξεμπαρκαίρνουμε στη Χάιφα. Είναι ο προφήτης μιας άλλης εκπληκτικής επιστροφής που πραγματοποιεί στις μέρες μας ο λαός του Ισραήλ: της επιστροφής στην προγονική, λησμονημένη, σχεδόν νεκρή εβραϊκή γλώσσα. Αυτή που έγινε, και είναι, η επίσημη γλώσσα του Εβραϊκού Κράτους, αυτή που μαθαίνουν να μιλάνε σήμερα όλοι οι άποικοι Εβραίοι, απ' όπου και να έρχονται, αυτή στην οποία γράφεται η σύγχρονη λογοτεχνία του Ισραήλ.

Αυτό είναι θαύμα εξίσου μέγα με τη βλάστηση δέντρων και πόλεων, εκεί που πριν ήταν άνυδρη έρημος.

Ο Ασέρ Μωυσή αναλύει τον αποστολικό ρόλο του Ελιέζερ Μπεν Γιεουδά για την καθιέρωση της παλαιάς εβραϊκής. Ήταν ένας Ρωσοεβραίος και το αληθινό του όνομα ήταν Ελιέζερ Πέλμαν. Πριν από αυτόν, οι Εβραίοι της διασποράς και της Παλαιστίνης χρησιμοποιούσαν την εβραϊκή γλώσσα μονάχα στις προσευχές και στις ιεροτελεστίες, μηχανικά, χωρίς να την καταλαβαίνουν. Ήταν η ιερή γλώσσα και οι ευσεβείς θεωρούσαν ως πράξη βέβηλη και ανίερη το να χρησιμοποιείται αυτή η γλώσσα του Θεού στις ανάγκες της καθημερινής ζωής.

Αν επικρατούσε η άποψή τους, νέα εθνική γλώσσα του Ισραήλ θα γινόταν, πιθανώς, το εβραιογερμανικό ιδίωμα "γίντις", που το μιλούσαν οι περισσότεροι άποικοι. Υποστηρικτές αυτής της άποψης ήταν οι λεγόμενοι "Territorialistes", δηλαδή οι σιωνιστές που είχαν αρχηγό τους τον Αγγλοεβραίο συγγραφέα Ισραήλ Zangwill. Αυτοί λέγανε πως η νέα εθνική εστία των Εβραίων μπορούσε να γίνει σ' ένα έδαφος κατάλληλο, όχι υποχρεωτικά στην Παλαιστίνη.

Ο Ελιέζερ Μπεν Γιεουδά πολέμησε φανατικά - εδώ και ογδόντα χρόνια - κάθε παρεκτροπή: έπρεπε να ξαναζωντανέψει η νεκρή γλώσσα του Ισραήλ, αυτή να γίνει ο συνεκτικός δεσμός των τέκνων του της διασποράς. Οι ευσεβείς της Ιερουσαλήμ τον κήρυξαν αποσυνάγωγο, τον αναθεμάτισαν, κόψανε κάθε επαφή μαζί του. Επειδή εκήρυσσε την ανάγκη: όλοι οι Εβραίοι να μιλούν και να μαθαίνουν στα παιδιά τους τα εβραϊκά. Που, κατά τη γνώμη των ευσεβών - όπως είπαμε - έπρεπε να μείνει γλώσσα ιερή, έξω απ' την καθημερινή ζωή.

Όταν γεννήθηκε στην Ιερουσαλήμ το πρώτο παιδί του Ελιέζερ Μπεν Γιεουδά, κανένας ραββίνος και κανένας "μοέλ" (περιτομείς) δεν δεχόταν να κάμει την ιεροτελεστία της περιτομής. Σαν πέθανε η γυναίκα του Ελιέζερ Μπεν Γιεουδά, η Δεβόρα, απ' τη φυματίωση που της κόλλησε ο άντρας της, οι γλωσσολάτρες ευσεβείς πετροβόλησαν το φέρετρό της και δεν θέλανε να της δώσουν τάφο στο εβραϊκό νεκροταφείο της Ιερουσαλήμ.

Συνέβη μάλιστα και τούτο το περίεργο: Το παιδί του Ελιέζερ και της Δεβόρας, που δεν άκουγε απ' τους γονείς του παρά μόνο εβραϊκές λέξεις, δεν είχε μιλήσει ίσαμε που έγινε δύο χρονών, δεν είχε βγάλει απ' το στόμα του μήτε μια λέξη.

"Θεία τιμωρία! είπαν οι ευσεβείς. Το παιδί τους θα μείνει άλαλο!".

Ώσπου ένα τυχαίο περιστατικό έκαμε το θαύμα του. Ο μικρός Ιταμάς* έπαιζε στην αυλή του σπιτιού τους, όταν ξαφνικά βρέθηκε μπροστά του ένας πελώριος μαύρος τράγος. Το παιδάκι τρόμαξε, έτρεξε προς τη μάνα του. Και από παρόρμηση του ενστίκτου φώναξε:

** Ιταμάς σημαίνει εβραϊκά φοίνικας· όνομα συμβολικό που του το έδωσε ο πατέρας του για να υποδηλώνει την αναγέννηση της εβραϊκής γλώσσας.*

Ο ΕΛΙΕΖΕΡ ΚΑΙ Η ΔΕΒΟΡΑ

Του Ηλια Benezh

"'Ιμα, 'Ιμα", δηλαδή: "Μητέρα, Μητέρα"!

'Ηταν η πρώτη λέξη που ένα Εβραιόπουλο πρόφερε στη μητρική του γλώσσα έπειτα από 1.800 χρόνια. Και έγινε, η γλυκιά αυτή λέξη, ο πρώτος σπόρος που βλάστησε για να καρποφορήσει και να ξαναγίνει η εβραϊκή γλώσσα ζωντανή και της καθημερινής ζωής, που τη μιλούν σήμερα περισσότεροι από τρία εκατομμύρια Εβραίοι και ξένοι.

Καθώς ξεμπαρκαίρνουμε στη Χάιφα, μες στη βράση του καλοκαιριού σ' ένα λιμάνι βουερό, με ένταση τρομερή και με αδιάκοπη κίνηση, ακούμε ανάμεσα στις εγγλέζικες, στις αραβικές, στις γαλλικές, στις ελληνικές φωνές των ανθρώπων του λιμανιού, επικρατούσα τη βαριά, ασιατική μελωδία της αρχαίας εβραϊκής, της γλώσσας των προφητών που αναστήθηκε. Δίνει παράξενη συγκίνηση στον ξένο αυτή η ανάσταση. Ανατρέπει όλες τις θεωρίες των ιστορικών, των κοινωνιολόγων, των γλωσσολόγων. 'Ισως η μόνη εξήγηση που υπάρχει αυτού του θαύματος είναι ό,τι εξομολογείται και το εβραϊκό τραγούδι της ηρωικής σιωνιστικής εποχής, που το τραγουδούσαν οι "χαλουτσίμ" - οι πρωτοπόροι του εβραϊκού επαναποικισμού της Παλαιστίνης:

"'Ηρθαμε σ' αυτή τη χώρα για να χτίσουμε και για να χτισθούμε".

Πράγματι, οι συνταξιδιώτες μας του "Ολυμπία", οι Εβραίοι της διασποράς που επιστρέφουν στη γη της Επαγγελίας, είναι φανερό ότι επιστρέφουν για να ξαναχτίσουν τον εαυτό τους.

"...Ο δε εγερθείς παρέλαβε το παιδίον και την μητέραν αυτού και ήλθεν εις γην Ισραήλ. Ακούσας δε ότι Αρχέλαος βασιλεύει επί της Ιουδαίας αντί Ηρώδου, του πατρός αυτού, εφοβήθη εκεί απελθείν. Χρηματισθείς δε κατ' όναρ ανεχώρησεν εις τα μέρη της Γαλιλαίας, και ελθών κατώκησε εις πόλιν λεγομένην Ναζαρέτ, όπως πληρωθή το ρηθέν δια των προφητών ότι Ναζωραίος κληθήσεται...".

Ο ταξιδιώτης που φτάνει στους βιβλικούς τόπους πρέπει να είναι έτοιμος να απογοητευθεί. Θα καταρρεύσει αμέσως όλος ο κόσμος της Βίβλου και των Ευαγγελίων που φέρνει μαζί του. Τίποτα δεν σώζεται από το ύφος, από την ατμόσφαιρα, από το τοπίο της Γαλιλαίας και της Ιουδαίας, όπως το έδωσε ο μνημειώδης λόγος της Γραφής. Το ουσιαστικό στοιχείο αυτού του κόσμου ήταν η έρημος. Μέσα στην έρημο γεννιούνται οι προφήτες, οι θεοί και το πνεύμα - πουθενά αλλού. Εκεί γεννιούνται νέες θρησκείες και αναθεματίζονται οι παλαιές. Εκεί μπορεί ο πειρασμός να βάλει σε δοκιμασία την ψυχή και το κορμί και η σύγκρουση να γίνει πνεύμα και μάθημα. "...Εν δε ταις ημέραις εκείναις παραγίνεται Ιωάννης ο βαπτιστής κηρύσσων εν τη ερήμω της Ιουδαίας και λέγων· μετανοείτε· ήγγικε γαρ η βασιλεία των ουρανών...". "...Τότε ο Ιησούς ανήχθη εις έρημον υπό του Πνεύματος πειρασθήναι υπό του διαβόλου, και νηστεύσας ημέρας τεσσαράκοντα και νύκτας τεσσαράκοντα ύστερον επείνασε. Και προσελθών αυτώ ο πειράζων είπεν· ει υιός ει του Θεού, ειπέ ίνα οι λίθοι ούτοι άρτοι γένωνται. Ο δε αποκριθείς είπε· γέγραπται ουκ επ' άρτω μόνω ζήσεται άνθρωπος, αλλ' επί παντί ρήματι εκπορευομένω δια στόματος Θεού. Τότε παραλαμβάνει αυτόν ο διάβολος...".

Η έρημος! Πάντα η έρημος! Ε, λοιπόν, αυτή η έρημος της Ιουδαίας και της Γαλιλαίας δεν υπάρχει πια ή, όπου περισώζεται ακόμα, υπάρχει για να δείχνει τί ήταν το αυθεντικό τοπίο της Βίβλου. Το αποζητούμε όσο εισχωρούμε από τη Χάιφα στο εσωτερικό της Γαλιλαίας. Η έρημος ή χτίζεται ή οργώνεται, ποτίζεται και καρποφορεί. Η αξίνη προς την ρίζαν των δέντρων κείται, αλλά δεν κόβει τίποτα πια. Η λατρεία του δάσους που αναστάινεται όχι για να δίνει καρπό, καλόν ή κακόν, αλλά μόνο για να εξαφανίσει την έρημο είναι, καθώς φαίνεται, μεγίστη δύναμη στο Ισραήλ. Το βλέπει κανείς στα βουνά που διαβαίνει. 'Ηταν πριν άδεντρα και αιχμηρά. Τα χωρίζουν τώρα σε λωρίδες, σε φέτες, δεντροφυτεύουν τις λωρίδες τμηματικά υπό συνθήκες ηρωικές, συχνά απελπισμένες. Κι όταν ο κόπος τους δώσει την επιτυχία, τότε προχωρούν σε άλλη λωρίδα. Σαν πρέπει να εξαφανίσουν ό,τι θυμίζει τη Γραφή. Η ζωή έχει τους σκληρούς της νόμους. 'Εχει το τσιμέντο, τη μηχανή, τις αρδευτικές επινοήσεις, τα μέσα που μετατρέπουν τη θάλασσα σε νερό της βροχής. 'Ολα θα χρησιμοποιηθούν στο Ισραήλ, στο έπακρο, φανατικά από έναν λαό που, περισσότερο από κάθε άλλον, λάτρεψε και πίστεψε στο παρελθόν του - θα χρησιμοποιηθούν για να εξαλείψουν το τοπίο και το ύφος αυτού του προγονικού κόσμου. Αν ο

Ο ΕΛΙΕΖΕΡ ΚΑΙ Η ΔΕΒΟΡΑ

Του Ηλια Benezh

περιπλανώμενος λαός δεν είχε ανάγκη να ριζώσει κάπου, ύστερα από τόση περιπλάνηση, η γη του της Επαγγελίας, η γη της Γαλιλαίας και της Ιουδαίας θα έπρεπε να μείνει άγγιχτη: ένα απέραντο προστατευόμενο μνημείο του κόσμου. Κρίμα! Αντί γι' αυτό, γίνονται πολυάνθρωποι οικισμοί με κτίσματα ομοιόμορφα, άσχημα κατά το πλείστον, που υψώνονται σαν τέρατα μέσα απ' τους βράχους που έθρεψαν κάποτε τους προφήτες, κτίσματα που υπηρετούν μόνο την ανάγκη, χωρίς σέβας στο παρελθόν και στο περιβάλλον.

Η Ναζαρέτ είναι το πιο χτυπητό παράδειγμα. Απελπισία κυριεύει τον ξένο που άξαφνα, μετά απ' τη στροφή του δρόμου, του λένε:

-Ιδού η Ναζαρέτ!

Ένας άμορφος όγκος κτίσματα από τσιμέντο, απάνω στο λόφο, σε έκταση έξω από κάθε κλίμακα: εργοστάσια και σπίτια, εργαστήρια και καλύβες. Και ένας ναός θηριώδης, που χτίζεται τώρα απ' τους Καθολικούς, πελώριο μνημείο προπαγάνδας που θέλει να κατασκεπάσει όλη τη Ναζαρέτ, το βουνό της, τα εργοστάσιά της, τα παλιατζίδικα των Αράβων και των Εβραίων, για να αποδείξει πως ο Ιησούς των Καθολικών είναι επιβλητικότερος από τον Ναζωραίο της Ορθοδοξίας. Και, συνεπώς, αυτός ο πρώτος πρέπει να κυβερνά.

Ας λέει ό,τι θέλει αυτό το παλάτι, με τον τρούλο που ολοένα χτίζεται και δεν τελειώνει. Η παράδοση και η κατάνυξη του χριστιανισμού περισώζεται μονάχα στον ταπεινό ναό των Ορθοδόξων, χτισμένον στο μέρος όπου έζησε, λέει, η Παναγία με το γιό της. Στο εσωτερικό του αυτός ο ναός, με τις αραβικές επιδράσεις, με τον θαυμάσιο ξυλόγλυπτο θρόνο, είναι ένα έξοχο μνημείο, όπου βρίσκει τη σκεπή που του ταιριάζει το αγίασμα της Παναγίας, το πηγάδι απ' όπου έπαιρνε νερό για να δροσιστεί και να δροσίσει το γιό της. Έξω απ' το ναό πουλάνε πήλινα δοχεία, μποτίλιες για τους προσκυνητές: τις αγοράζουν, τις γεμίζουν νερό απ' το αγίασμα και το πάνε στην πατρίδα τους, δροσίζουν με νερό το μέτωπό τους και φεύγουν συγκινημένοι. Ένας πανύψηλος Άραβας ιερέας χαμογελά φιλικά στους προσκυνητές, τους εγκαρδιώνει να έχουν υπομονή να έρθει η σειρά τους να πιούν απ' το νερό του πηγαδιού της Παναγίας - υπομονή, αυτός είναι ο νόμος της Ανατολής και του Χριστού. Ο πανύψηλος Άραβας δεν απλώνει το χέρι στους προσκυνητές, δε ζητά ν' αφήσουν στο ναό και σ' εκείνον βοήθεια. Έχει μιαν αρχοντιά και μια δύναμη παλαιών πραγμάτων αυτή η στάση του Άραβα. Το αντίθετο γίνεται έξω απ' την εκκλησία των Καθολικών. Εκεί, όλα είναι οργανωμένα, από Άραβες και Εβραίους και Ευρωπαίους: η εμπορία του ιερού τόπου, η εκμετάλλευση του προσκυνητή. Μικρομάγαζα και πωλητές του ποδαριού, μικροί και μεγάλοι εμπόρακοι και παλιατζήδες και θρησκόληπτοι, μιλώντας στραβά όλες τις γλώσσες του κόσμου, με παμπόνηρη ματιά, με καπατσοσύνη και ευστροφία, φωνακλάδες - όλοι ξεπουλάνε τη Ναζαρέτ: το θρύλο της, τη βιβλική της μνήμη, το όραμα του Χριστιανού.

Φεύγοντας από αυτή τη Ναζαρέτ, ένα μόνο επιθυμείς πολύ: να την ξεχάσεις όσο γίνεται πιο γρήγορα. Ή να πεις με τον καιρό, πως λάθος έγινε, πως δεν πήγες ποτέ στη Ναζαρέτ, πως αυτό που σου δείξανε για Ναζαρέτ ήταν άλλο.

Καθώς γυρίζουμε απ' τη Ναζαρέτ στη Χάιφα, ο οδηγός μας δείχνει ένα μικρό συνοικισμό, κάτι παλιόσπιτα. Λέει:

-Λένε πως αυτό είναι το χωριό Κανά της Γραφής, εκεί που έγινε ο γάμος...

Αλλά προσθέτει χαμηλώνοντας τη φωνή:

-Το πιστεύουν όσοι θέλουν...

Ήταν καθολικός καλόγερος, ευτραφής Νορβηγός, απόγονος θαλασσοπόρων. Και ξεναγούσε εύπιστους χριστιανούς στους αγίους τόπους. "Το πιστεύουν όσοι θέλουν".

Αυτό, λοιπόν, λέμε κι εμείς για τη Ναζαρέτ. Δεν πήγαμε, ήταν λάθος.

-Α, λησμόνησα να σας πω, λέει μια στιγμή ο Νορβηγός καλόγερος. Βλέπετε εκείνο εκεί το βουνό στο βάθος; Ε, λοιπόν, είναι το όρος Θαβώρ...

Το είπε, ησύχασε. Κοιτάμε κι εμείς προς τον μακρινό όγκο. Ολοένα μας κυριεύει η συγκίνηση: είναι η πρώτη, η μόνη φορά. Οι εικόνες της βίβλου, το ύφος του κόσμου των προφητών γίνεται τώρα ενέργεια απροσδιόριστη, μυστική, γίνεται κατάνυξη. Επειδή το όρος Θαβώρ είναι μακριά, έξω απ' το δρόμο μας, και δεν πρόκειται να πάμε εκεί να δούμε πώς το κατήντησαν οι άνθρωποι.

(Από το βιβλίο "Αρχιπέλαγος", έκδοση Βιβλιοπωλείου της "Εστίας", Ι.Δ. Κολλάρου και Σια, σελ. 83 - 97)

ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ...

Του ΝΙΚΟΥ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

Εις μνήμην Αδόλφου Αβραάμ Κατζ

ο ραββίνος του Γκέτο Νουόβο
είναι φίλος μου

αισθάνεται ιδιαίτερη συμπάθεια για το
κοκκινομάλλικο μικρό αγόρι
που ήμουνα τότε
καθώς με βλέπει
τόσο θερμά προσηλωμένο
να τον ακούω να μου μιλά
για τ' άφταστα τα μεγαλεία του ιουδαϊσμού

καμιά φορά - μα πολύ σπάνια - σταματά
η εμπιστοσύνη του κλονίζεται
στέκει
με κοιτάζει -
στο κάτω κάτω της γραφής τί είμαι; ένας "γκόγι" -
συνέρχεται όμως σύντομα
και συνεχίζει:
"υπάρχει άλλωστε - δικαιολογιέται - του Μεγ' Αλέξανδρου το προηγούμενο"

ο νεωκόρος κατάγεται από την Ουκρανία
είναι κι αυτός "κοέν"
(ο πατέρας του ήτανε - το λέει μ' υπερηφάνεια - "τζελέπης") -
προέρχεται κι αυτός από την
οικογένεια του Λευΐ
όμως η σταδιοδρομία του στην ιεραρχία
της Συναγωγής
προσέκρουσε σε κάτι ουλές που έχει στο πρόσωπο
(προκοπές των παιδικώνε χρόνων)
και όπου δεν του επιτρέπουν
να σταθεί ενώπιον
του Αιώνιου
του Τρισευλογημένου
και Τρομερού

Του Νικου Εγγονοπουλου

η κόρη του ραββίνου με συναντά
μόλις βραδυάσει
πλάι στο νερό
και κάθε βράδυ με χαμηλωμένα μάτια με πληροφορεί
πως μ' αγαπά

η γαϊτανοφρύδα Οβριοπούλα
ως φαίνεται δεν θα μου ήτανε αδιάφορη:
στα μελλούμενα ποιήματά μου
θα εμφανίζεται επίμονα
θα παρελαύνει-
πάντα γοητευτική
και μεγαλόπρεπη
κι ωραία -
βέβαια με διαφορετικά ονόματα κάθε φορά
(άλλοτε ως Λία
άλλοτε ως Ρεβέκκα
κι άλλοτε πάλι ως
Εσθήρ)

* * *

ESSAI SUR L'INEGALITE DES RACES HUMAINES

ξεχνιέται ο Αδόλφος Χίτλερ;

αλήθεια - των αδυνάτων αδύνατο -
ποτές δεν εκατάφερα να καταλάβω
αυτά τα όντα που δεν βλέπουνε
το τερατώδες κοινό γνώρισμα τ' ανθρώπου -
το εφήμερο
της παράλογης ζωής του -
κι ανακαλύπτουνε διαφορές -
γιομάτοι μίσος - διαφορές
σε χρώμα δέρματος φυλή
θρησκεία.

* * *

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΗΣ ΕΣΘΗΡ ΜΠΕΣΑΛΕΛ

Του ΝΙΚΟΥ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

- Και η Εστέρ;
- Τώρα έρχεται... η δύστυχη...
ALBERTO SAVINIO: Ο Λορέντζος Μαβίλης

σαν ξαναεπιστρέψω
στη Θεσσαλονίκη
από την κόλαση
δεν θε ν' αφήσω τους αγαπητούς μου
τους Οβραίους πάλι να με ζουρλάνουνε
με τα
"...είδες Σολομωνίκο - τάδε σύνταγμα -
είδες Μωυσή - στον τάδε λόχο
τάδε διμοιρία - ή
ίσως να εσυνάντησες τον Αβραμίκο πουθενά;..".
και άλλα...

Θα τους αρπάξω απ' τα μούτρα
τους αγαθούς τους πονεμένους ανθρώπους
και με φωνές και με σκουξίματα
θα επιμείνω να μου πουν
αν συναντήσαν πουθενά
ποτέ
και τώρα πού να βρίσκεται; -
την Εστερίκα
τη Ρίκα
τ' αστέρι το λαμπρό
στα πρώτα ερωτικά μου χρόνια τα νεανικά
τα μικράτα μου!

ω! το κελεπούρι του μεγάλου παρισινού βιβλιοπωλείου!
η χαριτωμένη γαλλιδούλα!
(με βαθιές ρίζες - όμως -
εις γην Χαναάν)
ω! η υπέροχη μαγνόλια!
η κατάλευκη γαρδένια
τ' άσπρο μου γιασεμί
με τα μαύρα βελούδινα
σπανιόλικά της
μάτια

ω! ο ποιητικός απόηχος
των γιοφυριών πάνω στο Σηκουάνα
η φουντωτή ανθισμένη καστανιά
των μακρυών λεωφόρων

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΗΣ ΕΣΘΗΡ ΜΠΕΣΑΛΕΛ

Του Νικου Εγγονοπουλου

η μαγευτική γλυσίνα
των ανακτορικών πάρκων

η άκρως δονούμενη
θεσπέσια άρπα του Δαυΐδ!
μα πώς την έχασα
την άφατη την
ευτυχία
απ' τα χέρια μου!
οι δίνες της ζωής υπήρξαν η αιτία...

παντού και πάντα την αναπολώ
πάντα τη σκέφτομαι
κι ο νους μου τώρα και πάντα είναι
κοντά της.
μήπως να μετανάστεψε - ως ποθούσε -
στο
"Ερέτζ Ισραέλ";
μήπως μου την έκαμαν
λουλουδάκι
οι απαίσιοι Νατσήδες;
ή μήπως τώρα νά 'ναι κάπου να μαραίνεται
και να μη
με θυμάται;

("Στην κοιλάδα με τους Ροδώνες", Αθήνα 1978)

* * *

Μια(ν) Οβρηοποὐλα που μ᾽ ασημένιο χτένι εδιαλυζούντανε...

θαν την τσακίσω εγώ
τη νοσταλγία σου
θα μαχαιρώσω
τη μυστική σου
χαρά
με τ' άσπρα μου
πουλιά
που ζουν
και φτερουγίζουν
μέσα στα
μάτια σου

("Η επιστροφή των πουλιών", 1946)

ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΟΙΠΟΡΟΙ

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

(Απόσπασμα)

.....

"Λοιπόν, Θεανώ Γαλάτη, συνέχισε ο κατήγορος, τον είδα κι εγώ μια φορά τον εραστή σου και θα σου πω πώς και πότε τον είδα, για να τ' ακούσουν όλοι εδώ μέσα. Ήταν τον Ιούλιο του 1942, στη Θεσσαλονίκη, στην πλατεία της Ελευθερίας, μια μέρα που έκαιε πολύ ο ήλιος. Εκεί, οι Γερμανοί είχανε μαζέψει τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, τους άντρες από ορισμένες ηλικίες, χιλιάδες ανθρώπους, για να τους καταγράψουν, καθώς έλεγαν, και να τους βάλουνε σε δουλειά. Τους είχανε όλη μέρα στον ήλιο, να ξεροψήνονται ολόρθοι. Ενώ γινότανε η καταγραφή, όμιλοι από Ες Ες γυρνούσαν ανάμεσά τους κρατώντας από το λουρί κάτι πελώρια, αγριεμένα λυκόσκυλα και απασχολούσαν τους Εβραίους με διάφορα παιχνίδια, για να περνά η ώρα. Τους προστάζανε να ξεγυμνωθούν και τους ανάγκαζαν, παρέες - παρέες, να κάνουν γυμναστική ή να χορεύουν. Όταν κανείς σωριαζότανε λιγοθυμισμένος από την κάψα και την κούραση, του άδειαζαν κουβάδες νερό στο κεφάλι για να τον συνεφέρουν και να ξαναρχίσει. Άλλους έβαζαν να κυλιούνται γυμνοί σαν βαρέλια σ' όλη την πλατεία, από άκρη σ' άκρη. Και πότε - πότε, όταν κορυφωνότανε το γλέντι, αμολούσαν απάνω τους τα λυκόσκυλα για να τους ξεσκίσουν. Ξέρεις ποιός είχε το γενικό πρόσταγμα σ' αυτή την επιχείρηση, ποιός τα είχε οργανώσει όλα τούτα, αληθινά σαν σκηνοθέτης και τα πρόσταζε και τα επιθεωρούσε και τα χαιρότανε απ' όλους πιο πολύ; Τον είδα με τα μάτια μου, Θεανώ Γαλάτη. Ήταν ο ταγματάρχης Χίλεμπραντ, ο φίλος σου, ο άνθρωπος ο καλλιτέχνης!".

.....

(Από το ομώνυμο βιβλίο, Εκδοτικός Οίκος Γ. Φέξη, Αθήνα 1961, σελ. 340)

ΤΟ ΚΡΕΒΑΤΙ

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

Ανεβάσαμε σε μας το μονό αυτό κρεβάτι, τη μέρα που μάζεψαν απ' τη γειτονιά μας τους Εβραίους, κι απ' το ίδιο κιόλας βράδυ, αν δεν κάνω λάθος, άρχισα να κοιμάμαι σ' αυτό. Το πάπλωμα, το στρώμα και τα λερά σεντόνια του τα είχαν στο μεταξύ άλλοι αρπάξει. Το κρεβάτι ήταν το μόνο πράγμα που είχε απομείνει τελικά μέσα στο άγρια λεηλατημένο διαμέρισμα. Και το μόνο εβραϊκό πράγμα, που ύστερα από πολύ δισταγμό πήραμε - το ορκίζομαι.

Κοιμόταν ο Ίζος σ' αυτό. Δυο τρία χρόνια μεγαλύτερός μου, μα φίλος μου. Συχνά, παίζοντας στο διαμέρισμά τους κρυφτό ή άλλα παιχνίδια, κρυβόμασταν από κάτω ή χωνόμασταν για να πάρουμε τη μπάλα που είχε κυλήσει. Κάποτε μάλιστα, που λείπαν οι δικοί μου, μας είχαν κοιμήσει αγκαλιά στο κρεβάτι αυτό. Τότε πρωτοείδα το νεανικό τριχωτό στεφάνι της ήβης. Είναι αλήθεια πως είχε αρκετούς κοριούς το κρεβάτι και παρόλο το κυνήγημα που αργότερα τους κάναμε, δεν εξολοθρεύτηκαν ποτέ εντελώς. Ήρθε καιρός που δόξαζα το Θεό γι' αυτή τη διάσωση. Κάτι είχε σωθεί απ' το αίμα του Ίζου και ενωθεί ίσως με το δικό μου.

Ο Ίζος, μαζί με τους δικούς του που σπάραζαν, έφυγε ένα φριχτό πρωί ντυμένος και σοβαρός σα γαμπρός. Στο στήθος του σχεδόν καμάρωνε το κίτρινο άστρο. Ήμουν μαζί του μέχρι που δρασκέλισε το κατώφλι της εξώπορτας. Έξω ούρλιαζε ένα μεγάφωνο: "Προσοχή! Προσοχή! Όλοι οι Εβραίοι...". Τον άρπαξαν και τον έσυραν στη γραμμή. Κάποιος με τράβηξε δυνατά προς τα μέσα και βρόντηξε σαν οριστικά, όπως στις κηδείες, την πόρτα. Ένας Θεός ξέρει τί μπορούσες να πάθεις εκείνη την ώρα, αν από λάθος κι εσένα σε άρπαζαν ή σ' έβλεπαν αγκαλιασμένο μ' έναν Εβραίο.

Αμέσως μετά, όλη η πολυκατοικία σφούγγισε τα δάκρυά της, ανέβηκε αγκομαχώντας στο δεύτερο πάτωμα και ρίχτηκε σαν υπνωτισμένη στα υπάρχοντα των Εβραίων. Το πλούσιο σπιτικό τους βούλιαζε από ρούχα και έπιπλα. Οι Γερμανοί, βέβαια, απειλούσαν με θάνατο όποιον έπαιρνε ή άρπαζε εβραϊκές περιουσίες, μα κανένας σχεδόν δε θυμήθηκε εκείνη τη στιγμή τη θυροκολλημένη διαταγή. Έξω, ακόμα τους μέτραγαν, φώναζαν τα ονόματά τους, τους κλωτσούσαν· μέσα το σπιτικό τους ξεγυμνώνονταν με θαυμαστό πράγματι θάρρος και επιτηδειότητα. Το ίδιο φαντάζομαι θα συνέβαινε και στα άλλα σπίτια του γκέτο μας. Δεν αποκλείεται μάλιστα οι Εβραίοι να έβλεπαν μέσα στην παραζάλη τους το άρπαγμα των υπαρχόντων τους, ιδίως όταν τραβιολογιόντουσαν οι κουρτίνες - αυτό πρέπει να φαίνονταν απ' το δρόμο.

Η συγκάτοικη, που πριν από λίγο έκαμνε τους πιο μεγάλους σταυρούς κι έπαιρνε τους πιο βαριούς όρκους - κάτι το πολύτιμο, φαίνεται της είχαν εμπιστευθεί - ρίχτηκε, θυμάμαι, στα σεντόνια του Ίζου, ζεστά ακόμα απ' το νεανικό ύπνο του. Κατόπι στράφηκε σε σοβαρότερα πράγματα. Άλλοι πήραν να τραβοκοπούν το καρυδένιο τραπέζι, άλλοι τις ντουλάπες, τις σιφονιέρες, τα κομοδίνα, τους καθρέφτες και μια ραγισμένη θερμάστρα από πορσελάνη διαλύθηκε στα χέρια ενός γέρου και μιας γριάς, καθώς την έσερναν στο διάδρομο.

Το πάτωμα ήταν σκεπασμένο με φλούδια από πασατέμπο. Μέρες τώρα δε μαγείρευαν, ούτε σκούπιζαν οι Εβραίοι. Περίμεναν, πάντα ντυμένοι, την ξαφνική διαταγή, λέγοντας ιστο-

ΤΟ ΚΡΕΒΑΤΙ

Του Γιωργου Ιωαννου

ρίες παρηγορητικές και παραφυλάγοντας το δρόμο πίσω απ' τα κατάκλειστα σκεπασμένα παράθυρα. Κανένας τους δεν έδειχνε διάθεση να το σκάσει, πράγμα μάλλον εύκολο. Οι λίγοι που το τόλμησαν, σώθηκαν σχεδόν όλοι. Είχαν απειληθεί, βέβαια, με οικογενειακή εξόντωση κι ο ένας τους συγκρατούσε τον άλλο. Επίσης, τους αποκοίμιζαν με διάφορα παραμύθια. Ο μεγάλος καημός της μαντάμ Κοέν, μάνας του 'Ιζου, ήταν πως στην Κρακοβία, όπου δήθεν θα τους πήγαιναν, οι εκεί Εβραίοι μιλούσαν άλλη γλώσσα κι όχι τη διάλεκτο της Καστίλλιας. "Μα θα τα καταφέρουμε", έλεγε με αρκετό κουράγιο, "όπως τον καιρό του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας". Δεν είχαν, βέβαια, τίποτε ακούσει για το 'Αουσβιτς, ούτε για τους θαλάμους αερίων. Είναι, όμως, δυνατό να μην είχαν καταλάβει το βαθμό του μίσους;

Ανεβήκαμε στο διαμέρισμά μας κλαίγοντας. Δεν μπορούσαμε να βλέπουμε άλλο το ξεγύμνωμα του σπιτιού. Δε δεχτήκαμε ούτε και κάτι λίγα που μας πρόσφεραν οι χορτασμένοι νέοι κυρίαρχοί του. Μισογείραμε τα παντζούρια και παρακολουθούσαμε με φρίκη τις ζωσμένες φάλαγγες να περνούν. Δεν έμοιαζε καθόλου με ταξίδι το άγριο αυτό ξερίζωμα. Γέροι, γριές, άρρωστοι που παραπατούσαν, εγχειρισμένοι, διπλωμένοι στα δυο, σέρνονταν στο τέλος της κάθε φάλαγγας. Πόσο είναι δυνατό να βάσταξαν όλοι αυτοί οι άνθρωποι; Μάλλον, όμως, υπήρξαν οι ευτυχέστεροι, αν σκεφθεί κανείς το τέλος των άλλων. Καμιά φορά ακολουθούσαν και φορεία πίσω από τις φάλαγγες. Πάνω σ' αυτά βρίσκονταν οι κατάκοιτοι, οι ετοιμοθάνατοι, οι ετοιμόγεννες και γενικά όλοι οι βαριά ασθενείς, που οι συγγενείς τους είχαν προβλέψει και μπόρεσαν να ετοιμάσουν ένα φορείο. Αλλιώς θα σέρνονταν κι αυτοί με τα πόδια. 'Ανεμος άγριος σαρώνει μες στη μνήμη μου εκείνη την Εγνατία.

Πάντως, οι Εβραίοι είχαν μυριστεί απ' το προηγούμενο βράδυ τον άμεσο κίνδυνο. Αργά τη νύχτα βούιζε από ψαλμούς η γειτονιά μας. Η γειτονιά τους, μάλλον έπρεπε να πω, μια κι αυτοί είχαν την πλειοψηφία. 'Αλλωστε γι' αυτό το λόγο είχε ανακηρυχτεί σε προσωρινό γκέτο. Μέσα στη φεγγαρόφωτη νύχτα της άνοιξης αφουγκραζόμασταν τη βοή. Από παντού ανέβαιναν σπαραχτικές δεήσεις προς τον σκληρόκαρδο Γιεχωβά. Στους δρόμους ερημιά απόλυτη και στις γωνιές του γκέτο μας μάτσο οι φρουροί χωροφύλακες. Πάνω απ' τις στέγες ένας καπνός, θαρρείς, πλανιόταν κάτι το θολό.

Και τις προηγούμενες, βέβαια, νύχτες ακούγονταν συχνά ψαλμοί, μα ήταν πνιγμένοι και μακρόσυρτοι. Δεν είχαν αυτόν τον ομαδικό σπαραγμό, την πίεση αυτή για άμεση βοήθεια. 'Αλλωστε, προηγουμένως ακούγονταν καμιά φορά και τραγούδια, ακόμα και παλαμάκια. Παντρεύονταν αράδα οι νέοι τους. Μπροστά στην απειλή του ξεριζωμού ενώνονταν μια ώρα αρχίτερα οι ερωτευμένοι. Εξάλλου είχε κυκλοφορήσει έντονα η φήμη πως τους παντρεμένους αλλιώς θα τους μεταχειρίζονταν. 'Εκαμναν πώς και πώς να συγγενέψουν μαζί μας, μα ούτε στα τρελοκομεία δεν θα μπορούσαν να βρουν γαμπρούς ή νύφες 'Ελληνες εκείνη τη στιγμή. Εντούτοις, θρυλούνται μερικοί τέτοιοι γάμοι.

'Οταν οι φάλαγγες της γειτονιάς μας χάθηκαν, ξεκίνησα για το σχολείο. Οι χωροφύλακες στη γωνιά δε μ' άφηναν να περάσω. Είχα μαζί μου μια παλιά ταυτότητα της Νεολαίας, τους την έδειξα και βγήκα. Δε θα μπορούσα να είμαι εβραιγάκι;

Στο σχολείο, τα περισσότερα παιδιά ξέρανε λίγο πολύ τί είχε γίνει. Ιδιαίτερη συγκίνηση όμως δεν μπορώ να πω ότι υπήρχε, κι ας είχαμε Εβραίους συμμαθητές. Το μάθημα έγινε κανονικά. Στο διάλειμμα, μερικά παιδιά έψαλλαν τον πανεβραϊκό ύμνο, που τον είχαν σκαρώσει μέσα στο μάθημα. 'Ηταν ένα τραγούδι κοροϊδευτικό, που τό 'λεγαν πάνω σε γνωστό, βέβαια, σκοπό, με σπασμένα ελληνικά και σερνάμενη τη φωνή, όπως μιλούσαν οι Ισπανοεβραίοι. Θυμάμαι ακόμα την πρώτη στροφή του:

'Οταν θα πάμε εις το Σαλονίκα,
θα βρούμε σπίτι αντειανός,
θ' αρχίσει πάλι το παλιό ντουλείκα
για να ζήσει το Τζιντιός.

Τα παιδιά αυτά ήταν λίγα και μάλλον ανόητα. 'Οπως ανόητοι, μα όχι και τόσο λίγοι, ήταν και οι μεγάλοι εκείνοι, έμποροι ιδίως, που α-

ΤΟ ΚΡΕΒΑΤΙ

Του Γιωργου Ιωαννου

νακουφίστηκαν τότε. Αφήνω τους διάφορους προδότες και τους ημιπαράφρονες θαυμαστές των χιτλερικών, που δόξα τω Θεώ ποτέ δε μας έλειψαν. Ευτυχώς, μας ξεπλένουν, θαρρώ, κι απ' αυτό ορισμένες πράξεις υψηλής θυσίας.

Το μεσημέρι, όταν γύριζα, κόσμος και κακό ήταν στη γειτονιά μας. Οι Γερμανοί είχαν απουρθεί, όχι όμως κι οι χωροφύλακες. Τώρα γίνονταν το γιάγμα απ' τα κύματα της φτωχολογιάς και των γύφτων. 'Ομως, πού και πού έπεφτε κι από κανένας πυροβολισμός, γι' αυτό όλοι τους ήταν βιαστικοί και σκιαγμένοι. Είδα γύφτο να τρέχει στην πλατεία μ' ένα αδειανό συρτάρι στα χέρια. 'Αλλον με βιβλία βαριά, κι έναν τρίτο μ' ένα παντζούρι διαλυμένο σχεδόν. Τί τα ήθελαν αυτά τα πράγματα; Απ' το σπίτι μας είχαν βγάλει ως και τις πόρτες απ' το διαμέρισμα των Εβραίων. Και με την ευκαρία, έκλεψαν όλους τους γλόμπους και τα παραθυρόφυλλα της σκάλας. Για χρόνια έμπαινε από κει η βροχή και το κρύο.

Μπήκα με φόβο στο ορθάνοιχτο διαμέρισμα. 'Ηταν ολότελα ξεγυμνωμένο. Σκουπίδια, χαρτιά, γιομίδια, πούπουλα σκορπισμένα χάμω. Και στην κουζίνα, τα πλακάκια όλα ξηλωμένα. Ψάχναν τα κτήνη για το θησαυρό.

Πήγα στο μέρος. Απ' το φόβο μου ίσως είχα κοιλόπονο δυνατό. Πολλά βιβλία σχολικά ήταν πεταμένα μέσα στη μπανιέρα. Τα μάζεψα, όχι χωρίς κάποια ικανοποίηση. Από βιβλία ήμουν φοβερά φτωχός. Αρκετά είχαν το όνομα του 'Ιζου απάνω.

Μέσα στου 'Ιζου το δωμάτιο μονάχα το καφετί σιδερένιο κρεβάτι του είχε απομείνει. Σίγουρα δεν το είχαν αρπάξει γιατί είχε πολλές σούστες σπασμένες. 'Οταν το είδα, σα να ξαναείδα τον 'Ιζο μπροστά μου. Ανέβηκα απάνω και το είπα: ήθελα το κρεβάτι μου. Με δυσκολία κατέβηκαν να με βοηθήσουν. 'Ηταν άλλωστε όλοι τους πλαγιασμένοι απ' την πρωινή ταραχή. Το ανεβάσαμε, δέσαμε γερά τις σούστες του και κατόπι το ζεματίσαμε για τους κοριούς. 'Αρχισα να κοιμάμαι σ' αυτό από το ίδιο βράδυ, από τότε δηλαδή που άρχισαν τα μεγάλα μαρτύρια του 'Ιζου.

Κοιμήθηκα σ' αυτό το κρεβάτι για πολλά χρόνια. 'Ολες τις χαρές - ποιές χαρές; - και τ' ατέλειωτα μαρτύρια της νιότης μου σ' αυτό το κρεβάτι, μόνος κι αβοήθητος τα έχω περάσει. Εδώ με πιάσανε αργότερα οι αγωνίες, οι αϋπνίες, οι ιδρώτες, τα άγχη και το κρεβάτι από τότε ξαναπήρε απ' τα στριφογυρίσματά μου να σπάει. Προσπαθώντας να αυτοθεραπευτώ - πράγμα που θαρρώ πως σχεδόν το κατάφερα - αμέτρητες οργιαστικές σκηνές και συνθέσεις έχω στήσει πάνω σ' αυτό. Μια αόρατη, θαρρείς, παρουσία μ' έριχνε σ' ένα ατέλειωτο ερωτικό παροξυσμό. Κάθε βράδυ και κάτι άλλο, κάτι καινούργιο και πιο τολμηρό, ή, στις εξαιρετικές περιπτώσεις, νέες παραλλαγές στο βασικό μοτίβο. 'Οταν παράγινε εκείνο το κακό και μπλέχτηκαν ερωτισμοί, αυτοερωτισμοί, διαβάσματα, ανέχειες, κρίσεις θρησκευτικές, που μου τις δημιούργησαν πρόωρα κάτι ολέθριοι τύποι, έφτασα στο σημείο ν' αποδίδω το κατάντημά μου ακόμα και στο κρεβάτι του 'Ιζου. Το καταραμένο αυτό κλινάρι είχε φάει τον 'Ιζο, τώρα πήγαινε να φάει κι εμένα.

Προχτές, ένας παλιατζής που φέραμε για να μας ξαλαφρώσει απ' τις παλιατσαρίες μας, αρνήθηκε, ευτυχώς, να το πάρει. Είναι σαράβαλο, είπε, δεν αξίζει ο κόπος. Αυτό έχει συμβεί κι άλλες φορές, δεν μπορέσαμε να το ξεφορτωθούμε. Κι έτσι, το κρεβάτι εξακολουθεί να σκουριάζει στην αποθήκη μας. Εγώ, όμως, άρχισα να σκέφτομαι σοβαρά μήπως θα πρέπει να το επιδιορθώσω και ν' αρχίσω να κοιμάμαι και πάλι σ' αυτό. Είναι μάταιο κι αστείο σχεδόν να επιμένω να κοιμάμαι σε διπλό κρεβάτι. Δεν ξορκίστηκε έτσι καθόλου το κακό. 'Αλλον άνθρωπο δεν είδα να γλυκανασαίνει στο πλάι μου. Ας ξαναβρώ τουλάχιστον τις φαντασίες μου και τα παλιά οράματά μου, όποια κι αν είναι. Κάτι είναι κι αυτό.

("Η Σαρκοφάγος", Αθήνα 1971)
('Ολα τα κείμενα του Γιώργου Ιωάννου περί Εβραίων έχουν περιληφθεί σε αφιερωματικό τεύχος του περιοδικού "Χρονικά", τεύχος 70 / Σεπτέμβριος 1984)

Των Εβραίων - 50 μ.Χ.

Του Κ.Π. Καβαφη

Ζωγράφος και ποιητής, δρομεύς και δισκοβόλος
σαν Ενδυμίων έμορφος, ο Ιάνθης Αντωνίου.
Από οικογένειαν φίλην της συναγωγής.

'"Η τιμιότερές μου μέρες είν' εκείνες
που την αισθητική αναζήτησιν αφίνω
που εγκαταλείπω τον ωραίο και σκληρόν ελληνισμό,
με την κυρίαρχη προσήλωση
σε τέλεια καμωμένα και φθαρτά άσπρα μέλη.
Και γένομαι αυτός που θα ήθελα
πάντα να μένω· των Εβραίων,
των ιερών Εβραίων, ο υιός".
'Ενθερμη λίαν η δήλωσίς του. "Πάντα
να μένω των Εβραίων, των ιερών Εβραίων".

'Ομως δεν έμενε τοιούτος διόλου,
ο Ηδονισμός κι η Τέχνη της Αλεξανδρείας
αφοσιωμένο τους παιδί τον είχαν.

Αλέξανδρος Ιανναίος και Αλεξάνδρα

Του Κ.Π. Καβαφη

'Επιτυχείς και πλήρως ικανοποιημένοι,
ο βασιλεύς Αλέξανδρος Ιανναίος
κι η σύζυγός του η βασίλισσα Αλεξάνδρα
περνούν με προπορευομένην μουσικήν
και με παντοίαν μεγαλοπρέπειαν και χλιδήν,
περνούν απ' τες οδούς της Ιερουσαλήμ.
Ετελεσφόρησε λαμπρώς το έργον
που άρχισαν ο μέγας Ιούδας Μακκαβαίος
κι οι τέσσαρες περιώνυμοι αδελφοί του·
και που μετά ανενδότως συνεχίσθη εν μέσω
πολλών κινδύνων και πολλών δυσχερειών.
Τώρα δεν έμεινε τίποτε το ανοίκειον.
'Επαυσε κάθε υποταγή στους αλαζόνας
μονάρχας της Αντιοχείας. Ιδού
ο βασιλεύς Αλέξανδρος Ιανναίος,
κι η σύζυγός του η βασίλισσα Αλεξάνδρα
καθ' όλα ίσοι προς τους Σελευκίδας.
Ιουδαίοι καλοί, Ιουδαίοι αγνοί, Ιουδαίοι πιστοί προ πάντων.
Αλλά, καθώς που το απαιτούν οι περιστάσεις,
και της ελληνικής λαλιάς ειδήμονες·
και μ' 'Ελληνας και μ' ελληνίζοντας
μονάρχας σχετισμένοι - πλην σαν ίσοι,
και ν' ακούεται.

Τωόντι ετελεσφόρησεν λαμπρώς,
ετελεσφόρησεν περιφανώς
το έργον που άρχισαν ο μέγας Ιούδας Μακκαβαίος
κι οι τέσσαρες περιώνυμοι αδελφοί του.

(Αλέξανδρος Ιανναίος και Αλεξάνδρα: Ο Αλέξανδρος Ιανναίος ήταν βασιλιάς στην περίοδο της εβραϊκής ανεξαρτησίας, που αρχίζει το 143 π.Χ. και διαρκεί ως την κατάλυσή της από τους Ρωμαίους. Ο Ιανναίος ήταν, κατά κάποιον τρόπο, "ελληνίζων" και τα νομίσματά του είχαν και ελληνικές επιγραφές.)

ΟΙ ΑΔΕΡΦΟΦΑΔΕΣ

Του ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

(Απόσπασμα)

.....

Τον έπιασε πάλι ο βήχας, έφτυσε στο κόκκινο μαντήλι του, έπεσε τ' ανάσκελα στη μαξιλάρα.

- Γυναίκα, είπε, ας μην μιλούμε· κουράστηκα.

Κάμποση ώρα αγκομαχούσε· μα ξαφνικά αντρειεύτηκε, ανακάθισε στο στρώμα.

"Ε, σύντροφε Μπεν Γεχούντα", συλλογίστηκε, "ε σύντροφε Μπεν Γεχούντα, βοήθεια!".

Έκλεισε τα μάτια· μια μορφή καταφαγωμένη από το μυαλό κι από την πείνα, χτικιασμένη, με αριά γενάκια, με καμπουρωτή μύτη, με χοντρά χείλια, ξεπρόβαλε πάλι κάτω από τα βλέφαρά του και διάνεψε αργά και δεν ήθελε να φύγει, μέσα στο σκοτάδι. Ο ταπεινός Οβραίος, ο πεισματάρης, ο Μπεν Γεχούντα. Κάθε που ο δάσκαλος λιγοκάρδιζε, ο φτωχός ετούτος δασκαλάκος σ' ένα χωριό της Ουκρανίας έρχουνταν και τού' δινε κουράγιο. Ήταν κι αυτός φτωχός, φθισικός, ετοιμοθάνατος μα άξαφνα έπεσε απάνω του και γαντζώθηκε στο κεφάλι του μια μεγάλη ιδέα: ν' αναστήσει τη νεκρή οβραϊκή γλώσσα της Παλαιάς Διαθήκης και να κάμει να την μιλούν όλοι οι Οβραίοι του κόσμου. Άρχισε το λοιπόν να κηρύχνει την ιδέα, μα όλοι στο χωριό τον προγκούσαν· πήρε τα μάτια του κι έφυγε, τράβηξε κατά την Πολωνία, όπου ζούσαν εκατομμύρια Οβραίοι, να τους κηρύξει τη μεγάλη του ιδέα· λεφτά δεν είχε να πάρει το σιδερόδρομο, κίνησε πεζός. Περπατούσε, περπατούσε, έπεφτε στο δρόμο, σηκώνουνταν, ξανάρχιζε να περπατάει μέρες και νύχτες· στα σύνορα της Πολωνίας δεν μπορούσε πια να σταθεί στα πόδια του, κυλίστηκε κάτω ετοιμοθάνατος. Τον βρήκαν, τον σήκωσαν, τον πήγαν σ' ένα νοσοκομείο· τον κοίταξε ο γιατρός, κούνησε το κεφάλι του. "Έχεις να ζήσεις ακόμα δυο μέρες", του 'πε, "το πολύ τρεις· αν έχεις καμιά παραγγελιά ν' αφήσεις, κάμε τη διαθήκη σου· δάσκαλος είσαι, ξέρεις γράμματα". Μα αυτός γέλασε:

"Πώς μπορώ να πεθάνω", είπε, "εγώ που έχω μια μεγάλη ιδέα;". "Είναι τρελός", είπαν οι γιατροί, τον έδιωξαν από το νοσοκομείο, έβαλε πάλι τη στράτα μπροστά του. Πήρε την απόφαση να πάει πεζός στην Ιερουσαλήμ. Να περάσει ολάκερη την Ευρώπη, να φτάσει στην Πόλη, να διαβεί τη Μικρασία, να μπει στη Συρία, να φτάσει στην Παλαιστίνη, πεζός. Πήγαινε, πήγαινε, ζητιάνευε από χωριό σε χωριό, όπου έβρισκε Οβραίους έμπαινε στη συναγωγή, κήρυχνε την ιδέα του, τον γιουχάιζαν, έφευγε.

Ύστερα από μήνες αξιώθηκε κι έφτασε στην Ιερουσαλήμ. Έπεσε, προσκύνησε το χώμα, μπήκε στην άγια πολιτεία. Βρήκε ένα χαμώι να κοιμάται και δίχως καιρό να χάσει, έπιασε το κήρυγμα: Ν' αναστήσουμε την ιερή γλώσσα των πατέρων μας, να μιλούμε ως καθώς ο Μωυσής μιλούσε στο Θεό, ν' αγιάσουν τα χείλη μας ζωντανεύοντας τις άγιες λέξεις. Όλοι οι φανατικοί Οβραίοι άρχισαν μανιασμένοι να τον προγκούν και να τον βρίζουν· τον έκραζαν προδότη, αποστάτη, ιερόσυλο, γιατί ζητούσε να κατεβάσει τα τρισάγια λόγια στην καθημερινή ακάθαρτη ζωή, να μολεύουν οι άνθρωποι τη γλώσσα της Παλαιάς Διαθήκης και του Θεού. Τον έδιωχναν λοιπόν από τις συναγωγές κι αναθεμάτιζαν όποιον τον ζύγωνε και τον άκουε.

Μα ο Μπεν Γεχούντα, ο πεισματάρης, δεν έχανε το κουράγιο του· φώναζε στην ερημιά. Κρατούσε την ψυχή του με τα δόντια, δεν την άφηνε να φύγει προτού τελέψει το έργο του. Άνοιξε σχολειό, παντρεύτηκε, πήρε μια μαθή-

ΟΙ ΑΔΕΡΦΟΦΑΔΕΣ

του Νικου Kazantzakh

τριά του Οβραιοπούλα, να κάμει παιδιά, να τα βάλει να μιλούν, μητρικιά τους γλώσσα, τ' αρχαία οβραίικα. Και να, έκαμε ένα γιό - κι ο γιός αυτός γεννήθηκε βουβός! "Καλά να πάθεις· ο Θεός σε τιμωράει", του φώναζαν, "κατάρα Θεού είναι ετούτη, σε δίκασε ο Γεχωβάς και σε καταδίκασε!". Μα ο Μπεν Γεχούντα δε γονάτιζε: "Η πίστη", φώναζε, "κουνάει βουνά, θα τα κουνήσω!". Μια μέρα ένας τράγος κυνήγησε το γιό του που θά 'ταν πια πέντε χρονών· φοβήθηκε το παιδί, λύθηκε η γλώσσα του, έτρεξε στον πατέρα του φωνάζοντας: "Πατέρα, πατέρα, ένας τράγος!" στην ιερή γλώσσα της Παλαιάς Διαθήκης.

Το θάμα διαλαλήθηκε, πλήθυναν οι μαθητές, έμπαινε η ιδέα στις ψυχές κι έκανε κατοχή, κάπου κάπου ακούγονταν τώρα στους δρόμους ν' ανασταίνουνται οι πεθαμένες λέξεις· ύστερα από χρόνια, με το πείσμα και την παλικαριά, η ιδέα νίκησε· κι αν πάτε σήμερα στην Παλαιστίνη, θ' ακούσετε τους Οβραίους να μιλούν, να παζαρεύουν, να θυμώνουν, να ερωτεύονται, να βγάζουν λόγους, να τυπώνουν βιβλία κι εφημερίδες στην αρχαία ξαναζωντανεμένη γλώσσα. Σαράντα χρόνια έζησε ο Μπεν Γεχούντα από τη μέρα που τον αποφάσισαν οι γιατροί πως δε είχε πια παρά δυο τρεις μέρες ζωή. Και μονάχα σαν είδε τη μεγάλη του ιδέα να κυκλοφορεί πια σαν άνθρωπος ζωντανός στους δρόμους, ξέσφιξε ο Μπεν Γεχούντα τα δόντια του κι αφήκε την ψυχή του να φύγει.

.....

(Από το ομώνυμο βιβλίο του)

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΓΚΡΕΚΟ

Του Νικου Kazantzakh

(Απόσπασμα)

.....

2 του Οκτώβρη. Τρεις μέρες στο Βερολίνο γυρίζω τους απέραντους μονότονους δρόμους, οι καστανιές έχουν μαδήσει, αγέρας παγωμένος φυσάει, η καρδιά μου πάγωσε. Σε μια υψηλή πόρτα είδα σήμερα με μεγάλα γράμματα: "Συνέδριο Αναμορφωτών της Παιδείας", χιόνιζε, κρύωνα, μπήκα. Κόσμος πολύς, δασκάλοι και δασκάλες, έψαχνα με το μάτι να βρω θέση αδειανή· άξαφνα μια μπλούζα πορτοκαλιά έλαμψε ανάμεσα σε γκρίζα και μαύρα σακάκια· όπως το έντομο τραβιέται από το χρώμα του λουλουδιού, κίνησα κατά την κοπέλα με την πορτοκαλιά μπλούζα, μια θέση δίπλα της ήταν λεύτερη, κάθισα. Ένας έξαλλος δάσκαλος χειρονομούσε, ξελαρυγγίζουνταν, έπινε νερό, ησύχαζε λίγο και ξανάπαιρνε φόρα - πώς ν' αλλάξει τα σχολικά προγράμματα, πώς να σφυροκοπήσει μιαν καινούργια γερμανική γενιά που ν' αψηφάει και τη ζωή και το θάνατο, σωτήρας και τούτος, και μάχουνταν καταχτώντας τον, να σώσει τον κόσμο.

Στράφηκα κατά τη γειτόνισσά μου· τα μαλλιά της ήταν γαλαζόμαυρα, τα μάτια της τεράστια, μαύρα, αμυγδαλάτα, η μύτη λίγο καμπουρωτή, αλαφρές πανάδες στο πρόσωπο κι η σάρκα της μελαχροινή σαν παλιό κεχριμπάρι. Έσκυψα και τη ρώτησα:

-Από που νομίζετε πώς είμαι;

-Από τη χώρα του ήλιου, μου αποκρίθηκε και κατακοκκίνησε.

-Ναι, από τη χώρα του ήλιου· εδώ πλάνταξα· πάμε να περπατήσουμε λίγο;

-Πάμε.

Στο δρόμο πηδούσε, γελούσε, ξεφώνιζε, σαν παιδί που του 'δωκαν ένα καινούργιο παιχνιδάκι.

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΓΚΡΕΚΟ

Του Νικου Kazantzakh

-Με λεν Σαρίτα κι είμαι Οβραία και γράφω ποιήματα.

Μπήκαμε σ' ένα πάρκο, τα πεσμένα κίτρινα φύλλα έτριξαν κάτω από τα πόδια μας, απίθωσα την απαλάμη μου απάνω στα μαλλιά της κι ήταν ζεστά και μαλακά σα μετάξι. Στάθηκε η κοπέλα αμίλητη κι ο λαιμός της τεντώθηκε σα ν' αφουγκραζόταν.

-Μια δύναμη φεύγει από το χέρι σας, είπε, σα νά 'μαι στάμνα και πήγα στη βρύση και γεμίζω.

Κόντευε μεσημέρι.

-Πάμε να φάμε, είπα· μια σούπα ζεστή, πηχτή, να ζεσταθούμε.

-Έχουμε οι Οβραίοι σήμερα νηστεία, είναι αμαρτία, αποκρίθηκε, κι εγώ πεινώ, κι εγώ κρυώνω, μα είναι αμαρτία.

-Ας αμαρτήσουμε, για να μπορέσουμε ύστερα να μετανοήσουμε, να μας συγχωρέσει ο τρομερός Γεχωβάς, ο Θεός σας.

Σα να πειράχτηκε που μιλούσα έτσι γελώντας για το Θεό της.

-Ποιός είναι ο δικός σου ο Θεός;

Ταράχτηκα μονοστιγμίς, ένιωσα πως αμάρταινα κι εγώ στο Θεό μου· όλες ετούτες τις ώρες είχα ξεχάσει πως τα μάτια ετούτα και τα μαλλιά και το κεχριμπαρένιο δέρμα ήταν φάντασμα και δε φυσούσα, δεν ήθελα να φυσήξω, να σκορπίσει.

-Ο Διόνυσος; έκαμε η κοπέλα γελώντας, ο μεθύστακας;

-Όχι, όχι, ένας άλλος, πιο τρομερός από το Γεχωβά σας... Μη με ρωτάς!

Έπρεπε να σηκωθώ τη στιγμή εκείνη και να φύγω· μα λυπήθηκα το κορμί μου, λυπήθηκα το κορμί της, έμεινα.

-Πες μου ένα τραγούδι σου, είπα, για να ξεστρατίσω το νου μου.

Έλαμψε το πρόσωπό της· χαϊδευτικά πολύ η φωνή της, πικραμένη:

"Ξενιτεμένοι που δεν ένιωσαν ακόμα
κι η ξενιτιά πως είναι κι αυτή πατρίδα
κι όταν καινούργιες πολιτείες περπατούμε, πλάι
δεξά μας, οδεύει ως αδερφή η πατρίδα.
Ξενιτεμένοι που δεν ένιωσαν ακόμα
πως όταν ένας χαμογέλιο μας χαρίζει,
στην ξενιτεμένη την καρδιά μας το άσμα
των ασμάτων αρχινίζει".

Τα μάτια της είχαν βουρκώσει.

-Κλαις; έσκυψα απάνω της και τη ρώτησα.

-Όπου κι αν αγγίξεις έναν Οβραίο, αποκρίθηκε, είναι πληγή.

*

3 του Οχτώβρη. Να μπορούσε αλήθεια ο άνθρωπος να διατηρήσει το μεθύσι, νά 'ταν ο Διόνυσος παντοδύναμος Θεός! Μα γρήγορα το μεθύσι σκορπάει, καθαρίζει ο νους κι οι σάρκες οι ζεστές, οι στερεές, ξαναγίνουνται φαντάσματα. Το μυαλό μου την άλλη μέρα σηκώθηκε, με κοίταξε με καταφρόνια κι αυστηρότητα: "Άπιστε, ασυνάρτητε, προδότη", μου φώναξε, "ντρέπουμαι να ζω και να οδοιπορώ μαζί σου· ο Βούδας μπορεί να σε συγχωρέσει, εγώ δεν μπορώ· μην ξαναμπείς στην πορτοκαλιά παγίδα".

Όμως, πρωί ξαναπήρα πάλι το δρόμο, ξαναπήγα στο Συνέδριο· κοίταξα, δεν είδα πουθενά τῳ πορτοκαλί χρώμα, έκαμα να χαρώ, μα δεν μπόρεσα. Άκουσα πάλι τα μεγάλα λόγια, πολλοί πεινούσαν κι έτρωγαν μήλα, άλλοι έσκυβαν, δεν έχασαν λόγο κι έγραφαν. Άξαφνα ψυχανεμίστηκα πίσω μου, σα μια ζεστή ανάσα, ένα πρόσωπο να με ψάχνει και να καρφώνει απάνω μου τα μάτια. Στράφηκα και την είδα στο βάθος της αίθουσας, φορούσε ένα φτωχικό σάλι, λαδί σκούρο, με σηκωμένο ένα μαδημένο γούνινο γιακά, γιατί έκανε κρύο· μου χαμογέλασε και το πρόσωπό της έλαμψε σα μαρμάρινο κεφάλι στον ήλιο.

Δε στράφηκα πια να τη δώ, έκαμα να φύγω, μα με πρόλαβε στο διάδρομο· μού 'δωκε ένα βιβλιαράκι της ποιήματα και γελούσε, χοροπηδούσε, δεν είχε σκορπίσει το χτεσινό της μεθύσι. Μα εγώ βιαζόμουν να χωρίσουμε και να φύγω· τη στιγμή που έσκυβα να της δώσω το χέρι, είδα τα μάτια της να με κοιτάζουν ερωτηματικά, αβέβαια, με ανάλαφρο τρόμο· το σώμα της είχε ακόμα πιο πολύ μικράνει, μαζεύτηκε και καμπούριασε· σκίστηκε η καρδιά μου από συμπόνοια. Την άρπαξα από τις πλάτες και της ζύμωσα τους λιγνούς ώμους - φώναξε από την ευχαρίστηση και τον πόνο, έκαμε να ξεφύγει.

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΓΚΡΕΚΟ

Του ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

-Γιατί με κάνεις και πονώ;

-Γιατί 'σαι από άλλο χώμα, γιατί έχεις άλλο Θεό κι όλη τη νύχτα εσένα συλλογιζόμουν· κι ήθελα να σε ρωτήσω, μα να πεις την αλήθεια.

-Γιατί να μην πω την αλήθεια; Δεν τη φοβούμαι· είμαι Οβραία.

-Τί σου παραγγέλνει εσένα ο Θεός σου; ποιό χρέος σου δίνει; Πριν πάμε πιο πέρα, αυτό πρέπει να ξέρω.

-Το μίσος, το μίσος, το μίσος - να το πρώτο χρέος. Είσαι ευχαριστημένος;

Το πρόσωπό της απότομα είχε παραμορφωθεί· τα χοντρά χείλια της είχαν σωπάσει μα έτρεμαν ακόμα. Πίσω από τ' ωραίο μελαχρινό πρόσωπο φάνηκαν μια ανοιχτή μασέλα τίγρης και δυο κίτρινα μάτια.

-Είσαι ευχαριστημένος; ξανασούριξε προκλητικά.

Θυμήθηκα το λόγο του Βούδα: Αν απαντούμε στο μίσος με το μίσος, ποτέ δε θα σβήσει από τον κόσμο το μίσος.

-Το μίσος, αποκρίθηκα, είναι ο δούλος που πάει μπροστά και καθαρίζει το δρόμο να περάσει ο αφέντης.

-Ποιός ο αφέντης;

-Ο έρωτας, η αγάπη.

Η Οβραία γέλασε σαρκαστικά.

-Αυτά μπεμπερίζει ο Χριστός σας· εμάς ο Γιεχωβάς προστάζει: δόντι σου 'βγαλαν, μασέλα να βγάλεις! Είσαι αρνί, είμαι λύκαινα λαβωμένη, δεν μπορούμε να σμίξουμε· καλά που το καταλάβαμε προτού να σμίξουν τα χείλια μας.

-Τί σού 'καμε ο κόσμος; Γιατί θες να τον γκρεμίσεις;

-Δεν πείνασες του λόγου σου, θαρρώ, ποτέ δεν κοιμήθηκες κάτω από γεφύρι, ποτέ δε σου σκότωσαν σε πογκρόμ τη μάνα σου, δεν έχεις λοιπόν δικαίωμα να ρωτάς. Ο κόσμος ετούτος, ο δικός σου, είναι άδικος, άτιμος, μα η καρδιά μας δεν είναι και θέλω να βοηθήσω κι εγώ τους συντρόφους μου να τον γκρεμίσουμε και να φτιάσουμε καινούργιο, που να μην ντροπιάζει την καρδιά μας.

Περπατούσαμε κάτω από τα γυμνωμένα δέντρα, μερικά φύλλα που κρέμουνταν ακόμα στις κορφές, παγωμένος άνεμος φυσούσε, τα μαδούσε και κάθιζαν απάνω στα κεφάλια και τους ώμους μας. Η μπλούζα ήταν μπαμπακερή, τα γάντια τρυπημένα, η Οβραία τουρτούριζε. Μια στιγμή κόχεψα τα μάτια και τρόμαξα να δω πως έκαιγαν γεμάτα μίσος και με κάρφωναν.

"Τί θά 'χει υποφέρει η κοπέλα ετούτη", συλλογίστηκα, "για να μιλάει με τόσο μίσος, ποιός ξέρει γιατί μια στιγμή τρόμαξε μην αγαπήσει έναν άντρα από το εχτρικό στρατόπεδο!"

Τα χείλια της είχαν μπλαβίσει από το κρύο, καταχτυπούσαν τα δόντια της. Ντράπηκα· έβγαλα το γούνινο παλτό μου και γρήγορα, πριν προφτάσει να ξεφύγει, τό 'ριξα απάνω στους ώμους της, τινάχτηκε με θυμό να το πετάξει από πάνω της, μα εγώ το κρατούσα σφιχτά απάνω της και την παρακαλούσα.

Στάθηκε σα να κόπηκε η ανάσα της· δεν αντιστέκουνταν πια, το πρόσωπό της σιγά σιγά ξανάπαιρνε την ομορφιά του, ένιωθα πως η ζέστα του κορμιού μου που έφευγε από το παλτό μου, έμπαινε αργά, βαθιά μέσα στο κορμί της και τα χείλια της κοκκίνιζαν· ακούμπησε το μπράτσο της απάνω μου, τα γόνατά της θά 'χαν παραλύσει.

-Καλή 'ναι η ζέστα, μουρμούρισε, καλή 'ναι, αλλάζει η ζωή.

"Λίγη ζεστασιά", συλλογίστηκα και κόντευαν να βουρκώσουν τα μάτια μου, "λίγο ψωμί", μια στέγη, ένας καλός λόγος και το μίσος αφανίζεται...".

Είχαμε φτάσει πια στο σπίτι της.

-Πότε πάλι; τη ρώτησα.

-Πάρε τη γούνα σου, είπε· τώρα κατάλαβα γιατί μιλούν όσοι έχουν γούνα όπως μιλάς, πάρ' τη γιατί κοντεύει η καρδιά μου να σβήσει.

-Όχι η καρδιά σου, Σαρίτα, παρά το μίσος.

-Ένα είναι· βλογημένα ας είναι το κρύο κι η πείνα· χωρίς αυτά θά 'μουν βολεμένη· πάει να πει ψόφια. Γειά σου!

Δε μου "δωκε το χέρι, έβγαλε από το τσαντάκι της το κλειδί ν' ανοίξει.

-Πότε πάλι; ξαναρώτησα.

Μα είχε γίνει πάλι το πρόσωπό της μια μάσκα κίτρινη και δεν αποκρίθηκε. Άνοιξε την πόρτα, μπήκε μέσα στο σκοτάδι και χάθηκε.

Δεν την ξανάδα.

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΓΚΡΕΚΟ

Του ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Κλείστηκα στην καμαρά μου, η καρδιά μου είχε γίνει ένα σακούλι κάμπιες. Ο κόσμος ετούτος είχε ξάφνου πάρει σάρκα και κόκκαλα, φαίνουνταν πάλι αληθινός, άνοιξαν οι πέντε δίψες στο κορμί μου, φώναξα το Βούδα νά 'ρθει και να ξορκίσει τον Πειρασμό. Σαράντα χρόνια ασκήτευε ένας μεγάλος άγιος, σαράντα χρόνια δεν μπορούσε να φτάσει στο Θεό· κάτι στέκουνταν ανάμεσα και τον εμπόδιζε· ύστερα από σαράντα χρόνια κατάλαβε: ήταν ένα σταμνάκι που το αγαπούσε πολύ, γιατί έβαζε μέσα το νερό που έπινε και το δρόσιζε, τό 'σπασε και μονομιάς έσμιξε με το Θεό.

Τό 'ξερα· το σταμνάκι αυτό το δικό μου, είναι το μικρό αδάμαστο κορμί της Οβραίας· αν θέλω κι εγώ να σμίξω με το Θεό μου, αυτό το κορμί, που μπαίνει ανάμεσα, πρέπει να το εξαφανίσω. 'Οταν τρυπώνει μια άγρια σφήκα μέσα στην κυψέλη να διαγουμίσει το μέλι, χιμούν απάνω της τ'αργατικά μελίσσια και τη φασκιώνουν ολοκορμίς με μυρωδάτη κερόμπολη και την πνίγουν· η δικιά μου η κερόμπολη είναι οι λέξεις, ο στίχος, ο ρυθμός· με τ' άγια αυτά σάβανα θα την τυλίξω τη Σαρίτα, να μη μου διαγουμίσει το μέλι.

'Αρχισε το αίμα να χτυπάει στα μελίγγια, συμμάζω ολούθε το νου μου, μάχουμουν να συγκεντρώσω σ' ένα κορμί, σε μια φωνή, σε δυο μαύρα αχόρταγα μάτια, την δύναμή μου να τα ξορκίσω· αυτά με χώριζαν από το Βούδα.

.....

(Από το ομώνυμο βιβλίο του)

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ: ΣΙΝΑ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Του ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

(Απόσπασμα)

.....

Την άλλη μέρα, ξημερώματα, άρχισε η πορεία μέσα στα βουνά. 'Ερημα, άνυδρα βουνά, ακατάδεχτα, που μισούν τον άνθρωπο και τον διώχνουν. Κάποτε μια σταχτιά αγριοπέρδικα χτυπούσε με μεταλλικό βρόντο τα φτερά της στις μαύρες βραχοσπηλιές· κάποτε ένα κοράκι περνούσε από πάνω μας κι έκλωθε γύρους σα νά 'θελε να μας οσμιστεί και ν' αποφασίσει.

Ολημέρα ο ρυθμός της καμήλας, το μονότονο νανουριστικό τραγούδι του Ταέμα, ο ήλιος που χύνουνταν σα φωτιά από πάνω μας και συσήλιζεν ο αγέρας απάνω από τις πέτρες και τις κεφαλές μας.

Ακολουθούσαμε τον απάνθρωπο δρόμο που είχαν πάρει, τώρα πάνω από 3.000 χρόνια, οι Οβραίοι φεύγοντας από την Αίγυπτο. Η έρημος τούτη που περνούσαμε στάθηκε το φοβερό εργαστήρι όπου πείνασε, δίψασε, αγρίεψε και ψήθηκε η ράτσα του Ισραήλ. Με άπληστο μάτι κοίταζα τους βράχους έναν έναν, παρακολουθούσα το στρουφιχτό δρόμο μέσα στο φαράγγι, τύπωνα μέσα στο νου μου όλες τις φλεγόμενες οροσειρές. Θυμούμαι, μια φορά σ' ένα ελληνικό ακρογιάλι έμπαινα ώρες μέσα σ' ένα σπήλιο με βαριούς σταλαχτίτες, με γιγάντιους πέτρινους φαλλούς, που αντιλάμπιζαν κατακόκκινοι μέσα στο δαδίσιο φως. 'Ηταν η σπηλιά τούτη το θηκάρι μεγάλου ποταμού, που τό 'χε παρατήσει αδειανό, γιατί είχε αλλάξει, με τους αιώνες, κοίτη.

'Ομοια ξάφνου άστραψε στο νου μου και το φαράγγι τούτο που περνούσα σήμερα μέσα στον ήλιο. Ο Γεχωβάς, ο ανήλεος Θεός, είχε κατασκάψει τις οροσειρές τούτες για να περάσει. Πριν περάσει την έρημο τούτη, ο Γεχωβάς δεν

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ: ΣΙΝΑ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Του ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

είχε ακόμα στερεώσει το πρόσωπό του· γιατί ο λαός του δεν είχε ακόμα στερεωθεί. Οι Ελωίμ ήταν διασκορπισμένοι στον αγέρα, δεν ήταν ένας παρά αρίφνητα πνεύματα ανώνυμα κι αθώρητα. Οι Ελωίμ φυσούσαν πνέμα ζωής στον κόσμο, γεννούσαν, σμίγαν με τις γυναίκες, σκότωναν, κατέβαιναν στη γης σαν αστραπές, σα βροντές. Δεν είχαν πατρίδα, δεν ανήκαν σε κανέναν τόπο και σε καμιά φυλή.

Μα σιγά σιγά σαρκώνουνταν, προτιμούσαν ορισμένους τόπους αψηλούς, πέτρες μεγάλες. Οι άνθρωποι άλειψαν τις πέτρες αυτές με λάδι, πρόσφερναν θυσίες, τις παρέχυναν μ' αίμα. Ποιό είναι το πιο αγαπημένο στον άνθρωπο; Αυτό έπρεπε να προσφέρουν θυσία στο θεό, για να τον καλοπιάσουν. Του πρόσφερναν τον πρωτογόνατο γιό τους, το ανώτατο αγαθό του ανθρώπου.

Αργά, με τους αιώνες, με την καλοπέραση, η ράτσα μαλάκωσε, πολιτίστηκε· μαλάκωσε και πολιτίστηκε κι ο Θεός της. Δεν του έσφαζαν πια θυσία ανθρώπους, παρά ζώα. Δεν ήταν πια απροσπέλαστος κι αθώρητος· μα καταδέχουνταν κι έπαιρνε μορφές προσιτές στο ανθρώπινο μάτι: χρυσό μουσκάρι, φτερωτή σφίγγα, φίδι, γεράκι...

Έτσι άρχισε να νερουλιάζει και να ξεπέφτει στη λιπαρή γαληνεμένη Αίγυπτο ο φοβερός Θεός των Οβραίων. Μα άξαφνα ήρθαν οι άγριοι ξενομπάτες Φαραώ, ξεπάτωσαν από τα παχιά χωράφια τους Οβραίους και τους έριξαν μακριά στην άγονη τούτη θανάσιμη έρημο της Αραβίας. Άρχισε η πείνα, η δίψα, η οργή, η ανταρσία. Κάπου εδώ θα σταμάτησαν ένα μεσημέρι που πεινούσαν και διψούσαν και θα φώναξαν: "Καλύτερα να μας σκότωνε ο Θεός στην Αίγυπτο, όταν καθόμαστε δίπλα στα καζάνια τα γιομάτα κρέας και τρώγαμε ψωμί, όσο να χωράει η κοιλιά μας"! Κι ο Μωυσής σήκωνε απελπισμένος, ξαγριεμένος τα χέρια και φώναζε στο Θεό: "Τί να κάμω σε αυτόν τον αχάριστο λαό; Τώρα θα πιάσει πέτρες να με σκοτώσει!"

Κι ο Θεός έσκυβε απάνω στο λαό του κι αφουκράζουνταν. Πότε τους έστελνε ορτύκια και μάννα να φάνε, πότε σπαθί και τους θέριζε. Κάθε μέρα και το πρόσωπό του εδώ στην έρημο γίνουνταν πιο άγριο, κάθε μέρα και ζύγωνε σιμότερα στο λαό του - τη νύχτα γίνουνταν φωτιά κι οδήγαε μπροστάρης, τη μέρα κολόνα από καπνό. Κουκούβιζε μέσα στην Κιβωτό της Διαθήκης και τον άφηναν κατάχαμα οι Λευΐτες και ψυχή δεν κοτούσε να τον ζυγώσει.

Ολοένα στένευε το πρόσωπό του, τράχαινε, έπαιρνε την όψη του Ισραήλ, στερέωνε. Δεν ήταν πια ανώνυμα, απάτριδα, αθώρητα πνεύματα χυμένα στον αγέρα· δεν ήταν πια ο Θεός όλης της Γης. Είχε γίνει ο Γεχωβάς, ο Θεός μίας ράτσας μονάχα, της ράτσας των Οβραίων - σκληρός, εκδικητικός, αιμοβόρος. Γιατί περνούσε δύσκολες στιγμές, πολεμούσε με τους Αιγύπτιους, τους Αμαληκίτες, τους Μαδιανίτες και με την έρημο. Έπρεπε, υποφέροντας, ραδιουργώντας, σκοτώνοντας να νικήσει και να σωθεί.

Αυτό το άδεντρο, άνυδρο, απάνθρωπο φαράγγι που περνούσα είναι το φοβερό θηκάρι του Γεχωβά. Από εδώ πέρασε μουγκρίζοντας.

Πώς μπορεί να νιώσεις τη ράτσα των Οβραίων, χωρίς να περάσεις και να ζήσεις τη φοβερή τούτην έρημο; Τρεις ατέλειωτες μέρες τη διαβαίναμε πάνω στην καμήλα. Ο λαιμός φρύγεται από τη δίψα, τα μελίγγια σαλεύουν, ο νους στρουφίζεται ακολουθώντας σα φίδι το στριφτό, γυαλιστερό φαράγγι. Πώς μπορεί να πεθάνει μια ράτσα που σφυροκοπιόταν σαράντα χρόνια μέσα στο καμίνι τούτο; Εγώ, που αγαπώ την ανήλεη τούτη ράτσα, αναγαλλιούσα να θωρώ τις άγριες τραχές πέτρες όπου ακονίστηκαν οι αρετές της. Η θέληση, η επιμονή, το πείσμα, η αντοχή κι απάνω απ' όλα ένας Θεός, σάρκα από τη σάρκα τους, που του φώναζαν: "Δώσε μας τη Γη της Επαγγελίας!" και τον ανάγκαζαν, με τη βία, να υπακούσει.

.....

Τη νύχτα, μοναχός στο κελί μου, βαθιά κρατώντας το όραμα της ερημίας στα φρένα μου, ξεφύλλιζα την Παλιά Διαθήκη. Ο άνθρωπος που αντιστέκεται και παλεύει και στροβιλίζεται στα χέρια του Θεού πλαντούσε την καρδιά του σαν πολύκορφη οροσειρά μου φάνταζε η Βίβλος, όπου ρυάζουνται, δεμένοι με τα σκοινιά, και κατεβαίνουν οι προφήτες.

Ξάφνου πήρα χαρτί κι άρχισα να γράφω για ν' αλαφρώσω την καρδιά μου:

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ: ΣΙΝΑ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Του Νικου Kazantzakh

-Σαμουήλ!

Ο γερο - προφήτης με την πέτσινη ζώνη και τα παρδαλά κουρέλια κοίταζε κάτω την πολιτεία και δεν άκουγε την κραυγή του Κυρίου. Ο ήλιος στέκουνταν μια βουκέντρα αψηλά στον ουρανό και βούιζαν κάτω χαμηλά τα Γάλγαλα τ' αμαρτωλά, σφηνωμένα μέσα στίς κόκκινες πέτρες του Καρμήλου με τις σπαθάτες φοινικιές και τα ουρμασμένα αγκαθωτά αγριόσυκα.

-Σαμουήλ! ξανάκραξε η φωνή του Θεού· Σαμουήλ, δούλε πιστέ μου, γέρασες, δε με ακούς;

Ο Σαμουήλ τινάχτηκε· τα πυκνά φρύδια του έσμιξαν με οργή, τα μακριά διχαλωτά του γένια τρικύμισαν και τ' αυτιά του αντιλάλησαν σαν κόχυλοι θαλασσινοί. Η κατάρα, σα φοράδα ακαπίστρωτη, χλιμίντρισε στα σωθικά του:

-Ανάθεμα, μούγκρισε απλώνοντας το σκελεθρωμένο μπράτσο του απάνω από την πολιτεία του που γελούσε, τραγουδούσε και βούιζε σα σφηκοφωλιά, ανάθεμα στους ανθρώπους πού γελούνε, στις άνομες θυσίες που θαμπώνουν το πρόσωπο τ' ουρανού, ανάθεμα στη γυναίκα που καταχτυπάει τα τσόκαρά της στις πέτρες!

"Κύριε, Κύριε σβήστηκαν οι κεραυνοί στην μπρούτζινη την απαλάμη σου; Φύσηξες απάνω στο άγιο κορμί του βασιλιά μας την ιερή αρρώστια και πέφτει στη γης κι αφρίζει σα σάλιαγκας και φυσάει σα χελώνα. Γιατί; γιατί; Τί σού 'καμε; Σε ρωτώ, αποκρίσου! Αμόλησε τότε θανατικό και σε όλους τους ανθρώπους, αν είσαι δίκαιος, ξερίζωσε από τα νεφρά του ανθρώπου το σπέρμα και σύντριψέ το στις πέτρες!

-Σαμουήλ! βρουχήθηκε για τρίτη φορά ο Κύριος· Σαμουήλ, σώπα ν' ακούσεις τη φωνή μου!

Το κορμί του προφήτη άρχισε να τρέμει· κι ως ακούμπησε στον αιματωμένο βράχο όπου σφάζαν τα κουρμπάνια του Θεού, άκουσε όλες μαζί και τις τρεις φωνές του Κυρίου· σήκωσε τα χέρια αψηλά:

-Κύριε, φώναξε, ιδού εγώ!

-Σαμουήλ, γέμισε το λαγήνι σου προφητικό λάδι και πήγαινε στη Βηθλεέμ. Κράτα κλειστό το στόμα, μην πας συντροφιά με κανένα και χτύπα την πόρτα του Ιεσσαί.

-Δεν πήγα ποτέ μου στη Βηθλεέμ - και πώς θα γνωρίσω την πόρτα του Ιεσσαί;

-Την έχω σημαδέψει με μια δαχτυλιά αίμα· χτύπα την πόρτα του Ιεσσαί· κι από τους εφτά του γιούς διάλεξε ένα.

-Ποιόν, Κύριε; Τα μάτια μου θάμπωσαν, δεν καλοβλέπω.

-Η καρδιά σου, ως θα τον αντικρίσεις, θα μουγκρίσει σα μουσκάρι· αυτόν να διαλέξεις. Αναμέρισε τα μαλλιά του, βρες την κορφή του κεφαλιού του και χρίσε τον βασιλέα των Ιουδαίων· είπα!

-Μα θα το μάθει ο Σαούλ, θα μου στήσει στο γυρισμό καρτέρι και θα με σκοτώσει.

-Και τί με νοιάζει; Ποτέ δε λογάριασα τη ζωή των δούλων μου· πήγαινε!

-Δεν πάω!

-Σφούγγιξε τον ιδρώτα από το πρόσωπό σου, στερέωσε τα σαγόνια σου να μην παίζουν και μίλα στον Κύριο. Τραυλίζεις, Σαμουήλ· μίλα καθαρά!

-Δεν τραυλίζω· είπα, δεν πάω!

-Μίλα πιο σιγά· φωνάζεις σα να φοβάσαι. Γιατί δεν πάς; Ας καταδεχτεί ο Σαμουήλ ν' απαντήσει· φοβάσαι;

-Δεν φοβούμαι· η αγάπη δε μ' αφήνει. Το Σαούλ εγώ τον έχρισα βασιλέα των Ιουδαίων, τον αγάπησα πιότερο από τους γιούς μου, του φύσηξα την ψυχή μου ανάμεσα από τα χλωμά του χείλια, πνέμα προφητείας, το πνέμα μου τον εδόξασε. Είναι σάρκα και ψυχή μου· δεν τον προδίνω!

-Γιατί σώπασες; 'Αδειασε κιόλας η καρδιά του Σαμουήλ;

-Είσαι παντοδύναμος, Κύριε· μην παίζεις μαζί μου· σκότωσέ με! 'Αλλο δεν μπορείς, σκότωσέ με!

Τα μάτια του Σαμουήλ γέμισαν αίματα, αρπάχτηκε από το βράχο, περίμενε.

-Σκότωσέ με! ξαναμούγκρισε μέσα του η καρδιά, σκότωσέ με!

-Σαμουήλ! ακούστηκε τώρα η φωνή του Κυρίου, γλυκά, σα να τον παρακαλούσε.

Μα ο γερο - προφήτης όλο κι αγρίευε.

-Σκότωσέ με, άλλο δεν μπορείς· σκότωσέ με!

Κανένας δεν αποκρίθηκε. Πέρασε το μεσημέρι, ο ήλιος έγειρε, ένα μελαψό, ξυπόλυτο αγόρι φάνηκε ν' ανηφορίζει το μονοπάτι και να ζυγώνει τον προφήτη με τρόμο, λες ζύγωνε στην ά-

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ: ΣΙΝΑ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Του Νικου Kazantzakh

κρα του γκρεμού· απίθωσε στη ρίζα του βράχου το προφητικό γιόμα, χουρμάδες, μέλι, ψωμί κι ένα σταμνάκι νερό· κι έφυγε γρήγορα, κρατώντας την ανάσα κατηφόρισε στην πολιτεία και τρύπωσε στο πατρικό κατώι. Έσκυψε η μάνα του και το αγκάλιασε.

-Ακόμα; το ρωτάει κι η φωνή της έτρεμε· ακόμα;

-Ακόμα, αποκρίθηκε το παιδί· ακόμα παλεύει με τον Κύριο.

Ο ήλιος έπεσε πίσω από το βουνό, ζυγιάστηκε ο Αποσπερίτης απάνω από την αμαρτωλή πολιτεία σα σπόρος πυρκαγιάς· μια χλωμή γυναίκα πίσω από το καφάσι τον είδε κι έσυρε φωνή:

-Τώρα θα πέσει και θα κάψει τον κόσμο!

Τ' άστρα χύθηκαν απάνω από τα μακριά μαλλιά του προφήτη· έπαιζαν, σπίθιζαν και γύριζαν υπακούοντας σ' ένα αόρατο τροχό· και στέκουνταν ανάμεσά τους ο προφήτης κι έτρεμε. Έμπαιναν τ' άστρα ανάμεσα στα μαλλιά του, χτυπούσαν τα μελίγγια του σα χοντρό χαλάζι.

-Κύριε... Κύριε..., ψιθύρισε κατά τα ξημερώματα κι άλλο δεν μπόρεσε να ξεστομίσει.

Ξεκρέμασε το λαγήνι, το γέμισε λάδι προφητικό, φούχτωσε το ροζωμένο ραβδί του και κατηφόρισε· τα πόδια του είχαν πετάξει φτερούγες και στ' άσπρα γένια του οι δροσοστάλες λαμποκοπούσαν σαν άστρα. Δυο παιδιά, που έπαιζαν στο κατώφλι του πρώτου σπιτιού, ως αντίκρυσαν τα παρδαλά κουρέλια και το πράσινο σαρίκι του προφήτη, πήραν δρόμο κι άρχισαν να φωνάζουν:

-Έρχεται! Έρχεται!

Στριμώχτηκαν οι σκύλοι στις γωνιές με την ουρά στα σκέλια, και μια δαμάλα μούγκρισε σούρνοντας το λαιμό της στη γης. Άνεμος σφοδρός πέρασε την πολιτεία από τη μιαν άκρα ώς την άλλη· σφαλνούσαν οι πόρτες, ξεφώνιζαν οι μανάδες και μάζευαν τα παιδιά τους από τους δρόμους. Χτυπούσε ο Σαμουήλ το ραβδί του στις πέτρες κι άνοιγε μεγάλες δρασκελιές να περάσει. "Σα νά 'μαι ο πόλεμος απάνω από τους ανθρώπους", μουρμούρισε· "σα νά 'μαι η πανούκλα· σα νά 'μαι ο Κύριος!".

Δυο τσοπάνοι με μακριές αγκλίτσες πρόβαλαν στο μονοπάτι κι ως είδαν τον προφήτη, έπεσαν καταγής. "Κύριε, πρόσταξέ με να συντρίψω την κεφαλή τους· Κύριε, μίλησε στην καρδιά μου, είμαι έτοιμος".

Μα καμιά φωνή δε σάλεψε το μυαλό του και προσπέρασε βαριά βλαστημώντας το σπέρμα του ανθρώπου.

Ο ήλιος τον έκαιγε, ανέβαινε ο κουρνιαχτός κάτω από τα πόδια του και τον τύλιγε σα σύννεφο. Δίψασε.

-Κύριε, φώναξε, δώσ' μου να πιω!

-Πιες! αποκρίθηκε δίπλα του μια σιγανή φωνή, σαν κελάρυσμα νερού.

Στράφηκε κι είδε να σταλάζει από τη σκισμή ενός βράχου νερό και να στερνιάζει σε μια γούβα. Έσκυψε, παραμέρισε τα γένια του κι απίθωσε το στόμα του απάνω στο νερό. Ως τη φτέρνα κατέβηκε η δροσιά και τα γέρικα κόκκαλά του έτριξαν.

Μπήκε πάλι στο δρόμο· ο ήλιος βασίλεψε· έγειρε στη ρίζα μιας φοινικιάς, άπλωσε το δεξιό του χέρι κάτω από το μάγουλό του και κοιμήθηκε. Τα τσακάλια μαζώχτηκαν γύρα του, πήραν τη μυρωδιά του κι έφυγαν τρομαγμένα. Από πάνω του κρεμάστηκαν τ' άστρα σα σπαθιά. Ξύπνησε χαράματα και πήρε πάλι τη στράτα. Την τρίτη μέρα άνοιξε το βουνό, φάνηκε ο κάμπος, κι ανάμεσα, σα φίδι χορτάτο κι αργοκίνητο, με πράσινα λέπια, στραφταλίζοντας, ο Ιορδάνης. Πέρασαν τρεις μέρες ακόμα, πίσω από τις χουρμαδιές, γυάλισαν κάταστρα τα σπίτια της Βηθλεέμ.

Ένα κοπάδι περιστέρια πέρασε απάνω από το κεφάλι του προφήτη, κοντοστάθη μια στιγμή κι ολομεμιάς χύμηξε τρομαγμένο κατά τη Βηθλεέμ.

Στη μεγάλη βορινή καστρόπορτα, με τη βαριάν οσμή των κοπαδιών, με τους τυφλούς και λωβιασμένους ψωμοζήτες, οι πρεσβύτεροι όρθιοι περίμεναν τον προφήτη· έτρεμαν και σιγομιλούσαν συναλλήλως:

-Λέπρα θα πέσει στο χωριό! Ο Κύριος μονάχα για να συντρίψει τα πλάσματά του κατεβαίνει στη γης.

-Ο πιο γέρος έδεσε κόμπο την καρδιά του, προχώρησε ένα βήμα.

-Εγώ θα του μιλήσω, είπε.

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ: ΣΙΝΑ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Του ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Έφτασε ο προφήτης μέσα στο σύννεφο τον κουρνιαχτό και τα κουρέλια του ανέμιζαν σα σημαία ξεσκισμένη στον πόλεμο.

-Ειρήνη ή σφαγή; Τί μας φέρνεις;

-Ειρήνη! αποκρίθηκε ο προφήτης απλώνοντας τα χέρια.

Πηγαίνετε στα σπίτια σας, αδειάστε το δρόμο· θέλω να περάσω μόνος!

Οι δρόμοι άδειασαν, μανταλώθηκαν οι πόρτες. Στην άκρα του χωριού, στο στερνό σπίτι, ξέκρινε απάνω στην πόρτα τη δαχτυλιά το αίμα. Χτύπησε. Όλο το σπίτι τραντάχτηκε κι ο γέρο Ιεσσαί σηκώθη τρομαγμένος ν' ανοίξει.

-Γερο - Ιεσσαί, ειρήνη στο σπίτι σου, υγεία στους εφτά σου γιούς, αρσενικά παιδιά στις νυφάδες σου· ο Κύριος μαζί σου!

-Να γίνει το θέλημά του! αποκρίθηκε ο Ιεσσαί και το κατωσάγουνό του έτρεμε.

Ένας άντρας πρόβαλε και γέμισε την πόρτα· ο Σαμουήλ στράφηκε, τον είδε και τα μάτια του χάρηκαν. Γίγαντας, με σγουρά μαύρα μαλλιά, με φαρδύ δασωμένο στήθος, με τα πόδια στερεά σαν κολόνες προύτζινες.

Ο Ιεσσαί καμαρώνοντας είπε:

-Ο πρώτος γιός μου, ο Ελιάβ.

Σώπαινε ο Σαμουήλ και περίμενε να μουγκρίσει η καρδιά του.

-Αυτός θά 'ναι, έλεγε ο νους του, αυτός σίγουρα θά 'ναι! Κύριε, γιατί δε μιλάς;

Ώρα πολλή περίμενε· μα ξάφνου η φοβερή φωνή ξέσπασε μέσα του:

-Τί μουρμουρίζεις; Τον ορέχτηκε η ψυχή σου; Εγώ δεν τον θέλω! την καρδιά ερευνώ, τους νεφρούς σκαλίζω, το μελούδι μέσα στα κόκκαλά του ζυγιάζω· δεν τον θέλω!

-Φέρε το δεύτερό σου γιο, πρόσταξε ο Σαμουήλ και τα χείλια του είχαν χλωμιάσει.

Ήρθε ο δεύτερος γιος, μα η καρδιά του προφήτη απόμεινε βουβή, τα σπλάχνα ακίνητα.

-Δεν είναι αυτός! Δεν είναι αυτός! Δεν είναι αυτός! μούγκριζε, παραμερίζοντας ένα ένα και τους έξι γιους, καρφώνοντας τα μάτια στο μέτωπό τους, στα φρύδια, στα χείλια, ψάχνοντας τις πλάτες, τα γόνατα, τη μέση, τα δόντια, σα νά 'ταν κριάρια. Σωριάστηκε κατάκοπος στο κατώφλι.

-Κύριε, φώναξε με θυμό, με γέλασες! Είσαι πάντα πανούργος κι ανήλεος και δε λυπάσαι τον άνθρωπο. Πρόβαλε, εγώ σε κράζω, ο Σαμουήλ. Γιατί δεν μιλάς;

Ζύγωσε ο Ιεσσαί ταραγμένος.

-Απομένει ακόμα ο πιο μικρός, είπε, ο Δαβίδ. Βόσκει τα πρόβατα.

-Στείλε να τον κράξεις!

-Ελιάβ, είπε ο πατέρας, πήγαινε να φωνάξεις τον αδερφό σου.

Ο Ελιάβ μάζεψε τα φρύδια κι ο γέρος τρόμαξε κι είπε στο δεύτερο γιό του:

-Αμιναδάβ, πήγαινε να φωνάξεις τον αδερφό σου.

Μα κι αυτός αρνήθηκε· όλοι αρνήθηκαν.

Ο Σαμουήλ σηκώθηκε από το κατώφλι:

-Ανοίχτε την πόρτα· θα πάω μοναχός μου!

-Θες να σου πω σουσούμια του κορμιού του να τον γνωρίσεις; έκαμε ο γέρος.

-Όχι· πιο πρώτα από τον κύρη του κι από τη μάνα του εγώ τον γνώρισα!

Πήρε το βουνό, βλαστημώντας, σκοντάφτοντας στις πέτρες, φωνάζοντας: "Δε θέλω! Δε θέλω!" και προχωρούσε.

Κι ως αντίκρυσε ορθό, ανάμεσα στα πρόβατα έναν έφηβο κι έλαμπε το πυρρό κεφάλι του σαν ήλιος που ανατέλνει, ο Σαμουήλ στάθηκε· η καρδιά του μούγκρισε σαν το μουσκάρι.

-Δαβίδ! φώναξε προσταχτικά, ζύγωσε!

-Ζύγωσε εσύ, αποκρίθηκε ο Δαβίδ· δεν παρατώ τα πρόβατά μου.

Αυτός είναι! Αυτός είναι! βρουχήθηκε ο Σαμουήλ προχωρώντας με αγανάκτηση.

Ζύγωσε· τον έπιασε από τον ώμο, του ζύμωσε τις πλάτες, έψαξε τ' αντικνήμια, ξαναπήγε στο κεφάλι.

-Ποιός είσαι; Τί με ψάχνεις; αγρίεψε ο έφηβος και τίναξε πέρα το κεφάλι.

-Είμαι ο Σαμουήλ, ο δούλος του Θεού· μου λέει πήγαινε και πηγαίνω· μου λέει φώναξε και φωνάζω. Είμαι το πόδι του, το στόμα του, το χέρι του, ο ίσκιος του απάνω στα χώματα· σκύψε!

Βρήκε την κορφή του κεφαλιού του, έχυσε το ιερό λάδι.

-Σε μισώ, δε σε θέλω, αγαπώ έναν άλλον· μα ο άνεμος του Κυρίου περνάει από πάνω μου και να, χωρίς να θέλω, σηκώνω το χέρι, χύνω

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ: ΣΙΝΑ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Του Νικου Kazantzakh

στο κορφοκέφαλό σου το προφητικό λάδι.

"Χρίεται ο Δαβίδ βασιλιάς των Ιουδαίων! Χρίεται ο Δαβίδ βασιλιάς των Ιουδαίων! Χρίεται ο Δαβίδ βασιλιάς των Ιουδαίων!

Πέταξε και συντρίφτηκε το ιερό λαγήνι στις πέτρες.

-Όμοια τη σύντριψες την καρδιά μου, Κύριε! Δε θέλω πια να ζω!

Εφτά κοράκια έτρεξαν από τα βάθη τ' ουρανού, προσχαμήλωσαν γύρα του και περίμεναν. Ξετύλιξε ο προφήτης κι άπλωσε στη γης, σάβανο, το πράσινο σαρίκι του· ζύγωσαν τα κοράκια ξεθαρρεμένα. Σκέπασε με τα παρδαλά κουρέλια το πρόσωπό του και πια δε σάλεψε.

.....

Ο ήλιος πια είχε βασιλέψει, το άστρο της Αφροδίτης, της Ασταρώθ, έλαμπε κρεμάμενο απάνω από τα μαβιά βουνά της Ιουδαίας, οι ραββίνοι έκλεισαν τα βιβλία τους και τα γεροντικά χέρια χάιδευαν αργά, σερτά τον τοίχο κι έφευγαν γαληνεμένοι. Μέσα στη φαντασία τους, ο ναός είχε ανοικοδομηθεί, η Σιών είχε πάλι υψωθεί κατακαίνουργια κι από την καστρόπορτα του Δαβίδ έμπαινε πάλι ο Μεσσίας, καβάλα, όπως τον θέλει η παράδοση, επί λευκής όνου.

Ένας φίλος μου Οβραίος, που ήταν μαζί μου, μοντέρνος, άθεος, αριβίστας, όλο ενέργεια και λογική, στράφηκε και μου είπε γνέφοντάς μου με ειρωνεία:

-Θαρρούν πως με τις φωνές στον αγέρα θα ξαναχτιστεί η Ιερουσαλήμ. Μονάχα η άφθονη παραγωγή κι η δίκαιη κατανομή του πλούτου θα δημιουργήσουν την τέλειαν ανθρωπότητα, τη νέα Ιερουσαλήμ.

Κι εγώ του αποκρίθηκα πεισματωμένος:

-Σύντροφε, οι φωνές τούτες που περιγελάς, πάνε πάντα μπροστά και σπέρνουν τον αέρα. Ύστερα από χίλια, δυο χιλιάδες χρόνια, έρχεστε σεις οι κοινωνιολόγοι, οι χερομάχοι του λογικού και θερίζετε. Τέτοια είναι πάντα η μυστικιά προετοιμασία της πραγματικότητας. Η καρδιά πνίγεται, φωνάζει, θέλει να ξεφύγει· γίνεται κραυγή και τρικυμίζει τον αγέρα· βρίσκει άλλες καρδιές, θέτει σε κίνηση τα μυαλά και τα χέρια, επιστρατεύει τις ορατές και τις αόρατες δυνάμεις. Ο λόγος έτσι μονάχα γίνεται σάρκα και πατάει τη γης. Τί χρειάζεται για να σαρκωθεί; Τούτο μονάχα: να κρατιέται η κραυγή χρόνια πολλά στον αγέρα...

Την κραυγή τούτη - τη Μάνα - άκουγα γυρίζοντας βδομάδες τώρα την Ιουδαία. Τα μάτια μου κάηκαν να βλέπουν την αχνισμένην ερημιά. Από την Ιερουσαλήμ ίσαμε τον Ιορδάνη και τη Νεκρή Θάλασσα, τετρακόσια μέτρα κάτω από την επιφάνεια της Μεσογείου, δε φυτρώνει ένα λουλούδι, δεν ανεβαίνει από τη διψασμένη γης μια στάλα νερό. Τα βουνά είναι γδυμνά, αυστηρά, απρόσιτα. Τέλεια για ένα ζωγράφο που αγαπά τη λιτή, τραγική ομορφιά του κόσμου, τέλεια για να γεννοβολούν μέσα στην ασκητικιά τους γδύμνια προφήτες. Μα για απλούς, αγαθούς ανθρώπους που θέλουν να χτίσουν σπίτια, να φυτέψουν δέντρα, να γεννήσουν παιδιά, όλη τούτη η πυρωμένη, σιωπηλή ερημιά είναι αβάσταχτη. Γαλάζια, αλαφριά αστραπή παραφροσύνης αγλείφει βίαια το νου σου έτσι που περνάς τ' ακατοίκητα γκρίζα βουνά, χωρίς πουλί, χωρίς ένα πράσινο φύλλο και ξάφνου μονάχα γρικάς ένα κοράκι που πετάει πεινασμένο απάνω από την κεφαλή σου ή ακούς δίπλα σου, τη νύχτα, τα τσακάλια να κλαιν και να σκάβουν τον άμμο.

Η Ιεριχώ μονάχα χαμογελάει μια στιγμή μπροστά σου, σα μια όαση. Περβόλια, ροδιές ανθισμένες, μπανανιές, συκιές, μουριές και γύρα αψηλές, σβέλτες, χαριτωμένες σαν ιωνικές κολόνες ή σαν ανάβρες νερά, οι χουρμαδιές. Τα μάτια σου αναπαύουνται, το κορμί σου δροσερεύει. Μα γρήγορα η όαση αφανίζεται, σα να την καταπίνει η αμμουδιά. Η ίδια χαρά γύρα από τη Γιάφα με τα ξακουστά περβόλια της, γιομάτα πορτοκαλιές, λεμονιές και κάτω στην προαιώνια πόλη του Αβραάμ, στη Χεβρών, η γης γαληνεύει δαμασμένη από το γενί του ανθρώπου.

Στη Σαμάρεια και τη Γαλιλαία τα βουνά γίνουνται πιο φιλόξενα, πουλιά, νερά και δέντρα μερώνουν το τοπίο. Όμως, πυρετοί από τα βούρκα θερίζουν τους ανθρώπους, "κι ένα πουλί να περάσει από πάνω", λέει μια αραβική παροιμία, "πεθαίνει".

Στα βιβλικά χρόνια, η Παλαιστίνη έτρεχε μέλι και γάλα και τα σταφύλια ήταν τόσο βαριά, που κάθε σταφύλι το σήκωναν δύο άντρες. Σήμερα η

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ: ΣΙΝΑ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Του ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

όψη της Παλαιστίνης είναι αγνώριστη: οι 'Αραβες έφεραν μαζί τους την προγονικιάν έρημο.

'Ομως μια νέα πνοή, η παμπάλαιη ιουδαϊκή, φυσάει πάλι απάνω από τις ρημαγμένες πεδιάδες και λαγκάδες της Παλαιστίνης. 'Εφτασαν πάλι οι Ιουδαίοι, οργώνουν τη γης, μαζώνουν τα νερά, φυτεύουν, χτίζουν. Μάχουνται με τον ευγενέστερο τρόπο, καρπίζοντας τη γης, να την καταχτήσουν. Μάχουνται να φέρουν λίγο φως και γλύκα και χαρά στη χερσωμένη πατρίδα.

'Ενας Οβραίος ραββίνος σε μια από τις νέες αγροτικές παροικίες μου έλεγε:

-Κάθε άνθρωπος έχει ένα ορισμένο κύκλο από πράγματα που πρέπει να λευτερώσει: τα ζώα του, το χωράφι του, τα σύνεργα της δουλειάς του, το σώμα του, το μυαλό του. 'Ολα τούτα έχει χρέος να τα λευτερώσει. Πώς: δουλεύοντάς τα, καλλιεργώντας τα. Αν δεν τα λευτερώσει, μήτε κι αυτός λευτερώνεται. 'Ομοια και κάθε λαός έχει ορισμένο κύκλο - χώματα, παραδόσεις, ιδέες - που πρέπει να λευτερώσει, αν θέλει να λευτερωθεί. Ο ιουδαϊκός λαός έχει την Παλαιστίνη.

.....

(Από το ομώνυνο βιβλίο του)

ΤΟ ΑΓΑΛΜΑ

Του ΤΟΛΗ ΚΑΖΑΝΤΖΗ

(Απόσπασμα)

.....

'Αλλοτε ήτανε και κάτι Εβραίοι. Κάτι θηρία - άνθρωποι, που σφίγγανε την πέτρα και σου την κάνανε χοντροκομμένη ζάχαρη. Πώς καθίσανε τέτοιοι άνθρωποι και τους φάγανε λάχανο; Πώς μπήκανε σαν τις κότες μες στους φούρνους αυτοί, που λίγο θέλανε να τους το κάνουν λίμπα ολόκληρο το στρατόπεδο; Και να πεις πως ήτανε τίποτα γκαβά κουτορνίθια που πηγαίνανε δυο δυο; Μια φορά, για να καταλάβεις, ο Τάκης με το Μαντουμπάλα (Γιορδάνη τότε ακόμη τον φωνάζανε, γιατί δεν είχε βγει το τραγούδι), πήγανε σ' ένα εβραίικο μαγέρικο στο λιμάνι. Σε λίγο, νά σου και δυο από κείνα τα βουνά, με κάτι μπράτσα σαν τα μπούτια του Τσαγανιά του "Ηρακλέους" οι άτιμοι.

- Τί έειζ να φάεξ; ρωτάνε του μάγερα· κι αυτός:

- Εγκείνοζ γκαι ντ' άλλοζ, απαντάει.

- Εγκιούζ γιοβέξις, λέει ο ένας.

- Τζαι γκιωζ, ο άλλος.

Φέρνει ο μάγερας δυο μερίδες, καλές, γκιουβέτσι. Πού νά 'ξερε; Κι αυτοί ξεκαρδίζονται στα γέλια.

- Βρε, του λέει ο ένας, με πιπιτίκος τζαι καραμελίκος τα κορτάεις εμείζ; Στο μεταξύ, ο άλλος, ο πιο φτενός, παίρνει το πιάτο και σπρώχνοντας με το πηρούνι κρέας και κριθαράκι μες στο στόμα του, το κάνει όλο μια μπουκιά.

- Να φέρνεξ όλοζ ο νταβάζ, του λένε.

- 'Εειζ γκι άλλοζ μπιλαντέζ, τολμάει να πει ο μάγερας.

Τότε, σηκώνετα ήσυχα - ήσυχα εκείνος πού 'κανε το πιάτο μια μπουκιά, παίρνει την κατσαρόλα με τα γιουβαρλάκια και του τη φοράει καπέλο του φουκαρά του μάγερα. 'Ηρθαν οι χωροφύλακες, τέσσερις παρακαλώ τον αριθμό, κι ούτε του ενός το 'να χέρι δεν μπορέσανε να του το κάνουνε ζάφτι. Στο τέλος, πήρανε ντροπιασμένοι των ομματιών τους κι εκείνοι σα να μην είχε γίνει τίποτε, φέρανε τον νταβά στο τραπέζι. Και τον φάγανε σαν νοικοκυραίοι.

Πώς κάτσανε αυτοί οι δέντροι και τους φουρνίσανε;...

.....

(Από τις "Καταστροφές", Αθήνα 1987)

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ

(Αποσπάσματα)

.....

Οι ταχυδρόμοι...

Κάθε φορά που κάποιος απ' τους αρρώστους μας γινόταν καλά κι ήταν να βγει απ' το νοσοκομείο, ο Αμερικανός γιατρός ερχόταν στο παράθυρο του γραφείου μας κι έλεγε: "Αύριο θα σας δώσω άλλο ένα ωραίο κορίτσι", ή "αύριο θα σας δώσω άλλον ένα φίλο". Πηγαίναμε το άλλο πρωί στο νοσοκομείο να πάρουμε το "ωραίο κορίτσι" ή τον "φίλο". Του χαρίζαμε κάλτσες, οδοντόβουρτσες, γυαλιά του ήλιου κι όταν περνούσε την πόρτα για να βγει "έξω", φωνάζαμε "με το δεξί, με το δεξί".

'Ενα απ' τα "ωραία κορίτσια" που πήραμε απ' το νοσοκομείο ήταν κι η Φλώρα. Της δώσαμε τα δώρα που της είχαμε φέρει, βγήκε "έξω" με το δεξί, κοίταξε γύρω έτοιμη να κλάψει από χαρά και είπε: "Μόνο που δε βλέπω!.. Πού θα βρω γυαλιά; Είναι κρίμα να μη βλέπω...". Της είπαμε πως θα πάμε αμέσως στην αποθήκη να ψάξουμε. Εκεί υπάρχουν χιλιάδες ματογυάλια. Κάτι θα βρούμε...

Τραβήξαμε όλοι μαζί για την αποθήκη. Ο Θανάσης κι ο Ιωνάς της λέγανε "όποτε σου κάνει κέφι να κατεβείς στο χωριό, να μας το πεις. Θα χορέψουμε σε αληθινή πίστα, με αληθινή ορχήστρα". Κι η Φλώρα απαντούσε: "Ευχαριστώ πάρα πολύ, αλλά τί θα φορέσω! Πρέπει να δω τί θα φορέσω".

Η Βικτωρία πάλι έλεγε τα ευχάριστα νέα για τη μικρή Στέλλα, εκείνη που είχε αδιαθετήσει πρώτη... Η Φλώρα κάτι τη ρώτησε μυστικά κι η Βικτωρία απάντησε γελώντας: "Πολύ καλή αρχή, έφερε γούρι στις πιο πολλές. Τη Στέλλα, λοιπόν, θέλει να την αρραβωνιαστεί ένας Αμερικανός λοχίας".

-Είναι ωραίος; ρώτησε η Φλώρα.

-Εμένα μ' αρέσει πολύ, είπε η Βικτωρία. Και της Στέλλας της αρέσει, αλλά είναι ακόμα μικρή και δεν καταλαβαίνει.

Ο Ιωνάς άκουγε μελαγχολικός. Του άρεσε η μικρή Στέλλα. 'Εβλεπε, όμως, πως η υπεροχή του Αμερικάνου ήταν συντριπτική. Αυτός ήταν η κατοχή, τα στρατόπεδα κι ένα όνειρο: η Παλαιστίνη. Ο Αμερικανός ήταν ροδοκόκκινος σα φρέσκο κορν-μπιφ, πολεμιστής, παρασημοφορημένος, νικητής και τον περίμεναν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Αλλά το πιο μεγάλο ατού του Αμερικανού λοχία ήταν πως η πρότασή του ν' αρραβωνιαστεί τη μικρή Στέλλα κολάκεψε όλες τις γυναίκες.

-Και τί έγινε; ξαναρώτησε η Φλώρα.

-'Εγραψε στον πατέρα του και στη μητέρα του να γράψουν γράμμα στη Στέλλα και να της στείλουν και τη φωτογραφία τους. Λέμε να πάμε και στον διοικητή να ρωτήσουμε τί παιδί είναι!

Η αποθήκη ήταν μια μεγάλη παράγκα με λιγοστά παράθυρα. Μύριζε μούχλα. Παπούτσια, ρούχα, καπέλα, ζώνες, τιράντες, γραβάτες, εσώρουχα, πορτοφόλια, γυαλιά, ατζέντες, κλειδιά ήταν ριγμένα σε σωρούς. Σε μια μεριά ήταν ριγμένα και παιδικά ρούχα, παιχνίδια, γραμμένα σχολικά τετράδια. 'Ηταν και μερικοί άλλοι στην αποθήκη και ψάχνανε. 'Ενας άντρας δοκίμαζε καπέλα. ΜΙα γυναίκα κρατούσε ένα ασπρόμαυρο παπούτσι και γύρευε με λαχτάρα το ταίρι του. Ο αποθηκάριος της έλεγε: "Δεν υπάρχει το άλλο! Νά ξερες πόσες ψάξανε και δεν το βρήκανε!". Η γυναίκα συνέχισε το ψάξιμο, χωρίς να τη νοιάζει τί της έλεγε.

Ανάμεσα στα πορτοφόλια ήταν χυμένες οι

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του Ιακώβου Καμπανελλη

φωτογραφίες που έπεφταν από μέσα. Μικρές φωτογραφίες, απ' αυτές που δείχνουν ένα παιδί, μια οικογένεια, ένα κορίτσι με ποδιά σχολείου, γονιούς, μια παρέα σ' εκδρομή, δύο κληρωτούς μπροστά σ' ένα συντριβάνι. Κάποιος είχε καθίσει πλάι στο σωρό και κοίταζε τις φωτογραφίες μία μία με πολλή προσοχή.

Η Φλώρα άρχισε να δοκιμάζει γυαλιά. Ήταν δύσκολο να βρεθούν τα κατάλληλα ανάμεσα σε τόσες χιλιάδες. Άσε που τα πιο πολλά ήταν σπασμένα. Τέλος βρήκε κάποια. Είχανε συρμάτινο σκελετό, από κείνα που φοράν οι γριές. "Είσαι σα δασκάλα", της είπαμε. Αυτή κοίταζε γύρω της ευχαριστημένη, ώσπου το βλέμμα της στάθηκε στο σωρό τα πορτοφόλια και τις φωτογραφίες. Πλησίασε κι έπιασε μια φωτογραφία. Τέντωνε το χέρι της, το μάζευε, κοίταξε τη φωτογραφία από κοντά κι από μακριά.

-Η Λένα μας, ψιθύρισε, η αδερφή μου, την είχε ο πατέρας μου στο πορτοφόλι του. Θά 'ναι και το πορτοφόλι του εδώ. Είχε κι άλλες φωτογραφίες, πολλές φωτογραφίες.

Καθώς τά 'λεγε αυτά, ο άντρας που καθόταν πλάι στο σωρό σηκώθηκε και της άρπαξε τη φωτογραφία απ' το χέρι. Η Φλώρα τά 'χασε, ρίχτηκε πάνω του να την πάρει πίσω... "Είναι η Λένα μας", φώναζε. Τον βάλαμε στη μέση και του φωνάζαμε να δώσει "γρήγορα πίσω την ξένη φωτογραφία". Αυτός την είχε χώσει μέσα απ' το πουκάμισό του κι είχε τυλίξει τα χέρια γύρω από το στήθος για να τη φυλάξει. Στις φωνές μας και στα τραβολογήματα που του κάναμε, απαντούσε μ' ένα βλέμμα φοβισμένο και παρακλητικό.

Ο αποθηκάριος μας είπε: "Αφήστε, τον ξέρω καλά, δε γίνεται τίποτα έτσι. Όσο επιμένετε να του πάρετε τη φωτογραφία, τόσο πιο πολύ τη θέλει".

-Τον ξέρεις; ρωτήσαμε.

-Ωωωω! Είναι ο πιο ταχτικός μου πελάτης. Έρχεται κάθε μέρα απ' το πρωί και ψαχουλεύει τις φωτογραφίες. Κάθε μέρα, απ' το πρωί ως το βράδυ. Όταν είναι μόνος του δεν παίρνει καμιά. Μόλις κάποιος άλλος βρει μια φωτογραφία από δικό του άνθρωπο, την αρπάζει, έτσι όπως τώρα, και δεν τη δίνει πίσω μακάρι τί!.. Ό,τι φωτογραφία νά 'ναι, ό,τι και να δείχνει. Μη στεναχωριέστε όμως. Το βράδυ θα τη βάλω χώρια κι αύριο ελάτε πάρτε την...

-Πώς θα τη βάλεις χώρια, είπε η Φλώρα τρέμοντας, πώς θα την πάρεις;

-Έτσι κάνει πάντα, απάντησε ο αποθηκάριος. Μόλις φύγετε θα τη βγάλει απ' το πουκάμισό του και θα την κοιτάζει συνέχεια όλη μέρα. Το βράδυ, άμα του πω: "Μπέλα, πάμε τώρα, κλείνουμε", αφήνει τη φωτογραφία και φεύγει. Έτσι κάνει πάντα, μη σας νοιάζει. Γειά σας, ελάτε αύριο.

Ο Μπέλα μας κοίταξε λοξά, περιμένοντας πώς και πώς να τον αφήσουμε ήσυχο με τη φωτογραφία της Λένας, που "δεν την ήξερε, δεν του ήταν τίποτα".

Άλλοτε μας ειδοποιούσαν πως κάποιος από τους αρρώστους μας ξεψυχούσε ή είχε κιόλας πεθάνει. Η μέρα μαύριζε, η εποχή μαύριζε. Κάναμε σκέψεις παρανοϊκές. "Γιατί πεθαίνουν, αφού είμαστε ελεύθεροι, αφού ο πόλεμος τελείωσε;". Παίρναμε στα γρήγορα το νεκρό απ' το νοσοκομείο να μην το βλέπουν οι άλλοι άρρωστοι. Πηγαίναμε στο ξυλουργείο να βρούμε φέρετρο και δεν ήταν πάντα εύκολο να βρεθεί. Δε φτιάχνανε πια φέρετρα. Κανείς δεν πίστευε πως υπάρχουν ακόμη άνθρωποι που πεθαίνουν. Με βαριά καρδιά διαλέγανε ξύλο να το φτιάξουνε και λέγανε: "Καθίστε να το πάρετε, δεν αργεί". Και λέγανε έτσι, γιατί θέλανε παρέα όση ώρα θα το φτιάχνανε. Οι γυναίκες ντύνανε και στολίζανε το νεκρό ώρες ολόκληρες και του δίνανε να πάρει μαζί ένα σωρό πράγματα. Ακόμη και χτένα, καθαρό μαντήλι, τσιγάρα. Θερίζανε τα λουλούδια στις γύρω πρασιές για νά 'χει όλα τα χρόνια που δε θα τά 'βλεπε.

Το φέρετρο ήταν άβαφο. Αλλά πολύ πριν απ' τη μεταφορά στον τάφο, τα καθαρά σανίδια του φέρετρου γέμιζαν από γράμματα και μηνύματα για τον άλλο κόσμο:

"Γλυκειά μου Λόττε, σου γράφω πάλι δυο λόγια. Ρώτησα για το παιδί όλους όσους ήρθαν απ' το Άουσβιτς. Δεν έμαθα τίποτα. Λυπηθήτε με, μη μ' αφήσετε έρημο...".

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του Ιακώβου Καμπανελλη

"Εσείς που θα μείνετε δω συγχωρέστε μας. Ούτε πριν ορίζαμε τη ζωή και το θάνατό μας, ούτε και τώρα...".

"Λατρευτοί μου γονείς, είμαστε καλά. Ακούω πάντα την τελευταία φωνή στο σιδηροδρομικό σταθμό να μου λέει: "Πρόσεχε την Αννέτ". Σ' όλη μου τη ζωή δε θα κάνω τίποτα άλλο".

"Γιέ μου, περπατώ μέρα νύχτα στο Μαουτχάουζεν και ρωτάω το χώμα πού έχει κρυμμένη τη στάχτη σου. Οι άλλοι φεύγουνε. Πώς να φύγω με άδεια χέρια;".

"Μάρα, Έλενα, Μόους, καλά μου παιδιά, έχω μόνο μια δουλειά να τελειώσω. Ύστερα θα κλείσω τις πόρτες και τα παράθυρα του σπιτιού που μείνανε από τότε ανοιχτά, και θά 'ρθω... Σας φιλώ γλυκά μου παιδιά, αγαπημένα μου παιδιά, σας φιλώ... σας φιλώ".

Μεταφέραμε το νεκρό και το ταχυδρομείο του θανάτου στο παλιό γήπεδο και τον παραδίναμε στις χιλιάδες - χιλιάδες νεκρούς του Μαουτχάουζεν που κείτονταν στην ίδια γη.

.....

Ο λαός Ισραήλ...

Την ίδια ώρα, εγώ ήμουνα στην παράγκα του δόκτορα Κατς. Είχε στείλει κάποιον να μου πει πως είναι ανάγκη να πάω να τον δω. Έξω απ' την παράγκα του ήταν μαζεμένοι καμιά εκατοστή Εβραίοι που θέλανε να μπούνε μέσα. Στο μεταξύ έρχονταν κι άλλοι κατά δω κι η συγκέντρωση μεγάλωνε. Αυτοί που τους εμποδίζανε να μπούνε στην παράγκα λέγανε: "Για το καλό ολωνών μας μη μαζεύεστε! Ο Κατς παρακαλεί να σκορπίσετε! Μην επιμένετε, κάνετε ζημιά στο ζήτημά μας! Έτσι που μαζεύεστε, σας βλέπουν κι οι άλλοι κι έρχονται κι εκείνοι! Σκορπιστείτε, για όνομα του Θεού, δεν πρέπει να γίνει σάλος!

Είχανε φράξει την πόρτα, δεν μπορούσα να περάσω. Πήγα απ' την πίσω μεριά και μπήκα απ' το παράθυρο. Ήταν εκεί ένας Πολωνός κι ένας Ούγγρος από το γραφείο της επιτροπής, μια δεκαριά άλλοι κι ένας αξιωματικός με γαλάζιο μπερέ.

Ο Κάτς με σύστησε. Ο αξιωματικός ήταν της ισραηλινής ταξιαρχίας του βρετανικού στρατού. Η ταξιαρχία στάθμευε στην Ιταλία.

Με ρώτησε "πόσοι είναι οι Έλληνες Εβραίοι, πόσοι γέροι, πόσοι άρρωστοι, αν όλοι θέλουν να κάνουν ένα τόσο μακρινό και κουραστικό ταξίδι".

-Δεν είναι δα και τόσο μακρύ ταξίδι, είπα.

-Κανονικά όχι, απάντησε, αλλά αυτό το ταξίδι κανείς δεν ξέρει πόσο καιρό θα κρατήσει.

Απ'τις απαντήσεις μου κρατούσε σημειώσεις.

Ύστερα ρώτησε αν έχουμε κι εμείς προβλήματα με τους ορθοδόξους και τους νεωτεριστές. Απάντησα πως μόνο δύο είμαστε χριστιανοί ορθόδοξοι και πως εμείς οι δύο θα γυρίσουμε στην Ελλάδα. "Προβλήματα δεν έχουμε, όχι".

Ο Κατς κατάλαβε την παρεξήγηση και βάλθηκε να την ξεκαθαρίσει. Εξήγησε πρώτα σε μένα πως ανάμεσα στους Εβραίους υπάρχουν οι ορθόδοξοι και οι νεωτεριστές, οι συντηρητικοί, δηλαδή, και οι προοδευτικοί. Και πως οι δύο αυτές παρατάξεις διαφωνούν στον τρόπο που πρέπει να ανοικοδομηθεί το νέο κράτος του λαού Ισραήλ.

Εξήγησε ύστερα στον αξιωματικό, πως ο "νεαρός" δεν είναι Εβραίος, αλλά μένει στο στρατόπεδο, μια κι οι Έλληνες Εβραίοι δεν ξέρουν ούτε πώς ούτε πότε θα φύγουν. Ο αξιωματικός χαμογέλασε και είπε: "Έτσι κι αλλιώς αυτή η μέρα δε θ' αργήσει νά 'ρθει".

Σηκώθηκε για να φύγει. Ο Κατς μας παρακάλεσε να τον περιμένουμε και βγήκε να συνοδέψει τον αξιωματικό ως την πύλη.

Οι μαζεμένοι απέξω, που όλη αυτή την ώρα πολιορκούσαν την πόρτα και τα παράθυρα, μόλις είδαν τον αξιωματικό, άνοιξαν δρόμο να περάσει. Τον χαιρετούσαν, τον ευλογούσαν, έπιαναν και φιλούσαν τα χέρια του.

Ο αξιωματικός έβγαλε τον μπερέ του για ν' ανταποδώσει το σεβασμό και πέρασε ανάμεσά τους με σκυμμένο κεφάλι, ακουμπώντας το χέρι στο στήθος.

Όταν ο Κατς γύρισε, μας συμβούλεψε να μην πούμε λέξη παραπέρα γι' αυτά που κουβεντιάσαμε με τον αξιωματικό. Το ότι ενδιαφέρ-

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του Ιακώβου Καμπανελλη

θηκε για κείνους που θέλουν να πάνε στην Παλαιστίνη, ειδικά αυτό, έπρεπε να μείνει αυστηρά μεταξύ μας. "Είναι απίστευτο, είπε, αυτή την ώρα εχθροί μας είναι οι 'Αγγλοι. Ελέγχουν τα λιμάνια στη νότια Ιταλία, στην Κύπρο, κλείνουν τις ακτές της Παλαιστίνης με συρματοπλέγματα, για να μη μας αφήσουν να περάσουμε. Φαίνεται πως είναι αποφασισμένοι να μας εμποδίσουν και με τα όπλα, στην ανάγκη. Ξεχνάνε όμως κάτι... Πως για μας τους Εβραίους δεν υπάρχει πια άλλη γη, απ' τη γη των πατέρων μας! Ξεχνάνε πως για μας δεν υπάρχει παρά ένας δρόμος κι αυτόν το δρόμο θα τον περάσουμε έστω κι αν χρειαστεί να περπατήσουμε πάνω στη θάλασσα ή να στερέψει για να μας κάνει πέρασμα. Ξεχνάνε πως καθένας από μας δεν είναι μόνος του, ξεχνάνε πως ο καθένας κουβαλά εδώ μέσα την πίστη, τη θέληση, τον καημό και το όνειρο των γονιών του, των αδερφών του, των παιδιών του και των φίλων του. Αυτά δε δολοφονήθηκαν στους θαλάμους των αερίων, ούτε κάηκαν στα κρεματόριουμ! Αυτά είναι ιερή διαθήκη και κληρονομιά που την πήραμε βλέποντας τη φωτιά που τους έκαιγε, μυρίζοντας την τσίκνα απ' τα σώματά τους που ψήνονταν, πατώντας απάνω στ' αποκαΐδια τους".

Ο Κατς μιλούσε με σφιγμένες γροθιές, που τις χτυπούσε στα στήθια του κοιτάζοντας ψηλά... Πόσο ψηλά; Ως την καπνισμένη ξύλινη στέγη της παράγκας. Είχε όμως γερή φωνή: ήταν επιβλητικός, η ριγωτή φορεσιά τού 'δινε μεγαλοπρέπεια, όψη ασκητική.

Πώς αλλιώς μπορούσε νά 'ναι ένας προφήτης το καλοκαίρι του '45 στο Μαουτχάουζεν;

'Οταν έφυγα, οι μαζεμένοι απέξω ήταν ακόμα εκεί σκόρπιοι στο μάκρος του δρόμου. Απ' την παράγκα των Ιταλών ακουγόταν ένα παρτιζάνικο τραγούδι.

Οι αντικομμουνιστές, πού 'χαν φύγει απ' το στρατόπεδο, λίγοι-λίγοι ξαναγύριζαν πίσω. Μερικοί είχαν ξαναμπεί στις πρωτινές τους παράγκες. Οι υπόλοιποι μένανε πάλι ξεχωριστά απ' τους συμπατριώτες τους, κάθονταν στα πεζούλια μελαγχολικοί κι άβουλοι σα χαμένα πρόβατα.

Καθώς περνούσα με ρωτήσανε: "Τι γίνεται με τους Εβραίους, ακούσαμε πως φεύγουνε".

-'Ετσι κι αλλιώς, μια μέρα θα φύγουνε, είπα.

-Ως κι οι Εβραίοι έχουν πού να πάνε, συνέχισε κάποιος.

Κι ακολούθησε σιωπή.

.....

Ο Θεός στην ξεχωριστή παράγκα...

Από τις πρώτες εβδομάδες του '45 άρχισαν να φέρνουν στο Μαουτχάουζεν κρατούμενους από τις περιοχές, δυτικές και ανατολικές, που ο γερμανικός στρατός υποχωρούσε. Οι κρατούμενοι που έφταναν στο Μαουτχάουζεν ήταν ό,τι απόμεινε από την ομαδική εξόντωση, που άρχιζε επιτόπου, συνεχιζόταν στη μεταφορά, μέσα σε βαγόνια όπου τους κλείδωναν στοιβαγμένους επί μέρες χωρίς φαΐ και χωρίς νερό, πεθαμένους και ζωντανούς μαζί. 'Η τους αφάνιζαν με εξαντλητικές πορείες, όπου όσοι έπεφταν αποκαμωμένοι, ντουφεκίζονταν "για να μη μείνουν πίσω και δραπετεύσουν".

Μ' αυτό τον τρόπο σκόρπιζαν τους σκοτωμένους κρατούμενους στη χώρα και έτσι οι Ρώσοι, οι 'Αγγλοι, οι Αμερικάνοι βρίσκανε στα εγκαταλειμμένα στρατόπεδα πολύ λιγότερους νεκρούς απ' όσους είχαν συνολικά εξοντωθεί.

Απ' αυτούς, λοιπόν, που έφταναν στο Μαουτχάουζεν μαθαίνουμε πως όσοι δουλεύανε σε γραφεία κι είχανε δει πολλά, ξέρανε πολλά, κανείς δε γλίτωσε. 'Ετσι, μαζί με τον Γιοζέφ Μπαϊλίνα, τον Καζιμίρ Κλεμέντες, τον Μάτυς, τον Ρόζενβαλντ, τον Μίλος Στράνσκυ, έβλεπα πάλι ότι ο θάνατός μου στο Μαουτχάουζεν είναι το μόνο σίγουρο.

Στα μέσα του Απρίλη, τότε που το τέλος του πολέμου και η απελευθέρωση κυκλώσανε το Μαουτχάουζεν με χίλια φανερά σημάδια, το ότι θα μας ντουφεκίζανε την "παραμονή" ήταν για μας μια κατάσταση αβάσταχτη, απαράδεχτη, αφύσικη. Αυτή τη φορά δε σκεφτόμουνα με αναίσθητο θάρρος το εκτελεστικό απόσπασμα και την ηρωική μου εκτέλεση. Ξεχνιόμουνα επί ώρες μέσα στις μεταμορφώσεις μου. Γινόμουνα ποντικός, αράχνη, καρέκλα, σαμιαμίδι, πέτρα, βάτραχος... Σα βάτραχος θα κρυβό-

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του Ιακώβου Καμπανελλη

μουνα στο καζανάκι του καμπινέ κι άντε να με βρούνε. Ακόμη και να μαθαίνανε ότι είχα δραπετεύσει μεταμορφωμένος σε βάτραχο, ο νους τους δεν θα πήγαινε ποτέ στο καζανάκι του καμπινέ.

Ρίχτηκε η ιδέα να προσπαθήσουμε να κρυφτούμε. Ο Μάτυς πρότεινε "να το κουβεντιάσουμε ανοιχτά με τον ούντερσαρφ φύρερ Λέεμπ, που είχε αρχίσει να τρέμει για το τέλος του. Αυτός θά 'βρισκε και κανέναν άλλον Ες-Ες πρόθυμο να μας βοηθήσει και να τον βοηθήσουμε. Θα τους λέγαμε να μας πάρουν έξω απ' το στρατόπεδο και να κρυφτούμε όλοι μαζί, ώσπου να 'ρθουν οι σύμμαχοι. Γι' αντάλλαγμα θα γλιτώναμε το κεφάλι τους με τα καλά λόγια που θα λέγαμε γι' αυτούς".

Ο Γιοζέφ Μπαϊλίνα έλεγε πως "έπρεπε να χωριστούμε σε τρεις ομάδες, από δύο δηλαδή σε καθεμιά, και κάθε ομάδα να ενεργήσει με διαφορετικό τρόπο. Έτσι, αν δε γλιτώναμε όλοι, τουλάχιστον δύο από μας, ή έστω κι ένας θα γλίτωνε. Μια ομάδα, ας πούμε, θα μπορούσε να κρυφτεί στο νοσοκομείο. Τώρα, έλεγε ο Μπαϊλίνα, μπορώ να φανερώσω κάτι απίστευτο. Ξέρω άνθρωπο που κυκλοφορεί στο Μαουτχάουζεν από το '42! Κι όμως, η καρτέλα του είναι θαμμένη από τότε στο "κοιμητήριο". Και δε θά 'ναι ο μόνος. Ακούστε ποιό είναι το κόλπο... Εκεί που άλλοτε έτρεμες μην πάθεις ακατάσχετη διάρροια, τώρα φροντίζεις να την πάθεις. Σε στέλνουμε στο νοσοκομείο και μένεις στις κανονικές παράγκες των αρρώστων. Υπάρχει, όμως κι η "ξεχωριστή", όπου οι Ες Ες δεν μπαίνουνε μέσα... Κι απ' τους κρατούμενους μπαίνουνε μόνο όσοι κουβαλάνε το φαΐ και σέρνουν έξω τους πεθαμένους...".

Αυτή η "ξεχωριστή" παράγκα ήταν ένα μυστήριο. Οι Ες Ες που εξολοθρεύανε τους γέρους κατά χιλιάδες κάθε μήνα, μαζεύανε σε τούτη την παράγκα τους πιο βαριά άρρωστους και τους άφηναν να πεθάνουν αβίαστα στα κρεβάτια τους. Χωρίς φάρμακα, χωρίς φροντίδα, χωρίς κανενός βοήθεια, οι άρρωστοι απογίνονταν, πρήζονταν, παραμορφώνονταν, τυφλώνονταν. Πολλοί δε σαλεύανε. Τα στρώματα και το πάτωμα ήταν μέσα στη βρώμα, γιατί αποπατούσαν μέσα στην παράγκα. Όσοι μπορούσαν να κινηθούν, πήγαιναν, άλλοι όρθιοι άλλοι με τα τέσσερα, ως το καζάνι με τη σούπα και τρώγανε. Το φαΐ κάθε μέρα περίσσευε. Όμως ποτέ δεν δηλώνανε αμέσως τους πεθαμένους· τους κρατούσαν στην παράγκα και δυο τρεις μέρες. Ίσως για νά 'χουν την ικανοποίηση πως το φαΐ περίσσευε. Ίσως γιατί το τράβηγμα έξω των πεθαμένων συντόμευε τη δική τους σειρά...

Ο Μπαϊλίνα συνέχισε: "Ο πεθαμένος, που σας λέω ότι κυκλοφορεί ζωντανός από το '42, εφάρμοσε αυτό το σχέδιο: Μόλις έφτασε στο νοσοκομείο άρχισε να παρακολουθεί τους άρρωστους που ήταν ετοιμοθάνατοι. Τις νύχτες δεν κοιμότανε. Πήγαινε από ετοιμοθάνατο σ' ετοιμοθάνατο και περίμενε. Επιτέλους, κάποιος που ήτανε στα μέτρα του πέθανε. Άλλαξε νούμερο και ρούχα με τον πεθαμένο και τον κουβάλησε στο δικό του κρεβάτι. Έβγαλε ένα σκοινί καμωμένο από κουρέλια που είχε κρυμμένο μέσα στο στρώμα, έκανε μια θηλιά, την πέρασε στο λαιμό του πεθαμένου και τον κρέμασε στα ξύλα του πάνω κρεβατιού: Το πρωί ο θαλαμάρχης δήλωσε πως ο φίλος αυτοκτόνησε κι ο παραγκάρχης τον πέρασε στην κατάσταση των νεκρών. Το ίδιο μεσημέρι φρόντισε να μπεί στην αγγαρεία που θα πήγαινε για το φαΐ και για τους πεθαμένους στην "ξεχωριστή παράγκα". Χώθηκε μέσα, άλλαξε πάλι το νούμερό του μ' ένα πεθαμένο και δεν ξαναβγήκε. Από τους οχτώ πεθαμένους που βγάλανε, δηλώσανε τους εφτά. Εκείνον με το ψεύτικο νούμερο τον πήγανε στο κρεβάτι του "δραπέτη" και τον ξαπλώσανε εκεί. Την άλλη μέρα τον παραδώσανε κι αυτόν με τους άλλους πεθαμένους του νοσοκομείου κι έτσι δεν φάνηκε πως κάποιος έλειπε.

"Ο φίλος που κρύφτηκε, έμεινε κοντά ένα μήνα στη σιγουριά της "ξεχωριστής" παράγκας. Για να μην προδοθεί σε κανένα μάτι, πλήγιασε μόνος του πρόσωπο, χέρια, πόδια, βρωμίστηκε, παραμορφώθηκε, άρχισε να περπατά με τα τέσσερα και να σέρνεται. Όταν ήρθε η ώρα να βγει, πέρασε με τα ίδια κόλπα σε κανονική παράγκα του νοσοκομείου κι από κει "ως θεραπευθείς" στον περίβολο...".

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του Ιακώβου Καμπανελλη

Ο Γιοζέφ Μπαϊλίνα είπε ακόμα πως "έχουμε κι εμείς δικούς μας ανθρώπους στο νοσοκομείο, που θα βοηθήσουν αυτούς που θα δοκιμάσουνε το ίδιο κόλπο".

Ο Μάτυς απάντησε: "Αν έχεις δικούς σου ανθρώπους στο νοσοκομείο, να πάρεις και τον άλλο μαζί και να πάτε. Ποιός θά 'ναι ο άλλος;". Οι πιο πολλοί προτείνανε να είμαι εγώ ο άλλος, μια κι ήμουν ο πιο νέος, ο πιο άπειρος και το κόλπο δεν είχε πολλές δυσκολίες.

Εγώ σκεφτόμουν την ιστορία ενός άλλου, που είχε κι αυτός κρυφτεί στην "ξεχωριστή" παράγκα, αλλά δε γλίτωσε. "Θες να σου πω τί έγινε μ' αυτόν;".

Δεν ήξερα αν η Γιαννίνα μ' ακούει ή όχι. Το πιο πιθανό είναι πως είχε αφαιρεθεί σε δικές της σκέψεις. Ωστόσο απάντησε: "Αν δεν βαριέσαι...".

-Ήταν ένας Εβραίος, ένας έμπορος γουναρικών απ' τη Βιέννη. Αυτός όμως τό 'χε σκάσει απ' το λατομείο την ώρα της δουλειάς και φυσικά το πήρανε αμέσως πρέφα και τον γυρεύανε. Όταν χώθηκε στην "ξεχωριστή" παράγκα, οι άρρωστοι φοβήθηκαν κι άρχισαν να του φωνάζουνε να φύγει. Πήρε ένα απ' τα ξύλα του κρεβατιού και δήλωσε πως θα σκοτώσει αυτοστιγμεί όποιον δεν σκάσει. Οι άρρωστοι μουλώξανε τρομαγμένοι από το ξύλο που κουνούσε πάνω απ' τα κεφάλια τους. Όμως, ο πιο φοβισμένος απ' όλους ήταν αυτός ο ίδιος και μάλιστα τώρα, που κατάλαβε πως οι άρρωστοι τον φοβούνταν επειδή ήταν ο πιο δυνατός ανάμεσά τους. Σίγουρα θά 'βρισκαν μια ευκαιρία, τώρα ή τη νύχτα, να φωνάξουνε το σκοπό Ες Ες να τον ξεκάμουν οι ίδιοι.

Με το σανίδι στο χέρι άρχισε να πηγαίνει από κρεβάτι σε κρεβάτι και να λέει πως η θέση του είναι πιο ελεεινή απ' τη δική τους. Δεν πρέπει να τον φοβούνται, να τον λυπούνται πρέπει... Δεν είναι ο πιο δυνατός ανάμεσά τους. Ο πιο αξιοθρήνητος είναι. "Είμαι Εβραίος, είπε... Εβραίος και δραπέτης από πάνω. Αν θέλετε, μπορείτε να με σώσετε. Είστε οι μόνοι που μπορείτε να με βοηθήσετε. Κρύψτε με ανάμεσά σας. Θα σας βοηθήσω κι εγώ... Θά 'μαι για σας, ό,τι δεν ήταν ποτέ κανείς... Θα σας καθαρίσω τα κρεβάτια, τα ρούχα, το πάτωμα, θα σας ταΐζω, θα κάνω ό,τι μου λέτε...".

-Άσε το ξύλο, είπε κάποιος.

Ο Εβραίος άφησε το ξύλο.

-Πώς πηδάει ο λαγός; είπε ένας άλλος.

Ο Εβραίος έκανε πώς πηδάει ο λαγός.

-Πώς χορεύει η λαγουδίνα;

Ο Εβραίος έκανε το χορό της λαγουδίνας.

Οι άρρωστοι αρχίσανε να γελάνε.

Ο Εβραίος συνέχισε να χοροπηδά. Ύστερα στάθηκε, τους κοίταξε με την ψυχή στα μάτια: "Με φοβάστε ακόμα;".

Οι άρρωστοι δεν απαντήσανε. Έβγαλε το σακάκι του και τό 'σκισε λουρίδες. "Δέστε με... Δεμένον γιατί να με φοβάστε;".

Ξάπλωσε σ' ένα κρεβάτι. Ο Εβραίος συνέχισε: "Με φοβάστε γιατί είμαι ο γερός εδώ μέσα... Δε θέλω νά 'μαι... Δέστε με χειροπόδαρα. Παραδίνομαι τέλεια σε σας. Σώστε με, πνίξτε με... Κάντε με ό,τι θέλετε".

Οι άρρωστοι, όσοι είχαν δύναμη, πήγανε κοντά και με τις λουρίδες τον έδεσαν χειροπόδαρα όπως τους είπε.

-Μ' εμπιστεύεστε τώρα; τους ρώτησε.

Μείνανε γύρω του και τον κοιτάζανε. Οι άλλοι απ' τα γύρω και τα παραπέρα κρεβάτια ανασηκώθηκαν για να μπορούν να τον βλέπουν. Τον κοιτάζανε επίμονα και μ' ικανοποίηση, σαν να τρώγανε με τα μάτια τη ζωή αυτού του "γερού" που είχαν αιχμαλωτίσει.

Ο Εβραίος άρχισε να μιλά και να λέει πως ο άνθρωπος παύει να ζει άμα παύει να ελπίζει. Πως παύει να ελπίζει άμα παύει να πιστεύει στο Θεό. Πως όποιος παύει να πιστεύει στο Θεό αυτοκτονεί. "Εγώ δεν έπαψα να πιστεύω, είπε... Ο Κύριος μου μίλησε στο λατομείο και με οδήγησε σε σας... Είμαστε όλοι κάτω απ' τα μάτια του... περιμένει να κάνουμε το θέλημά του... Φωτιστείτε, μη χάνεστε στο σκοτάδι, μη φεύγετε! Ποιός είπε πως είστε εγκαταλειμμένοι; Ο Κύριος είναι πανταχού παρών. Μας βλέπει και μας ακούει. Είναι ακόμα και δω μέσα που σιχαίνονται να μπούνε οι άνθρωποι. Είναι ακόμα και δω μέσα στη βρωμερή σκατωμένη παράγκα σας... Τον ακούω να μου μιλάει και να μου λέει πως εμείς τον εγκαταλείψαμε, πως εμείς τον προδώσαμε. Δεν είναι ο κόσμος του Κυρίου που έγινε... Μαουτχάουζεν και

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του Ιακώβου Καμπανελλη

κρεματόριουμ. Είναι ο κόσμος των αμαρτιών μας που έγινε επίγεια κόλαση. Φωτιστείτε. Μην εγκαταλείπετε τον Κύριο. Βοηθήστε με. Τί ζητά ο Θεός από σας; Να με κρύψετε και να με σώσετε με μια κουταλιά από τη σούπα σας και με λίγα ψίχουλα απ' το ψωμί σας".

Οι άρρωστοι, όσο μιλούσε, άρχισαν να τον ξελύνουν. Αυτός συνέχισε να λέει, συνεπαρμένος απ' το θαύμα που έβλεπε να γίνεται. 'Οταν ελευθερώθηκε απ' το δέσιμο, γονάτισε πάνω στο κρεβάτι και ύψωσε τα χέρια...

"Ευλογήσω τον Κύριον εν παντί καιρώ δια παντός η αίνεσις αυτού εν το στόματί μου· εν τω Κυρίω επαινεθήσεται η ψυχή μου ακουσάτωσαν το όνομα αυτού επί το αυτό· εξεζήτησα τον Κύριον και επήκουσέν με. Προσέλθετε προς Αυτόν και φωτίσθητε και τα πρόσωπα υμών ου μη καταισχυνθή.

Ούτε ο πτωχός εκέκραξεν και ο Κύριος εισήκουσεν αυτού και εκ πασών των θλίψεων αυτού έσωσεν αυτόν".

Οι άρρωστοι γονατίσανε στα κρεβάτια και στο πάτωμα. Οι απέξω ακούσανε κάτι σα βουή μέσα στην "ξεχωριστή" παράγκα και κολλήσανε τ' αυτί στα ξύλα να καταλάβουν. "Που ξανακούστηκε να τραγουδούν εκεί μέσα"!

Δεν τραγουδούσαν. Ορθόδοξοι, καθολικοί, προτεστάντες κι άθεοι μουρμουρίζανε όλοι μαζί το "Κύριε ελέησον" αναστατωμένοι με τον ψαλμό του Εβραίου έμπορα γουναρικών απ' τη Βιέννη.

"Κύριε ο Κύριος ημών, ως θαυμαστόν το όνομά σου εν πάση τη γη, ότι επήρθη η μεγαλοπρέπειά σου υπεράνω των ουρανών εκ στόματος νηπίου και θηλαζόντων, ότι όψομαι τους ουρανούς, έργα των δακτύλων σου σελήνη και αστέρας...".

Οι Ες Ες, που χτένιζαν το στρατόπεδο, είχαν φτάσει στο νοσοκομείο κι η πόρτα της "ξεχωριστής" παράγκας άνοιξε. Τον Ψαλμό σταμάτησαν χτυπήματα στο πρόσωπο με στριφτό σύρμα, κλωτσιές στα καλάμια και στα πλευρά. Τον έσυραν έξω. Του κόβανε την ανάσα βουτώντας του το κεφάλι στο αυλάκι που έβγαινε απ' τους καμπινέδες. Τον τρέξανε με "ίλιγκ-άουφ" ως το λατομείο. Τον κρεμάσανε απ' τα πόδια στο υπόστεγο του τριβείου, κοντά στο χωνί. Το τριβείο δούλευε. Η σωρός η ξερή νταμαρίσια άμμος τον έθαψε ως τη μέση...

"...'Οτι επήρθη η μεγαλοπρέπειά σου υπεράνω των ουρανών"...

.....

(Αθήνα 1981)

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ

Ο Γιοζέφ Μπαϊλίνα είπε ακόμα πως "έχουμε κι εμείς δικούς μας ανθρώπους στο νοσοκομείο, που θα βοηθήσουν αυτούς που θα δοκιμάσουνε το ίδιο κόλπο".

Ο Μάτυς απάντησε: "Αν έχεις δικούς σου ανθρώπους στο νοσοκομείο, να πάρεις και τον άλλο μαζί και να πάτε. Ποιός θά 'ναι ο άλλος;". Οι πιο πολλοί προτείνανε να είμαι εγώ ο άλλος, μια κι ήμουν ο πιο νέος, ο πιο άπειρος και το κόλπο δεν είχε πολλές δυσκολίες.

Εγώ σκεφτόμουν την ιστορία ενός άλλου, που είχε κι αυτός κρυφτεί στην "ξεχωριστή" παράγκα, αλλά δε γλίτωσε. "Θες να σου πω τί έγινε μ' αυτόν;".

Δεν ήξερα αν η Γιαννίνα μ' ακούει ή όχι. Το πιο πιθανό είναι πως είχε αφαιρεθεί σε δικές της σκέψεις. Ωστόσο απάντησε: "Αν δεν βαριέσαι...".

-Ήταν ένας Εβραίος, ένας έμπορος γουναρικών απ' τη Βιέννη. Αυτός όμως τό 'χε σκάσει απ' το λατομείο την ώρα της δουλειάς και φυσικά το πήρανε αμέσως πρέφα και τον γυρεύανε. Όταν χώθηκε στην "ξεχωριστή" παράγκα, οι άρρωστοι φοβήθηκαν κι άρχισαν να του φωνάζουνε να φύγει. Πήρε ένα απ' τα ξύλα του κρεβατιού και δήλωσε πως θα σκοτώσει αυτοστιγμεί όποιον δεν σκάσει. Οι άρρωστοι μουλώξανε τρομαγμένοι από το ξύλο που κουνούσε πάνω απ' τα κεφάλια τους. Όμως, ο πιο φοβισμένος απ' όλους ήταν αυτός ο ίδιος και μάλιστα τώρα, που κατάλαβε πως οι άρρωστοι τον φοβούνταν επειδή ήταν ο πιο δυνατός ανάμεσά τους. Σίγουρα θά 'βρισκαν μια ευκαιρία, τώρα ή τη νύχτα, να φωνάξουνε το σκοπό Ες Ες να τον ξεκάμουν οι ίδιοι.

Με το σανίδι στο χέρι άρχισε να πηγαίνει από κρεβάτι σε κρεβάτι και να λέει πως η θέση του είναι πιο ελεεινή απ' τη δική τους. Δεν πρέπει να τον φοβούνται, να τον λυπούνται πρέπει... Δεν είναι ο πιο δυνατός ανάμεσά τους. Ο πιο αξιοθρήνητος είναι. "Είμαι Εβραίος, είπε... Εβραίος και δραπέτης από πάνω. Αν θέλετε, μπορείτε να με σώσετε. Είστε οι μόνοι που μπορείτε να με βοηθήσετε. Κρύψτε με ανάμεσά σας. Θα σας βοηθήσω κι εγώ... Θά 'μαι για σας, ό,τι δεν ήταν ποτέ κανείς... Θα σας καθαρίσω τα κρεβάτια, τα ρούχα, το πάτωμα, θα σας ταΐζω, θα κάνω ό,τι μου λέτε...".

-Άσε το ξύλο, είπε κάποιος.

Ο Εβραίος άφησε το ξύλο.

-Πώς πηδάει ο λαγός; είπε ένας άλλος.

Ο Εβραίος έκανε πώς πηδάει ο λαγός.

-Πώς χορεύει η λαγουδίνα;

Ο Εβραίος έκανε το χορό της λαγουδίνας.

Οι άρρωστοι αρχίσανε να γελάνε.

Ο Εβραίος συνέχισε να χοροπηδά. Ύστερα στάθηκε, τους κοίταξε με την ψυχή στα μάτια: "Με φοβάστε ακόμα;".

Οι άρρωστοι δεν απαντήσανε. Έβγαλε το σακάκι του και τό 'σκισε λουρίδες. "Δέστε με... Δεμένον γιατί να με φοβάστε;".

Ξάπλωσε σ' ένα κρεβάτι. Ο Εβραίος συνέχισε: "Με φοβάστε γιατί είμαι ο γερός εδώ μέσα... Δε θέλω νά 'μαι... Δέστε με χειροπόδαρα. Παραδίνομαι τέλεια σε σας. Σώστε με, πνίξτε με... Κάντε με ό,τι θέλετε".

Οι άρρωστοι, όσοι είχαν δύναμη, πήγανε κοντά και με τις λουρίδες τον έδεσαν χειροπόδαρα όπως τους είπε.

-Μ' εμπιστεύεστε τώρα; τους ρώτησε.

Μείνανε γύρω του και τον κοιτάζανε. Οι άλλοι απ' τα γύρω και τα παραπέρα κρεβάτια ανασηκώθηκαν για να μπορούν να τον βλέπουν. Τον κοιτάζανε επίμονα και μ' ικανοποίηση, σαν να τρώγανε με τα μάτια τη ζωή αυτού του "γερού" που είχαν αιχμαλωτίσει.

Ο Εβραίος άρχισε να μιλά και να λέει πως ο άνθρωπος παύει να ζει άμα παύει να ελπίζει. Πως παύει να ελπίζει άμα παύει να πιστεύει στο Θεό. Πως όποιος παύει να πιστεύει στο Θεό αυτοκτονεί. "Εγώ δεν έπαψα να πιστεύω, είπε... Ο Κύριος μου μίλησε στο λατομείο και με οδήγησε σε σας... Είμαστε όλοι κάτω απ' τα μάτια του... περιμένει να κάνουμε το θέλημά του... Φωτιστείτε, μη χάνεστε στο σκοτάδι, μη φεύγετε! Ποιός είπε πως είστε εγκαταλειμμένοι; Ο Κύριος είναι πανταχού παρών. Μας βλέπει και μας ακούει. Είναι ακόμα και δω μέσα που σιχαίνονται να μπούνε οι άνθρωποι. Είναι ακόμα και δω μέσα στη βρωμερή σκατωμένη παράγκα σας... Τον ακούω να μου μιλάει και να μου λέει πως εμείς τον εγκαταλείψαμε, πως εμείς τον προδώσαμε. Δεν είναι ο κόσμος του Κυρίου που έγινε... Μαουτχάουζεν και

ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ

Του Ιακώβου Καμπανελλη

κρεματόριουμ. Είναι ο κόσμος των αμαρτιών μας που έγινε επίγεια κόλαση. Φωτιστείτε. Μην εγκαταλείπετε τον Κύριο. Βοηθήστε με. Τί ζητά ο Θεός από σας; Να με κρύψετε και να με σώσετε με μια κουταλιά από τη σούπα σας και με λίγα ψίχουλα απ' το ψωμί σας".

Οι άρρωστοι, όσο μιλούσε, άρχισαν να τον ξελύνουν. Αυτός συνέχισε να λέει, συνεπαρμένος απ' το θαύμα που έβλεπε να γίνεται. 'Οταν ελευθερώθηκε απ' το δέσιμο, γονάτισε πάνω στο κρεβάτι και ύψωσε τα χέρια...

"Ευλογήσω τον Κύριον εν παντί καιρώ δια παντός η αίνεσις αυτού εν το στόματί μου· εν τω Κυρίω επαινεθήσεται η ψυχή μου ακουσάτωσαν το όνομα αυτού επί το αυτό· εξεζήτησα τον Κύριον και επήκουσέν με. Προσέλθετε προς Αυτόν και φωτίσθητε και τα πρόσωπα υμών ου μη καταισχυνθή.

Ούτε ο πτωχός εκέκραξεν και ο Κύριος εισήκουσεν αυτού και εκ πασών των θλίψεων αυτού έσωσεν αυτόν".

Οι άρρωστοι γονατίσανε στα κρεβάτια και στο πάτωμα. Οι απέξω ακούσανε κάτι σα βουή μέσα στην "ξεχωριστή" παράγκα και κολλήσανε τ' αυτί στα ξύλα να καταλάβουν. "Που ξανακούστηκε να τραγουδούν εκεί μέσα"!

Δεν τραγουδούσαν. Ορθόδοξοι, καθολικοί, προτεστάντες κι άθεοι μουρμουρίζανε όλοι μαζί το "Κύριε ελέησον" αναστατωμένοι με τον ψαλμό του Εβραίου έμπορα γουναρικών απ' τη Βιέννη.

"Κύριε ο Κύριος ημών, ως θαυμαστόν το όνομά σου εν πάση τη γη, ότι επήρθη η μεγαλοπρέπειά σου υπεράνω των ουρανών εκ στόματος νηπίου και θηλαζόντων, ότι όψομαι τους ουρανούς, έργα των δακτύλων σου σελήνη και αστέρας...".

Οι Ες Ες, που χτένιζαν το στρατόπεδο, είχαν φτάσει στο νοσοκομείο κι η πόρτα της "ξεχωριστής" παράγκας άνοιξε. Τον Ψαλμό σταμάτησαν χτυπήματα στο πρόσωπο με στριφτό σύρμα, κλωτσιές στα καλάμια και στα πλευρά. Τον έσυραν έξω. Του κόβανε την ανάσα βουτώντας του το κεφάλι στο αυλάκι που έβγαινε απ' τους καμπινέδες. Τον τρέξανε με "ίλιγκ-άουφ" ως το λατομείο. Τον κρεμάσανε απ' τα πόδια στο υπόστεγο του τριβείου, κοντά στο χωνί. Το τριβείο δούλευε. Η σωρός η ξερή νταμαρίσια άμμος τον έθαψε ως τη μέση...

"...'Οτι επήρθη η μεγαλοπρέπειά σου υπεράνω των ουρανών"...

.....

(Αθήνα 1981)

ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΣΚΟΣ

Του ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ

(Απόσπασμα)

.....

Κεφάλαιο Γ'
Χωρισμός...

Έτσι πέρασε καιρός, πολύς καιρός. Που κύλησε μάταια, άχρηστα, εκνευριστικά. Όταν, τον Ιούνιο του 1939, παρουσιάστηκε η υπόθεση των Εβραίων.

Από τότε που ο Χίτλερ εξαπόλυσε τον αντισημιτικό του αγώνα, οι Εβραίοι της Γερμανίας έφευγαν όπως - όπως να παν στην Παλαιστίνη, να γλιτώσουν τη ζωή τους. Το ίδιο γίνηκε και με τους Εβραίους της Τσεχοσλοβακίας, όταν το 1939 οι Γερμανοί κατέλαβαν το κράτος αυτό. Ομάδες Εβραίων περνούσαν στην Ουγγαρία κι από εκεί στη Ρουμανία, όπου ναύλωναν βαπόρια να τους παν στην Παλαιστίνη. Με τη διαφορά, πως οι αγγλικές αρχές της Παλαιστίνης δεν επέτρεπαν την είσοδο νέων Εβραίων.

Έτσι δημιουργήθηκε για τη δυστυχισμένη φυλή του Ισραήλ αδιέξοδο φοβερό. Στη Γερμανία δεν μπορούσαν να μείνουν. Στην Παλαιστίνη δεν μπορούσαν να παν. Κανένα άλλο κράτος της υφηλίου δεν τους δεχόταν. Τί να κάνουν;

Έκαναν το εξής: εναύλωσαν βαπόρια που τους πήγαιναν κρυφά ως τα χωρικά ύδατα της Παλαιστίνης, δηλαδή μέχρι εκεί που, σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, οι Άγγλοι δεν είχαν δικαίωμα να εμποδίσουν το βαπόρι. Κατόπι, έμπαιναν σε βάρκες ή καΐκια που τους ξεμπάρκαραν κρυφά στην παλαιστινιακή παραλία. Αυτό ήταν το δύσκολο σημείο: να καταφέρουν να πατήσουν πόδι στο έδαφος της Παλαιστίνης. Εκεί οι Άγγλοι ήσαν αναγκασμένοι από τα πράγματα να παραδεχτούν το τετελεσμένο γεγονός. Και να τους κρατήσουν στ' άγια χώματα.

Για την επιχείρηση αυτή, οι Εβραίοι πλήρωναν πολλά χρήματα, γεγονός που κέντρισε το ενδιαφέρον πολλών εφοπλιστών και καπετανέων. Και ιδίως Ελλήνων, που είναι πάντοτε ριψοκίνδυνοι, για το κέρδος. Αρκετά ελληνικά βαπόρια "ειδικεύτηκαν" σ' ετούτη τη δουλειά.

* * *

Μια ομάδα Εβραίων από την Τσεχοσλοβακία - που κατάφεραν να διαφύγουν στη Ρουμανία - εναύλωσαν το βαπόρι "'Αγιος Νικόλαος" για να τους ξεμπαρκάρει κρυφά στην Παλαιστίνη. Άγνωστο όμως γιατί, ο πλοιοκτήτης μετάνιωσε στη μέση του ταξιδιού. Και ξεμπάρκαρε τους Εβραίους στα Ταμπάκικα της Τζιάς. Τότε αυτοί, έψαξαν να βρουν άλλο βαπόρι να συνεχίσουν το ταξίδι τους. Και βρήκαν τη "Σαλομέα". Για να πετύχει όμως το λαθραίο ξεμπαρκάρισμα, χρειάζεται καπετάνιος ικανός, ριψοκίνδυνος. Ο πλοιοκτήτης σκέφτηκε πως καταλληλότερος από το Λάσκο δεν υπήρχε. Τον εφώναξε, λοιπόν, και του πρότεινε ν' αναλάβει την υπόθεση. Η αμοιβή του θα ήταν πεντακόσιες λίρες.

Όπως ήταν φυσικό, ο Λάσκος δέχτηκε. Για τέτοιες δουλειές ήταν γεννημένος. Κι όχι να διευθύνει ριζόμυλους στη Λεψίνα...

* * *

Πρώτη του φροντίδα ήταν να φτιάσει πλήρωμα καλό, πειθαρχικό. Πράγμα δύσκολο, επειδή οι καλοί ναυτικοί αποφεύγουν να μπαρκάρουν σε βαπόρια που κάνουν ύποπτους ναύλους. Οπωσδήποτε, εξασφάλισε δεύτερο και τρίτο καπετάνιο δικούς του, φίλους του. Εναυτολόγησε και μερικούς λεψινιώτες ναύτες, ανθρώπους έμπιστους, όπως π.χ. το Ρόκα,

ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΣΚΟΣ

Του ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ

τον παλιό του καμαρότο. Και ξεκίνησε για τη Τζια.

Οι Εβραίοι ήσαν όλοι νέοι - άντρες και γυναίκες - ανάμεσα είκοσι και τριάντα χρόνων. Είχαν οργανωθεί σε ομάδα πειθαρχημένη, που υπάκουε τυφλά στον αιρετό της αρχηγό, το δόκτορα Μπράιτμαν. Ο Λάσκος, από την πρώτη στιγμή τους έκανε μεγάλη εντύπωση. Ο κολοσσός αυτός, με τα όμορφα κι αδρά χαρακτηριστικά, με τη δυναμικότητα που ακτινοβολούσε απ' όλη του την ύπαρξη, γοήτευε, μαγνήτιζε, αιχμαλώτιζε την πεποίθηση όσων τον επλησίαζαν.

Πρώτα επήρε κατά μέρος τον Μπράιτμαν και μίλησε μαζί του, ώρα πολλή. Οι δυο έξυπνοι άνθρωποι συνεννοήθηκαν θαυμάσια. Κατόπι, μάζεψε όλους τους Εβραίους - εφτακόσιοι νομάτοι ήσαν - και τους μίλησε αγγλικά. Για όσους δεν ήξεραν εγγλέζικα, ο Μπράιτμαν μετάφραζε γερμανικά.

-Ανέλαβα την ευθύνη, τους είπε, να σας μεταφέρω με το πλοίο μου στη Συρία και να φροντίσω ν' αποβιβασθείτε στην παραλία της. Το πράμα είναι δύσκολο. Αλλά με τη βοήθεια του Θεού είμαι σίγουρος πως θα το καταφέρω. Πρέπει, όμως, να με βοηθήσετε και σεις. Είσαστε όλοι νέοι, με ψυχή γενναία, θεληματική. 'Οπως είδα, διαλέξατε αρχηγό κι υπακούετε τυφλά σ' αυτόν. Εκάνατε καλά. Οι δύσκολες δουλειές, δίχως ικανό αρχηγό δεν βγαίνουν πέρα. Από τη στιγμή, όμως, που θα πατήσετε στο βαπόρι μου, ως τη στιγμή που θα ξεμπαρκάρετε, θα είμ' εγώ ο ανώτατος αρχηγός σας. Σ' αυτό συμφωνεί κι ο δόκτορ Μπράιτμαν. Δεν είν' έτσι;

-Ναι, είπε ο δόκτορ. Θα σας υπακούσουμε όλοι τυφλά.

-Τότε είμαστε σύμφωνοι. Και πρώτα θα μου δηλώσετε τί όπλα έχετε μαζί σας. Μπορείτε να τα κρατείτε. Δεν θα τα χρησιμοποιείστε, όμως, χωρίς διαταγή μου. Κι ύστερα, μόλις ακούτε το καμπανάκι της πλώρης, θα κατεβαίνετε όλοι στο αμπάρι. Τα υπόλοιπα είναι δική μου δουλειά.

* * *

Το μπαρκάρισμα άρχισε αμέσως. Και περί το δειλινό, η "Σαλομέα" σάλπαρε για τον τυχοδιωκτικό προορισμό της, ενώ οι Εβραίοι, με φωνή γεμάτη μυστική πίστη, τραγουδούσαν τον ύμνο της Σιώνος: "Ιμπίτε - σάλο - μαλέτε...". Πάνω στη γέφυρα, ο Βασίλης άκουγε το ηρωικό τραγούδι, ανάσαινε την αλμύρα του πέλαγου, κοίταγε τον ήλιο που αργοβασίλευε στην άκρη της οργισμένης θάλασσας. Κι ευφραίνονταν η ψυχή του: Δεν ήταν γεννημένος αυτός για φτωχονοικοκύρης, ούτε για εργοστασιάρχης στη Λεψίνα. Αυτός γεννήθηκε θαλασσινός, της τύχης κυνηγός, πολεμιστής και κουρσάρος. Αυτός, από παιδί ακόμα, έχει κάνει τους μυστικούς γάμους του με τη θάλασσα, τη μεγαλύτερη πόρνη της υφηλίου. Και θα της μείνει πιστός όσο κι αν η τύχη κατατρέχει την αγάπη τους...

-Θαλασσινός γεννήθηκα, θαλασσινός θα πεθάνω, μουρμούρισε.

'Ηταν πανευτυχής. 'Ετοιμος να δοθεί ολόκληρος στη γοητεία της θαλασσινής περιπέτειας. Ξαναβαφτισμένος πάλι στο φυσικό του στοιχείο, τη λαμαρίνα που πλέει στο κύμα. Τη λαμαρίνα που κυβερνάει "αυτός"...

Δυστυχώς, η περιπέτεια δεν ήταν να βαστάξει πολύ. Αν, τουλάχιστον, παρουσιάζονταν καμιά δυσκολία! Μα όλα πήγαν όμορφα, κανονικά. Η "Σαλομέα" είχε πάρει ρεμούλκα από τη Τζια ένα μεγάλο καΐκι, απαραίτητο για την επιτυχία του σχεδίου. 'Οταν έφτασα·ν ως 15 μίλια έξω απ' τη Μπερούτη, ο Λάσκος πήρε στροφή 180 μοιρών, έκανε ανάποδα ολοταχώς, πηγαίνοντας προς την παραλία με την πρύμνη. Αυτό το έκανε για να γελάσει την ακτοφυλακή. Το ιστιοφόρο ακολουθούσε όσο το δυνατό πιο κρυμμένο πίσω από την πλώρη του βαποριού.

Ετούτο το βιολί βάσταξε περί τα πέντε ως έξι μίλια. Κατόπι ο Λάσκος πρόσταξε τους Εβραίους να περάσουν από τη "Σαλομέα" στο ιστιοφόρο. 'Ηρθε η στιγμή του αποχαιρετισμού. 'Ολοι του έσφιξαν το χέρι με συγκίνηση. Κι αυτός τους ευχήθηκε καλή τύχη στη νέα τους πατρίδα, που ήταν η παλιά πατρίδα της φυλής τους.

'Οταν το τρανσπόρτο πήρε τέλος, η "Σαλομέα" έκανε κράτει. Και το ιστιοφόρο ξεκίνησε για την παραλία, ενώ οι Εβραίοι, αλλόφρονες από κρίση μυστικισμού, τραγουδούσαν το κα-

ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΣΚΟΣ

Του ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ

τανυκτικό "Ιμπίτε - σάλο - μαλέτε".

Από τη γέφυρα, ο Λάσκος παρακολούθησε με τα κυάλια τη συνέχεια. Μόλις το ιστιοφόρο έφτασε στα ρηχά, οι Εβραίοι έπεσαν στη θάλασσα και προχώρησαν προς την παραλία κολυμπώντας, όπου τους περίμεναν οι χωροφύλακες, που - επιτέλους - κατάλαβαν περί τίνος πρόκειται κι ήρθαν με αυτοκίνητα από τη Μπερούτη. Μα ήταν αργά. Οι Εβραίοι πάτησαν το έδαφος της Συρίας, απ' όπου οι γαλλικές αρχές δεν είχαν τίποτ' άλλο να κάνουν, παρά να τους στείλουν στην Παλαιστίνη.

Όταν και ο στερνός Εβραίος βγήκε στη στεριά, ο Λάσκος ανάσανε με ανακούφιση, αλλά και με κάποια θλίψη. Οι εφτακόσιοι Εβραίοι πέτυχαν το μεγάλο σκοπό της ζωής τους: να ρίξουν καινούργιες ρίζες στα χώματα της παλιάς τους πατρίδας. Ενώ αυτός ήταν υποχρεωμένος να γυρίσει πίσω, στην αποτελματικήν αδράνεια της αθηναϊκής ζωής. Ώσπου να βρεθεί - αν βρεθεί - καινούργια ευκαιρία για δράση.

Όπως ήταν συμφωνημένο, ο Βασίλης περίμενε έξω από τα χωρικά ύδατα το γυρισμό του ιστιοφόρου, για να το ρεμουλκάρει στην Ελλάδα. Μα ο καπετάνιος φαίνεται πως δεν τα κατάφερε καλά - δεν πρόφτασε ν' απομακρυνθεί σύγκαιρα. Οι χωροφύλακες του έκαναν κατάσχεση στο καράβι και τ' οδήγησαν στη Μπερούτη. Ο Λάσκος, όταν είδε το καράβι να τραβάει για την Μπερούτη, κατάλαβε περί τίνος πρόκειται. Κι έβαλε πλώρη για τον Πειραιά....

.....

(Από το ομώνυμο βιβλίο του, Αθήνα 1972)

Σέργιος και Βάκχος

Του ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ

(Απόσπασμα)

.....

Ο Παπαδόπουλος σώπασε για λίγο· και συνέχισε:

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Όταν εδώ κι εκατό χρόνια ο Καρλ Μαρξ διατύπωνε τη θεωρία του, κατόρθωσε να την προσαρμόσει στα τότε επιστημονικά δεδομένα. Μα η επιστήμη έκανε έκτοτε μεγάλες προόδους. Είναι αδύνατο στο δόγμα του Μαρξισμού να την παρακολουθεί συνεχώς προσαρμοστικά και να σταθεί σαν βιοθεωρία πειστική. Ανάμεσα θεωρίας και πράξης υπάρχει χάος. Οι ηγέτες των μαρξιστικών κρατών διατείνονται ότι είναι ορθόδοξοι οπαδοί του δόγματος. Αλλά η πραχτική ανάγκη της διακυβέρνησης, τους αναγκάζει να ενεργούν εμπειρικά.

ΣΕΡΓΙΟΣ: Έτσι είναι. Κατά πόσο το θεωρητικό οικοδόμημα του Χριστιανισμού, του καταμερισμένου σε αμέτρητες αιρέσεις, βασίζεται στο κείμενο των Ευαγγελίων; Κι όμως, όλοι - από Παλαιοημερολογίτες μέχρι Κουάκεροι και Μορμόνοι - διατείνονται ότι εκείνοι δίνουν τη σωστή ερμηνεία.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Ο άνθρωπος πλάθει συνεχώς το Θεό κατ' εικόνα και ομοίωμά του...

ΣΕΡΓΙΟΣ: Ήθελα να σας ρωτήσω κάτι. Ίσως η άγνοιά μου σας φανεί παράξενη.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Παρακαλώ...

ΣΕΡΓΙΟΣ: Σχετικά με το ρόλο που παίζει ο έρωτας στη διαμόρφωση της ψυχολογίας, τί προόδους έκανε η επιστήμη. Εννοώ τον έρωτα στην πιο φυσιολογική του μορφή.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Η ερώτησή σας πραγματικά με ξαφνιάζει. Δεν ακούσατε ποτέ να μιλάν για τον Ζίγκμουντ Φρόυντ;

ΣΕΡΓΙΟΣ: Μα βέβαια. Δεν γνωρίζω όμως επακριβώς...

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Η επανάσταση που δημιούργησε η θεωρία του Φρόυντ, έδωσε καίριο χτύπημα στη θρησκευτικότητα. Σας αναφέρω μόνο ένα απόφθεγμά του: "Δεν μπορούμε να κάνουμε κοινωνική επανάσταση, αν δεν κάνουμε πρώτα σεξουαλική".

ΒΑΚΧΟΣ: Περίφημο αυτό!

ΣΕΡΓΙΟΣ: Κύριε Βακχιάδη, αφήστε τον κύριο Παπαδόπουλο ν' αναπτύξει το θέμα.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Όπως ήταν φυσικό, όλες οι εξοντωτικά αλληλομαχόμενες θρησκείες και αιρέσεις, από Χριστιανισμό μέχρι Μαρξισμό, κήρυξαν πόλεμο ανελέητο στον Ζίγκμουντ Φρόυντ. Ανελέητο κι απελπισμένο. Την αλήθεια που απόδειξαν το πείραμα κι η παρατήρηση πώς μπορούν να την καταρίψουν τα δόγματα των πεφωτισμένων; Αυτούς κυρίως έχει παραλάβει ο Φρόυντ και τους αποδείχνει όλους ψυχοπαθείς...

ΒΑΚΧΟΣ: (κυριευμένος από άξαφνη παράξενη υποψία): Κύριε Παπαδόπουλε, αυτός ο πώς τον είπατε...

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Ο Φρόυντ;

ΒΑΚΧΟΣ: Ναι, ο Φρόυντ, τί εθνικότητας ήταν;

ΣΕΡΓΙΟΣ: Κι ο άλλος, ο Μαρξ;

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Εβραίοι και οι δύο (κοιτάει το ρολόι του). Ω, με συγχωρείτε! με την κουβέντα πέρασε η ώρα. Είμαι πολύ αργοπορημένος. Χάρηκα για τη γνωριμία σας. Ελπίζω να σας ξανασυναντήσω.

Μπήκε σ' ένα ταξί κι έφυγε. Οι δυο φίλοι έμειναν σκεφτικοί· κι ο Σέργιος είπε:

ΣΕΡΓΙΟΣ: Η απορία σου ήταν εύστοχη κι αποδείχνει πως δεν είσαι και τόσο αφελής. Όλοι οι βασικοί θρησκειοποιοί της Ανθρωπότητας ήσαν Σημίτες. Δεν εξαιρώ ούτε τη θρησκεία των Αρίων Ελλήνων, που τελικά διαμορφώθηκε γύρω στις πεποιθήσεις των Σημιτών αυτοχθόνων της Ελλάδας. Δεν εξαιρώ ούτε το Βούδα, που, μολονότι τυπικά 'Αριος, είχε πολύ Δραβιδιανό αίμα στις φλέβες του. Και κοίτα! Από την ίδια ράτσα που βγήκαν οι μεγάλοι θρη-

ΣΕΡΓΙΟΣ ΚΑΙ ΒΑΚΧΟΣ

Του ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ

σκειοποιοί, βγήκε κι ο μέγας θρησκειο - καταλυτής!

'Εξαφνα ένα ταξί σταμάτησε δίπλα τους, μέσα σε τριγμούς φρένων. Απ' το παράθυρο πρόβαλε η φάτσα του Παπαδόπουλου.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: Ξέχασα να σας πω κάτι σημαντικό και γύρισα πίσω εξεπίτηδες. 'Οπως ξέρετε, το μεγαλύτερο επιστημονικό μυαλό του αιώνα μας - αν όχι όλων των αιώνων - είναι ο Αϊνστάιν. Με τη θεωρία του της σχετικότητας αποκάλυψε ένα μέγιστο τομέα της Γνώσης και λευτέρωσε τον άνθρωπο από πολλές άγνοιες κι αμφιβολίες που τον ωθούσαν προς τη διέξοδο του θεϊκού.

ΣΕΡΓΙΟΣ: Σα να λέμε, μέγας θρησκειοκαταλυτής!

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ: 'Ισως ο μέγιστος. Φυσικά, κι αυτός Εβραίος! Χαιρετώ σας!

Το ταξί ξαναχάθηκε στο βάθος του δρόμου, οριστικά τούτη τη φορά.

Κεφ. Δε2. *Οι υλικές απολαύσεις σαν παράγοντας πολιτισμού*

Οι δύο φίλοι σιγοπερπατώντας προχώρησαν προς το Ταξίμ. Ο Σέργιος είπε:

ΣΕΡΓΙΟΣ: 'Ολοι σχεδόν οι λαοί είχαν τη στιγμή του μεγαλείου τους και πήραν καθένας με τη σειρά του την πνευματική ηγεσία της ανθρωπότητας. Αλλά το πολιτιστικό τους απόγαιο δεν είχε μακριά χρονική διάρκεια· το δαυλό που από κάποιον άλλον δέχτηκαν, σύντομα σε κάποιον άλλον παράδιναν. Με τους Εβραίους, όμως, τα πράγματα γίνηκαν διαφορετικά. Περί ισραηλιτικού πολιτισμού λόγος δεν μπορεί να γίνει. Αλλά μερικά επιτεύγματά τους έχουν σημασία κοσμοϊστορική. Πρώτα, κατόρθωσαν να επιβάλουν τη θρησκεία τους, έστω και παραποιημένη, στο σύνολο σχεδόν της λευκής φυλής. Δεύτερο: διωγμένοι από το πάτριο έδαφος και διασκορπισμένοι στα πέρατα της Οικουμένης, απόδειξαν πως μπορούν να κρατούν αμόλευτη τη φυλή τους, καθώς και την εθνική και θρησκευτική τους συνείδηση. Τρίτο: άγρια καταπιεζόμενοι από τους βάρβαρους λαούς - που μόλις τους ανέχονταν στα εδάφη τους - κατόρθωσαν να αναπτύξουν εξαίρετη οικονομική δραστηριότητα, να πλουτίσουν και να διδάξουν στους βαρβάρους την εμπορική και χρηματιστική τέχνη. Τέλος, διασκορπισμένοι σήμερα σ' έναν κόσμο πολιτισμένο, μπόρεσαν, μολονότι ασήμαντη μειοψηφία, να πιάσουν τα ηνία της παγκόσμιας οικονομικής ζωής. Αυτές και μόνο οι εξαίρετες, οι μοναδικές στην ιστορία ικανότητές τους, υπήρξαν αφορμή του Αντισημιτισμού, που κατέληξε στη δραματική προγραφή της Εβραϊκής Φυλής από το Χίτλερ:

ΒΑΚΧΟΣ: Το Χίτλερ; Ποιός είναι αυτός;

ΣΕΡΓΙΟΣ: 'Ακου, φίλτατε, καιρός να παρατήσουμε τις νωθρότητες, γυρεύοντας από τον ένα και τον άλλο να μας κατατοπίσει για τα ιστορικά γεγονότα των τελευταίων αιώνων. 'Αγιοι είμαστε, όντα υπερφυσικά, διαθέτοντα ικανότητες όχι συνηθισμένες κι έχοντα ιδιαίτερη οργανική επαφή με τον 'Υψιστο. Κάνε μια δέηση στη χάρη του, να σου αποκαλύψει όλα όσα ο πεντακοσάχρονος ύπνος δεν σου επέτρεψε να αντιληφθείς ιδίοις όμμασι...

ΒΑΚΧΟΣ: Σπουδαία ιδέα! Μωρέ πώς τόσον καιρό δεν την κατέβαζε η κούτρα μας; (προσεύχεται). Θεούλη μου! 'Ακουσες τί είπε ο Σέργιος; Αυτό που σε ικέτεψε και του τό 'κανες, δέομαι να το κάνεις και σε μένα...

Δέκα δευτερόλεπτα σιωπή· κι ο Βάκχος λέει:

ΒΑΚΧΟΣ: Εντάξει, Σέργιε. Κάτι έλεγες για τον ξολοθρεμό των Εβραίων από τους Γερμανούς Ναζήδες του Φύρερ.

ΣΕΡΓΙΟΣ: 'Ελεγα πως οι Γερμανοί, ο μεγάλος τούτος λαός, ο κορυφαίος στη Φιλοσοφία, τη Μουσική, την Ποίηση και την Επιστήμη, κατελήφθη από πλέγμα κατωτερότητας μπροστά στις ικανότητες ελάχιστων Εβραίων της Γερμανίας. Δίχως άλλο, οι ελάχιστοι αυτοί άνθρωποι προσέφεραν δυσαναλόγως σημαντικές υπηρεσίες στο γερμανικό πολιτισμό· αν όμως δεν υπήρχε η φυλετικά "γερμανική" βάση αυτού του πολιτισμού, τί θα μπορούσαν να έκαναν οι Εβραίοι; Κι όμως, 75.000.000 Γερμανών συμπλεγματίστηκαν νοσηρότατα από την εντελώς σχετικήν υπεροχή 5.000.000 Εβραίων· έπεσαν σε παραλήρημα εγκληματικού σαδισμού και τους ξολόθρεψαν μέχρις ενός.

ΒΑΚΧΟΣ: Συμπλεγματίστηκαν είπες; Τί έκφραση είναι αυτή;

ΣΕΡΓΙΟΣ: (αυστηρά) Αν δεν γελιέμαι, ανάμεσα στις αποκαλύψεις που μόλις προ ολίγου σού 'κανε ο Θεός, περιλαβαίνεται κι η θεωρία της ψυχανάλυσης του Ζίγκμουντ Φρόυντ...

ΒΑΚΧΟΣ: Α, ναι! Πού έχω το μυαλό μου!

.....

(Απο το ομώνυμο βιβλίο του, Αθήνα 1982)

ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Της ΖΩΗΣ ΚΑΡΕΛΛΗ

Καθώς ανοίγαν οι πόρτες,
πέφταν τα πτώματα πάνω του
(βάρδια στο απαίσιο κτίριο),
κι όμως επέζησε.

Να βρει μια θέση η ψυχή μας
δίχως την ψυχρήν αδιαφορία,
για τον αγώνα τόσων προσώπων
του θανάτου.
Πλήρης οδύνης
βαθύς στεναγμός, ο καημός.
Έκλεισε ο ουρανός των φωτεινών
επικλήσεων, τα οράματα
απομένουν πάνω στη γη.
Δε φεύγει ο πόνος
για τους αιωνίως απόντας.

Τότε, σταματά η ζωή,
γίνεται αλλοπρόσαλλος ο επώδυνος
άνθρωπος απομένει κακός.

ΙΣΡΑΗΛ

Της ΖΩΗΣ ΚΑΡΕΛΛΗ

"Και γένομαι αυτός που θα ήθελα
πάντα να μείνω, των Εβραίων,
των ιερών Εβραίων ο υιός".
ΚΑΒΑΦΗΣ

Απ' της Αιγύπτου την έρημο ξεκινά
κι απ' την τρανή Βαβυλώνα περνά η σειρά.

Διαρκής, η ανανεουμένη, η πάντα πλήρης,
συστρεφομένη, η διαρκώς τρεφομένη
με καινούργιους καημούς·
προσφορά μυστική,
ανεξήγητη τόση τιμωρία και συμφορά.

Περνά η χωριστά λευκή των Εβραίων φυλή,
με την ιδιαίτερη, δική της υπερηφάνεια,
με τη δική της οδυνηρή συντριβή,
μοίρα επίμονη, μοίρα επιμονής
στη φυλή που αρνιέται την ξένη συμμετοχή.

Περνά η σειρά των ανθρώπων μαρτυρική,
συμπαγής, στους καιρούς μέσα τους συνεχείς,
στους αιώνες ανάμεσα σημάδι υπομονής,
άλλου είδους υποταγής, συγκέντρωσης
στης φυλής τα δεινά, τα πεπρωμένα,
τα σημάδια, γνωρίσματα χωριστά,
χωρισμένα χαρίσματα ή ψεγάδια.

"εβάδιζον δίχως δυνάμεις
έμπροσθεν του διώκοντος"

Περνά η σειρά απ' τους δρόμους
της πόλης, Θεσσαλονίκης τώρα
κι έχει μέσα πρόσωπα, πρόσωπα,

"τα νήπια αυτής επορεύθησαν εις αιχμαλωσίαν
έμπροσθεν του εχθρού"
παιδιά μικρά που κρατούν μικρούς σάκκους
στα χέρια, στα πόδια φορούν μικρά,

ΙΣΡΑΗΛ

Της Ζωης Καρελλη

ψηλά υποδήματα,
για τους άγνωστους μακρινούς δρόμους,
της φοβερής άγνωστης δυστυχίας.

"τα παιδία εξήτησαν άρτον
και δεν υπάρχει ο κόπτων αυτά".

"η γλώσσα του θηλάζοντος
εκολλήθη εις τον ουρανίσκον αυτού
υπό της δίψης".

"Το πεδίον και ο γέρων κείτεται
κατά γης εν τοις οδοίς".

Έχει η σειρά γέροντας με τα βλέμματα
μακρινά, στραμμένα προς την αρχή
της διαρκούς εξορίας, έχει νέες,
ωραίες γυναίκες με βλέμματα σκοτεινά
απ' την αποτρόπαια τρομάρα,

"εταπείνωσαν τας γυναίκας εις Σιών
τας παρθένους εν ταις πόλεσιν Ιούδα".

"Αι παρθέναι και νεανίσκοι μου
επορεύθησαν εις αιχμαλωσίαν".

νέους με τσακισμένους αυχένες
και χαμηλά τα κεφάλια σαν θερισμένα,
χτυπημένα και ματωμένα πρόσωπα,
από ύβρεις αγνώριστα και προσβολές,
ξεσκισμένα από ντροπές, ταπεινωμένα
από αδικίες ανήκουστες και χαιρέκακες.

"Ακαταπαύστως κλαίει την νύκτα
και τα δάκρυα κατεβαίνουσιν επί
τας σιαγόνας αυτής".

Περνά η σειρά της φοβερής μαρτυρίας,
της μαρτυρεμένης φυλής και θαρρείς,
πως απ' αρχής βλέπεις τον κατατρεγμό,
την προσταγή της φωνής ακούς,
που ακούστηκε σ' όλα τα μέρη της γης,
κι εκείνης που βόγγηξε πνιχτά και δυνατά,
στ' αστείρευτα των Εβραίων σπλάχνα.
Της φωνής που ακούστηκε στη Ραμά
να θρηνεί, να παρακαλεί
και με τη μάνα των Μακκαβαίων να ορμηνεύει,
που λαλεί κι αντηχεί ακόμα κι όταν σωπαίνει,
των ιερών Εβραίων αμετάλλαγη δύναμη.

"Ρύακας υδάτων καταβιβάζει ο οφθαλμός μου
δια τον συντριμμόν του λαού μου".

Των σωμάτων που καίονταν η οσμή...
Παντού την αισθάνονται...
όσοι απόμειναν,
όσοι επέστρεψαν,
όσοι δε λησμονούν,
δεν μπορούν να λησμονήσουν
την πείνα

"έδωσαν τα επιθυμητά αυτών αντί τροφής..."
"το δέρμα αυτών εκολλήθη επί των οστών αυτών·
εμαράνθη ως ξύλον".

"το δέρμα ημών ημαυρώθη ως κλίβανος
από της καύσεως της πείνης".

την εξουθένωση των σωμάτων,
την ταπείνωση των ψυχών,
από την φριχτήν ανάγκη,

"θέλει δώσει την σιαγόνα εις
τον ραπίζοντα αυτόν
θέλει χορτασθεί από ονειδισμού"

τη διαπόμπευση,
την εκμηδένιση,
την αποκτήνωση,
τη φριχτή καταστροφή
απ' το ωραίο ανθρώπινο σώμα
που δεν αφέθηκε μονάχο του να πεθάνει
και να λιπάνει τη γη.
Που η ψυχή του βιάστηκε
και κανένας δε σεβάστηκε το θάνατό του.
Του Ισραήλ η φυλή με την σιωπηλήν αντοχή,
άκαμπτη, μυστική δύναμη, απαντοχή
υπάρχει καρτερική και ανένδοτη.

(Σ.Σ. Τα εντός εισαγωγικών είναι από τους "Θρήνους"
του προφήτου Ιερεμία)

Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ

Της ΖΩΗΣ ΚΑΡΕΛΛΗ

Τούτ' οι περίσκεπτοι, κρυφά τόσο υπερήφανοι, Ιουδαίοι
του βασιλέως καλεσμένοι, υποχωρητικοί,
πώς δέχτηκαν τα ιερά βιβλία τους,
το διαλεχτό, ξεχωριστό τους λόγο,
την πνευματική οικοδομή του παιδεμένου έ-θνους των
να παραδώσουν σε ειδωλολάτρες;
Αντιπρόσωποι αυτοί του περιούσιου λαού,
του μόνου αληθινού θεού οι αγαπητοί,
πώς δέχτηκαν να πλάσουν σ' άλλη γλώσσα τη λαλιά τους;
Αλεξάνδρεια των Πτολεμαίων
κι η γλώσσα η Ελληνική, μοναδική,
στην έξοχη ακμή της, εκείνη
που στην έντασή της, παίρνει μια λάμψη
τραγική σχεδόν, καθώς πάει ν' αποδείξει, ίσως
τί σημαίνει η απεριόριστη ελευθερία.

Η γλώσσα η Ελληνική,
στην αυστηρή ομορφιά και στην ορθή οξύτητά της,
η θαυμάσια γλώσσα, αυτή
είχε γοητέψει τους ιερούς Εβραίους
και δέχτηκαν, περίπου τρεις αιώνες π.Χ.
να φανερώσουν εκείνη την αναμονή,
όπου μοιραία πια, δεν θα επαληθεύονταν δική τους.

(Από "Τα Ποιήματα", Τόμος πρώτος , 1940-1953, Αθήνα 1973)

ΡΟΖΑ ΜΙΡΑΛΑΪ

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΦΤΑΝΤΖΗ

Ρόζα Μιραλάι, θυγατέρα του Γιουδά
τί ζητάς εσύ ανάμεσα σ' αυτές
τις πηχτές καταχνιές και το άγριο λυκόφωτο.
Δεν πρέπει να ξαναγυρίζεις κάθε τόσο
με το ασάλευτό σου βλέμμα
όλο βάθος και γαλήνη
και το κίτρινο αστέρι στο κούφιο στήθος.

Ο τρομερός καπνός της σάρκας σου
καίει τη μνήμη σ' άδειες κάμαρες
με όλους τους παλιούς μας φόβους.
Μα η θλίψη αυτή δεν είναι πια δική σου.

Ω, άπιαστη σαν αγέρας, αδειανή σα σκιά
φεύγει ο καιρός και γω σε τραγουδώ
αναζητώντας μάταια τη μορφή σου
στα ορθάνοιχτα μάτια του νερού
και στις κίτρινες πλημμυρίδες της σιγής
από καθάριο θάνατο κι εκστατικά χαράματα.

(Από "Τα Ποιήματα 1940 - 1987", Θεσσαλονίκη 1988)

"Ενθα ουκ έστι πόνος..."

Της ΝΙΝΑΣ ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ - ΝΑΧΜΙΑ

Γεωργία Δημητρίου Μπίρη".

"Εδώ".

"Θέση 28. Περάστε".

Η Γεωργία μπήκε στο πούλμαν, κάθισε στη θέση 28, έβγαλε τη ζακέτα της, έριξε μια ματιά στον συνεπιβάτη της και αφαιρέθηκε κοιτώντας τα σπίτια της πολιτείας. Μηχανικά έπαιζε με μια αλυσίδα που συγκρατούσε πάνω στην καρδιά της ένα χρυσό αστέρι.

Σαν βγήκε πια το αυτοκίνητο από την πολιτεία κι ο κόσμος μαζεύτηκε στις συλλογές του, η Γεωργία ένιωσε το διπλανό της να την σκουντάει ελαφρά. Γύρισε.

"Συγγνώμη. Είστε Εβραία;".

"Όχι".

"Είδα που φοράτε το άστρο... Είμαι Εβραίος, ξέρετε".

"Είναι κάποιο αναμνηστικό".

Είπε και χαμογέλασε ευγενικά. Ο συνεπιβάτης κούνησε το κεφάλι του μόνο και δε συνέχισε την κουβέντα. Τον έτρωγε η περιέργεια, αλλά το κορίτσι δεν είχε διάθεση για κουβέντα. Έγειρε πίσω στο κάθισμα, μισόκλεισε τα μάτια και...

*

Άκουσε τη φωνή της μάνας της, που της έλεγε να πάει στο καρβουνιάρικο να πάρει δυο οκάδες κάρβουνα. Εκεί στη γειτονιά. Το μεσημέρι θα έρχονταν για φαΐ ο Σταύρος με τη γυναίκα του. Κάτι έπρεπε να μαγειρέψουν, έστω και μια χούφτα μπλουγούρι, από το κρυμμένο, για μια ώρα ανάγκης. Δύσκολοι καιροί, βλέπεις. Η μάνα, σαν έρχονταν ο Σταύρος με τη γυναίκα του, όλο μουρμούριζε. Δεν μπορούσε ακόμα να το χωνέψει πως ο γιός της παντρεύτηκε Γερμανίδα, έστω κι αν την έλεγαν Μαίρη. Ανάγκη ήταν δα, στις παραμονές του πολέμου, να φέρει τον οχτρό στο σπίτι κι όλη η γειτονιά να ψιλορωτάει από που είναι η Μαίρη, έτσι κατάξανθη και ψηλή και παχουλή, με χρώματα ξενικά στο πρόσωπο. Η μάνα έλεγε πως είναι Εγγλέζα. Δε μιλούσε δα και τα ελληνικά καλά, για να δικαιολογήσει τη νύφη. Γι' αυτό έτρεμε το φυλοκάρδι της κάθε φορά που ο Σταύρος ερχόταν στο σπίτι. Οι γείτονες έστεκαν στα κατώφλια τους και περίμεναν να την ιδούν. Να την καλημερίσουν. Είχαν ψιλλιαστεί κι όλο συμβούλευαν τη μάνα να φυλάγεται η νύφη. Ώρες δύσκολες μη κάποιος προδότης τους κάψει. Ακούς μια Εγγλέζα στη γειτονιά. Μια συμμαχική σημαία, θαρρείς, που ανέμιζε λευτεριά. Και... πάλι όμως δεν τους έμοιαζε για Εγγλέζα...

Η Γεωργία τα ήξερε όλα. Αυτό το κορίτσι ήταν άλλος μπελάς της μάνας. Ποτέ δεν την έβρισκες στο κρεβάτι τη νύχτα. Πού γύριζε; Ποιός ξέρει! Είπε να τα πει του Σταύρου, του μόνου προστάτη της φαμελιάς, μα φοβόταν. Πού ξέρεις τί σόι πράμα είναι η γυναίκα του. Έχεις μπέσα στη Γερμανίδα; Ψιλαναστέναξε η μάνα. Παρακάλαγε. Υποπτευόταν. "Μπρε θυγατέρα, μη με πάρεις στο λαιμό σου, άλλον δεν έχω από σένα. Κάτσε φρόνιμα, ξέρω πως κάτι σκαρώνεις εσύ μ' εκείνα τα παιδιά. Θα μας σκοτώσουν".

"Μη σκιάζεσαι. Είμαστε δεμένοι μάνα, με την τιμή".

"Δε λέου γι' αυτό... μπρε Γεωργούλα μου, δε λέω τα ερωτικά...".

"Ούτε κι εγώ μάνα".

Εκεί σταματούσε η κουβέντα. Πολλές, ατέλειωτες νύχτες.

Πήγε στο καρβουνιάρικο η Γεωργία. Πήγαινε συχνά στο καρβουνιάρικο. Δίχως ν' αγοράζει

"ΕΝΘΑ ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΠΟΝΟΣ"

Της ΝΙΝΑΣ ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ - ΝΑΧΜΙΑ

κάρβουνα. Ούτε δαδί για προσάναμα. Χάιδευε μάλιστα και ένα μεγάλο σκυλί, που ήταν δεμένο στο πίσω καμαράκι. Εκεί που έμενε ο καρβουνιάρης με τη γυναίκα του. Μερικές φορές κουβέντιαζε με το σκύλο. Τού 'λεγε για την αλυσίδα που ήταν δεμένος. Τού 'λεγε για τη λευτεριά, σιγά - σιγά όμως, γιατί μπαίναν πελάτες στην αποθήκη. Και ψαχούλευαν για κανά χοντρό κάρβουνο. Κι ανακάτωναν τη σκόνη, έτσι που κι ο σκύλος ακόμα φταρνιζόταν.

Εκείνο το μεσημέρι, η Γεωργία είδε το Σταύρο που μπήκε στην αποθήκη και έπιασε κουβέντα με τον καρβουνιάρη και τη γυναίκα του.

Η Μαίρη ήταν σπίτι και βοηθούσε την πεθερά της. Είχε φέρει μάλιστα και δύο γερμανικές κονσέρβες και μια μεγάλη κουραμάνα. Η Γεωργία έκοψε τη μισή και την έκρυψε. Κάποιοι πεινασμένοι θα την μοιράζονταν το βράδυ. Η οργάνωση που δούλευε η Γεωργία ήξερε πως είχε νύφη Γερμανίδα. Της είχαν, μάλιστα, αναθέσει να την παρακολουθεί. Τούτο ήταν το πιο δύσκολο έργο. Πώς να την παρακολουθήσει, που και στην αριστοκρατική γειτονιά καθόταν και καθόλου δεν έβγαινε έξω και, όπως έλεγε ο Σταύρος, ούτε ήθελε να ξέρει τίποτα για τους Γερμανούς.

Τις κονσέρβες και την κουραμάνα τ' αγόρασε ο Σταύρος. Και ο Σταύρος δεν ήταν ο άνθρωπος που θα πρόδιδε την τιμή. Πώς παντρεύτηκε τη Μαίρη εκεί στα ξένα που σπούδαζε, είναι από κείνα που δεν τα κάνει πρόσθεση η λογική. Σαν βρέθηκε μόνη με τον αδελφό της, τον ρώτησε:

"Τους γνωρίζεις τους καρβουνιάρηδες; Μόλις έρθεις σε μας, την περισσότερη ώρα την περνάς στην αποθήκη".

"Άκου Γωγούλα, μη ρωτάς τίποτα. Ούτε κι εγώ σε ρωτώ. Σου έχω εμπιστοσύνη. Έχε μου εμπιστοσύνη. Στις μέρες που ζούμε, ο καθείς πρέπει να έχει κλειστό το στόμα του. Ακόμα και για τον εαυτό του".

Κοιτάχτηκαν στα μάτια. Κι αγκαλιάστηκαν. Η Γεωργία, από κείνη τη στιγμή, χασομερούσε ακόμα πιο πολύ στο καρβουνιάρικο.

Πρόσεξε τα χαρακτηριστικά του ζευγαριού. Τις κινήσεις τους. Τα χέρια τους. Τα μουτζουρωμένα πρόσωπα. Μια μέρα μάλιστα έφερε σ' ένα φλυτζάνι βαφή για τα μαλλιά κι ένα πινέλλο.

"Άρχισαν να ξεβάφουν τα μαλλιά σου και το μουστάκι σου", είπε στον άντρα, "πέρασέ τα ένα χέρι. Τώρα είναι δύσκολα όλα. Σφίγγουν τα μέτρα καταδίωξης".

Κοιτάχτηκαν ο άντρας κι η γυναίκα. Βουβά. Δεν είπαν τίποτα. Η Γεωργία κατάλαβε το νόημα της ματιάς τους. Τους έδωσε το χέρι και είπε σιγά:

"Δεν ξέρω τίποτα για σας. Είστε φίλοι του αδερφού μου. Φτάνει. Είστε φίλοι μου. Να το ξέρετε. Φίλοι μας".

Το ζευγάρι δεν κοιμήθηκε εκείνη τη νύχτα. Ακούγονταν πυροβολισμοί μακριά, πάνω στους λόφους. Δεν ήταν, όμως, τούτη η αιτία. Στο καμαράκι, πίσω από το καρβουνιάρικο ένιωθαν κάποια ασφάλεια. Ο Σταύρος τους είχε βρει τη μάντρα και το καμαράκι. Είχαν κάτι λεφτά ν' αγοράσουν την επιχείρηση, που την πουλούσε η χήρα εκείνου του σκοτωμένου στο Αλβανικό.

Ο Σταύρος ήταν μεγαλωμένος στη γειτονιά. Κι είχε υπηρετήσει φαντάρος μαζί με τον Σωτήρη, το σημερινό καρβουνιάρη. Είχαν δεθεί με βαθιά φιλία, αδιάφορο κι αν δεν βλέπονταν γιατί ζούσαν σε άλλες πόλεις. Σαν, λοιπόν, ο Σωτήρης βρέθηκε στην ανάγκη, στο Σταύρο κατέφυγε για βοήθεια. Τον μόνο που διάλεξε ανάμεσα σε τόσους φίλους. Ως να περάσει το κακό, έπρεπε ν' αλλάξει πρόσωπο, όνομα, επάγγελμα. Έτσι κι έγινε. Ήταν μέρες γιορτινές. Πρωτοχρονιά. Κάθονταν ο Σωτήρης και η Ελένη, η γυναίκα του, κουβαριασμένοι στο κρεβάτι τους κι αναλογίζονταν.

Το φως, τον τόπο, το σπίτι. Νιόπαντροι ήταν. Οι δυό τους πια, μόνοι. Σα να μην είχαν γονείς, φίλους, συγγενείς. Μόνοι σ' ένα καρβουνιάρικο, σε μια μεγάλη πολιτεία, όπου έρχονταν οι νοικοκυρές και συνταύλιζαν τη φωτιά της εστίας.

"Μια χούφτα κάρβουνα, κυρ - Σωτήρη".

Χτύπησε η πόρτα. Νύχτα πια. Όπου νά 'ναι θ' αλλάξει ο χρόνος. Το ζευγάρι λαχτάρησε. Ήταν νηστικοί κι οι δυο. Ήταν πονεμένοι. Αφουγκράστηκαν. Φιλικό το χτύπημα. Η φωνή του Σταύρου. Χαμογελαστό το πρόσωπό του.

"ΕΝΘΑ ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΠΟΝΟΣ"

Της ΝΙΝΑΣ ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ - ΝΑΧΜΙΑ

"Άντε, σηκωθείτε και πάμε σπίτι. Η Μαίρη μ' έστειλε να πάρω τη μάνα, τη Γεωργία και σας. Προπάντων εσάς, μου είπε".

Η Ελένη αυτόματα πέρασε τα χέρια στα μαλλιά, το φουστάνι, το πρόσωπο.

"Καλή είσαι", είπε ο Σταύρος και πρόσθεσε, "πρέπει να έρθετε. Δεν τό 'χουμε σε καλό ν' αφήνουμε δυο φίλους μόνους, χρονιάρα μέρα".

"Κι οι δικοί σου τί θα πουν; Δεν ξέρουν...".

"Δε θά 'ρθουν, Ελένη. Η μάνα περιμένει τη Γεωργία κι η Γεωργία δεν είναι σπίτι. Είπα καληνύχτα στη μάνα μου. Πάμε πριν μας πιάσει η κυκλοφορία".

Μαύρα και πικρά έτρεχαν τα συγκρατημένα δάκρυα στο πρόσωπο των καρβουνιάρηδων. Λες κι η καρβουνόσκονη είχε ποτίσει τους αδένες τους. Το δέντρο με τα στολίδια του. Το άσπρο τραπεζομάντηλο, το φαγητό, το ψωμί, η Μαίρη, πελώρια και λαμπρή, η μέση της κάμαρης, με τα χέρια ανοιχτά να τους καλωσορίσει. Και εκεί, σε μιαν άκρη το πικάπ έπαιζε αρκετά δυνατά τα γερμανικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια. Ανατρίχιασαν. Ο Σωτήρης μισότρωγε και συλλογιζόταν τί νόημα είχε όλη τούτη η παράσταση. Γιατί δεν ήρθαν οι άλλοι, γιατί τους πήρε τόσο βιαστικά, γιατί επέμενε η Μαίρη... Μήπως ήταν τελικά μια καλοσχεδιασμένη παγίδα... μήπως χτυπήσει το κουδούνι, μήπως έρθουν οι οχτροί;.. 'Ακουγε ο Σωτήρης τί λέγανε στη γειτονιά για τη γυναίκα του Σταύρου. Κατάσκοπος, λέγανε πως ήταν. Προδότρια.

Απόφευγαν να μιλάνε και στη γριά τη μάνα. Πού ξέρεις καμιά φορά. Μήπως τάχα δεν την είχαν δει τις νύχτες να παραφυλάει πίσω απ' το παράθυρο τη θυγατέρα της που ξεπόρτιζε;

Ωστόσο, περνούσε η ώρα. 'Αλλαξε ο χρόνος. Κανένα κουδούνι δε χτύπησε. Η Μαίρη σέρβιρε ποντς. Πίνανε και ξαναπίνανε. Είχαν ανάγκη όλοι τους να πνιγούνε μέσα σ' εκείνο το ποντς. Ο καθένας για το δικό του λόγο. Το γραμμόφωνο έπαιζε βαλς. Αγκαλιάστηκαν τα ζευγάρια και χόρευαν. Δε βαριέσαι, μια στιγμή περνάει ο θάνατος, μια στιγμή περνάει κι η ζωή. Ζαλίζουν τα κύματα του Δούναβη μέσα από πολλά δυνατά ποντς και ξαπλώνουν το κορμί να ξαποστάσει πάνω στην αμμουδιά της πατρίδας. Που δε σε ρωτάει ποιός είσαι, αν σπούδασες γιατρός κι έγινες καρβουνιάρης. Αν δεν πρόλαβες να πάρεις το δίπλωμα. Αν σου ψαλιδίσαν τα μαλλιά για να μη σε γνωρίζουν, αν είχες συμφοιτήτρια μια όμορφη κοπέλα με μακριές κατάμαυρες "κοτσίδες" που την παντρεύτηκες νύχτα, βιαστικά - βιαστικά κι άκουσε τον ιερωμένο να λέει:

"Η τελευταία μου ευλογία".

Γιατί παπούλη, υπάρχουν ακόμα οι άνθρωποι που παντρεύονται. Θα υπάρχουν. Κι εμείς χορεύουμε... λα λα λα λα... 'Ετσι το ονειρεύτηκε η γυναίκα. Να χορεύει στην κρυστάλλινη αίθουσα, μ' εκείνον που αγαπούσε και οι καθρέφτες ολόγυρα τον πολλαπλασίαζαν σε τόσους κι άλλους τόσους. Και φορούσε, λέει, το φόρεμα της νόνας, το οικογενειακό κειμήλιο, όλο δαντέλα και...

Χτύπησε το κουδούνι στριγγλά. Νάτο. 'Ηρθε. Με μουσική... πάνω στην αμμουδιά της πατρίδας που δεν ρωτάει τίποτα, αλλά...

Μισομεθυσμένη η Μαίρη, μ' ένα ποτήρι στο χέρι, χαμογελώντας, άνοιξε την πόρτα. Ο Σταύρος, με τα χέρια ακόμα κύκλο, σα να κρατούσε τη μέση της γυναίκας του, περίμενε.

Μπήκαν δυο Γερμανοί με τα όπλα τους και τη Γεωργία στη μέση. Η Μαίρη έβαλε τα γέλια και έτρεξε στο ποντς, γέμισε δυο ποτήρια, αγκάλιασε τους Γερμανούς και τη Γεωργία κι ευχήθηκε χρόνια πολλά. Κανείς δεν μπόρεσε να συνειδητοποιήσει σωστά τί έγινε. Ο Σωτήρης και η Ελένη σκέφτηκαν πως ο θάνατος είναι πιο φιλικός σαν έχεις ζαλιστεί απ' το όνειρο μιας στιγμής.

Ο Σταύρος αμάρτησε φριχτά, για ένα δευτερόλεπτο. Σκέφτηκε την προδοσία και είπε τη γυναίκα του "γουρούνι και πόρνη".

Μόνο η Μαίρη στεκόταν λαμπερή, όπως πάντα, με τα ξανθά της μαλλιά και τη γερμανική γλώσσα να λέει και να λέει... Η Γεωργία δε μιλούσε καθόλου. 'Εκανε να πει κάτι και σαν να μετάνιωνε σιωπούσε. Κοίταζε μόνο στα μάτια τον αδελφό της, που με το κορμί ορθωμένο, παρακολουθούσε το διάλογο της γυναίκας του με τους Γερμανούς. Μόνο σαν οι Γερμανοί τσούγκρισαν τα ποτήρια τους με όλους, ακόμα και με τη Γεωργία, ο Σταύρος πρόσφερε τσιγά-

"ΕΝΘΑ ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΠΟΝΟΣ"

Της Νινας Κοκκαλιδου - Ναχμια

ρα σαν καλός οικοδεσπότης. Οι Γερμανοί τα πήραν, τα έβαλαν στο τσεπάκι της στολής τους, χαιρέτησαν κι έφυγαν.

Η πόρτα έκλεισε κι η Μαίρη έπεσε κάτω, κοντά στο χριστουγεννιάτικο δέντρο, κι έκλαιγε με λυγμούς. Η Ελένη πλησίασε κοντά της, γονάτισε κι έκανε να τη σηκώσει. Ίσως μέσα στην ταραχή της, μέσα στη γενική ατμόσφαιρα, νόμισε πως άκουσε μια φράση να ξεφεύγει απ' το στόμα της Μαίρης. Μια φράση σημαδιακή που την έλεγε ο παπούς, σαν ήθελε να ευχαριστήσει το Θεό για τη σωτηρία του.

Η Γεωργία στο μεταξύ εξήγησε πως ερχόταν στου αδελφού της και πως επειδή ήταν περασμένη η ώρα την έπιασαν. Πήγε σπίτι και της είπε η μητέρα της πως ήρθε ο Σταύρος να τις πάρει. Μήπως δεν τό 'ξερε τάχα; Έτσι, ανάγκασε τους Γερμανούς να την συνοδεύσουν· είχε πάντα μαζί της μια κάρτα, που έγραφε γερμανικά το όνομα της Μαίρης και την διεύθυνσή της για την έσχατη ώρα ανάγκης.

Ωστόσο, η Γεωργία με το Σταύρο κρυφομιλούσαν. Δυο λέξεις μόνο πνίγηκαν μέσα σε ένα γεμάτο ποτήρι ποντς. Πνίγηκαν για να ζήσει ένας άνθρωπος.

"Ξέφυγε. Παράσυρα τους Γερμανούς".

Η Γεωργία ευτυχισμένη ευχόταν για τον καινούργιο χρόνο.

Ένα πρωί η γειτονιά είδε κλειστό το καρβουνιάρικο. Το σκυλί ελεύθερο στεκόταν στο δρόμο, μπροστά στην πόρτα και μύριζε τον αέρα. Κανείς δεν έμαθε τί απόγινε εκείνο το ζευγάρι. Θαρρείς κι άνοιξε η γης και τους κατάπιε.

Τα πράγματα είχαν σφίξει τρομερά. Οι άνθρωποι φοβόνταν και την καλημέρα. Η μάνα εξακολουθούσε να καρτεράει πίσω απ' το παράθυρο. Πότε πότε ερχόταν κι ο γιός, αλλά σπάνια. Η μάνα μια φορά τον ρώτησε, με νοήματα, για τους καρβουνιάρηδες. Κι εκείνος κούνησε το κεφάλι. Καλά είναι, ασφαλισμένοι. Αυτό ήθελε να πει ο Σταύρος. Τον είχε ειδοποιήσει η Γεωργία πως θα έκαναν μπλόκο στη γειτονιά. Και τους πήρε σπίτι του τη νύχτα. Το πρωί ταξίδευαν κατά το νοτιά. Με άλλα πρόσωπα, με άλλα ρούχα, με άλλα ονόματα. Η οργάνωση τα είχε κανονίσει όλα. Αυτή τη φορά έπιασαν δουλειά σε νοσοκομείο. Ήταν η δουλειά τους. Κι ήταν και μια πορεία προς ένα δρόμο που υπήρχε κάποια έξοδος.

Το νοσοκομείο ήταν στο Μοριά. Ο αρχίατρος τους περίμενε.

Αυτόν τον έλεγαν Ηλία. Εκείνη τώρα την έλεγαν Αναστασία. Πέρασε σχεδόν ένα εξάμηνο που δούλευαν στο νοσοκομείο, εκείνος στο χειρουργείο, εκείνη συνήθως νυχτερινή νοσοκόμα. Κανείς δεν τους ήξερε. Κανένα συναπάντημα. Σεβαστό το νοσοκομείο. Λεβέντης ο αρχίατρος. Μια νύχτα έφεραν πέντε βαριά πληγωμένους. Ο ίδιος ο αρχίατρος ήταν παρών. Δεν είχε φύγει καθόλου εκείνη την ημέρα. Ήταν το μοναδικό μεγάλο νοσοκομείο στην πόλη κι οι μάχες με τους αντάρτες είχαν πυκνώσει. Το νοσοκομείο ήταν γεμάτο. Οι Γερμανοί κάθε τόσο έκαναν μπλόκα παντού. Εκτελέσεις, συμφορές, αντίποινα... Η πόρτα, όμως, με τη φωτεινή γραφή της λευτεριάς, είχε σχεδιαστεί πίσω απ' τα χαρακώματα.

Η Αναστασία ήταν σκυμένη πάνω από μια χειρουργημένη που μόλις της είχαν παραδώσει. Προσπαθούσαν, όσους κατάφεραν να μπάζουν κρυφά στο νοσοκομείο απ' τους αντάρτες, να μην έρχονται σ' επαφή με άλλους αρρώστους. Τους νοσήλευαν κρυφά και η ένταση, κάθε φορά που υπήρχανε τέτοια περιστατικά, ήταν στο κατακόρυφό της. Ο αρχίατρος και το προσωπικό έπαιζαν το κεφάλι τους. Το ξέραν, μα το παίζαν. Αυτή τη γυναίκα με τον επίδεσμο στο κεφάλι την είχαν σε μια πρώην αποθήκη ιματισμού. Η Αναστασία την τακτοποίησε και κάθισε δίπλα της. Αυτή την εντολή είχε. Έπρεπε να είναι κάποιο σπουδαίο πρόσωπο. Αυτό το πρόσωπο κάπου η Αναστασία το γνώριζε. Ήταν σίγουρη πως το γνώριζε... Λαγοκοιμόταν.

Ύστερα απ' την κούραση της μέρας και της νύχτας. Άνοιξε τα μάτια με την αγωνία πως κάτι της συνέβη. Την παρακολουθούν. Τα μάτια της γυναίκας ήταν ολάνοιχτα. Και την κοίταζαν, την κοίταζαν, σα να προσπαθούσαν να συνειδητοποιήσουν μια εικόνα. Και τα χείλη σχημάτισαν ένα όνομα "Σταύρος".

Η νοσοκόμα πλησίασε κοντά, έπεσε θαρρείς πάνω στη γυναίκα με το παραμορφωμένο πρό-

"ΕΝΘΑ ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΠΟΝΟΣ"

Της ΝΙΝΑΣ ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ - ΝΑΧΜΙΑ

σωπο. Που μουρμούριζε το όνομα Σταύρος, Γεωργία και Ελένη. Η νοσοκόμα πια κατάλαβε. Έκρυψε το πρόσωπό της. Όχι, δεν ήταν δυνατό. Τί μπλέξιμο είναι τούτο... Ποιός κίνδυνος πάλι τους παραμονεύει. Έκανε να βγει, να φωνάξει τον αρχίατρο, μα η άρρωστη την έπιασε απ' το χέρι. Η νοσοκόμα ήξερε πως δεν είχε ζωή εκείνη η γυναίκα, αλλά και μέσα στα λίγα λεπτά που της απόμειναν μπορούσε να καταστρέψει έναν κόσμο...

Να καταστρέψει; Αυτό το άψυχο κουφάρι; Ποιόν κόσμο; Ποιόν κόσμο;

"Πώς σε λένε;", ρώτησε τη νοσοκόμα

"Αναστασία", απάντησε.

"Ελένη... πώς σε λένε;".

Η νοσοκόμα δε μίλησε, μόνο κοίταξε το χέρι της άρρωστης που της έδειχνε κάπου στο σώμα της, που προσπαθούσε να ψηλαφίσει και δεν τα κατάφερνε... Η νοσοκόμα την ξεσκέπασε. Τη ρώτησε αν πονάει εκεί που της έδειχνε. Όχι, δεν πονούσε. Μα το χέρι της γλιστρούσε κάπου εκεί, κάτω απ' το στήθος. Κι η νοσοκόμα το είδε. Ήταν ένα δερμάτινο σακουλάκι. Μόλις κατάφερε ν' ακούσει την παραγγελιά.

Αυτό ήταν όλο. Μια ιστορία μισοειπωμένη που είχε ένα τέλος τιμής. Εκείνης της τιμής που μπαίνει σαν μια ακόμα βέργα στο κοινό δεμάτι και το κάνει αλύγιστο. Άσπαστο.

"Πως σε λένε... πες μου... το αληθινό, πες μου".

Η Ελένη - Αναστασία κοίταξε γύρω της. Σιωπή παντού. Ούτε κι ο αγέρας δεν ακουγόταν. Αυτός που κατεβαίνει απ' τα βουνά κι έστηνε αυτί ν' αρπάξει θαρρείς, σιωπηλά, τα μηνύματα. Και να τα σκορπίσει στις κορυφές της λευτεριάς.

"Εσθήρ", ψιθύρισε η νοσοκόμα, που ήδη κρατούσε το σακουλάκι στο χέρι της.

"Αυτό δώστο στη Γεωργία, Εσθήρ, πες της είναι για κείνη. Πες της από τη Μυριάμ... είμαι η Μυριάμ".

Άξαφνα η νοσοκόμα είδε τους μικρούς τοίχους να γεμίζουν γράμματα, ονόματα ξεχασμένα που ξαναζωντάνευαν. Τραγούδια και καλέσματα. Εσθήρ, Μυριάμ και άλλα πολλά, που δεν ανήκαν σε πρόσωπα, αλλά σε δυο χέρια γιγάντια που μπλέκονταν σφιχτά τό 'να μέσα στ' άλλο.

"Ο Σταύρος, Μυριάμ;"

"Ήξερε απ' την αρχή. Πές του τί απόγινα, πες του...".

*

Η Γεωργία άνοιξε τα μάτια. Το πούλμαν φρενάρησε. Πέρασε ένα τρένο. Ο κόσμος χαιρετούσε. Ο συνεπιβάτης της τη ρώτησε αν κοιμήθηκε. Του χαμογέλασε. Όχι, δεν κοιμήθηκε. Συλλογιζόταν. Της είπε πως κοντεύουν να φτάσουν. Εκείνη θα συνέχιζε.

Η Γεωργία ρώτησε τον άνθρωπο αν μπορούσε να της κάνει μια χάρη. Να ανάψει ένα καντήλι για τη Μυριάμ, εκεί στη συναγωγή της πολιτείας. Του έδωσε τα χρήματα. Πριν προλάβει ο άνθρωπος να τη ρωτήσει τίποτε άλλο. Άλλωστε τί τον ενδιέφερε η δική της ιστορία. Μια καινούργια ζωή είχαν αρχίσει όλοι τους. Ο Σταύρος, που γλίτωσε τελικά το τουφέκι, όταν τον έπιασαν για να μαρτυρήσει που κρύβονταν η γυναίκα του και η αδελφή του.

Η πολυδύναμη Γεωργία, που στην καρδιά της κρατάει τ' αστέρι της Μυριάμ. Αυτό που βρήκε στο σακούλι του διωγμού.

Η Μυριάμ, που δούλευε για τους αντάρτες μαζί με τη Γεωργία. Έτσι, καθώς ήξερε τη γλώσσα των εχθρών, πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες. Αυτή η Μύριαμ, που έδεσε τις εποχές με τα ονόματα Ελένη, Σωτήρης, Αναστασία, Ηλίας, Εσθήρ, Σαλβαντόρ... Και πάνω στον κόμπο του δεσμού, έμπηξε τη σημαία της λευτεριάς.

Για τον εαυτό της δεν κράτησε παρά μια πρόωρα ανθισμένη γη. Μια χούφτα χώμα, εκεί κάτω στο Μοριά, με τα σύμβολα μπηγμένα στους βράχους, για να θυμίζουν πως εκεί πλέον "ουκ έστι πόνος, ουδέ στεναγμός".

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

(Αποσπάσματα)

.....

Χθες είδα και πάλι στ' όνειρό μου την παλιά μου γειτονιά. 'Ονειρο στον ύπνο, στον ξύπνο εφιάλτης έτσι που την έχουνε καταντήσει. 'Ομως εγώ την πρόλαβα στις ομορφιές της. Τύχη μου εμένα μεγάλη που πρόλαβα και γεννήθηκα και μεγάλωσα εκεί όπως ήτανε στα παλιά, έζησα εκεί και τον Πόλεμο και την Κατοχή και μερικά χρόνια μετέπειτα.

Σ' εκείνα τα χρόνια, πριν από τον Πόλεμο, σε γειτονιές σαν τη δική μας, οι άνθρωποι καθότανε ακόμη σε σπίτια κι όχι σε "μέγαρα", υπήρχανε κήποι και λουλούδια και λείπανε τ' αυτοκίνητα, οι εποχές του έτους είχανε ακόμη τη δική τους μυρουδιά η καθεμιά και την ησυχία της νύχτας την έκοβε το γάβγισμα ενός σκύλου, το λάλημα ενός κόκορα πριν ξημερώσει, τα βατράχια στη στέρνα του γείτονα το καλοκαίρι, ο πρωινός ο γαλατάς κι οι πρώτες κουβέντες των νοικοκυράδων - Θεέ μου, αυτά και τόσα άλλα.

Τότε, λοιπόν, υπήρχε εκεί ένα φτωχόσπιστο που γίνηκε πολύ σημαντικό για μένα. Στενόμακρο και χαμηλό, είχε μια γερτή στέγη από παλιά κεραμίδια και μια κληματαριά που έπιανε τη μισή την πρόσοψη κι απλωνότανε πάνω από την εξώπορτα. Στη μια του πλευρά ένας τάχα κήπος, με δυο τρεις γλάστρες, χόρτα και τσουκνίδες, μα και μια μεγάλη συκιά, ένας φράχτης της κακιάς ώρας που μόνο τα όρια έδειχνε χωρίς να φυλάει από τίποτε - όχι που υπήρχε και λόγος δηλαδή να φυλάξει, τί να φυλάξει κι από ποιόν - ένας κήπος, μ' άλλα λόγια, τίμιος κι απροσποίητος, λίγο απ' το χέρι του ανθρώπου και πιο πολύ του Θεού, ένας κήπος χάρμα που στα χρόνια που περάσανε και πάνε, χαζεύοντας τα πάρκα της Ευρώπης λαχτάρησε γι' αυτόν η καρδιά μου, γέμισα από καημό για τις γωνιές του, τις πέτρες, τα μαμούδια, τις σαύρες, τα τζιτζίκια του, τον απέραντο κόσμο που έκλεινε στις δυο του σπιθαμές, εκεί που παίξαμε και μεγαλώσαμε και ζήσαμε και γνωρίσαμε, που προπαντός γνωρίσαμε.

Λοιπόν.

Ανάμεσα σ' αυτό το σπίτι και το δικό μας, ήτανε ένας ανοιχτός χώρος, ένα οικόπεδο, πνιγμένο στο χορτάρι το καλοκαίρι, ούτε ξέραμε ποιός ήτανε ο ιδιοκτήτης του, κανείς δεν είχε φανεί ποτέ, ήτανε ο τόπος συγκεντρώσεως της παρέας, τόπος κουβέντας, παιχνιδιού, τσακωμών, αγάπης. Εκεί παίζαμε κρυφτό και μπίκο κι αγιούτο, εκεί παίζαμε τους εξερευνητές της ζούγκλας, εκεί ξαπλώναμε ανάμεσα στο χορτάρι που ψήλωνε ολόγυρα τα βράδια του καλοκαιριού και λέγαμε τα δικά μας.

Η βασική παρέα που σ' αυτήν, κατά ώρα και κατά περίσταση, μπορούσε να προστεθεί κάθε άλλο γειτονόπουλο ή περαστικός, ήμασταν τα δυο πρωτοξάδελφά μου, εγώ και τα παιδιά της οικογένειας που ζούσε στο σπίτι πού 'λεγα πιο πάνω. 'Ητανε έξι. Τα τέσσερα μεγαλύτερα ήτανε κορίτσια, τα δυο τελευταία, κι αρκετά μικρότερα από μας, αγόρια. Υπήρχανε διαφορές ηλικίας ανάμεσά μας βέβαια, όμως για μια εποχή, για μερικά χρόνια, η διαφορά αυτή δε φαινότανε και παίζαμε όλοι μαζί.

'Ητανε Εβραίοι. Κι ήτανε, όπως είπα, φτωχοί. Αλλά οι γονείς αγνοούσανε με πολύ κέφι τη φτώχεια τους και ζούσανε σα να μην υπήρχε. 'Αλλωστε, εκείνα τα χρόνια οι διαφορές στον τρόπο ζωής των οικογενειών δεν ήτανε και πολύ χτυπητές. Είχανε και μια γρια γιαγιά, που ολοφάνερα θά 'πρεπε νά 'χε ιδεί πολύ κα-

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

λύτερες μέρες στη ζωή της και που πάντα φερότανε με μια μεγαλοπρέπεια - βοηθημένη σ' αυτό κι από την αρχοντική εμφάνισή της. Είχε κάτι το υπεροπτικό στον τρόπο της, μιλούσε με χαμηλή, επιτακτική φωνή και σού 'δινε να καταλάβεις ότι περίμενε την υπόκλιση, το χειροφίλημα. Μα δεν ήτανε ψυχρή κι ούτε σ' έκανε να νιώθεις άβολα μπροστά της. Αντίθετα, σ' έκανε να την αγαπάς και νά 'σαι πρόθυμος να συμμορφωθείς με τους τρόπους της. Γιατί ήτανε γνήσια. Η κόρη της κι ο γαμπρός της, οι γονείς των φίλων μας, ήτανε πιο απλοί, αλλά συμμετείχανε πρόθυμα στην ατμόσφαιρα αυτή. Είχανε μια αυθόρμητη ευγένεια στο φέρσιμό τους που, μαζί με την καλή τους καρδιά και τη ζεστή φιλοξενία τους, τους έκανε αγαπητούς σε όλους στη γειτονιά, ακόμα κι αν όλοι είχανε μια τάση, συνήθως καλοπροαίρετη, να τους παίρνουνε λίγο στα ελαφρά κι ακόμα, ίσως, να γελούνε λίγο μαζί τους.

Εκείνο που έκανε την όλη υπόθεση πιο διασκεδαστική, ήτανε ότι παρόλη τη φτώχεια τους, είχανε το δικαίωμα να μιλούνε για πράγματα που στ' αλήθεια τους ανήκανε και που λείπανε από πολύ πιο εύπορες οικογένειες στην προπολεμική Θεσσαλονίκη. Πρώτα πρώτα το σπίτι τους, έστω αυτό που ήτανε, ήτανε δικό τους, ενώ ο περισσότερος κόσμος τότε έμενε σε νοικιασμένα σπίτια. Εκείνη την εποχή μόνο οι πλούσιοι είχανε ιδιόκτητες κατοικίες. Ακόμα, είχανε στο σπίτι τους πιάνο, κάτι σπάνιο και για μια μεσοαστική οικογένεια, πολύ περισσότερο για μια φτωχική. Ήτανε στην οικογένειά τους χρόνια και χρόνια - κι ασφαλώς είχε άλλα τόσα να κουρδιστεί. Πάντως το είχανε. Και τα παιδιά τάχα πάντοτε επρόκειτο ν' αρχίσουνε να μαθαίνουνε στα σοβαρά - οι δύο μεγάλες κόρες μάλιστα παίζανε καλούτσικα. Και τέλος, αυτό πια ήτανε τ' αποκορύφωμα, είχανε κι αυτοκίνητο. Ναι. Τον καιρό που δεν είχανε ούτε κι οι πλούσιες οικογένειες. Ήτανε ένα μικρό, παμπάλαιο αυτοκινητάκι, ούτε ξέρω τί μάρκα, που τους τό 'χε αφήσει ο αδελφός του πατέρα των παιδιών πριν να μεταναστεύσει στην Αμερική. Δεν είχε τότε φόρους κυκλοφορίες και τέτοια - ή κι αν είχε, τί θά 'τανε - κι έτσι δεν τους πείραξε να τό 'χουνε παρκαρισμένο, σχεδόν μόνιμα, σε μια γωνιά.

Έτσι, όταν η μαντάμ Λεονώρα, η μάνα τους, έβγαινε το απόγευμα της Κυριακής στην πόρτα του σπιτιού και φώναζε τα παιδιά, αρκετά μεγαλόφωνα είναι η αλήθεια, να μπούνε μέσα για να πάρουνε το τσάι τους και ότι αν έπειτα διαβάζανε το πιάνο τους, ο πατέρας θα τους έκανε μια βόλτα με το αυτοκίνητο - καταφέροντας έτσι, με μια μεγαλόπρεπη φουρνιά να συνδυάσει ό,τι το πιο εντυπωσιακό - κανείς δεν μπορούσε να την κατηγορήσει για ψεύτρα. Και καθώς ήτανε τόσο καλή με όλους, κανείς δεν είχε τη διάθεση να την πει και ψηλομύτα.

Τα παιδιά είχανε πάρει από αυτήν τα όμορφα, μεγάλα καστανά τους μάτια με τη ζεστή, γελαστή τους έκφραση. Μόνον η Τζιοκόντα, η τέταρτη στη σειρά κι ένα χρόνο μικρότερή μου, είχε τα μάτια της χρώμα γκριζογάλανο και λίγο λοξά. Ήτανε ένα όμορφο κορίτσι. Ψηλή και καλοσχηματισμένη, με κάτι το νωχελικό στις κινήσεις της κι ένα χαμόγελο που φώτιζε και ζέσταινε τον κόσμο. Ήτανε η ευνοούμενη συντρόφισσά μου στα παιχνίδια και φούσκωνα από περηφάνια όταν μάθαινα ότι κι αυτή μιλούσε συνέχεια για μένα στη μαμά της - κάποτε τά 'παιρνε τ' αυτί μου στις κουβέντες της μαντάμ Λεονώρας με τη μάνα μου - και πάντα συμφωνούσε μαζί μου σ' ό,τί έλεγα ή όποιο παιχνίδι ήθελα να παίξουμε ή το πού να πάμε για βόλτα ακόμα κι αν όλοι οι άλλοι τύχαινε νά 'ναι εναντίον μου. Ήτανε πάντα έτοιμη ν' αρπαχτεί με τους άλλους για λογαριασμό μου, αν εκείνοι διαφωνούσανε μαζί μου, κι εγώ από ευγένεια ή αδιαφορία δεν ήθελα να επιμείνω. Σε τέτοιες στιγμές, μάλλον σπάνιες είναι η αλήθεια, η συνηθισμένη της ντροπαλοσύνη έδινε τη θέση της σ' ένα εκρηκτικό φέρσιμο που ξάφνιαζε όλους και τους έκανε να υποχωρήσουνε στο τέλος και να κάνουνε το δικό της, που ήτανε βέβαια το δικό μου. Ούτε αυτή, ούτε εγώ ξέραμε τότε τί θα πρέπει ήδη να σήμαινε αυτό. Ήταν η πιο κοντινή μου φίλη από τότε που μάθαμε να μιλούμε, ώσπου στα δεκαπέντε της την πήρανε με όλη την οικογένειά της οι Γερμανοί. Δυο χρόνια πριν απ' αυτόν το χωρισμό, ήτανε η πρώτη γυναίκα στη ζωή μου που μου χαμογέλασε, ξαφνικά κι απροσδόκητα, ένα χα-

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

μόγελο αλλιώτικο από κάθε άλλο που είχα ως τότε γνωρίσει, ένα χαμόγελο που το νόημά του ούτε κι αυτή θα πρέπει να τό 'ξερε, υψώνοντας τα μάτια της στα δικά μου για λίγες στιγμές, στο μισοσκόταδο ενός ανοιξιάτικου βραδιού, καθώς στεκόμασταν κάπως αμήχανοι κάτω από τη βερυκοκιά στον κήπο του σπιτιού μου, ένα φευγαλέο ντροπαλό χαμόγελο, ενώ το μυαλό μου ένιωθε ζαλισμένο από ακατανόητη ταραχή.

Οι δυό μας συνηθίζαμε να εφευρίσκουμε καινούργια παιχνίδια, ή ν' αλλάζουμε τους κανόνες των καθιερωμένων. Ένας σιωπηλός, ακήρυκτος συναγωνισμός είχε γεννηθεί ανάμεσά μας και νιώθαμε μιαν ευχαρίστηση στο ποιός θα τα κατάφερνε καλύτερα από τον άλλον σ' εφευρετικότητα και πρωτοτυπία. Μας ήτανε απαραίτητο νά 'μαστε μαζί. Παίζαμε από τα πρώτα χρόνια της ζωής μας, όταν ακόμα δεν της έδινα ιδιαίτερη σημασία, παίζαμε όταν ήμουν εφτά κι οχτώ κι αυτή έξι κι εφτά, παίζαμε όταν ήμουνα δώδεκα κι αυτή έντεκα και ήδη πια σημαντική για μένα κι εγώ ο ήρωάς της, αρκούσε να της μιλήσω ή να την κοιτάξω μόνο για να γίνει κατακόκκινη κι οι δικοί της τό 'χανε προσέξει και το σχολιάζανε διασκεδάζοντας, μόνο εμείς δεν ξέραμε τίποτα, απλώς ότι ήμασταν χαρούμενοι νά 'μαστε μαζί, κάτι παραπάνω από χαρά, μια ανάγκη, όταν ο ένας από τους δυό μας έλειπε ούτε που παίρναμε σχεδόν μέρος σε παιχνίδι, όμως όταν ήμασταν κι οι δυο τότε παίζαμε με μιαν ένταση που αύξαινε όλο και πιο πολύ όσο περνούσανε τα χρόνια, παίζαμε σχεδόν άγρια, με μανία, κάτι που θα πρέπει νά 'τανε το πιο έντονο υποκατάστατο του ερωτικού παιχνιδιού, σε μια εποχή που εμείς οι ίδιοι δεν ξέραμε καλά - καλά από τί ήμασταν φτιαγμένοι.

.....

Ακολούθησε ένας χρόνος που, μέσα στη μιζέρια που μεγάλωνε, το φόβο και την ταπείνωση της Κατοχής, μας είδε να μεγαλώνουμε και να γινόμαστε σοφότεροι, πολύ πέρα από τα χρόνια μας και να χαιρόμαστε μιαν αγάπη αέρινη μαζί και πολύ χειροπιαστή, πολύ βαθιά, πολύ γεμάτη. Ολόγυρά μας άνθρωποι πεθαίνανε από την πείνα, άνθρωποι προδινότανε και φυλακιζόντανε. 'Ανθρωποι κρατημένοι σαν όμηροι από τους Γερμανούς εκτελούντανε σαν αντίποινα για πράξεις σαμποτάζ κι άλλοι πουλούσανε το κορμί τους και την ψυχή τους. Η Αντίσταση μεγάλωνε και ξάπλωνε και οργανωνότανε στα βουνά και έμπαινε στις πόλεις και χρησιμοποιούσε ανθρώπους σχεδόν κάθε ηλικίας και κάθε φύλου. Κι εμείς ζούσαμε τη φρίκη και τη διέγερση, αυτό το πολύ μεγάλο που ήτανε ο πόλεμος, οι δυό μας, εκείνη κι εγώ, ζούσαμε τις ημέρες εκείνες με τη δικιά μας, την ατομική μας ένταση, την ένταση του έρωτά μας, την ανακάλυψη της ζωής και των εαυτών μας. Βγαίναμε κρυφά το βράδυ από τα σπίτια μας, μετά την απαγόρευση της κυκλοφορίας, άνθρωποι είχανε πυροβοληθεί για κάτι τέτοιο από τις γερμανικές περιπόλους και συναντιόμασταν στο οικόπεδο ανάμεσα στα σπίτια μας, κρυμένοι από το ψηλό χορτάρι και τους θάμνους. Η γειτονιά μας είχε ένα στενό δρομάκι, λίγοι ήτανε οι περαστικοί ακόμη και τις ώρες της κυκλοφορίας, αυτοκίνητα σχεδόν ποτέ, έτσι, βέβαια πολύ λίγος κίνδυνος υπήρχε ότι θα περνούσε περίπολος από κει, ή ότι αν περνούσε, θα μας έβλεπε, ή ότι αν μας έβλεπε θα πυροβολούσε δυο παιδιά. 'Ομως κι έτσι ένας κίνδυνος υπήρχε κι αυτό έδινε τη δικιά του γεύση σ' αυτές μας τις συναντήσεις, μ' έκανε να νιώθω ιδιαίτερα προστατευτικός απέναντί της και κάπως ηρωικός - μια μαγικότητα υπήρχε κι η αίσθηση του συνταρακτικού. Κι ούτε που ήτανε υπερβολή αυτό, γιατί κι η πιο ήσυχη ώρα στη διάρκεια αυτού του πολέμου ήτανε πιο συγκλονιστική και μεγάλη κι από την πιο σπουδαία στιγμή στη διάρκεια της ειρήνης.

Κι ήστερα ήρθε ο καιρός που κάποιος μ' έβαλε κι εμένα στην Αντίσταση. Δεν ήτανε καθόλου αστείο αυτό, όσο κι αν ακούγεται έτσι τώρα. Μπορεί νά 'μουνα μόνο δεκαπέντε χρονώ και να μη χρειάστηκε να κάνω τίποτε το ιδιαίτερα δύσκολο ή επικίνδυνο, όμως κι εκείνα τα λίγα που έκανα ήτανε αρκετά για να διατρέχω περισσότερο κίνδυνο - κι εγώ και όλα τα παιδιά της ηλικίας μου - από όσο σήμερα κινδυνεύουνε άλλοι. Γιατί τότε ήτανε Γερμανοί στη μέση κι αν σε πιάνανε για κάτι τέτοιο δε λογαριάζανε ηλικία πια, αυτό ήτανε τελείως

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

άλλο πράγμα. Μπήκα λοιπόν κι εγώ στην Αντίσταση και πήρα μέρος σε κρυφές συγκεντρώσεις και έριξα τη νύχτα κρυφά προκηρύξεις στις αυλές των σπιτιών κι έγραψα συνθήματα στους τοίχους - και κοντέψαμε να πιαστούμε ένα βράδυ, τελευταία στιγμή τους αντιληφθήκαμε και προλάβαμε και το βάλαμε στα πόδια και κρυφτήκαμε στο αμπρί που είχαμε σκαμένο στον κήπο μας από τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο, το σύνθημα στον τοίχο του γειτονικού σπιτιού αφημένο στη μέση μιας λέξης, το τελευταίο γράμμα να καταλήγει σε μια βουρτσιά μπογιά προς τα κάτω - και μια φορά κράτησα για λίγες στιγμές ένα άδειο περίστροφο στα χέρια μου, μόνο που αυτό μάλλον απέχθεια μού 'φερε, και άλλη μια φορά έμαθα πώς χρησιμοποιείται μια χειροβομβίδα, αλλά ούτε που είδα καμιά. Κι όλα αυτά πριν κλείσω τα δεκαπέντε, καθόλου αστεία για μένα, η δικιά μου μικρή συμμετοχή σε κάτι ογκολιθικό και θηριώδες και άσχημο και μεγαλοπρεπές, απίστευτα σπουδαίο και κοσμογονικό, ιερό και ανεπανάληπτο. Και μόνο το να υπάρχεις σ' εκείνη την εποχή, να ζεις στη διάρκειά της, ήτανε ήδη κάτι το ηρωικό, να συμμετέχεις το έκαμνε να παίρνει υπεράνθρωπες διαστάσεις.

Και μέσα σ' όλα αυτά η αγάπη μας. Αύξαινε και μας περιτύλιγε. Της είχα πει για την ανάμιξή μου, θυμούμαι ότι δεν προσπάθησα καθόλου να μεγαλοποιήσω τα πράγματα, μού 'φτανε όσο πραγματικά ήτανε το μερτικό μου και της έφτανε κι αυτής, η φροντίδα κι η έγνοια και το καμάρι στη ματιά της τό 'δειχναν κι ήτανε αυτό η ανταμοιβή μου και το παράσημό μου. Κάθε μέρα έφερνε και κάτι το αναπάντεχο, κάποια είδηση ή φήμη, που μας ξεσήκωνε και μας κρατούσε ζωντανούς. Μα και τίποτε αν δε γινότανε, υπήρχε η προσδοκία και η αναμονή γι' αυτό που θα μπορούσε να γίνει - κι αυτό ήτανε αρκετό. Τα περισσότερα βράδυα ακούγαμε στο υπόγειο του γείτονα τις ειδήσεις από το Λονδίνο, στο ραδιόφωνο που είχε κρύψει από τους Γερμανούς, τις περιμέναμε σαν ο διψασμένος το νερό, κουβεντιάζανε οι μεγάλοι κι εμείς ακούγαμε ξεσηκωμένοι τις φήμες και τις διαδόσεις και τις ψευτιές και της αλήθειες, είχαμε μάθει πώς να καταλαβαίνουμε μέσα από τις γραμμές των γερμανικών ανακοινωθέντων πότε τα πράγματα πηγαίνανε στραβά για κείνους, ελπίδα για μας και δύναμη να συνεχίσουμε να ζούμε με τον εχθρό ανάμεσά μας, πρόσωπο με πρόσωπο με το παντοχού παρόν Κακό και να μην μας νικάει. Η ζωή ήτανε πιο λαχταριστή από κάθε άλλη φορά.

Εξακολουθούσαμε να παίζουμε στο οικόπεδο και στον κήπο με τους άλλους, όμως τώρα το παιχνίδι μας είχε μιαν άλλη ποιότητα, εξαιτίας του μυστικού μας. Ματιές με νόημα, κλεφτά αγγίγματα, γρήγορα σφιξίματα των χεριών, λέξεις που είχανε για μας ιδιαίτερη σημασία, όλα αυτά και η σκέψη ότι οι άλλοι δεν ξέρανε τίποτα από αυτό που ξέραμε εμείς και μας ανήκε. Μόνο που τώρα δεν είμασταν συνεχώς με τους άλλους, κάθε τόσο βρίσκαμε προφάσεις για να ξεφεύγουμε και να πηγαίνουμε μακρινές βόλτες ή να καθόμαστε κάπου οι δυό μας και να κουβεντιάζουμε για τόσα και τόσα, ή να μη λέμε τίποτα, το νά 'μαστε μαζί ήδη πιο πολύ από κάθε κουβέντα. Μας άρεσε να πηγαίνουμε κάθε πρωί για το ψωμί που μοιράζανε στο φούρνο με το δελτίο - που και πάλι δεν έφτανε πολλές φορές για όλο τον κόσμο, έτσι τρέχανε όλοι, δυο και τρεις ώρες πριν να πιάσουνε ουρά, χειμώνα με το κρύο, καλοκαίρι στην κάψα, εξαντλημένοι από τον υποσιτισμό και την αβιταμίνωση και κάθε κακουχία, ώρες στην ουρά, βρίζοντας ή σιωπώντας, οι μεγάλοι πολλές φορές να προσπαθούνε να κλέψουνε τη θέση από μας τους μικρούς, μια ουρά ταπεινωτική κι απάνθρωπη που σου ζητούσε και το τελευταίο κομμάτι της αξιοπρέπειάς σου για να σου δώσει κάτι λιγότερο κι από το ελάχιστο που χρειαζότανε για να μην πεθάνεις και συ το δεχόσουνα, γιατί πάνω απ' όλα δεν ήθελες να πεθάνεις, δεν έπρεπε να πεθάνεις, γιατί αυτό ήτανε πια ο προσωπικός λογαριασμός του καθενός με τη Μοίρα κι έπρεπε ο καθένας μας να τον ταχτοποιήσει μέχρι τέλους. Μας άρεσε, λοιπόν, εκεί που όλοι βλαστημούσανε την ώρα και τη στιγμή, μας άρεσε για το λόγο ακριβώς που οι άλλοι αγαναχτούσαν κι υποφέρανε, για το ότι δηλαδή θά 'χαμε μπροστά μας δυο και τρεις ώρες μαζί, δίπλα δίπλα, τα

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

χέρια μας ν' ακουμπούνε το ένα το άλλο, να πιάνουνται στα κλεφτά, να λέμε τα δικά μας με χαμηλή, συνωμοτική φωνή, να κουβαλούμε μέσα μας τα λουλούδια μας όταν γύρω άστραφτε και βρόνταγε και χτύπαγε και λύσαγε ο κόσμος όλος. Κι ύστερα, με το κομμάτι το ψωμί, το φτιαγμένο από καλαμποκάλευρο και χώμα και πετραδάκια και μια φορά μια ουρίτσα από ποντίκι, γυρνούσαμε στα σπίτια μας κατευχαριστημένοι - και τότε τί ισχύ μπορούσε νά 'χει ο πόλεμος μπροστά στη χαρά μας αυτή; Κάθε μέρα τον νικούσαμε εμείς τον πόλεμο. Γιατί όταν ο πόλεμος δεν υπάρχει στα μάτια του ανθρώπου, είναι κιόλας νικημένος. Άλλη μια ουρά μας περίμενε το καλοκαίρι, όταν νωρίς το απομεσήμερο που τα πάντα ψηνότανε, έπρεπε να πάμε ένα τέταρτο της ώρας με τα πόδια ως εκεί που φέρνανε και μοιράζανε τον πάγο, μισή κολώνα για κάθε σπίτι και εκεί να περιμένουμε άλλη μιαν ώρα και περισσότερο για να πάρουμε το μερίδιό μας. Άλλη χαρά για μας κι απορία των δικών μας για την τόση προθυμία μας, μας δίνανε από ένα δίχτυ στον καθένα μας και μεις ξεκινούσαμε σα νά 'τανε να πάμε εκδρομή. Κι ήτανε πιο σκληρή δουλειά αυτό κι από το ψωμί, γιατί εκτός από τη ζέστη που μας έλιωνε, ο πάγος ήτανε πολύ βαρύς για τ' αδυνατισμένα μας μπράτσα κι η Τζιοκόντα δεν μπορούσε να τα καταφέρει μόνη της, έτσι εγώ κουβάλαγα τον δικό μου με το ένα χέρι και με το άλλο κράταγα το ένα μισό από το δίχτυ της, εκείνη τ' άλλο, κουρασμένοι κι ιδρωμένοι και πανευτυχείς κουνώντας το δίχτυ πέρα δώθε και βλέποντας τις σταλαματιές που πέφτανε και σχηματίζανε μια γραμμή στο χώμα που αμέσως εξατμιζότανε και χανότανε. Σαν υπόσχεση.

Ανάμεσα στο θάνατο και το φόβο, εμείς χαιρόμασταν, ελπίζαμε κι ονειρευόμασταν. Οι καρδιές μας ήτανε ανοιχτές στη θλίψη και τη μιζέρια, τον εφιάλτη ολόγυρά μας. Μα στο βάθος του βάθους μας έμενε ένας απόρθητος πυρήνας γαλήνιας χαράς. Πολλές φορές τη νύχτα μας ξυπνούσανε πυροβολισμοί. Και καμιά φορά, το επόμενο πρωινό ένας άνθρωπος θά 'τανε ξαπλωμένος νεκρός στο δρόμο. Τότε κοιτάζαμε σιωπηλά την άσχημη όψη που έχει πάντα ο άδικος θάνατος, τρέμοντας, βουλιαγμένοι σε βαθύτατη θλίψη, ανίκανοι να καταλάβουμε αυτόν τον τερατώδη παραλογισμό. Και προσπαθούσαμε να ξεχαστούμε μιλώντας για τον κόσμο που θα 'ρχότανε μετά τον πόλεμο, έναν κόσμο που κάτι λίγο θά 'χαμε και μεις βοηθήσει για να γίνει.

Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα μας αρκούσε νά 'μαστε απλώς ο ένας κοντά στον άλλον, να κάνουμε περίπατο μαζί, να μιλούμε, να φιλιόμαστε, όταν αυτό γινότανε, με τον δικό μας άπειρο τρόπο. Τα σώματά μας δεν είχανε ακόμη ξυπνήσει, δεν είχανε απαιτήσεις. Μπορεί εγώ από αρκετό καιρό, μόνος μου, νά 'χα μάθει να βλέπω στο μυαλό μου εικόνες διεγερτικές που με κάνανε να στριφογυρνώ στο κρεβάτι μου ζαλισμένος, όμως όταν βρισκόμουνα με τη Τζιοκόντα το σώμα μου έμοιαζε να μην ξέρει ακόμα τί θέλει. Εξακολουθούσαμε την παρέα μας με τους άλλους, φίλους και συγγενείς, όμως και κοντά τους σαν ήμασταν, βρισκόμασταν κάπου αλλού. Ο Ρούντι είχε κάνει ξανά την εμφάνισή του, δισταχτικά, και τά 'χε χάσει από τη θερμή μας υποδοχή. Για μας ήτανε τώρα ο πιο αγαπητός από όλους και του το δείχναμε φανερά κι αυτό φαινότανε να τον είχε μπερδέψει - μα δεν έδειξε ποτέ του κακία ή υποψία. Ούτε κι εμείς τού 'παμε τίποτα για μας. Ήμασταν περήφανοι γι' αυτό που μας συνέβαινε, αλλά το θέλαμε δικό μας κι όχι κτήμα των άλλων. Πολύ συνωμοτικοί ήμασταν.

.....

Κανείς δεν ασχολήθηκε βέβαια μαζί μου, πολύ περισσότερο να με σκοτώσουνε για να φτάσουνε ως αυτήν, κανείς δεν λογάριασε την ύπαρξή μου όταν ήρθε ο καιρός. Κι εγώ ούτε αντιστάθηκα, ούτε πολέμησα - γιατί σε ποιό πράγμα ν' αντισταθώ και ποιό να πολεμήσω, πώς πολεμάει ένα παιδί μόνο του το κακό στην απόλυτη μορφή του - μόνο ζούσα για να τα βλέπω να συμβαίνουνε, ανίκανος να κάνω οτιδήποτε παρά να είμαι μέρος του εφιάλτη.

Αρχίσανε ύπουλα κι ανεπαίσθητα στην αρχή, τα πρώτα μέτρα τους να φαίνουνται σχεδόν αθώα κι ύστερα να γίνουνται διαρκώς και πιο φανερά, διαρκώς και πιο ανελέητα, καθώς

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

νοιαζόντουσαν διαρκώς και λιγότερο να καλύψουνε πια τις προθέσεις τους. Ζούσα και τά 'βλεπα να γίνουνται, όπως κάμναμε όλοι μας, όπως κάμνανε και οι ίδιοι οι Εβραίοι, ανήμποροι και σαστισμένοι, ανίκανοι να συλλάβουμε την πλήρη έννοια αυτού που γινότανε, με κάθε νέο περιοριστικό μέτρο να πιστεύουμε πώς θά 'τανε και το τελευταίο κι άλλο δε θά 'χε, πώς δεν ήτανε ανθρώπινα δυνατό νά 'χει άλλο, οι Εβραίοι να προσπαθούνε ακόμη και να το ρίχνουνε στο αστείο, εμείς ανίκανοι γι' αστεία, κατάπληκτοι και φρικιασμένοι, πάντα θέλοντας να πιστέψουμε πώς δεν μπορούσε να προχωρήσει άλλο το κακό, να πάει παραπέρα από όσο είχε κιόλας φτάσει - κι όμως κάθε λίγο το κακό πήγαινε και πιο πέρα, αν λέγαμε πώς ήτανε ανθρωπίνως αδύνατο, ξεχνούσαμε απλούστατα ότι ήτανε απανθρώπως δυνατό.

Το 'Αστρο του Δαβίδ τοποθετήθηκε υποχρεωτικά στα σπίτια τους και στα μαγαζιά τους κι έπειτα καρφιτσώθηκε κίτρινο, μεγάλο και φανταχτερό πάνω στα ίδια τα ρούχα τους, έτσι δείχνοντάς τους σ' όλο τον κόσμο και μαζί αποκόβοντάς τους απ' αυτών, αρχίσανε οι απαγορεύσεις στην κίνησή τους μέσα στην πόλη, ολόκληρες περιοχές και μαγαζιά και τα τραμ ακόμη απαγορευτήκανε γι' αυτούς. Κι ύστερα ήρθε εκείνη η μέρα, όταν όλοι οι άρρενες Εβραίοι υποχρεωθήκανε να συναχτούνε στην πλατεία Ελευθερίας κι εκεί τους αναγκάσανε να γονατίσουνε στο χώμα και να μείνουνε εκεί, ακίνητοι από τις οχτώ το πρωί μέχρι τις δύο το μεσημέρι, οι νέοι και οι γέροι και οι άρρωστοι κι ακόμα κι οι ραββίνοι, κάτω από τον φριχτό τον ήλιο, να τους δέρνουνε και να τους χτυπούνε αν τολμούσαν να κουνηθούνε ή αν δεν αντέχανε και πέφτανε από εξάντληση, χωρίς κανένα λόγο να δώσουνε για τη συγκέντρωση αυτή, τίποτε, μόνος λόγος η υποταγή κι η ταπείνωση, ένα απίστευτο θέαμα ενός απίστευτου μαύρου αστείου, πού 'βαλε το σημάδι του θανάτου πάνω σ' όλους, τα θύματα αλλά και τους θύτες κι εμείς το ζήσαμε όλες τις ώρες που κράτησε, το είδαμε να γίνεται μπροστά στα μάτια μας και γυρίσαμε στα σπίτια μας και το σημάδι του θανάτου σφράγισε και τις δικές μας τις καρδιές και τώρα ξέραμε πώς τίποτε πια δε θα τους σταματούσε, από τίποτε δε θα υποχωρούσανε. Το είδα κι εγώ να γίνεται και δεν αντιστάθηκα και δεν πολέμησα και μέσα μου θεμελιώθηκε ένα μαύρο μίσος, που μ' ακολουθεί από τότε σαν τη σκιά μου.

Τους δύο τελευταίους μήνες ήμασταν μαζί όσο περισσότερο γινότανε, δοσμένοι απελπισμένα ο ένας στον άλλον, μιλώντας πια λίγο, αλλά επικοινωνόντας στενότερα από κάθε άλλη φορά. Κάμναμε έρωτα σχεδόν κάθε μέρα, σιωπηλά, άγρια, προσπαθώντας να πάρουμε και να δώσουμε όσο προφθαίναμε στον λίγο καιρό που ήτανε φανερό ότι μας έμενε, ξέροντας τώρα ότι αυτό θά 'τανε με ό,τί θα μέναμε, το υποκατάστατο της ζωής μας μαζί και της ευτυχίας που είχαμε ονειρευτεί, που για ένα διάστημα την είχαμε πιστέψει για σίγουρη, τα δυο αυτά χρόνια που τά 'χαμε ζήσει περπατώντας πάνω από τη γη, όταν μας είχε χαριστεί περισσότερο από όσο θα μπορούσε κανείς να ελπίσει να βρει σε μια ολόκληρη ζωή, και που γι' αυτό είχε έρθει τώρα η ώρα να τους πληρώσουμε. Κορίτσι μου εσύ, με τα πελώρια γκρίζα μάτια, αγάπη όλης της γης, κορίτσι μου ερωτικό κι αγνότατο. Ο Θεός ξέρει πώς δεν έμεινε έγκυος όλο αυτό το διάστημα, ποτέ δεν πήραμε καμιά προφύλαξη, ούτε ξέραμε ότι υπάρχουνε και πώς τις παίρνουνε - μα δεν θα τις είχαμε πάρει ακόμα κι αν το ξέραμε, με τίποτε δεν θα νοθευόμασταν. Κι ούτε θά 'χε σωθεί αν είχε μείνει με παιδί. Γιατί μ' εκείνη την απίστευτη και περήφανη μοιρολατρία της φυλής τους, η οικογένειά της θα προτιμούσε και τότε να χαθούνε όλοι μαζί, παρά να την αφήσουνε πίσω τους. 'Οταν οι πρώτες φήμες γίνανε βεβαιότητα για την επικείμενη συγκέντρωση και αποστολή των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ο πατέρας είχε προτείνει στον Τζακ να την κρύψουμε την Τζιοκόντα όταν εκείνοι θά 'πρεπε να φύγουνε, να την κρατήσουμε για όσο θα χρειαζότανε - κι υπήρχανε αρκετές ελπίδες να μη μας πιάσουνε. Μα κι ο πατέρας της κι η μητέρα της, αν και βαθιά συγκινημένοι για την προσφορά μας, είχανε αρνηθεί χωρίς συζήτηση να χωρίσουνε απ' αυτήν. Κι όταν εγώ της ζήτησα να μην τους υπακούσει και να

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του Νικου Α. Κοκαντζη

μείνει μαζί μας, έστω και παρά τη θέλησή τους, όταν την παρακάλεσα και την ικέτεψα, όταν της είπα ότι δεν είχε το δικαίωμα να θυσιάσει τη ζωή της και την αγάπη μας και τα όνειρά μας, μου απάντησε ήσυχα κατ' με μια γαλήνη θανάτου πώς ναι, δε θά 'χε κανένα νόημα η ύπαρξή της μακριά μου, παρά μόνο για τις αναμνήσεις που θά 'παιρνε μαζί της, μόνο για τον έρωτα που θα εξακολουθούσε να κουβαλάει μέσα της - αλλά της ήτανε αδύνατο ν' αφήσει τους γονείς της και τ' αδέλφια της να τραβήξουνε στη μοίρα τους κι αυτή να μείνει πίσω για να σώσει τον εαυτό της. Στα μάτια της υπήρχε όλος ο πόνος κι η απελπισία του κόσμου, μα η φωνή της ήτανε τόσο ήρεμη κι αποφασιστική, που ήξερα ότι βρισκόμουνα πρόσωπο με πρόσωπο με το ίδιο το πεπρωμένο κι ούτε αυτή η ζωή μου δε θα μπορούσε ν' αλλάξει το παραμικρό.

Τους πήρανε αργά ένα ζεστό απόγευμα. Ένα μεγάλο στρατιωτικό φορτηγό έφτασε, με τρεις Γερμανούς στρατιώτες κι έναν νεαρό αξιωματικό, που ήσανε λιγομίλητοι, μεθοδικοί και σχεδόν ευγενικοί. Οι γείτονες κοιτάζανε από τα παράθυρά τους, παιδιά είχανε μαζευτεί γύρω απ' το αυτοκίνητο παρακολουθώντας με σιωπηλή περιέργεια αυτά που γινότανε. Οι γονείς μου κι εγώ ήμασταν στο σπίτι τους, να βοηθήσουμε, ν' αποχαιρετιστούμε. Λίγες κουβέντες ακουγότανε από όλους μας, μια σιωπηλή, βιαστική δραστηριότητα, τραγική για τη σοβαρότητα και την προσοχή που δίναμε σε περιττές λεπτομέρειες. Είχανε δικαίωμα να πάρουνε μονάχα λίγα ρούχα ο καθένας, λίγα τρόφιμα. Αυτά μαζευτήκανε σε δυο παλιές βαλίτσες και ένα αδέξιο καμωμένο δέμα. Ο Τζακ και η Μαντάμ Λεονώρα κάμνανε το πακετάρισμα με τη βοήθεια της Λώρας και της Ρενέ. Εμείς πολύ λίγα μπορούσαμε να κάνουμε, πέρα από το νά 'μαστε μαζί τους. Η γιαγιά καθότανε στην πολυθρόνα της αμίλητη και περήφανη. Η Αλίν, πιο εύθραυστη από κάθε άλλη φορά και φοβισμένη, καθότανε τελείως ακίνητη στην άκρη του κρεβατιού. Τα δυο αγόρια ήτανε έξω, μαζί με τ' άλλα παιδιά, πιο πολύ περίεργα παρά αναστατωμένα. Ο αξιωματικός κι οι στρατιώτες περιμένανε στον κήπο, υπομονετικοί, σχεδόν σαν να θέλανε να ζητήσουνε συγγνώμην. Εκείνη κι εγώ στεκόμασταν σε μια γωνιά της τραπεζαρίας, κρατημένοι από το χέρι, σιωπηλοί, αδύνατοι στα γόνατα, άρρωστοι στο στομάχι, νεκροί στην καρδιά. Μου είχε δώσει τη συλλογή της από ξεραμένα λουλούδια που είχε φτιάξει στο σχολείο πριν χρόνια σ' ένα μεγάλο τετράδο, "να το κρατήσεις για μένα, να με θυμάσαι ώσπου να γυρίσω...". Ήξερα το ψέμα πού 'κρυβε η υπόσχεση, τό ξερε και κείνη, μα έπρεπε να προσπαθήσουμε να πιστέψουμε ότι θα γυρνούσε, αλλιώς πώς θα ζούσαμε. Το κρατούσα τώρα ψόφια στο ένα μου χέρι και με το άλλο έσφιγγα τα δάχτυλά της, παίρνοντας από μέσα τους τη ζωή της, μεταδίδοντας τον έρωτα και την αφοσίωση που ήθελα να κουβαλάει από μένα, όπου θα πήγαινε, για πάντα και πάντα. Της είχα φέρει ένα χρυσό σταυρό που τον φορούσα από τα μικρά μου χρόνια, περασμένο γύρω από το λαιμό μου με μια μικρή αλυσίδα. Την είχα ρωτήσει αν θα την πείραζε να φορέσει σταυρό. Είχε πει πώς όχι, δε θα την πείραζε, ίσως ο Χριστός να την φρόντιζε κι αυτήν. Της τον είχα φορέσει στο λαιμό και τον στριφογύριζε τώρα στο χέρι της, έτσι όπως στεκόμασταν εκεί, παρακολουθώντας τις προετοιμασίες, τους μεγάλους που πηγαινοερχότανε, μιλούσανε χαμηλόφωνα, αλλάζανε γνώμες κι οδηγίες, οι δυο άντρες προσπαθώντας να φανούνε θαρραλέοι κι αισιόδοξοι, οι δυο μάνες στεγνές, τσιτωμένες, ρεαλιστικές.

Κάποτε ήρθε η στιγμή που δεν μπορούσανε να ξεγελιούνται ότι έχουνε ακόμη να ετοιμάζουνται. Όλα είχανε γίνει, τελειώσει. Μείναμε όλοι ολόγυρα αμήχανοι, αμίλητοι. Ύστερα η Μαντάμ Λεονώρα γύρισε όλα τα δωμάτια κι έκλεισε τα πατζούρια, σφάλισε τα παράθυρα. Πολύ προσεχτικά. Το σπίτι σκοτείνιασε. Από πάνω από την τουαλέτα της, στην κρεβατοκάμαρά τους, πήρε ένα στενόμακρο παλιό κουτί από καφέ δέρμα και το πήγε στη μητέρα μου.

"Θέλεις, σε παρακαλώ, να μου το φυλάξεις αυτό; Έχω μερικά χρήματα μέσα που δε θά 'θελα να πέσουνε σε ξένα χέρια. Μια από τις καρφίτσες είναι της μητέρας, ένα από τα δα-

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

χτυλίδια ήτανε της γιαγιάς μου. Θα μου τα κρατήσεις; 'Η για τα κορίτσια... 'Η... αν αποφασίσουμε να μη γυρίσουμε στην Ελλάδα όταν όλα θά 'χουνε τελειώσει, αν μας αρέσει καλύτερα να μείνουμε εκεί... ξέρεις... τότε κράτησέ τα για σένα, να με θυμάσαι. Θέλεις;".

"Μα ναι, βέβαια... Θεέ μου, ναι", η φωνή της μαμάς μόλις ακουγότανε και τώρα τα χέρια της τρέμανε. Ο Τζακ τεντώθηκε, κοίταξε ένα γύρο κι είπε κάπως πιο δυνατά από όσο χρειαζότανε.

"Ε, λοιπόν, μου φαίνεται πώς ύστερα από εικοσιτέσσερα χρόνια σ' αυτό το παλιό σπίτι, θα μας κάνει καλό όλους μια αλλαγή, ε; Κι όταν γυρίσουμε, θα το επιδιορθώσω όλο, μέσα κι έξω, θα το ανακαινίσω τελείως. Καινούργιο θα το κάνω. Και θα φυτέψω λουλούδια στον κήπο και θα φτιάξω τον φράχτη και θα...".

"Τζακ", τον έκοψε η γυναίκα του μαλακά, τρυφερά, "νομίζω πώς πρέπει να πηγαίνουμε. Μπορεί ν' αρχίσουνε να γίνουνται ανυπόμονοι", έδειξε προς τα έξω, εκεί που περιμένανε οι Γερμανοί, "και δε θά 'ναι ευχάριστο τότε".

"Ναι, ναι, βέβαια", κόμπιασε ο Τζακ κι η φωνή του τώρα ήτανε χαμηλή, αργή, "νομίζω πώς πρέπει να πηγαίνουμε". Πήρε μια βαθιά αναπνοή. "Ωραία, ας ξεκινάμε λοιπόν". Φαινότανε τώρα πολύ κουρασμένος. Πήρε μια από τις βαλίτσες, ο πατέρας σήκωσε την άλλη, η Ρενέ πήρε το δέμα. Βγήκαμε ένας ένας στον κήπο.

Η Μαντάμ Λεονώρα κλείδωσε το σπίτι κι έδωσε το κλειδί στη μαμά. 'Υστερα αγκαλιαστήκανε και φιληθήκανε, ούτε μια λέξη, ούτε ένα δάκρυ, τα πρόσωπα στεγνά και τραβηγμένα. Μείνανε η μια στην αγκαλιά της άλλης ώρα πολλή. Ο πατέρας πήγε στον Τζακ κι έβαλε τα χέρια γύρω από τους ώμους του. Ακουμπήσανε τα μάγουλά τους αντί για φιλί και μείνανε έτσι. Ο πατέρας του μιλούσε στο αυτί κι ο Τζακ κουνούσε καταφατικά το κεφάλι. Τα μάτια του ήτανε τώρα κόκκινα και γυαλιστερά. 'Υστερα, η μαμά κι ο μπαμπάς φιλήσανε τη γιαγιά και πίσω τους εγώ της φίλησα το χέρι. 'Αγγιξε το μέτωπό μου με τα λεπτά της χείλη και μ' ευλόγησε.

"Καημένο, καημένο μου παιδί", μου ψιθύρισε, "τόσο νέος και να δοκιμάζεις κιόλας όλα αυτά, να έχεις ήδη ζήσει τόσα... Μην ανησυχείς, δε θα σε ξεχάσει...", πρόσθεσε απροσδόκητα και συνωμοτικά κι ήξερα τότε ότι τίποτε δεν της είχε ξεφύγει τόσον καιρό, ότι τό 'ξερε μες στην απέραντη σοφία της κι ότι το ενέκρινε. 'Ενας λυγμός πήγε να με μπουκώσει, αλλά μου χάιδεψε το κεφάλι και μου τον σταμάτησε αμέσως.

Τα κορίτσια και τα δυο μικρά αγόρια ήρθανε με τη σειρά τους και φιλήσανε τους γονείς μου κι εμένα. Κι ύστερα ήρθε η Τζιοκόντα και στάθηκε απέναντί μου και με κοίταξε ώρα πολλή κι είχε μιαν ένταση η ματιά της σα νά 'θελε να περάσει από μέσα μου. 'Εκανα το βήμα που μας χώριζε και ρίχτηκε στην αγκαλιά μου και κολλήσαμε τα στόματά μας με όλη μας την απελπισία και τον έρωτα και την ανάγκη, εκεί μπροστά σ' όλους, κανένας λόγος να κρυβόμαστε πια, δε θέλαμε να κρυβόμαστε πια, το τελευταίο μας φιλί, η διακήρυξη της αγάπης μας στον κόσμο όλον.

Κι εκεί, με τα χείλια της στ' αυτί μου, μου ζήτησε συγγνώμη για το κακό που μού 'καμνε φεύγοντας, για το θάρρος που της έλλειψε να μείνει πίσω απ' τους δικούς της, για τη λύπη που μού 'δινε. Αυτή, αυτή ζητούσε συγγνώμη από μένα, αυτή μιλούσε για έλλειψη θάρρους. Λυγίσανε τα γόνατά μου.

"Γλυκειά μου σταμάτα, να χαρείς, δεν το μπορώ, αγάπη μου, μη. Ποιός άλλος θα μπορούσε νά 'χε το θάρρος το δικό σου; Ενώ εγώ, εγώ τί κάνω; Κάθουμαι εδώ, ανίκανος, ανίσχυρος, άθλιος και σας βλέπω να φεύγετε, να σας παίρνουνε έτσι. Εμένα ποιός θα με συγχωρήσει;".

Σφίχτηκε, κόλλησε πάνω μου. Μού 'πε για την αγάπη της, πόσο μεγάλη ήτανε, μού 'πε πώς δε θα ξεχνούσε καμιά μας στιγμή, ότι θά 'μουνα στο μυαλό της συνέχεια.

"Νίκο μου, που είναι τα όνειρά μας τώρα, τί θ' απογίνουνε;".

"Θα ζήσουμε γι' αυτά, καλή μου, βλέπεις ότι πρέπει να ζήσουμε, να μη νικηθούμε. Και να μου ξανάρθεις πίσω πάλι, αγάπη, γλυκειά μου αγάπη. Αυτό θά 'χω να περιμένω από δω κι εμπρός. Τη μέρα που θα γυρίσεις και που δε θα

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

μας περιτριγυρίζει πια ο φόβος. Αγάπη γύρνα ξανά".

Τρεμούλιασε ολόκληρη, δεν άντεξε, αφέθηκε, οι λυγμοί της ανεβήκανε σιωπηλοί, τα δάκρυά της κατρακυλήσανε κι ενωθήκανε με τα δικά μου στα κολλημένα πρόσωπά μας, η τελευταία μας σιωπηλή επικοινωνία, επισφράγιση και διαβεβαίωση κι αποχαιρετισμός - κι ύστερα ήρθε η Μαντάμ Λεονώρα κι έβαλε μαλακά το χέρι της στο ώμο της και την τράβηξε και πήγανε προς το φορτηγό που τους περίμενε.

Οι στρατιώτες τους βοηθήσανε ν' ανεβούνε, ύστερα τους δώσανε τις βαλίτσες και το δέμα κι ύστερα σκαρφαλώσανε κι οι ίδιοι, σηκώσανε το καπάκι της καρότσας και περάσανε την αλυσίδα. Ο αξιωματικός γύρισε προς τον πατέρα και, απροσδόκητα, στάθηκε προσοχή χτυπώντας τις φτέρνες του και χαιρετώντας στρατιωτικά, ύστερα ανέβηκε μπροστά και κάθισε δίπλα στον οδηγό. Το φορτηγό ξεκίνησε, προχώρησε στο στενό μας μέχρι τη γωνία, έστριψε στον κεντρικό δρόμο και χάθηκε από τα μάτια μας. Ο ήχος του εξακολούθησε να μας φτάνει γι' αρκετή ώρα κι όσο τον ακούγαμε, μέναμε εκεί κι ύστερα έπαψε κι όλα ήτανε πολύ ήσυχα κι ήμασταν πολύ μόνοι. Οι γείτονες είχανε αποτραβηχτεί μέσα στα σπίτια τους κι είχανε κλείσει τα πατζούρια. Τα παιδιά είχανε εξαφανιστεί. Ήμασταν πολύ μόνοι έτσι όπως στεκόμασταν στην άδεια αυλή του σπιτιού τους.

Γυρίσαμε στο δικό μας.

Κάπου δέκα μήνες μετά το τέλος του πολέμου, την άνοιξη του '46, ο Ρούντι εμφανίστηκε ένα βράδυ στο σπίτι μας. Είχε γυρίσει στην Ελλάδα λίγες μέρες πριν. Σωματικά δεν είχε αλλάξει πολύ, εχτός ότι το δέρμα του ήτανε σκουρότερο, όχι το σκούρο της υγείας, μα από τη βασανισμένη ζωή και την υπερκόπωση - κι είχε χαθεί η λεία του λάμψη. Αυτά, μαζί και με μια χτυπητή αλλαγή στους τρόπους και τις κινήσεις του, δίνανε την εντύπωση ενός εντελώς άλλου ανθρώπου. Εκεί που πρώτα ήτανε λεπτός και ταχύς, τώρα ήτανε απλώς αδύνατος και με νευρικές χειρονομίες. Η ομιλία του ήταν αργή και προσεχτική, το ύφος του βαρύ, σχεδόν σκοτεινό. Δεν υπήρχε πια το γέλιο, το κέφι, η σπιρτάδα. Στη θέση τους έβλεπε τώρα κανείς μιαν ωριμότητα πέρα από την ηλικία του, έναν νέο άνθρωπο που είχε ζήσει περισσότερο από μιαν ανθρώπινη ζωή και που είχε γνωρίσει πράγματα που ήτανε πέρα από τη δύναμη του ανθρώπου να φανταστεί και να εννοήσει. Η ιστορία του, όπως τη διηγήθηκε, ήτανε σύντομη, σχεδόν λακωνική, όμως γεμάτη ταραγμένο συναίσθημα. Είπε ότι το ταξίδι τους στη Γερμανία ήτανε ένας εφιάλτης. Ότι η Αλίν είχε πεθάνει ένα μήνα μετά που φτάσανε στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως και η γιαγιά τέσσερις μήνες αργότερα. Η υπόλοιπη οικογένεια είχε επιζήσει ως κοντά στο τέλος του πολέμου, μα τους περάσανε από τους θαλάμους των αερίων λίγες βδομάδες πριν έρθουνε οι Ρώσοι. Ο ίδιος ήτανε ο μόνος που είχε επιζήσει από όλον τον κύκλο των συγγενών. Τον είχανε χρησιμοποιήσει μέχρι το τέλος σε βαριές δουλειές και για να βοηθάει στο κάψιμο των σωμάτων εκείνων που είχανε πεθάνει στους θαλάμους των αερίων και που τα πτώματά τους τα ρίχνανε στους φούρνους. Ένας κοινός στενός φίλος είχε βάλει στο φούρνο το σώμα της Τζιοκόντα. *Το σώμα της, Κύριε, το Σώμα της. Αυτό που μου δόθηκε από Σένα να το κρατήσω ζωντανό και παλλόμενο στα χέρια μου, αυτό που κουβαλούσε την αγάπη μας μέσα του, αυτήν την αγάπη που Εσύ μας χάρισες. Κύριε, το σώμα της αυτό πέρασε και κάηκε, στάχτη σ' έναν φούρνο φτιαγμένο γι' ανθρώπους από ανθρώπους. Κύριε, είσαι μέγας και πολύ θαυμαστά τα έργα Σου!*

Η μνήμη μου είναι πολύ θολή και μπερδεμένη μετά από αυτό, ως προς τα υπόλοιπα γεγονότα της ιστορίας του Ρούντι. Θυμούμαι μόνο ότι σ' ένα σημείο τον ρώτησα αν ήξερε μήπως και τίποτε άλλο της είχανε κάνει όσο ζούσε, μήπως την είχανε μεταχειριστεί και γι' άλλους σκοπούς. Θυμούμαι ότι με κοίταζε ώρα πολλή πριν απαντήσει κι ύστερα είπε πώς ήτανε βέβαιος ότι τίποτα τέτοιο δεν της είχε συμβεί. Δεν προσπάθησα να μαντέψω, τότε ή οποτεδήποτε άλλοτε, αν μου έλεγε την αλήθεια ή ήτανε απλώς καλός μαζί μου. Αυτό τουλάχιστον, ας φρόντισε ο Θεός να μη της έτυχε να το γνωρίσει.

ΤΖΙΟΚΟΝΤΑ

Του ΝΙΚΟΥ Α. ΚΟΚΑΝΤΖΗ

Η μητέρα έδωσε στον Ρούντι το κουτί με τα κοσμήματα της Μαντάμ Λεονώρας, να το κάνει ό,τί ήθελε. Ήταν φανερό πώς είχε πολλή ανάγκη από χρήματα.

Τον είδαμε λίγες ακόμη φορές, ώσπου ταχτοποίησε όλες του τις υποθέσεις κι έφυγε σαν μετανάστης στην Αμερική, όπου του απομένανε οι μόνοι του συγγενείς. Μας έγραφε στην αρχή ταχτικά κι έπειτα σιγά σιγά, όπως ήτανε φυσικό, τα γράμματά του αραιώσανε και τέλος σταματήσανε. Δεν έχουμε πάρει νέα του για πάνω από δεκαπέντε χρόνια. Τα τελευταία γράμματα ήταν αισιόδοξα και μ' εμπιστοσύνη. Είχε ταχτοποιηθεί καλά στη δουλειά του θείου του κι είχε παντρευτεί μια νεαρή Εβραιοπούλα. Έμοιαζε ευτυχισμένος.

Ήμουνα στο Στρατό, κάνοντας τη θητεία μου, περίπου ένα χρόνο, όταν πήρα μια άδεια μερικών ημερών κι ήρθα να ιδώ τους δικούς μου. Και τότε ανακάλυψα τυχαία ότι το μεγάλο τετράδιο με τα ξερά λουλούδια δε βρισκότανε στο βάθος του συρταριού του γραφείου μου, όπου τό 'χα φυλαγμένο όλα αυτά τα χρόνια. Έψαξα παντού σαν τρελός. Δεν υπήρχε. Ρώτησα τη μητέρα και στην αρχή δε μπορούσε να θυμηθεί τίποτε κι ύστερα θυμήθηκε και μού 'πε ότι πριν μερικούς μήνες ένας μικρός μου ανεψιός είχε έρθει στο σπίτι και σκάλιζε παίζοντας το γραφείο μου και τό 'χε βρει και την είχε ρωτήσει αν μπορούσε να το πάρει. Κι εκείνη, που δεν ήξερε τίποτε γι' αυτό, του τό 'χε δώσει. Έτρεξα στο σπίτι του για να του το πάρω πίσω. Δεν το είχε πια. Το είχε αλλάξει για μια μικρή συλλογή γραμματοσήμων μ' έναν συμμαθητή του που έφευγε οικογενειακώς για την Αθήνα. Δεν ήξερε τη διεύθυνσή του.

Έτσι τώρα τίποτε δεν έχει απομείνει από εκείνην. Το σπίτι τους υπάρχει ακόμη. Μα είναι ένα θλιβερό, παράταιρο σπίτι που ερειπώνεται. Κατοικημένο από μια φτωχική, άξεστη οικογένεια, εξαφανισμένο από τα τερατώδη χτίρια πού 'χουνε ξεφυτρώσει ολόγυρά του, είναι η πέτρινη έκφραση ενός μοχθηρού αστείου της μοίρας, ενός κακού γέλιου που ακούστηκε τριάντα χρόνια πριν κι απολιθώθηκε. Το οικόπεδο με το ψηλό χορτάρι και τους θάμνους και τη μυρουδιά του θυμαριού δεν υπάρχει πια. Στο χώρο του και στο χώρο του δικού μας σπιτιού έχει υψωθεί ένα πανάσχημο οικοδόμημα. Τα μεγάλα δέντρα, τα τοιχάκια, η καλύβα - όλα φύγανε χωρίς ν' αφήσουνε ίχνος.

Η Τζιοκόντα είναι τώρα ένα όνειρο. Καμιά φορά αναρωτιέμαι αν υπήρξε ποτέ και τότε ρωτώ τους γονείς μου και τα ξαδέλφια μου αν τη θυμούνται, για να βεβαιωθώ. Κάπου στην Ανατολική Γερμανία, ένα μέρος της μπορεί ακόμη να επιζεί στο φλοιό ενός δέντρου, σ' ένα κομμάτι γης. Οι άνθρωποι μπορεί να τη μυρίσανε σ' ένα λουλούδι, να την ήπιανε στο κρασί τους. Οι άνεμοι, φυσώντας όλα αυτά τα χρόνια, μπορεί να τη φέρανε πίσω στην Ελλάδα και να την ανάπνευσα σε μια τελευταία, ασυνείδητη ολοκλήρωση αγάπης. Τα μεγάλα γκρίζα μάτια, τα απαλά τα χείλια, το λείο δέρμα, τη βραχνή φωνή... το γέλιο και τη θλίψη και τον έρωτα, που ήταν Αυτή.

(Αθήνα, 1980)

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

Του Βιτσεντζου Κορναρου

(Αποσπάσματα)

Μαντάτο από τους ουρανούς (1-194)

ΑΓΓΕΛΟΣ
Ξύπν' Αβραάμ, ξύπν' Αβραάμ, γείρου κι απάνω στάσου,
μαντάτο από τους ουρανούς σου φέρνου κι αφουκράσου.
Ξύπνησε, δούλε του Θεού ίσε και μπιστεμένε,
και να κοιμάσ' αμέριμνα εδά καιρός δεν έναι.
Ξύπνα και γρίκησ', Αβραάμ, εκείνο οπού θέλει
Αφέντης, όπου προσκυνού και τρέμουν οι αγγέλοι.
Θυσίαν άξαν και καλή την σήμερον ημέρα
θέλει ο Θεός και πεθυμά εκ τη δική σου χέρα.
Δε θέλει πλιό θυσίες αρνιώ και πράματα φθαρμένα,
μα μια θυσιά πεθυμά μεγάλην από σένα·
το τέκνο σου το μοναχό, το κανακάρικό σου,
εισέ θυσία το ζητά και θέλει τ' ο Θεός σου·
'ς τόπον αρνιού, 'σ τόπο ριφιού ορίζει ο Θεός και θέλει
να θυσιάσης, Αβραάμ, του Ισαάκ τα μέλη.
Και ξύπνησέ το γλήγορα, μετά σου ας συνοδέψη,
κι ανέβα σε ψηλό βουνί, που θέλω σ' αρμηνέψει·
ανέβα το προθυμερά, κι' εις την κορφή σα φτάσης,
σφάξε το τέκνο, κάψε το, και βλέπε μη δειλιάσης.
Σπούδαξε, ξύπνα το παιδί κι' έπαρ' το μετά σένα,
ξετέλειωσε προθυμερά τα σόχω μιλημένα.
Μην ανιμένης, Αβραάμ, πλιο δεύτερο μαντάτο,
και μη βαραίνης, μη γρινιάς, γιατί ο Θεός γρικά το.
Σε τρεις ημέρες να γενή τούτ' η θυσία τυχαίνει,
τέτοιας λογής είν' ο ορισμός κι' η ορδινιά δοσμένη.
'Ηκουσες την παραγγελιά του ποιητή και πλάστη,
και γείρου, κίνησε να πας, και την τρομάρα άσ' τη.
Του λογισμού σου η συννεφιά κι' η σκοτεινάγρα ας πάψη,
κι' ας έρθ' η μπιστοσύνη σου εις τς ορανούς να λάψη.

ΑΒΡΑΑΜ
'Οφου, τρομάρα με κρατεί, ζάλη μεγάλην έχω,
κοιμούμενος ή ξυπνητός αν είμαι, δεν κατέχω,
'Ιντα μαντάτο μού 'φερες, άγγελε, απού το θρόνο
τ' αφέντη μου, κι' ορίζεις με να κάμω το δε σώνω;
Ω βασιλέα τ' ουρανού, ίντα γρικούν τ' αυτιά μου;
ίντα ν' ετούτο τ' όρισες εδά στα γερατειά μου;
Πώς να το δουν τα μάτια μου κι' η χέρα να το κάμη,
και να συντρέξη το κορμί, που τρέμει σαν καλάμι;
'Οφου, με ποιάν αποκοτιά να μπη στην όρεξή μου,
με τίνος λιονταριού καρδιά να σφάξω το παιδί μου;
Πώς να το δω στα πόδια μου σα ρίφι να ταράσση,
σα βόιδι να μουγκαλιαστή, σαν ψάρι να σφαράσση;
Εκείν' η ευχή, οπού 'δωκες σ' εμένα κι' εις την Σάρα,
μηδέν την κάμης να γενή ανάγκη και κατάρα.
Η Σάρρα πλιο δεν ήτονε να γκαστρωθή κοπέλι,
γιατ' ήτον γρα κι' ανήμπορη κι' η φύσις δεν το θέλει.
Κι' ως έσμιξα στα γέρα της, όρισες κι' εγκαστρώθη,
και με τον θεϊκό ορισμόν η φύσις εκομπώθη·
κι' ολπίζαμε οι ταλαίπωροι, σαν πέση το γομάρι,
να μεγαλώνη και να ζη με τη δική σου χάρη.
Κι' εδά ποιά να 'ναι η αφορμή κι' ήλλαξες το σκοπό σου
κι' επέρασε το σπλάχνος σου κι' επλήθυνε ο θυμός σου;
Κύριε, και λυπήσουμε και δε τα κλάηματά μου,
και μη με κάμης άπονον κύρη στα γερατειά μου.
Ανεί για κρίμα η χάρη σου αντίμεψη γυρεύγη,
τιμώρησε τον Αβραάμ, το τέκνο τί σου φταίγει;
Πέψε μου, Κύριε, φτωχειά, ανημποριά και χρεία,
και το παιδί μου γλίτωσε απ' αύτην την θυσία.
Πολλά μαντριά μου χάρισες, στεκούμενα κι' ορίζω
κι' άνθρωπο πλούσιο σαν εμέ στον κόσμο δεν γνωρίζω.

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

Του ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΥ ΚΟΡΝΑΡΟΥ

'Ολα τα πλούτη, τα καλά, ας είναι γιαγερμένα,
μα τη θυσία που ζητάς μου χάρισε κι' εμένα!
'Επαρ' Θεέ, τον Αβραάμ μ' ό,τι κι' αν αφεντεύη
και ζωντανό τον Ισαάκ άφησ' να σου δουλεύη.
Μη μου τη σβήσης τη χαρά, την είδε το κορμί μου,
όνταν εφανερώθηκε στον κόσμο το παιδί μου.
Κι' αν έχω φταίσιμον εγώ, κρίματα καμωμένα,
μην τα πλερώση ο Ισαάκ τα κρίματά μου εμένα.
Καημένο σπίτι του Αβραάμ, πιός σού 'δωκε κατάρα,
σ' ίντα σκουντούφλα βρίσκεσαι, ανεμική κι' αντάρα;
Η μάνα η κακορίζικη κοιμάται, δεν κατέχει,
ουδέ γρικά η βαριόμοιρη ίντα την περιτρέχει.
Ας της μακρύνω αποδώ, μην πα να το γρικήση
και πιάση πέτρα και δαρθή και κακοθανατίση.
Ας πα να κάμω προσευχή τ' Αφέντη οπού μ' ορίζει,
οπού τα μέσα της καρδιάς και τα κουρφά γνωρίζει.

Σηκώνεται ο Αβραάμ από το στρώμα του
και γονατιστός προσεύχεται

Κύριε, απείς μετάθεση δεν έχει το μαντάτο
που μού 'φερεν ο άγγελος εδώ στον κόσμο κάτω,
κι' απείτις και το ζήτημα που μου 'καμες, Θεέ μου,
δεν έχει πλιό μετανιωμό, με σπλάχνος γρίκησέ μου·
έπαρ' τονε τον Ισαάκ, και μη μου τον αφήσης,
μα να του δώση θάνατον ο κύρης μην τ' ορίσης.
Τση σάρκας είν' ο θάνατος, πάντα τόνε βαστούμε,
και να τόνε ξωφεύγωμε ποσώς δεν ημπορούμε,
μα να τον σφάξη άπονα ο πρικαμένος κύρης,
μηδέν τ' ορίσης πλάστη μου, οπού 'σαι νοικοκύρης.
Σφαίνω και φταίγω σου πολλά, γνωρίζω τα κακά μου,
παλ' η ελεημοσύνη σου νικά τα σφάλματά μου.
Πούρι α δεν έναι μπορετό τούτο να μεταθέση,
δώσ' του καρδιά κι απομονή, κι' η ψη μου ας το μπορέση
για τέκνο μου τον Ισαάκ να μην τόνε γνωρίζω,
γιατι' έχω σάρκα και πονώ, καρδιά και λακταρίζω.
Κι' εσύ, Θεέ, που τ' όρισες, δως δύναμη κι' εμένα,
να κάμω τ' ανημπόρετα σήμερο μπορεμένα,
να τόνε δω άθος να γενή, να μην αναδακρυώσω,
και τη θυσία οπού ζητάς σωστή να τήνε δώσω.

ΣΑΡΡΑ
Ω Αβραάμ, ω Αβραάμ, ίντα 'ναι τα δηγάσαι;
νειρεύγεσαι ή ξυπνητός είσαι και δεν κοιμάσαι;
Σίμωσε, πε μου το κι' εμέ, τί 'ναι που σε βαραίνει;
τίς σου μιλεί; με ποιό μιλείς; που 'ν η λαλιά που βγαίνει;

ΑΒΡΑΑΜ
Γυνή μου, δε νειρεύγομαι, το στόμα μουρμουρίζει,
την προσευχή μου στο Θεό κάνω που μας ορίζει·
με παρακάλιο προσκυνώ, ωσάν κριματισμένος,
του Πλάστη κάνω δέηση, κλιτός, γονατισμένος.
Λοιπό μη στέκης ν' αγρυπνάς, μα γύρισε, κοιμήσου,
νύκτα 'ναι κι' αμ' ακούμπησε εις την ανάπαψή σου.

ΣΑΡΡΑ
Δεν είν' καιρός τση προσευχής· τί είν' αυτά τα λέγεις;
η εμιλιά σου φανερά το μαρτυρά πως κλαίγεις.
Τη γλώσσα σου γρικώ ξερή, θαμπό τ' ανάβλεμμά σου,
περιορισμένο σε θωρώ 'πο τ' αναρρίματά σου.
Δεν είν' καιρός να κείτωμαι και να 'μαι αναπαημένη,
μα θέλω να 'ρθω να μου πης τί 'ναι που σε βαραίνει.
Δεν ειν' καιρός γι' ανάπαψη, δεν είν' καιρός για στρώμα,
φαρμάκι έχεις, Αβραάμ, πολλά πρικύ στο στόμα.

ΑΒΡΑΑΜ
Γεις πόνος μ' έσφαξε δριμύς, μα 'δα με σφάζει κι' άλλος,
και να λογιάσω δε μπορώ ποιός να 'ναι πλια μεγάλος.
Τον ένα δεν εδύνουμου, τσι δυο πώς να γρικήσω;
ίντα λογής να τση φανή, σα τζη το μολογήσω;
Κύριε, συ που τ' όρισες βούθα του δουλευτή σου,
μετάστρεψε το βάρος σου και πάψε την οργή σου.

ΣΑΡΡΑ
Αβραάμ, δεν είναι πλιο καιρός να χώνεις τα κουρφά σου·
τα μάτια σου το μολογού το βάρος τση καρδιάς σου.
Βαρύ μαντάτο και πρικύ θες έχει γρικημένα·
πε το λοιπόν και μη δειλιάς, θαρρέψου το κι' εμένα·
πε το και σκιάς παρηγοριά εγώ σου θέλω δώσει,
αν η βουλή σου παραμπρός δεν ημπορεί να σώση.
Κι' απάλυνε στα λόγια μου, κι' ασ' τη σκληριά την τόση,
δωσ' θέλημα τση γλώσσας σου να μου το φανερώση.

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

Του Βιτσεντζου Κορναρου

Η σάρκα μου 'ναι σάρκα σου και η καρδιά καρδιά σου,
δικά μου είναι τα πάθη σου, οι πόνοι κι' η πρικιά σου.

ΑΒΡΑΑΜ

Εκείνο οπού μου ζητάς και πεθυμάς να μάθης,
μάθεις το θες και δεις το θες, καημένη, σαν το πάθης·
μα πριν γενή, να σου το πω αποκοτιά δεν έχω,
γιατί τη γνώμη σου γρικώ, τσι πράξες σου κατέχω·
γιατί θα κάμης ταραχή, σα σου το μολογήσω,
κι' όντα βαλθώ να σου το πω, πάντα γυρίζω οπίσω.
Τάξε μου και να μη σφαγής, να κακοθανατίσης,
και να μηδέ σκανταλιστής εις ό,τι κι' α γρικήσης,
να κάμης πέτρα την καρδιά, να μη σου δώση πόνο,
και τότε να σου δηγηθώ εκείν' οπού σου χώνω.

ΣΑΡΡΑ

Δε μ', Αβραάμ, γονατιστή πώς σου ζητώ τη χάρη
να μου το πης, και την καρδιά να κάμω σα λιθάρι·
ν' αφουκραστώ μ' απομονή κι' εις ό,τι μου μιλήσης,
ποτέ να μην αντισταθώ μα να γενή το ορίσης.
'Οσο πλια λες κι' είναι βαρύ ετούτο το μαντάτο,
ετόσο πλια τα λογικά μου βάνεις άνω κάτω,
και τόσο πλια αυτή η καρδιά με ξεκινά και θέλει
να μάθω τί 'ναι το βαρύ κακό οπού μας μέλλει.
Μη στέκης, σε παρακαλώ, με χείλη σωπασμένα,
μα, να χαρής τον Ισαάκ, μολόγα το κι' εμένα.
Μολόγησέ μου το κι' εμέ, αν αγαπάς τη Σάρρα,
πέμου το και μηδέ δειλιάς κι' ας πάψη αυτή η τρομάρα·
και να με δης πολλά κλιτή, πολλά σιγανεμένη,
α μού 'πες πως ο Ισαάκ σήμερον αποθαίνει.

Ο Αβραάμ λέγει σιγανά.

ΑΒΡΑΑΜ

- Καημένη κι' επροφήτεψες ως ήρθες εκ το στρώμα,
κι' ηύρηκες τό 'χω στην καρδιά, πριν να το πη το στόμα.

Κάτεχε πως αφέντης μας και πλάστης και Θεό μας
θυσίαν απεθύμησε να κάμω τον υγιό μας·
τον Ισαάκ μου ζήτηξε, κι' όρισε δίχως άλλο
να τόνε σφάξω, κι' εις πυρή φωτιά να τόνε βάλω·
και θέλει με τη χέρα μου όλα να τα τελειώσω
κι' απάνω σε ψηλό βουνί ευχαριστιά να δώσω.
Λοιπόν την πρίκα, ως φρόνιμη, διώξε από την καρδιά σου,
και διώξε πάσα σαρκική λύπη από κοντά σου.
Τούτο', είναι ορδινιά Θεού, οπού τα πάντ' ορίζει,
τσι δούλους του τσι μπιστικούς τέτοιας λογής γνωρίζει.
Παρηγοριού σα γνωστική, τίποτες μη βαραίνης,
μόνο φχαρίστα το Θεό εις ό,τι κι αν παθαίνης.
Αυτός ορίζει εσέ κι' εμέ και θέλει τον υγιό μας·
το θέλημά του ας γενή, όχι το εδικό μας.
Το τέκνο μας δεν είν' εμάς, μόνο είναι 'πλια δικόν του·
τώρα το θέλει, ποιός μπορεί να βγη 'κ τον ορισμόν του;

ΣΑΡΡΑ

'Οφου μαντάτο, όφου φωνή, όφου καρδιάς λαχτάρα,
όφου φωτιά που μ' έκαψε, όφου κορμιού τρομάρα·
όφου μαχαίρια και σπαθιά που μπήκαν στην καρδιά μου
κι' έκαμαν εκατό πληγές μέσα στα σωθικά μου!
με ποιάν απομονή να ζω, να μην εβγή η ψυχή μου,
αξάφνου μ' τέτοιο θάνατον να χάσω το παιδί μου;
Κι' ας ήθελα γενή κουφή, τυφλή στα γερατειά μου,
να μη θωρούν τα μάτια μου, να μη γρικούν τ' αυτιά μου.
και να θωρώ και να γρικώ, τέκνο μου, που σε χάνω,
χίλιες πληγές εις την καρδιά τούτη την ώρα βάνω.
Πώς να το πλεροφορεθώ, να μην παραλογίσω,
και το μαντάτο το πρικύ τίνος να το γρικήσω;
Ω μεγαλότατε κριτή, και πάψε το θυμό σου,
στη σημερνήν απόφαση άλλαξε το σκοπό σου.
Τση δικιοσύνης το σπαθί φύλαξε στο φηκάρι
και πιάσ' τσ ελεημοσύνη σου, πού 'χει μεγάλη χάρη,
και μετά κείνο κρίνε τα σήμερον τα κακά μας,
κι' άφησ' το τέκον μας να ζη τώρα στα γερατειά μας·
ή δωσ' μου εμένα θάνατο, πρι να ποθάνη εκείνο,
και μη τ' ορίση η χάρη σου δίχως του να πομείνω.
Εχάθηκέ μου η δύναμη, εκόπηκε η καρδιά μου,
η ψη μου συμμαζώνεται κι' ήρθαν τα ύστερά μου.
Βοηθάτε μου και δεν μπορώ, γρικώ κι' εβγαίνει η ψη μου,
ετέλειωσαν τα έτη μου, εδιάβηκε η ζωή μου.

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

Του Βιτσεντζου Κορναρου

Τα μοιρολόγια της Σάρρας (339 - 390)

ΣΑΡΡΑ

'Οφου μυστήριο φρικτό! όφου καημός και πάθος,
όντα μου πούσι, τέκνο μου, το πως εγίνης άθος!
'Οφου! με ποιάν αποκοτιά να δυνηθής να σφάξης
τέτοιο κορμί ακριμάτιστο και να μηδέν τρομάξης;
Θέλεις το να σκοτεινιαστούν τα μάτια σου, το φως σου,
και να νεκρώση το παιδί, να ξεψυχήση ομπρός σου;
Με ποιάς καρδιάς απομονή ν' ακούσης την φωνήν του,
όντας ταράξη ωσάν αρνί ομπρός σου το κορμίν του;
'Οφου, παιδί τς υπακοής, πού μέλλεις να στρατέψης;
'ς ποιόν τόπο σ' εκαλέσασι να πας να ταξιδέψης;
και πότες να σε καρτερή ο κύρης κι' η μητέρα;
ποιάν εβδομάδα, ποιόν καιρό, ποιό μήνα, ποιάν ημέρα;
'Οφου, τα φύλλα τση καρδιάς και πώς να μην τρομάσσου,
όνταν εις αλλουνού παιδιού γρικήσω το' ονομά σου;
Τέκνο μου, πώς να δυναστώ την αποχώρησή σου,
πώς να γρικήσω αλλού φωνή, κι' όχι την εδική σου;
Τέκνο μου, και γιατ' ήθελες να λείψης από μένα,
εγίνης τόσα φρόνιμο παρά παιδί κανένα;
Τάσσω μου, υγιέ μου, τον καιρό που θέλω ακόμα ζήσει,
να μην αφήσω κοπελιού γλώσσα να μου μιλήση,
μα να θωρούν τα μάτια μου πάντα τση γης τον πάτο,
και να θυμούμαι πάντοτε το σημερινό μαντάτο.

ΑΒΡΑΑΜ

Σάρρα, μη δίδης πλια καημόν και πάθη στην καρδιά μου
και κάμης με ανυπόληφτο δούλο στα γερατειά μου.
Μη μου δειλιάς την όρεξη, να μη γιαγείρω οπίσω,
πιάσω μαχαίρι και σφαγώ και κακοθανατίσω.
Το λογισμό συνήφερε, τα σφάλματά σου φτιάσε,
και δεν αρέσουν του Θεού ετούτα τα δηγάσαι.
Και τίνος αντισταίνεσαι, κλαίγεις και δεν αρνεύγεις,
και του Θεού τους ορισμούς κάθεσαι και γυρεύγεις;
Το τέκνο μας κι' η σάρκα μας, εμείς και τα καλά μας,
όλα 'ν του πλάστη μας Θεού, δεν είν' εμάς δικά μας.
Πούρι να πέψη η χάρη του, σαν πα στο πρόσωπόν του
τούτη η θυσία που μελετώ, να πάψη τον θυμόν του.
Δεν θέλω πλιο να καρτερώ, δε θέλω ν' ανιμένω·
πα να ξυπνήσω το παιδί, να σηκωθή να πηαίνω.

ΣΑΡΡΑ

Εννιά μήνες σ' εβάσταξα, τέκνο μου κανακάρη,
'ς τούτο το κακορίζικο και σκοτεινό κουφάρι.
Τρεις χρόνους, γιε μου, σού 'διδα το γάλα τω βυζώ μου,
κι' εσύ 'σουνε τα μάτια μου κι' εσύ 'σουνε το φως μου.
Εθώρουν κι' εμεγάλωνες ωσά δεντρού κλωνάρι
κι' επλήθαινες στην αρετή, στη γνώση και στη χάρη·
και τώρα, πε μου, ποιά χαρά βούλεσαι να μου δώσης;
σαν αστραπή και σα βροντή θες να χαθής, να λιώσης.
Κι εγώ πώς είναι μπορετό δίχως σου πλιο να ζήσω;
ποιό θάρρος έχω, ποιά δροσιά, στα γέρα μου τα πίσω;
Πόση χαρά τ' αντρόγυνον επήραμεν αντάμι,
όντα μας είπεν ο Θεός το πως σε θέλω κάμει!
Καημένο σπίτι τ' Αβραάμ, πόσε χαρές εξώθης,
παιδάκι μ', όνταν έπεσες στη γη κι' εφανερώθης!
Πώς εγυρίσαν οι χαρές σε θλίψες 'ς μιαν ημέρα!
Πώς εσκορπίσαν τα καλά σα νέφη στον αέρα!

Το ξεκίνημα με τον Ισαάκ (479 - 552)

ΑΒΡΑΑΜ

Ω Ισαάκ, ω Ισαάκ, ξύπνησε, το παιδί μου,
ξύπνησε, γείρου να ντυθής, που νά 'χης την ευχή μου.

ΙΣΑΑΚ

Τίς είν' επά; τίς μου μιλεί; τίς με κουνεί; ας μ' αφήση·
νυστάζω και ζαλίζομαι, κι' ήρθε να με ξυπνήση.

ΑΒΡΑΑΜ

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

Του Βιτσεντζου Κορναρου

Ξύπνησε, κανακάρη μου, κι' εγώ 'μαι που σε κράζω·
δουλειά σε θέλω βιαστική, για κείνο σε σπουδάζω.

ΙΣΑΑΚ
Μη με ξυπνήσης κι' άσι με, κι' ύπνο γλυκύν κοιμούμαι·
νύκτα 'ν' πολλή, κι' ας θέσωμε, καλέ, ν' αναπαγούμε.
Μη με ξυπνάς, να με χαρής, να ζήσης, αφεντάκη,
μη με πειράζης, άφησ' με να κοιμηθώ δαμάκι.

ΑΒΡΑΑΜ
Θωρώ και πλια παρά ποτέ ο ύπνο το ζαλίζει·
κοντό γρικά το τέλος του, γιαυτός παραμανίζει;
Ξύπνησε, το παιδάκι μου, να πάμ' εις περιβόλι
να πα να ξεφαντώσωμε σήμερο πού 'ναι σκόλη.

ΙΣΑΑΚ
'Οφου αφεντάκη μου γλυκύ, κι' ας με 'θελες αφήσει,
και με την ώρα του σκολειού εγώ 'θελα ξυπνήσει.

ΑΒΡΑΑΜ
Σάρρα, άμε κάμε προσευχή, δέηση στο Θεό μας,
και κάμε πέτρα την καρδιά στον απομισεμό μας·
κι' ανίμενέ μας νά 'ρθωμε, κι' αν τύχη και γυρίσω
ομάδι με τον Ισαάκ, να σε παρηγορήσω.

ΣΑΡΡΑ
Με τση καρδιάς τ' απόκτυπο θέλω σας ανιμένει,
μ' ό,τι εγδοχή στα σίδερα έχουν οι φλακιασμένοι,
οπ' ανιμένου τση φλακής τη πόρτα να κτυπήση,
να έμπη μέσα ο δήμιος να τους πισταγκωνίση,
να τώσε δώση θάνατον άγριον, ματωμένο·
με τέτοιους αντεροσπασμούς, σήμερον ανιμένω,
με τέτοιον ανακτυπημόν, όντα μου κατακρούσι,
θέλω ανιμένω το πρικύ μαντάτο να μου πούσι.

ΑΒΡΑΑΜ
'Ελα να πάμε, τέκνο μου, μη στέκωμε, να ζήσης,
να ξεφαντώσης σήμερο και να καλοκαρδίσης.

ΙΣΑΑΚ
Ο λογισμός μου δε μπορεί κι' ο νους να το γρικήση,
για ποιά αφορμή η μάνα μου δεν ήρθε να με ντύση.
Εσύ ποτέ δε μ' έντυσες, βαριέσαι τα κοπέλια
αμ' έντυνέ με η μάνα μου με χάχαρα και γέλια.
Και τώρα ποια 'ν η αφορμή κι' η μάνα μου μ' αφήκε,
κι είδα την με βαριά καρδιά στην κάμερα κι' εμπήκε;

ΑΒΡΑΑΜ
Μας ορδινιάζει το φαητό που θε να μας εδώση
να πάρωμε στη στράτα μας, ψωμί, κρασί και βρώση

ΙΣΑΑΚ
Και πε μου το, πατέρα μου, πού μελετάς να πάμε;
στο σπίτι δε γυρίζομε απονωρίς να φάμε;

ΑΒΡΑΑΜ
Θυσία θε να κάμωμε, κι' έναι μακρά δαμάκι,
εις ένα τόπον όμορφο, εισέ ψηλό βουνάκι·
για κείνο ειν' η μάνα σου σαν κακοκαρδισμένη
γιατ' είπα της ξωμένουμε και μη μας ανιμένη.

ΙΣΑΑΚ
Πήγαινε ομπρός, πατέρα μου, κι' εγώ ακλουθώ σου οπίσω,
μα θε να δω τη μάνα μου, πρι παρά να κινήσω.

ΣΑΡΡΑ
Παιδί μου, κανακάρη μου, θάρρος κι' απαντοχή μου,
παρηγοριά και ζήση μου, άγωμε στην ευκή μου.

ΙΣΑΑΚ

Μάνα, τα τόσα σου φιλιά σ' έγνοια πολλή με βάνου,
τα μάτια σου που τρέχουσι και δυο ποτάμια κάνου.
Ποιά πίκρα σ' εύρε αδυνατή και κλαις και δεν αρνεύγεις
κι' από τα νύχια ως την κορφή όλο με πασπατεύγεις;

ΣΑΡΡΑ
Δεν έχω, γιε μου, τίβοτις, μη γνοιάζεσαι, να ζήσης,
καλόκαρδος εις το βουνί άμε να προσκυνήσης.

ΙΣΑΑΚ
Μάνα μου, στην ξεφάντωτη πα να σου φέρω μήλα
και κλωναράκια τω δεντρώ με μυρισμένα φύλλα·
α λάχη και άλλο τίποτας όμορφο, σου το φέρνω,
κι' α με γυρέψη ο δάσκαλος, πε του ταχιά γιαγέρνω.

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

του Βιτσεντζου Κορναρου

ΣΑΡΡΑ
Τούτα τ' απίδια μού 'χασιν απού τα ψες δοσμένα
και ξαργιτού τα φύλαξα, παιδάκι μου, για σένα·
και βάλε τα στο στήθος σου, και φά τα, όντε διψάσης·
ωσάν το μέλι είναι γλυκιά, πιάσ' τα να δικιμάσης.

ΙΣΑΑΚ
Μάνα μου, ίντά' ν' και λουκτουκιάς και κλαις και δεν αρνεύγεις;
ίντα κακό μου μελετάς κι' ίντα μου προφητεύεις;
Παράξενο μου φαίνεται σ' έγνοια μεγάλη μπαίνω·
κοντό ανεβαίνω το βουνί, μα κάτω δε γιαγέρνω;

ΑΒΡΑΑΜ
Ας πηαίνωμε, παιδάκι μου, και μη παραθεσμούμε·
και τα καλά και τα 'μορφα σήμερα πα να βρούμε.
Η μάνα σου ν' λυπητερή, για κείνο δε σιμώνει·
θωρεί μας πως μισεύγομε, για τούτο αναδακρυώνει.
'Αντα, Ταμάρ, σφαλίσετε κι' αμέτε'ς τση κεράς σας,
τώρα έχει χρειά παρά ποτέ από τη σιντροφιά σας·
μην απομένη μοναχή, μ' ας είστε μετ' εκείνη,
γιατί έχει κάποιο λογισμόν οπού πολλά την κρίνει.

Πατέρα μου, το σπέρμα σου πόνεσε και λυπησου...
(793 - 866)

ΙΣΑΑΚ
Πατέρα, όνομα άπονο στο κόσμο θε να πέψης,
α δε σκολάσης την οργή κι' α δεν την μεταστρέψης.
Δεν το λυπάσαι το παιδί, τ' ακριβαναθρεμμένο;
δεν το θωρείς πως είν' κλιτό, πολλά χαμηλωμένο;
Τούτ' ήτον η ξεφάντωση, τούτο το περιβόλι,
οπού μ' εκάλειες να χαρώ την περασμένη σκόλη;
Τούτα τα μάτια, οπού θωρείς και τρέχου σαν ποτάμι,
τούτο το δροσερό κορμί, που τρέμει σαν καλάμι,
δεν έχουν τόση δύναμη σήμερα να σε ποίσου,
να με γνωρίσεις για παιδί, ν' αλλάξη η όρεξή σου;
Πού 'ν' τα σφιχταγκαλιάσματα, κύρη μου; εδιαβήκα;
οι σπλαχνικές αναθροφές εξελησμονιστήκα;
Τα κανακοφιλήματα που μέλλει να τ' αφήσω,
που 'βλέπετε να κοιμηθώ και πάλι να ξυπνήσω;
Για να με δώσης τση φωτιάς, μ' ανάθρεψες, γονή μου,
και για να κόψης σα ριφιού κι' αρνιού την κεφαλή μου;

ΑΒΡΑΑΜ
Υγιέ μου, ο Παντοκράτορας ορίζει κι' έτσι θέλει
στον τόπο τούτο να καγού τα τρυφερά σου μέλη.
Συμπάθησέ μου, καλογιέ, του πρικαμένου κύρη·
δεν είν' δικό μου θέλημα, μα 'ναι του νοικοκύρη.

ΙΣΑΑΚ
Πατέρα μου, το σπέρμα σου πόνεσε και λυπήσου·
έβγαλε τέτοιο λογισμό απού την όρεξή σου.
Α σού 'φταιξα καμιά φορά, απόφαση άλλη κάμε·
μη θέλης να μουγκαλιστώ και να ταράξω χάμαι.

ΑΒΡΑΑΜ
Τέκνο μ', ετούτη τη δουλειά Αφέντης την ορίζει
τον πόνο μου, την πίκρα μου εκείνος τη γνωρίζει.
Μα σ' ό,τι ορίση η χάρη του ας τόνε φχαριστούμε
και μην τόνε βαραίνωμε στα λόγια, τα μιλούμε.

ΙΣΑΑΚ
Κατέχει το κι' η μάνα μου, είναι με θέλημά τζη;
Πώς ήταν και δε μ' έχωσε στη φύλλα τση καρδιά τζη;

ΑΒΡΑΑΜ
Κατέχει το κ' η μάνα σου κι' είμαστε συβασμένοι·
τούτος είν' ορισμός Θεού και καθαείς πομένει.

ΙΣΑΑΚ
'Οφου πως την εγνώρισα την πρικαμένη μάνα,
όντας μ' αποχαιρέτησε τα στήθη τση πώς κάνα!
Ωσάν ταράσσει το πουλί εις του σφακτή το χέρι,
όντε του γγίξη στο λαιμό το κοφτερό μαχαίρι,
έτσι η καημένη τση καρδιά ήκανε όντας μου μίλειε,
κι' όντας μ' αποχαιρέτισε, κι' όντας μ' εγλυκοφίλειε·
κ' όντας μ' επερηλάμπανε κλίνοντας εις το στρώμα,
πρικιά φαρμάκια εστάζασιν απ' το δικόν τση στόμα·
και φανερά τ' αγρίκησα πως φυσικά 'χε βάρος,
κι' εγώ θε να γενώ τ' αρνί, κι' εσύ, αφέντη χάρος.
Δέσε με, κύρη μου, σφικτά και στάσου να σου δείξω
όντας ταράσσω στο σφαγί, μη λάχη να σ' αγγίξω,
και πέσω 'ς τέτοιο πταίσιμο στον αποχωρισμό μου,
και βρω το βάρος στην ψυχή στο 'σφαλα στανικώ μου.
Μ' αυτή τη χέρα που 'δεσες του Ισαάκ τα μέλη,
το τέκνο σου την ευλογιά σήμερο τήνε θέλει·
και βλόησέ μ' από καρδιάς και δώς' μου την ευχή σου

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

Του Βιτσεντζου Κορναρου

κι' ας κλάψουσι τα μάτια σου κι' ας με πονέσ' η ψη σου.

ΑΒΡΑΑΜ
Η ευκή τσ ευκής μου, τέκνο μου, εις τα στρατέματά σου,
στο σφάμα σου, στο κάημα σου, στ' απομισέματά σου.
Τον ορισμό τ' Αφέντη μας τελειώνουμε κι' οι δυό μας,
κι' εκείνος να' ν' βοήθεια μας στον αποχωρισμό μας.
Και σπούδαξε, στη χάρην του κάμε την προσευκή σου
και σύγκλινε την κεφαλή μ' όλη την όρεξή σου.
Μη λυπηθής τη νιότη σου και τη ζωή, την χάνεις·
χαρά σ' εσέ, παιδάκι μου, απείτις αποθάνης·
χαρά σ' εσέ, χαρά σ' εσέ, απείτις ξεψυχήσης·
μεγάλα πλούτη και χαρές πας να κλερονομήσης.
Σαν σώσης εις τους ορανούς, ν' ανοίξουσι την θύρα,
να πας μ' όλη την μαρτυριά ομπρός εις του Σωτήρα·
το αίμα σου ν' ανασταθή ομπρός στο πρόσωπόν του,
να προσκυνάς καθημερνό τον τόπο των ποδιών του,
εκεί όπου οι άγγελοι χαίρονται και αγαλλιούσι,
τιμούσι και δοξάζουσι και στέκοντας πετούσι.
Να μπόρουν να ξεψύχουνα όνταν έβγαιν' η ψη σου,
και να 'ρθα ν' ανεπάηκα εις την ανάπαψήν σου.
Ας ήτον ορισμός Θεού να με 'θελε κι' εμένα,
εδά να μπήκα στη φωτιά και να 'ρθα μετά σένα·
μα μοναχό σ' εξήτηξεν η χάρη του η μεγάλη
κι' όρισε να θυσιαστής και να γενής αθάλη.
Κάμε, παιδί μου, μην αργής, κάμε την προσευχή σου,
την κεφαλήν σου κλίνε την εις την ανάπαψή σου.

Ω Αβραάμ, τη μάχαιρα γιάγειρε στο φηκάρι!
(941 - 990)

ΑΓΓΕΛΟΣ
Ω Αβραάμ, τη μάχαιρα γιάγειρε στο φηκάρι·
τς αγγέλους επερίσσεψεν η εδική σου χάρη.
Χαρά σ' εσένα, Αβραάμ, κι' εις τ' άσφαλτό σου ζάλο
με την εμπιστοσύνη σου, που δεν ευρέθ' εις άλλο.
Αβραάμ, μεγάλ' η πίστη σου, μεγάλ' η όρεξή σου,
σήμερο εστεφανώθηκες εσύ και το παιδί σου.
Μεγάλη νίκη έκαμες στον πόλεμο οπού μπήκες,
να σε πλανέσουν τα φθαρτά του κόσμου δεν αφήκες.
Λύσε μου τα δεματικά, λύτρωσε το κοπέλι,
και τη θυσία που μελετάς Αφέντης μπλιο δε θέλει.
Δούλε πιστέ, δούλε καλέ, άντρα χαριτωμένε,
εις την αγάπη του Θεού, πύργε ξετελειωμένε
εγνώρισεν ο Κύριος κι' είδε την όρεξή σου·
ευλογημένος να 'σαι εσύ, το τέκνο και η γυνή σου.
'Οσα 'ναι τ' άστρα τ' ουρανού, φύλλα τω δέντρω αντάμι,
τόση σπορά το τέκνο σου παιδόγγονα να κάμει.
Εθώρειεν την ο Ποιητής την πίστη του την τόση,
μα 'θελε και των αλλωνών να τήνε φανερώση.
Γιατί χωστό ή απόκρυφο τον Κύριο δεν κομπώνει·
κατέχει καθανός καρδιά κι' εις πάσα τόπο σώνει.
Και τούτο οπού σ' όρισε την περασμένη σκόλη,
ήτον για να μαρτυρηθής, να σε γνωρίσουν όλοι,
να παίρνουν ξόμπλι από σε, τον Πλάστη να δοξάζου,
να βάνουν πόθον κι' όρεξη στες πράξες να σου μοιάζου.

ΑΒΡΑΑΜ
Ω βασιλεύ των ουρανών, οπού τα πάντα ορίζεις,
και των ανθρώπων τσι καρδιές και όρεξες γνωρίζεις,
μεγάλο σπλάχνο σήμερο ήδειξες εις εμένα,
ό,τ' ήσφαλα της χάρης σου, ας είν' συμπαθισμένα.
Αν είν' κι' επαραδείλιασα στο σφάμα του παιδιού μου,
της σάρκας είν' το πταίσιμον, όχι του λογισμού μου.
Κι' αν ελυπήθη κι' ήκλαψεν η μάνα η καημένη,
σαν άνθρωπος επόνεσε, κι' ας είν' συμπαθισμένη.
Και το σκοινί οπού 'δεσα, γλήγορα να το λύσω,
και το παιδί που σκότωνα, να το γλυκοφιλήσω.
Τέκνο μ' εδά που σ' έλυσα άμε να φκαριστήσης
σ' εκείνον που σ' ευχήθηκε ν' ανθής και να καρπίσης.
Φίλειε τη γη γονατιστός, τον Πλάστη παρακάλει,
π' όρισε κι' εμετάθεσε τέτοια θυσία μεγάλη.
Κι' εγώ θωρώ μες στα κλαδιά και στέκει ένα κριάρι·
αντίς εσέ μας το 'πεψεν η εδική του χάρη·

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ

Του Βιτσεντζου Κορναρου

ο πλάστης μας το χάρισε σε τούτη μας τη χρεία,
μην κατεβούμε οκ το βουνί με δίχως τη θυσία.
Κι' εδά κινώ χαιράμενος και πάγω να το πιάσω,
'ς τόπον εσένα γλήγορα να του το θυσιάσω.

ΙΣΑΑΚ
Ευλογημένε Σαβαώθ, δοξάζω τ' όνομά σου,
φύλλο δεν πέφτει οκ το δεντρό χωρίς το θέλημά σου.
Εκείνο που δεν ημπορεί η γιεδική μου γνώση
κι' η γλώσσα μου 'ς τόση χαρά να σου ξεφανερώση,
εις την καρδιά μου ξάνοιξε, κι' εκεί θα δης γραμμένα
ό,τι έχω με το λογισμό τση χάρης του 'πωμένα.

Το χαρούμενο μαντάτο
(1045 - 1078)

ΑΝΤΑ
Ποιά στράτα, δρόμο να κρατώ, ποιόν κάμπο, ποιό λαγκάδι,
να πα να βρω τον Αβραάμ με το παιδί ομάδι;
Κοντό τους κάμπους να κρατώ γη στα λαγκά να στρέψω;
γη τάχα στα ψηλά βουνά να μπω να τους γυρέψω;
Πόδια μου, δυναμώσετε, γλήγορα πορπατείτε,
και γόνατα, στρατέψετε να πάτε να τους βρήτε.
Τση Σάρας στέκει να χαθή ψυχή και το κορμί τζη,
γιατί θυσία μελετού να κάμουν το παιδί τζη·
και αν περάση το ταχύ και δεν τους δη να ρθούσι,
αποθαμένη και νεκρά έρχονται να τη βρούσι.
Ποιός είν' αυτός οπού γλακά, γελά και χαχαρίζει,
και δείχνει με τη χέραν του, κάνει πως με γνωρίζει;
Ολόμοιος είναι του Σιμπάν και μοναχός γιαγέρνει·
γη αφόρμισε γη και καλά μαντάμα μας ε φέρνει.

ΣΙΜΠΑΝ
'Αντα, ποιά τύχη σ' έφερε 'ς τούτο το μονοπάτι
και είναι πίκρα και χολή η όψη σου γεμάτη;
Η Σάρρα τάχ' απόθανε κι ήρθες να πης μαντάτο;
εγώ βαστώ άλλο καλό κι' όλο χαρές γεμάτο·
αφέντης μας και το παιδί τον Θιόν επροσκυνήσα,
στον πόλεμο οπού εμπήκασι σήμερον ενικήσα
κι' επέψασιν εμέν' ομπρός να φέρω το μαντάτο,
πού 'ναι χαρές, παρηγοριές, καλές καρδιές γεμάτο.

ΑΝΤΑ
Ω Κύριε παντοδύναμε, αφέντη των πραμάτω,
δόξα στην ευπλαχνία σου με το γλυκύ μαντάτο,
που 'πεψες ανιπόλπιστα κι' αιφνίδια εις την Σάρρα,
πού την ηφάνισ' ο καημός και του παιδιού η τρομάρα·
απού 'ρχουμου στον Αβραάμ να πω να το κατέχη
πως είν' στην ύστερη αναπνιάν και γλυτωμό δεν έχει.
Σιμπάν, και καλοπέ μου το, μην είσαι σαν χαμένος,
ίντα' καμεν ο Αβραάμ κι' εβγήκε κερδεμένος;

ΣΙΜΠΑΝ
Δεν είν' καιρός να σου μιλώ εδώ στο μονοπάτι,
μ' ά θέλης να μ' αφουκραστής, ακλούθα και πορπάτει.
Αφήνω σε και δε μπορείς, απόμεινε στη στράτα·
δε θέλουσι παραθεσμιά ποτέ καλά μαντάτα.

Το τέλος
(1117 - 1134)

ΙΣΑΑΚ
Μάνα μ' επά' ν' το τέκνο σου, όλο χαρές γεμάτο,
ανάστησέν το ο Θεός απού τση γης τον πάτο.
Δε μου μιλείς; δε μου γελάς και δε με κανακίζεις;
δεν είμ' εγώ ο Ισαάκ; καλέ, δε με γνωρίζεις;
Τα περασμένα εβιάβησαν και τα γραμμένα ελιώσα,
επάψασι τα κλάηματα, τα βάσανα ετελειώσα.
Ας τη χαρούμε σήμερον ετούτη την ημέρα
κι' απού τον 'Αδη έρχομαι και ζωντανό μ' εφέρα.

ΣΑΡΡΑ
Πρι να σε περιλαμπαστώ, να σε γλυκοφιλήσω,
τ' Αφέντη, οπού σ' εγλίτωσε, θα πα να φκαριστήσω.

ΑΒΡΑΑΜ
Γυνή μου, δε σού το 'λεγα στον περασμένο θρήνο,
κι' εσύ με καταδίκαζες κι' εβάραινές με, κρίνω;
Απόχει θάρρος στο Θεό κι' οπλίζει στ' όνομά του,
ας βλέπεται να μην εβγή απού το θέλημάν του.
'Αφισ' τα περιπλέματα και τα φιλιά τα τόσα
κι' άμε να δώσης φκαριστιάν με της καρδιάς τη γλώσσα.
Ας πάμε να δεώμεσθεν τούτη τη νύκτα όλη
και το ταχύ να κάμωμεν τς ανάστασης τη σκόλη.

Ο ΓΙΟΖΕΦΗΣ

Του ΓΙΩΡΓΗ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥ

Ητανε τρία μικρά, Εβραιόπουλα. Το πιο μεγάλο πατούσε δεν πατούσε τα δέκα, το πιο μικρό, ένας μπόμπιρας, καμάρωνε πως είχε κλείσει τα εφτά.

Και τα τρία πάντα μαζί, κλωθογύριζαν ολημέρα ανάμεσα στα πόδια των μεγάλων. Η πρώτη τους έγνοια ήτανε να μη φαίνονται μικρά και φούσκωναν ολοένα με τον αέρα του άντρα. Ξυπόλυτα, κοντό βρακί, κουρεμένο κεφάλι κι ένα πρόσωπο βαρύ, αγέλαστο, πικρό, τυραγνισμένου ανθρώπου. Το γέλιο δε χωρούσε μέσα στην πολύβουη τούτη πολιτεία του χαμού. Μπερδεύονταν στις παρέες των μεγάλων, άκουγαν με προσοχή και σέβας να μιλούνε, μιλούσαν κι αυτά πότε- πότε, έτσι σοβαρά, αντρίκια, με τα χέρια στις τρέπες και το κορμί στυλωμένο στα νύχια των ποδιών. Ε, δω μέσα που βρεθήκαμε την ίδια τύχη έχουμε όλοι μας. Τί πάει να πει μικρός και τί μεγάλος...

'Εξω στο προαύλιο δεν ξεμύτιζαν όλη τη μέρα γιατί τα κυνηγούσαν οι Γερμανοί με το βούρδουλα. Εβραιόπουλα βλέπεις κι αυτοί δεν μπορούσανε να τα θωρούνε στα μάτια τους. Μόνο στη βραδινή βόλτα, λίγο προτού πέσει ο ήλιος και μας κλείσουν τους θαλάμους, όταν όλο το ανθρώπολόι του χαμού περπατούσε τη στερνή μισή ώρα του, τρύπωναν στρους μεγάλους και παίρνανε τον αγέρα τους.

Αγγαρεία δεν πήγαιναν ποτές. Παιδιά βλέπεις μωρά, κι οι Γερμανοί δεν ήθελαν, λέει, να τα βασανίζουν. 'Επειτα, τί δουλειά να σου 'κανε ένα μαξούμι οχτώ και δέκα χρονώ. Το στρατόπεδο ήθελε γερά, αντρίκια χέρια. 'Απραγα μικρά, θα μπόδιζαν τους μεγάλους. Κι ολημέρα στριφογυρνούσαν μέσα στους θαλάμους σβέλτα, ολοπρόθυμα να υπηρετήσουν τους κουρασμένους και τους γέρους.

Ο πιο μεγάλος, ο Γιοζέφης, είχε μισό χρόνο πριν από μένα στο στρατόπεδο. 'Ηταν δω, παρών, όταν πήρανε τους διακόσιους για εκτέλεση την πρωτομαγιά κι ύστερα, σε δυο μέρες, τους άλλους εκατό κι από τότε ως τα σήμερα τα μάτια του γνωρίσανε και χάσανε τόσο και τόσον κόσμο. Δεν κουράζεται ποτέ να ιστοράει στους νιόφερτους, έτσι όπως το κάναν οι μεγάλοι, τα όσα είχε ιδωμένα και τα όσα είχε ακουσμένα. Α, ήτανε τούτη η ευτυχισμένη ώρα του...

Είμαστε φίλοι. Κοντά μου ερχότανε συχνά να με βοηθήσει να σηκωθώ, να με βοηθήσει να πέσω. Τον απασχολούσε το σπασμένο πόδι μου... Τον εφίλεψα μια φορά ένα ελάχιστο κομμάτι σοκολάτας... Και το θυμότανε πάντα. Δεν μπόρεσα ποτέ να το δευτερώσω, μ' αυτός δεν μπόρεσε ποτέ να το ξεχάσει... 'Οταν κατάφερνε να οικονομήσει από τους άλλους μεγάλους μισό ή τρίτο τσιγάρου και να μου το φέρει, ήταν ευτυχισμένος.

- Δεν θέλω, τούλεγα, να ζητιανεύεις τσιγάρα για μένα...

- Δεν είναι τίποτα, το ίδιο κάνω για όλους. Παίρνω από κείνους που βλέπω πως έχουν σήμερα και δίνω σε κείνους που δεν έχουν. Και συ δεν έχεις ποτέ, Γιώργη. 'Επειτα, εσύ μούδωσες και σοκολάτα...

Και χαμογελούσε κλείνοντας πονηρά το ματάκι του.

Τα μεσημέρια, στο προσκλητήριο για το φαί κάτω από τον καφτό ήλιο του καλοκαιριού, τρύπωναν φοβισμένα στις γραμμές των μεγάλων. Οι Γερμανοί φρουροί ήταν μπροστά. Τα κρύβαμε με το μπόι μας. Μα όταν οι τετράδες ξεκινούσαν, έτσι όπως στο στρατό, με κανονική σύνταξη και βήμα για τα μαγειρεία, τα μι-

Ο ΓΙΟΖΕΦΗΣ

Του Γιωργη Λαμπρινου

κρά μπερδευόνταν φοβερά στα πόδια των μεγάλων κι απόμεναν τελευταία. Τραγουδούσαμε όλοι και φωναχτά, στη γλώσσα μας. Αυτός ήταν ο κανονισμός του στρατοπέδου. Στο πλάι οι φρουροί με το βούρδουλα στο χέρι παρακολουθούσαν το βήμα και το τραγούδι. Δεν καταλάβαιναν τί λέγαμε, μα έπρεπε να βαδίζουμε κανονικά και να τραγουδάμε.

'Ανθρωποι είμαστε. Και λοιπόν, κάποια γραμμή χαλούσε, κάποια φωνή κοβόταν.

"Βαρούμ νιξ τραγούντι;".

Ξεφώνιζαν άγρια κι ο βούρδουλας έσκιζε τον αγέρα. Και καθώς οι τετράδες προχωρούσαν γοργά, σαν ολάφιασμένες, άφηναν στερνά τα τρία μικρά. 'Ετρεχαν αυτά να προλάβουν τους μεγάλους τραγουδώντας τσιριχτά, απεγνωσμένα, μα τα προλάβαιναν κι ο βούρδουλας αυλάκωνε τα γυμνά ποδαράκια τους.

'Οχι πάντα. Δυο, τρεις, πέντε έγινε αυτό. Και κάθε φορά ο Γιοζέφης, καθώς έφερνε το φαί του, πλάι στο δικό μου να φάμε αντάμα, ξεστόμιζε τον πόνο του".

"Δεν είναι για μένα, για τα μικρά με νοιάζει. Εγώ μπορώ να τρέξω, να χωθώ μέσα στους μεγάλους. Μα πώς ν' αφήσω τα μικρά;".

Δεν έκλαψε ποτέ. Σιχαινόταν τα κλάματα. 'Ηθελε να κρατάει πάντα τον αέρα του άντρα. Και κουβέντιαζε μαζί σου σαν ίσος με ίσο. Δεν ήθελε να μου περάσει από το μυαλό η ιδέα πως φοβόταν τους Γερμανούς.

"Εμένα που βλέπεις, έλεγε, μούχε χαϊδέψει ο Ναπολέων το κεφάλι...".

Τον αγαπούσε λέει, πολύ. Τον είχε γλυτώσει πολλές φορές από τους Γερμανούς. Και μια φορά κάθησε κι έφαγε κείνος το ξύλο για να μην το φάει ο Γιοζέφης. Δεν ξέρει γιατί, μα οι Γερμανοί στο στρατόπεδο κυνηγούσανε πολύ τα Εβραιόπουλα. Και μου ιστορούσε με κατάνυξη για το "Ναπολέο". 'Ετσι ήταν, τούτα έκανε, κείνα έλεγε. Και οι σύντροφοί του μαζί. Μετά, μου σιγοψιθύριζε το τραγούδι που ύστερ' από το χαμό του βγάλανε γι' αυτόν οι φυλακισμένοι Χαϊδαριώτες.

'Οσο θυμότανε το "Ναπολέο" ο Γιοζέφης, έπαιρνε κουράγιο. Δεν τον ένοιαζε πια το ξύλο, οι Γερμανοί, το στρατόπεδο. Αχ, να του μοιάσει, να τόσο δα, στο νυχάκι του. Κι από τώρα πατούσε όπως εκείνος αντρειωμένα το χώμα. Αφού τον αγαπούσε κι αφού τον είχε χαϊδέψει κάποτε στο κεφάλι.

'Εν' απόγευμα, μου μίλησε για τη μάνα του. 'Ηταν εκεί, απέναντι στο μεγάλο κτίριο που κρατούσαν τις γυναίκες. 'Εξι μήνες είναι τώρα. Θυμάται τη λαχτάρα της νυχτιάς που τους πιάσανε κι ανατριχιάζει. Δεν χτυπήσανε την πόρτα. Την κλωτσήσανε, τη σπάσανε και μπήκανε μέσα. Γερμανοί και ρωμιοί μαζί, ανακατεμένοι.

"'Ητανε, και δικοί μας, Γιώργη, και δικοί μας μαζί τους".

Με τη ματιά, ήρεμα, συνεννοηθήκαμε.

"Αυτοί;".

"Ναι, αυτούς λέω...".

'Ηθελε να πηδήξει, λέει από το παράθυρο, μα πώς ν' αφήσει τη μάνα μονάχη. Ζητούσαν τον πατέρα και ούρλιαζαν όλοι μαζί και χτυπούσαν και σπούσαν έπιπλα, πόρτες, κρεβάτια, ό,τι λάχαινε... Με χίλια βάσανα τους εξήγησε η μάνα πως ο πατέρας, ο Λεβή Μορδώχ, έχει πεθάνει από δέκα χρόνια. 'Αλλος δεν υπάρχει. Μόνο η γυναίκα του η Ρεγγίνα Μορδώχ, εδώ παρούσα κι ο γιός, ο Γιοζέφης. Την άφησε, με το παιδί στην κοιλιά. Ζούνε μονάχοι, δουλεύοντας και δεν ξέρουνε τίποτα, μα τίποτα. Αυτοί δεν πίστευαν, δεν καταλάβαιναν και χτυπούσαν. 'Ηθελαν σώνει και καλά, το μεγάλο Μορδώχ. Τέλος τους έσυραν μαζί τους. Κι η μάνα που νόμιζε πως μόνο γι' αυτό τους παίρναν τσίριζε απελπισμένα ως έξω στο δρόμο, μέσα στη θεοσκότεινη νύχτα.

"... 'Αλλος Μορδώχ, δεν υπάρχει, πέθανε, άλλος δεν υπάρχει...".

Από τότε τους έφεραν εδώ στο Χαϊδάρι και τους χώρισαν. Το παιδί στους άντρες, τη μάνα στις γυναίκες. Είναι μαζί, στον ίδιο τόπο μα δε βλέπονται ποτέ από κοντά. Απαγορεύεται. Κι είναι τούτος ο μεγάλος καημός του Γιοζέφη.

"Την αγαπάς πολύ τη μάνα σου, Γιοζέφη, ε;...".

Το παιδί δεν απάντησε.

"Α". είπε μονάχα κι έκανε μια πλατιά χειρονομία σα ν' αγκάλιαζε όλο τον κόσμο...

Μα τα χτίρια δεν ήτανε μακριά. Να, φάτσα

Ο ΓΙΟΖΕΦΗΣ

Του Γιωργη Λαμπρινου

ήμαστε, ως εκατό μέτρα απόσταση. Μας χώριζε όμως ένα πυκνό συρματόπλεγμα και το τσιμεντένιο οχυρό με το φρουρό απάνω του ολημέρα κι ολημύχτα και τις μπούκες των πολυβόλων καταπάνω μας. Ο θάνατος παραμόνευε για όποιον πλησίαζε το συρματόπλεγμα.

'Ομως ο Γιοζέφης, έβρισκε πάντα τον τρόπο, στις τελευταίες βραδινές βόλτες της μισής ώρας προτού μας κλείσουν στους θαλάμους, να ξεκόβει από τους άλλους και να στρώνεται σταυροπόδι κατάχαμα στο πιο προχωρημένο σημείο που άφησε η διαταγή. Από κει μπορούσε να βλέπει καλύτερα. Αντίκρυ, ξεχώριζε πάντα ακριβώς την ίδια ώρα η ψηλόλιγνη κορμοστασιά της γυναίκας που στεκόνταν ασάλευτη. 'Ηταν η μάνα του. Η μιλιά δεν έφτανε, τα πρόσωπα δεν ξεκαθάριζαν καλά, μα ο ένας γνώριζε τον άλλο. 'Ηταν αυτοί.

Στεκόντουσαν εκεί να βλέπονται έτσι αδιόρατα, χωρίς μιλιά, ασάλευτοι κι οι δυό τους ως τη στερνή στιγμή που σταματούσε τη βόλτα του κι ο τελευταίος επίμονος φυλακισμένος για να κλειστεί στους θαλάμους. Τότε σιγαλά κι οι δύο μαρμαρωμένες σκιές παίρναν ζωή και με μια κίνηση αργή, η καθεμιά προς τα πίσω της χανόντουσαν μέσα στα σκοτεινά κτίρια.

Κάθε βράδυ γινόταν αυτό. Κάθε βράδυ, μήνες τώρα...

'Ηρθε μια μέρα οι Διοικητής στους θαλάμους, έτσι ξαφνικά. Ποτέ δεν πατούσε το πόδι του εδώ σε μας κι απορήσαμε. 'Επρεπε κάτι να σημαίνει η επίσκεψή του. 'Η μεγάλη εκτέλεση ή μεγάλο ταξίδι στη Γερμανία, στα κάτεργα. 'Η κάτι τέτοιο, έτσι λέγαμε. Δεν ήταν όμως τίποτ' απ' αυτά.

Τον ακολουθούσε η συνοδεία του, μια αρμαθιά φρουροί με τα αυτόματα και το βούρδουλα. Αυτός ξεχώριζε απ' όλους. 'Ηταν ένας ψηλός άντρας, γεροδεμένος, στιφός κι αμίλητος. 'Εριξε μια ματιά στους τοίχους, στα ρούχα μας, στο πάτωμα. Κι ολομεμιάς η όψη του έγινε έξαλλη. 'Αρχισε να γαβγίζει μανιακά στο διερμηνέα που στεκότανε κλαρίνο μπροστά του. Δε βρήκε, λέει, καθαρό το θάλαμο. Γύρω του οι φρουροί αναγάλλιαζαν. Κάθε αγριάδα του Διοικητή σήμαινε παιδεμός στους κρατούμενους. 'Ηταν η διασκέδασή τους στην πλήξη του στρατοπέδου.

Με το μαστίγιο κατάφερε μια στο πρόσωπο του πρώτου κρατούμενου που στεκόταν μπροστά του... 'Ητανε, λέει, βρώμικος. 'Υστερα προχώρησε σε δεύτερο, τρίτο, τέταρτο, κατεβάζοντας το μαστίγιο όπου λάχαινε. Εμείς στεκόμαστε ακίνητοι, ψυχροί, ασάλευτοι. Ούτε κραυγή. Τίποτα. Ο καθείς είχε τον τρόπο του να μιλάει. Και ξαφνικά, καθώς αλώνιζε ξέφρενος μέσα στους μεγάλους, το μάτι του πήρε τα τρία μικρά που απόμειναν άλαλα πίσω μας... Τα ήξερε όπως ήξερε τον καθένα στο στρατόπεδο. Πήδηξε σαν τίγρις κοντά τους και σήκωσε το μαστίγιο. Η ανάσα μας κόπηκε. Θα τα χτυπήσει τα μικρά;

Και τότε, έγινε τούτο που σας ιστοράω εδώ. Ο Γιοζέφης, βγήκε μπροστά, τέντωσε τα χέρια και σκέπασε με το κορμί του τα δυο μικρά. Κι απόμειναν και τα τρία έτσι, προσμένοντας. Το σηκωμένο μαστίγιο στάθηκε, σα μετέωρο. 'Ενα, δύο, τρία, περνούσανε τα δευτερόλεπτα. Πέντε, δέκα, είκοσι οι χτύποι της καρδιάς μας. Τα ολοξάφνιαστα μάτια του Διοικητή ξαναβρήκαν την ηρεμία τους και το μαστίγιο κατέβηκε μια, δυο, είκοσι, αμέτρητες φορές απάνω στα κορμιά των παιδιών. Εκεί χάμω, στο τσιμέντο, κυλιόντουσαν και τα τρία μαζί και ούρλιαζαν και βογγούσαν σπαραχτικά. Α, πόσα κορμιά ένιωσα εκείνη τη στιγμή έτοιμα να τιναχτούν και να ορμήσουν εμπρός. 'Ομως τίποτα. Οι τέσσεροι τοίχοι, οι φρουροί, τα πολυβόλα. Τίποτα. Ε, είπα, κάποια άλλη ώρα το τίποτα θα γίνει το παν...

'Οταν έφυγαν μαζέψαμε τα τρία μικρά να τα γιατρέψουμε. Βογγούσαν ασταμάτητα και ύστερα μέρες ολάκερες. 'Ομως ο Γιοζέφης δεν έκλαψε. Πονούσε ωστόσο φοβερά. Τα χέρια του ήταν τσακισμένα, τα δάχτυλά του σπασμένα. 'Αφησε τον εαυτό του και περιποιόταν τα μικρά. 'Ολο τους έλεγε σιγανά στ' αυτί, ποιός ξέρει τί. Και περίεργο, εκείνα γαλήνευαν για λίγο ώσπου να ξαναρχίσουν το κλάμα.

"Είσαι πιο μεγάλος απ' ό,τι φαίνεται Γιοζέφη, καλέ μου Γιοζέφη, του είπα χαϊδεύοντάς

Ο ΓΙΟΖΕΦΗΣ

Του Γιωργη Λαμπρινου

του το κεφάλι. Πολύ πιο μεγάλος...".

Δεν κατάλαβε.

"'Οχι, έκλεισα τα δέκα και περπατώ στα έντεκα. 'Εχω μπόι μα δε φαίνομαι παραπάνω από δώδεκα".

"'Αντεξες καλά στο Γερμανό...".

Σοβαρεύτηκε. Κι ύστερα γέλασε.

"Τί σου 'χω πει τόσες φορές. Εμένα μούχει χαϊδέψει ο Ναπολέων το κεφάλι...".

Του το χάιδεψα ξανά και γω. Κι αυτός σοβαρεύτηκε και πάλι.

"Ξέρεις, καλέ μου Γιώργη, τί με στεναχωρεί; Να, τώρα που μου τσάκισε ο Γερμανός το χέρι... δε θα μπορώ... δε θα μπορώ, Γιώργη, να το σφίξω...".

Δεν καταλάβαινα.

"Δεν θα μπορώ να το σφίξω... να, πώς να σου πώ... δε θα το σφίγγω γροθιά".

Τό'πε και γέλασε κι έχωσε το κεφάλι του θαρρετά μες στον κόρφο μου.

Α, πόσο είχαμε γίνει φίλοι με το Γιοζέφη...

Η ιστορία της φιλίας μας με το Γιοζέφη τέλειωσε έτσι:

Μια μέρα, μέσα στον καφτερό Αύγουστο του 1944, πλάκωσε το μεγάλο λεφούσι των Εβραίων. Τους φέρναν απ' τη Ρόδο, άντρες, νιους, γυναίκες, γριές, παιδιά, μωρά, όλους μαζί. Ξεριζώνανε όλη την εβραϊκή παροικία από κει και την κουβαλούσανε στη Γερμανία. Το Χαϊδάρι ήταν ο πρώτος και τελευταίος σταθμός στην Ελλάδα. Από τα παράθυρα μετρούσαμε τα καμιόνια, πέντε, δέκα, είκοσι, αμέτρητη σειρά που μπαίναν στην κεντρική αυλή κι άδειαζαν το ανθρώπινο φορτίο τους.

Εκεί τους στοιβάξανε όλους κάπου δυο χιλιάδες ψυχές, κατάχαμα στη γης, μέσα στο ντάλα μεσημέρι, κάτω από την αβάσταχτη καΐλα του ήλιου. Ανάμεσά τους, γύρω τους, απάνω τους, έστεκαν οι Γερμανοί φρουροί με το όπλο και το βούρδουλα και χτυπούσαν, χτυπούσαν ολοένα χωρίς λόγο, χωρίς ένα τίποτα. Κάποιος δεν καθόταν καλά, κάποιος μίλησε στον πλαϊνό του. 'Ετσι ένα τίποτα. Ποιός ξέρει πόσες μέρες είχανε να πιούνε νερό. 'Ολα βαστιούνται, μα το νερό!.. Κάποια γυναίκα ζήτησε να πιεί, δε βαστούσε άλλο, μια δεύτερη, ένας τρίτος και ξαφνικά σηκώθηκε μυριόστομη η βουή, σα μουγγρητό πελάου.

- Νερόοο! Νερόοοο!!!.

'Ετσι έγινε το κακό! Οι φρουροί πέσανε λυσσασμένοι ανάμεσά τους και χτυπούσαν. Ο Διοικητής ο ίδιος άκουσε το βουητό και όρμησε με το πιστόλι στο χέρι. Μπερδεύτηκαν όλοι μαζί τότε. Κραυγές για βοήθεια, φωνές για νερό, βρισιές γερμανικές, χτυπιές του βούρδουλα και πιστολιές, πιστολιές...

Κάποια στιγμή ησύχασαν όλα, έτσι απότομα. Οι νεκροί ρίχτηκαν σε κάποιο λάκκο, έξω, οι πληγωμένοι έμειναν αντάμα με τους ζωντανούς.

Τα βλέπαμε όλα από τα παράθυρα. Ο Γιοζέφης στεκόταν δίπλα μου. Τ' άλλα δυο μικρά κοντά. Κανείς δεν μπορούσε να ησυχάσει. Το φαί δεν το φάγαμε. Κάποιος ήθελε να φωνάξει σ' όλο τον κόσμο σ' όλη την οικουμένη γης.

"Ε! Ανθρώποι είμαστε εδώ! Ανθρώποι όλοι είμαστε δω. Μας κάθισε ο βραχνάς... Βοήθεια! Βοήθεια! Βοήθεια!...".

Θά 'βαζε τις παλάμες ολοτρόγυρα στο στόμα και θα χούγιαζε στα βουνά, στους κάμπους, στους ανέμους ως εκεί που ζούνε άνθρωποι σαν εμάς, σαν ετούτους κάτω τους βασανισμένους, σαν όλους τους ανθρώπους. Μα δεν τόπε. Κι είχε μια λαχτάρα να το πει...

Ο Γιοζέφης τάβλεπε όλα αμίλητος, γαντζωμένος στο μπράτσο μου. 'Υστερα άλλαζε θέση και πήγαινε σ' άλλο παράθυρο και σ' άλλο και σ' άλλο. Να βλέπει, λέει καλά. Κι όμως απ' όλα έβλεπε καλά. Κάποια στιγμή τον έχασα. Κι όταν ξαναφάνηκε, τα μάτια λάμπανε. Μου τόπε κρυφά.

"Ξέρεις, έδωσα νερό. Από το παράθυρο στο υπόγειο πέρασα έναν κουβά και τον άφησα. 'Οταν προσπέρασε ο σκοπός, τους το πασάρισα. Δεν έκαμα καλά;".

"Ναι, μα πρόσεχε. Αν σε δει ο φρουρός θα σ' αφήσει στον τόπο. Ξέρεις δεν έχει άλλη τιμωρία. Καλύτερα, άσε τους μεγάλους να τα βγάλουν πέρα".

Στενοχωρέθηκε μα δεν τό 'δειξε. Μούπε μονάχα πως σαν να μετάνιωσε που τους έδωσε νερό, γιατί τσακώθηκαν μεταξύ τους ποιός να πρωτοπιεί, βριζόντουσαν και δερνόντουσαν.

Ο ΓΙΟΖΕΦΗΣ

Του Γιωργη Λαμπρινου

Σιχάθηκε. Μα τό 'πε για να με ησυχάσει.

Τ' απόγευμα, μαζεύτηκε όλη η φρουρά κι ο Διοικητής. Τους έγδυσαν όλους, γυναίκες κι άντρες, τσίτσιδους. Κι άρχισαν να ψάχνουν τα ρούχα και τα κορμιά ως τ' απόκρυφα μέρη για χρυσαφικά και λίρες. Αυτοί πέφταν ανάσκελα, τσίριζαν, κι οι Γερμανοί, αποπάνω τους διαγούμιζαν τα κορμιά για το χρυσάφι. Γέμισαν δέκα κουβάδες. Δυο ώρες κράτησε η έρευνα. 'Υστερα τους είπανε να ντυθούν.

Ε, λοιπόν σε κείνη την αναμπουμπούλα όταν η λάμψη του χρυσού είχε σκοτεινιάσει το βλέμμα των Γερμανών, ο Γιοζέφης κι άλλοι μαζί του βρήκαν τον καιρό να περάσουν νερό στους διψασμένους, τρεις, πέντε, δέκα κουβάδες. Μα στο τέλος έγινε το κακό. Ο Γιοζέφης απόμεινε τελευταίος να κουβαλήσει. Μικρούλης αυτός χαμήλωνε το κορμί, σερνόταν με την κοιλιά ξυστά στον τοίχο κι άφηνε τον κουβά. Και γυρνούσε. Και ξαναπήγαινε. Τον τράβηξαν οι άλλοι να καθίσει. 'Εσωνε πια. Λίγο δώσανε για τόσες ψυχές μα δεν βολούσε περισσότερο. Αυτός γλίστρησε και ξαναπήγε για στερνή φορά. Από μακριά ο Διοικητής τον είδε. Αγρίεψε, 'Εβγαλε ψύχραιμα το πιστόλι, σημάδεψε, έριξε. Το παιδί έβγαλε μια φωνή κι έπεσε. Ορμήσαμε. αλλά οι φρουροί ήταν κιόλας κοντά. Το πήγαν στο ιατρείο. Μάθαμε αμέσως: το τραύμα δεν ήταν σοβαρό. Στον ώμο το πήρε. Δεν ήταν κίνδυνος.

Και το Γιοζέφη δεν τον ξαναείδαμε πια κοντά μας. Το βράδυ πήραν και τ' άλλα δυο μικρά Εβραιόπουλα. Πάνε κι αυτά.

Την άλλη μέρα τους σηκώσανε όλους μαζί τους Εβραίους... Μπουλούκια - μπουλούκια τους τραβούσαν στην έξοδο. Μα βάδιζαν αργά. Ο ένας κρατούσε τον άλλο. Οι νιοι σέρναν τους γερόντους, οι κοπέλες τις μανάδες τους. Νερό δεν είχανε πιεί ακόμα. Μέσα στη σκόνη, τα στόματα έχασκαν με τις γλώσσες κρεμαστές έξω. Και βάδιζαν αργά σα λιτανεία κι αρπάζανε τις βουρδουλιές χωρίς να τους κάνουνε πια αίσθηση.

Με τους τελευταίους πέρασε κι ο Γιοζέφης μαζί με τ' άλλα δυο μικρά. Βγήκαμε όλοι έξω. Είχε τον ώμο του δεμένο. Αλλά βάδιζε καλά. Γελούσε, όλο μας γελούσε. Του γελούσαμε και μεις, έτσι για να μην ιδεί δάκρυα και στενοχωρηθεί. Ξέρεις, τί θα πει να βαδίζεις ζωντανός στο τελευταίο σου ταξίδι - όποιος κινάει για τη Γερμανία δεν γυρίζει - και ν' ακούς μοιρολόγια... Γελούσαμε λοιπόν και δώστου γελούσαμε και χαιρετούσαμε κρυφά με τις γροθιές το παιδί, το Γιοζέφη μας. Και κείνος γελούσε αποκάτω, γελούσε ασταμάτητα και μας χαιρετούσε με τη γροθιά του κι όλο βάδιζε, βάδιζε...

(Από τα "Δεκαπέντε Διηγήματα", Α' δημοσίευση, 1943)

ΕΣΘΗΡ ή Ο ΔΥΣΚΟΛΟΣ ΤΟΚΕΤΟΣ

Του ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ

Ολίγο φως και μακρινό σε μέγα σκότος κι έρμο
(Δ. Σολωμός)

Έτρεχε μέσα στους δρόμους να τη συναντήσει.
Θα την αναγνώριζε.
Με τον αριθμό καταχώρησης Ε3052 στο γυμνό μπράτσο,
τα μαλλιά, μαύρα από τους καπνούς,
ν' ανεμίζουν πολεμικές σημαίες,
ξεσχισμένες από τον άνεμο που τους σάρωσε.
Εσθήρ, ένα νούμερο, ένα άγνωστο πρόσωπο,
σώμα που δεν είδε ποτέ.
Όσο κι αν βυθίζει τα μάτια στη μνήμη
δυο στιλέτα που προχωρούν, χωρίς να σκοτώνουν.
Μόνο η αφή κρατά την παλιά, βίαιη,
γεμάτη απόγνωση τρυφερότητα, γεύση του ονείρου.
Εσθήρ.

Το τρένο σφυρίζει.

Άκου. Παρακαλώ, αν τη γνωρίζετε.
Όχι... όχι... Εσθήρ. Ε3052... Ναι... τίποτε άλλο...
Δεν ξέρω... Έφυγα πρώτος... Ίσως... Στο γκέτο της Βαρσοβίας...
Σας είπα.
Μέσα στο βαγόνι. Σε χώρο 3 Χ12. Χιλιάδες άτομα.
Πόσες μέρες κοιμόταν εκείνος ο νεκρός
πάνω στο στρεβλωμένο πόδι μου;
Μου ζήτησαν νερό. Δεν την είχα προσέξει.
Όλο το σώμα μου ήτανε γεμάτο άνθρωποι.
Δεν είχα. Ούτε ήξερα από πού με ζητούσαν.
Στην κόχη του αυτιού μου το σώμα της γύρευε νερό.
Δεν υπήρχε ούτε φως. Της είπα να φέρει το κεφάλι κοντά.
Και τότε έδωσα την τελευταία σταγόνα από το σάλιο μου.

Της είπα να γλείψει τα παγωμένα δάκρυα από τα μάτια μου.
Και ταξιδεύαμε μέσα στη νύχτα.
Κι ενώ λέγαμε πως κάπου θα τελειώσει, αυτή γύριζε
και πάλι γύριζε, χωρίς ν' αφήνει ελπίδα φωτός.

Ρώτησε αν θα πεθάνουμε. Ακόμη είχε ελπίδες.
Την ώρα που όλος ο κόσμος ήτανε μια πληγή, σάπιο φρούτο,
έλπιζε και ζητούσε απάντηση και συμπαράσταση.
Είμαι η Εσθήρ, είπε,
τα μάτια μου είναι γαλάζια σαν τα μικρά λουλούδια της άνοιξης
στις βουνοπλαγιές της πατρίδας μου.
Το τρένο τρέχει. Ο άξονας τρίζει. Οι αλυσίδες...
Οι ράγες μας οδηγούν χωρίς δισταγμούς, χωρίς τύψεις
σε ποιό Άουσβιτς, σε ποιό Μπούχεμβαλντ,
σε ποιά Σκύλα και Χάρυβδη.

Εσθήρ πώς μπορείς και ελπίζεις;
Εσθήρ έχεις μια μικρή ελιά στο λαιμό, μου καίει τα δάχτυλα.
Ναι, εσύ μέσα στην άγνοιά σου ελπίζεις.
Όμως, αν ποτέ υπάρξει για μας δευτέρα παρουσία,
ω Εσθήρ, εγώ δεν ελπίζω πια,
μα, αν υπάρξει δευτέρα παρουσία,
αν ανοίξουν αυτές οι πύλες

ΕΣΘΗΡ Ή Ο ΔΥΣΚΟΛΟΣ ΤΟΚΕΤΟΣ

Του Προδρομου Μαρκογλου

και βγούμε στο φως,
τί θά 'χει μείνει για να γνωριστούμε;
Εγώ έχω αυτό το πικρό χαμόγελο,
έχω αυτό το σπασμένο χέρι,
ποιός ξέρει,
ποιός άνεμος, ποιά μουσική σφυρίζει
στο φθαρμένο από τη βροχή και το φως κόκκαλο;
Θα μ' αναγνωρίσεις από τη μουσική.
Θα σ' αναγνωρίσω από το μικρό διακόπτη του φωτός
που κουβαλάς στο λαιμό σου.

Εσθήρ. Ο άξονας. Εσθήρ. Το φως. Εσθήρ χανόμαστε.
Μην αφήνεις το χέρι μου.
Δέκα εκατομμύρια νεκροί κρύβουνε το πρόσωπό σου.

Ε, συ. Μπάρμαν.
Δωσ' μου ένα κονιάκ. Κέρνα και τη γυναίκα.
Ναι, αυτήν εκεί στον μπάγκο. Με το σβησμένο πρόσωπο.
'Οχι, δεν μου κάνει. Ας είναι φτηνή.
Εξάλλου, σου είπα. Γυρεύω την Εσθήρ.
'Αλλο ένα. Δώσε και της γυναίκας.
Μην κοιτάς το ρολόι σου για να μας πετάξεις στο δρόμο.
Δεν έχουμε πια πού την κεφαλήν κλίναι.
Οι δρόμοι γέμισαν από παράφρονες.
Τους έχουν κάνει τόσο μεγάλους και μακρείς
που δεν έχουμε πια κουράγιο να τους περπατήσουμε.

Τότε που η νύχτα μας περιέλουε με την παγερή νύχτα
είχαμε ακόμη κάποια ελπίδα.
Σου είπα. Μα δε με προσέχεις;
Η Εσθήρ έλπιζε. Ελπίζαμε.
Τώρα που το φως δεν κουβαλάει παρά μια άλλη νύχτα,
σε τί να ελπίζουμε;
Οι κατασκευαστές της νύχτας μένουν άγρυπνοι
με το χέρι στο διακόπτη του φωτός.
Λοιπόν, άλλο ένα.
Κι ας πει αυτή η πόρνη μια κουβέντα.
Θέλω μια κουβέντα. Οποιαδήποτε.
Φτάνει πια. Χρόνια αυτές οι μηχανές μου φάγανε τ' αυτιά.
Λοιπόν πες μου. Θα σε πνίξω λέγε.
Πως στις βουνοπλαγιές της πατρίδας σου είναι γαλάζια τα λουλούδια.
Μη χαμηλώνεις το φως σαν τ' ανύπαρκτα μάτια σου.
Εμπρός λέγε. Πληρώνω.

Το φως μην το σβήνεις Μπάρμαν - εκμεταλλευτή.
Αφού όλα πουλιούνται, αγοράζονται. Πληρώνω.
Το φως. Μη ρίχνεις αυτό το πρόσωπο στο χάος.

Είσαι η Εσθήρ.
Μην κινηθείς. Αυτή η ελιά στο λαιμό σου είναι διακόπτης;
Πες μου Ε3052. Για τα λουλούδια.
Τ' όνομά σου Εσθήρ. Εσθήρ. Εσ-θήρ.
Περιμένω για να στρίψω το διακόπτη.
Γιατί δε ρωτάς αν θα πεθάνεις;
Γιατί δε με ζητάς νερό;
Τώρα έχω μια πηγή. 'Οχι πια δάκρυα και σάλιο.
Το στόμα μου τώρα μπορεί να γίνει κρήνη.
Εσθήρ, πες μου μια κουβέντα.
Μην κοιτάς που έχω καταρρεύσει.
Πες μου.
Να γυρίσω αυτόν το διακόπτη να πέσει το φως στα πρόσωπά μας.
Να γνωριστούμε.
Εσθήρ δες το πρόσωπό μου. Εσθήρ σήκωσε το κεφάλι
να δω τη θέα όλου του κόσμου.
Ναι, δεν είμαστε από φως,
Μα το ξέρεις καλά. Πώς μπορεί να μην το ξέρεις!
Πόσο πολύ τό 'χουμε ποθήσει αυτό το φως.

Η Εσθήρ μέσα στη νύχτα έλπιζε.
Η Εσθήρ με τα γαλάζια μάτια και την άγνοια έλπιζε.
Ναι. Εγώ η Εσθήρ. Το νούμερο Ε3052.
Από το Παρίσι μέχρι το Γκέτο της Βαρσοβίας

ΕΣΘΗΡ Ή Ο ΔΥΣΚΟΛΟΣ ΤΟΚΕΤΟΣ

Του Προδρομου Μαρκογλου

έστρωσαν το σώμα μου δρόμο για τα κύματα
της νύχτας.
Τώρα που δεν έχω πια πρόσωπο, ούτε μάτια,
Τώρα που δεν έχω παρά ένα σώμα του σώματός μου
δεν έχω πια μια γωνιά της ψυχής μου αλεηλάτητη
τί ωφελεί ο διακόπτης αυτός στα χέρια σου;
Αφού και τώρα δεν μπορούμε να δούμε τα πρόσωπά μας
έτσι που ο άνεμος τα έχει φθείρει
έτσι που η νύχτα δεν έχει αφήσει ούτε ένα όνειρο
για το φως του φωτός.
Ναι, είμαι η Εσθήρ που ξεδίψασε
με τα παγωμένα δάκρυά σου, την τελευταία σταγόνα του σάλιου σου.
Αυτή που επέζησε από όλες τις νύχτες.
Αυτή που την ξεκοίλιασαν τα μαχαίρια των νυχτερινών προβολέων.
Είμαι αυτή που ενώ βγήκα στο φως, είδα μια άλλη νύχτα
να με κατακλύζει.

Μπάρμαν το φως.
Μα πώς μου βρίσκεις πάντα τέτοιους πελάτες.
Το σώμα του σώματός μου γλείψτε το.
Πληρώνεις και σου δίνω.
Τί μου συζητάς λοιπόν για ψυχή. Για το φως του φωτός.
Για φανταστικούς διακόπτες.
Πάρε με. Το νούμερο Ε3052.
Τί ωφελεί αν επέζησα του κατακλυσμού.
Τη νύχτα τη συντηρούν με κάθε φροντίδα.
Εσθήρ κοίταξέ με στα μάτια.
Μπορώ ν' αναστείλω ακόμη την κατάρρευση.
Εσθήρ κοίταξέ με.

Κι αν πέφτουμε από τη μια νύχτα στην άλλη.
Κι αν ταξιδεύουμε στοιβαγμένοι σε βαγόνια ανήλιαγα.
Πεινασμένοι. Διψασμένοι. Δολοφονημένοι.
Κι αν συντηρούμε με εκκρίματα την ύπαρξή μας
περίμενε. Εσθήρ περίμενε.
Δώσ' μου το χέρι σου. Φυσάει στον μοναδικό και άδειο κόσμο
Είναι νύχτα. Μπορεί να σκοντάψεις μέσα σ' αυτό το δωμάτιο
με τα άταχτα πεταμένα έπιπλα.
Οι ένοικοι έχουν φύγει ξαφνικά. Απρόβλεπτα.
Χάθηκαν οι άνθρωποι μέσα στους ανθρώπους.

Ε, συ Μπάρμαν, μη σβήνεις το φως.
Πληρώνω όσα όσα. Μην κοιτάς το ρολόι.
Σου λέω πως δεν μπορείς να μας πετάξεις στο δρόμο.
'Αφησέ μας. Είναι νύχτα.
Κι ακόμη δεν υπάρχει ένδειξη πως ξημερώνει.
'Αφησέ μας. Τα πόδια μας δεν αντέχουν άλλο.
Οι δρόμοι δεν οδηγούν πουθενά κι έχουμε χάσει κάθε προσανατολισμό.
Αιώνες τώρα η περιπλάνηση κρατάει μέσα στη νύχτα.
'Αφησέ μας. Δε βλέπεις;
Η Εσθήρ είναι σ' ενδιαφέρουσα
και δεν έχω ούτε έναν όνο να την μεταφέρω.
Δεν έχουμε άλλο κατάλυμα κι η Εσθήρ θα γεννήσει.
'Αφησέ μας σ' αυτόν τον τοκετό.
Φτάνει πια. Το παιδί πρέπει να γεννηθεί.
Είναι η τελευταία μας ελπίδα.
Ο μονογενής υιός της Εσθήρ.
Μέσα στη νύχτα, το τελευταίο φως του φωτός.

(Από την ποιητική συλλογή "Εγκλειστοι", 1962)

ΜΠΕΘ ΣΑΛΩΜ

Του ΝΕΣΤΟΡΑ ΜΑΤΣΑ

Ι

Ώρες διωγμού

"Ρύσαι με εξ αιμάτων, ο Θεός, ο Θεός
της σωτηρίας μου, αγαλλιάσεται η γλώσσα μου
την δικαιοσύνην σου"

Έτσι έπιασαν τον πατέρα! Μας το μήνυσε ένας "δικός" μας που μπόρεσε να ξεφύγει την ώρα που περικύκλωναν την εκκλησία για να τους μπλοκάρουν όλους μαζί - παραμονή του Γιομ Κιπούρ... Είχαν μαζευτεί στη γυμνή αίθουσα του Καάλ, κι εκεί, με τους μαύρους σκούφους στα κεφάλια, με ραγισμένες τις καρδιές από το φόβο, χαιρέτιζαν τη μεγάλη μέρα της νηστείας και της προσευχής. Ξαφνικά άνοιξαν απότομα οι βαριές θύρες κι η σιγανή ψαλμωδία που κυλούσε απ' το στόμα του ραββίνου και γινόταν προσευχή μαζί και μοιρολόι στα κουρασμένα χείλια των ανθρώπων, κόπηκε σαν από μαχαίρι.

Μπήκαν όλοι στη σειρά σιωπηλά κι αδιαμαρτύρητα, σφάλισαν τα βιβλία με τις προσευχές και τους ψαλμούς κι ανέβηκαν στα μεγάλα στρατιωτικά καμιόνια που περίμεναν στη γωνιά. Είχαν πέσει σε παγίδα... Κι ανάμεσά τους κι ο πατέρας.

Άρχιζε ο μεγάλος διωγμός!

Έπρεπε, βέβαια, να φύγουμε κι εμείς. Κινδυνεύαμε. Δεν έχει σημασία που η μητέρα ήταν, χρόνια τώρα, άρρωστη, καρφωμένη στο κρεββάτι της, χωρίς να μπορεί σχεδόν να σαλέψει. Δεν έχει σημασία που εμείς είμαστε παιδιά, χωρίς καλά - καλά να ξέρουμε σε τί είχαμε φταίξει και μας κυνηγούσαν. Τίποτα δεν έχει σημασία. Ένα μόνο: Ότι δε μας χωρούσε το σπίτι μας κι ότι κάθε στιγμή που αργούσαμε έκανε πιο δύσκολη τη θέση μας...

-Να φύγετε, φώναξε σπαραχτικά η μητέρα... Να φύγετε.

Γυρίσαμε όλοι και την κοιτάξαμε μ' απορία...

-Να φύγετε, ξαναείπε πιο έντονα. Εμένα δε θα με πειράξει κανείς. Θα μείνω δω, στο σπίτι μας.

-Ή όλοι ή κανένας, είπε αποφασιστικά η Ιουδήθ, η μεγάλη μας αδερφή.

Κι άρχισε βιαστικά να κάνει μπόγους με τα πιο απαραίτητα ρούχα μας. Ήταν τόσο σίγουρος ο λόγος της, που δε μπόρεσε η μητέρα να πει τίποτα πια. Έγειρε μόνο στο μαξιλάρι και ξεχύθηκε σ' ένα αργό, σιγανό κλάμα, που τάραζε ολόκληρο τ' αδυνατισμένο κορμί της. Έκλαιγε για τον πατέρα, που τον χάσαμε έτσι ξαφνικά από κοντά μας, για μας, που αφήναμε τ' αγαπημένο μας σπίτι και παίρναμε κατατρεγμένοι τους δρόμους, για την πικρή μοίρα όλων των "δικών" μας, που σκορπίζονταν σε χώρες μακρινές κι άξενες, σε στρατόπεδα και φυλακές, εκεί που ο θάνατος ήταν μια πράξη καθημερινή κι αδιάφορη κι οι άνθρωποι ξεροί αριθμοί χωρίς σημασία.

Όταν όλα ήταν έτοιμα, μας φώναξε η Ιουδήθ στη μεγάλη σάλα του σπιτιού, εκεί που τις χαρούμενες μέρες δεχόμαστε τους δικούς μας και τους φίλους μας κι ανάβαμε τα ωραία κρυστάλλινα φώτα κι έπαιζε ο πατέρας πιάνο και πρόσφερνε η θεία Ραχήλ γλυκίσματα και ποτά. Μας εξήγησε απλά, προσπαθώντας να κάνει αδιάφορη και σκληρή τη φωνή της, ότι τώρα πια άρχιζε μια καινούργια ζωή για όλους μας κι ότι έπρεπε να έχουμε δύναμη και θάρρος αν θέλαμε να γλιτώσουμε.

-Κι ο πατέρας; ρώτησε σιγά η μικρότερή μας αδερφή, η Εστέλλα. Κι ο πατέρας τί θα γίνει;

Πάγωσε η Ιουδήθ. Ήταν μια ερώτηση που σίγουρα δεν την περίμενε. Κοίταξε καλά την Εστέλλα, που έτρεμε ολόκληρη απ' τη συγκίνηση και το φόβο, και της απάντησε τρυφερά, χωρίς κι η ίδια να πιστεύει σ' ό,τι έλεγε:

-Σε λίγον καιρό θα τον αφήσουν ελεύθερο. Θα γυρίσουμε τότε όλοι σπίτια μας και θα είναι σα να μην έγινε τίποτα.

ΜΠΕΘ ΣΑΛΩΜ

Του ΝΕΣΤΟΡΑ ΜΑΤΣΑ

Πού έβρισκε η Ιουδήθ τόση δύναμη για να λέει τέτοια ψέμματα; "Και θα είναι σα να μην έγινε τίποτα". Δεν μας άφησε, όμως, καιρό να σκεφτούμε περισσότερο. Μας φόρτωσε από έναν μπόγο στον καθένα και μας είπε να βγαίνουμε ένας - ένας απ' το σπίτι και ν' ανηφορίζουμε για μακριά, έξω απ' την πόλη, σε μιαν εξοχή που κανένας δε θα μας ήξερε και θα μπορούσαμε, όσο νάναι, να κρυφτούμε κάπως...

Κάναμε σιωπηλά ό,τι είπε, μόνο που η Εστέλλα κρυφά πήρε μαζί της και τη Μπέκυ, τη μαύρη γατούλα της. Πώς ήταν δυνατόν, Θεέ μου, να την αφήσει μονάχη της σ' αυτό το άδειο σπίτι; Θα πέθαινε απ' την πείνα, ή μπορούσε κιόλας, όταν έρχονταν "εκείνοι" και δεν έβρισκαν κανέναν μας εδώ, νάπιαναν αυτή. Τί σημαίνει που ήταν μια αθώα γατούλα; Η Μπέκυ ήταν "δική μας" κι έφτανε αυτό για ν' ακολουθήσει τη μοίρα όλων μας. Πώς, λοιπόν, θα την άφηνε μόνη κι απροστάτευτη αυτή, που τόσες φορές ξαπλωμένη στην αγκαλιά της, τ' ατέλειωτα βράδια του χειμώνα, άκουγε τις ωραίες ιστορίες απ' την Παλαιά Διαθήκη που διηγόταν με τη ζεστή φωνή του ο πατέρας;

Η πιο δύσκολη στιγμή ήταν την ώρα που η μητέρα, ακουμπώντας ολόκληρη πάνω στην Ιουδήθ, σύρθηκε ως την εξώπορτα του σπιτιού μας.

Κοιτούσε όλα γύρω της μ' ένα βλέμμα γεμάτο σπαραγμό και θάνατο, προσπαθώντας να κλείσει στην καρδιά της για μια τελευταία φορά την αγαπημένη εικόνα τους. Το καθένα απ' αυτά τα πράγματα ήταν ένα κομμάτι του ίδιου του εαυτού της. Μόνη της το είχε αγοράσει και μόνη της το είχε τακτοποιήσει στη θέση που βρισκόταν με φροντίδα κι αγάπη.

Δεν έλεγε τίποτα, ούτε έκλαιγε πια. Η Ιουδήθ, όμως ένιωθε βαθιά την απόγνωσή της και προσπαθούσε, όπως κι όσο μπορούσε, να την παρηγορήσει. Χαμένος κόπος! Υπάρχουν κάποιοι πόνοι που καμιά παρηγοριά δε χωράει, που κανένας λόγος δεν μπορεί να τους γλυκάνει.

Ξαφνικά, καθώς περνούσαν απ' το μεγάλο διάδρομο, σταμάτησε η μητέρα... Τα μάτια της καρφώθηκαν στη φωτογραφία των γάμων της που κρεμόταν σε μια χρυσή ψιλοσκαλισμένη κορνίζα, πάνω απ' την παλιά βενετσιάνικη κονσόλα. Καθόταν σε μιαν όμορφη πολυθρόνα και πλάι της έστεκε ορθός ο πατέρας, κρατώντας της το χέρι. Ήταν κι οι δυο νέοι κι όμορφοι κι ο πυρετός του έρωτα τους φώτιζε τα πρόσωπα.

Μόλις είχε γυρίσει εκείνος απ' το εξωτερικό που σπούδασε γιατρός. Φορούσε ένα ζευγάρι λεπτά γυαλάκια με χρυσό σκελετό, που έκαναν ακόμη πιο τρυφερά γλυκό και πιο ήρεμα στοχαστικό το νεανικό του πρόσωπο...

Εκείνη ήταν μικροκαμωμένη κι αδύνατη, ένα "εύθραυστο όνειρο", όπως την έλεγε ο πατέρας... Χωμένη μέσα στα συννεφάκια του αιθέριου νυφικού της, έμοιαζε σα μια νεράιδα που γλίστρησε από κάποιες μακρινές χώρες του παραμυθιού κι ήρθε και στάθηκε κοντά στον δεμένο και ψηλόν αυτόν άντρα που τόσο βαθιά την αγαπούσε.

Θυμόταν τα λόγια που της ψιθύρισε όταν βγήκαν έπειτα απ' το γάμο από την εκκλησία:

-Σ' αγαπώ τόσο πολύ, Βικτωρία, που απ' τη στιγμή αυτή παύω να υπάρχω μόνος μου. Είμαι πια μέρος του εαυτού σου.

Δεν μπόρεσε εκείνη να του πει λέξη, ούτε καν να τον ευχαριστήσει. Τους περιτριγύρισε ένα πλήθος κόσμου και τους έλεγε... Αυτή όμως δεν άκουγε τίποτα. Έβλεπε μόνο στόματα ν' ανοιγοκλείνουν, πρόσωπα να χαμογελούν, χωρίς καμιά φωνή να φτάνει στ' αυτιά της... μόνο η δική του, καθαρή και γεμάτη πόθο φωνή, την τύλιγε με την αγάπη της, γινόταν μια άχνα ονείρου που ζέσταινε την παρθενική καρδιά της:

-"Σ' αγαπώ τόσο πολύ, Βικτωρία, που απ' τη στιγμή αυτή παύω να υπάρχω μόνος μου. Είμαι ένα μέρος του εαυτού σου"...

Κοιτούσε τώρα την παλιά κιτρινισμένη φωτογραφία και δεν είχε το δικαίωμα ούτε να κλάψει. Ούτε αυτό! Τα μάτια της Ιουδήθ ήταν καρφωμένα πάνω της και δεν έπρεπε, με τη συντριβή της, να κάνει δυνατότερη τη θλίψη της.

-Να πηγαίνουμε, μητέρα, της είπε σιγά. Θα μας περιμένουν στην πλατεία τα παιδιά.

Γύρισε τότε αλλού το κεφάλι της η μητέρα, έπνιξε με κόπο έναν λυγμό στο λαιμό της κι άρχισε πάλι να σέρνεται, ενώ η Ιουδήθ την τραβούσε μαλακά στην έξοδο.

Ο πατέρας θάμενε εκεί, στη χρυσή κορνίζα, πάνω απ' τη βενετσιάνικη κονσόλα, να φυλάει το σπίτι μας, μα πριν απ' όλα, να φυλάει τις μνήμες και τις καρδιές μας.

(Από το βιβλίο "Η μεγάλη Ειρήνη", Αθήνα 1957)

ΡΑΧΗΛ

Της ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Το βρήκα τυχαία σ' ένα συρτάρι. Δε θυμόμουνα καθόλου πότε τόβαλα εκεί μέσα - πάει πολύς καιρός που γίνηκαν όλ' αυτά. Κοντά δέκα χρόνια. Τότε λέγαμε "φόβος", κι ο νους μας πήγαινε στις σκοτεινές κάμαρες με τα σκεπασμένα παράθυρα. Ποτέ πιο πέρα. Ύστερα μπλέξαμε την έννοιά του με τη λέξη "πόλεμος".

Περνούσε πολύς καιρός για να συνηθίσουμε μια λέξη:

Τη λέγαμε μέσα μας πολλές φορές, ώσπου πια τη μαθαίναμε. Ύστερα πάλι τη βαριόμασταν και ψάχναμε για καινούργιες.

Η Ραχήλ ήταν δέκα χρονών κι η πατρίδα της ήταν όλο παράξενα ονόματα. Ποτέ δεν καταφέραμε να τα θυμηθούμε. Εκείνη τάξερε όλα απέξω - πώς να μην την θαυμάζουμε... Η αδελφούλα μάλιστα, καμάρωνε πολύ κάθε φορά που εκείνη την έπαιρνε να πάνε στον κήπο. Κείνες τις ώρες, δεν ήθελε να της μιλάς: Η Ραχήλ, με τα παράξενα μάτια ήταν η μόνη της έγνοια - η μόνη μας έγνοια, πιο σωστά.

Με περνούσε δυο χρόνια, μα όπως ήταν ψηλή και ντελικάτη έδειχνε πιο μεγάλη. Ήταν άλλωστε πάντα πολύ σοβαρή, σχεδόν λυπημένη. Η αδελφούλα δεν ερχόταν ακόμα στο σχολείο - μα ήταν τόση η λαχτάρα της, που η μητέρα υποσχέθηκε στην αρχή της χρονιάς να την γράψει.

'Ολο' ξέραμε καλά την αιτία και την πειράζαμε: Η Ραχήλ όμως είχε πολλές φιληνάδες της δικιάς της ηλικίας κι η αδελφούλα ήταν τόσο μικρή. Πώς να γίνουνε φίλες οι δυό τους;

Ωστόσο εγώ ήξερα - ήμουνα φίλη της, "η πιο καλή" έτσι έλεγε εκείνη. Δεν ήταν μικρό πράμα αυτό. Καμιά άλλη στο σχολείο δεν ήξερε τόσες ιστορίες, ούτε και θυμότανε απέξω τόσα ονόματα.

Οι δασκάλες την αγαπούσαν όλες, πολύ - ήταν έξυπνη και καλή με όλους. Αγαπούσε όλο τον κόσμο - ακόμα και τη γριά δασκάλα των γαλλικών που μας έβαζε να γράφουμε τιμωρία με τις ώρες. Κάτι κατεβατά που μας έκαναν να την μισούμε.

Σίγουρα ήταν πολύ κακιά εκείνη η γυναίκα. Κάτι ζεστά απριλιάτικα απογέματα, δεν μπορούσες να σκεφτείς, τίποτ' άλλο, μονάχα την εξοχή και τον ήλιο· και μεις καθισμένες μπροστά στο τραπέζι, γράφαμε ανόρεχτα, μηχανικά. Κι όλο και κοιτούσαμε έξω και λαχταρίζαμε. Σίγουρα ήταν πολύ κακιά γυναίκα αυτή η δασκάλα...

Ωστόσο η Ραχήλ την αγαπούσε κι αυτήν. Αυτό πια πήγαινε πολύ!

'Ηταν δυστυχισμένη, έλεγε, γι' αυτό μας φερόταν έτσι. Είχε πεθάνει το παιδί της κι είχε μείνει μονάχη της. Τ' άλλα παιδιά όμως ζούσαν και κείνη τάβλεπε και θύμωνε.

Το δικό της παιδί είχε μόλις ένα χρόνο πεθαμένο, όταν ήρθε κείνη στο σχολείο να μας κάνει μάθημα. Η Ραχήλ έμενε στο διπλανό της σπίτι και έπαιζε συχνά με το μικρό αγόρι - Γιοέλ το έλεγαν. Ύστερα πια, όταν εκείνο πέθανε, η Ραχήλ έπαψε να πηγαίνει σπίτι τους - φοβότανε. Ο Γιοέλ ήτανε πάντα τόσο ζωηρό παιδί, άταχτο, σωστό πειραχτήρι. Αν της σκάρωνε πάλι κανένα από κείνα τ' αστεία του;

Της έκοβε την ανάσα με τις σκανταλιές του. Μια φορά μάλιστα, την τρόμαξε τόσο πολύ, που εκείνη έκλαιγε μετά πολλήν ώρα.

Ο πατέρας της έλεγε να μη φοβάται πια - ο Γιοέλ ήταν πεθαμένος. Πήγε σε μιαν άλλη χώρα, όλο παιδιά. Εκεί θάπαιζε όλη τη μέρα, χωρίς να σταματάει λεφτό.

Ευτυχισμένε Γιοέλ... 'Ολες τον ζηλεύαμε. Εμάς δεν μας άφηναν ποτέ ολάκαιρη τη μέρα να παίξουμε...

Η Ραχήλ όμως, είχε άλλη γνώμη: "Δεν ήταν ωραίο πράμα αυτός ο "θάνατος" που έπαθε ξαφνικά ο Γιοέλ - καθόλου μάλιστα. Δε βλέπαμε τη μαμά

ΡΑΧΗΛ

Της ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

του πόσο λυπημένη ήταν; Και κεινής η μαμά της, πήγε σ' αυτή τη χώρα με τα πολλά παιδιά και τα λουλούδια, μα πάντα η Ραχήλ τη θυμάται τις νύχτες και κλαίει. Όταν ήταν πιο μικρή, ο πατέρας της έλεγε πως η μαμά θα ξαναγυρίσει. Μα εκείνη ήξερε καλά τώρα πως δεν θα γίνει ποτέ αυτό.

Ο θάνατος είναι κάτι πιο δυνατό απ' το κρύο, πιο γρήγορο απ' τον άνεμο, πιο σκληρό κι απ' την πέτρα - έτσι έλεγε η γιαγιά της Ραχήλ. Κι εμείς πια, δεν είχαμε αυτιά για τίποτ' άλλο κι ολοένα ρωτούσαμε να μάθουμε: Ο θάνατος ήταν κάτι σύνθετο, πολύπλοκο και ανεξήγητο για μας. Όταν έλεγαν "θάνατος" οι πιο μεγάλοι, είχανε λυπημένα μάτια και τις πιο πολλές φορές κλαίγανε κιόλας. Να, όπως η δασκάλα των γαλλικών η μητέρα του μικρού Γιοέλ. Εκείνη όμως ήταν κακιά, πολύ κακιά.

Φαίνεται πως το πολύ κλάμα κάνει κακό στη καρδιά.

Η Ραχήλ έλεγε πως η καρδιά είναι όπως η θάλασσα - ξεχειλίζει. Και τότες γίνεται άγρια, σκληρή και θέλει να κάνει κακό στους άλλους, πολύ κακό.

Έτσι γίνηκε και με τη μητέρα του Γιοέλ. Και μεις που δεν ξέραμε... Αρχίσαμε να την αγαπάμε κι αυτήν. Μάθαμε ν' αγαπάμε τη θάλασσα, τη βροχή, τον άνεμο. Η Ραχήλ είχε έναν εντελώς δικό της τρόπο να σου μαθαίνει την αλήθεια για το κάθε τί.

Άξαφνα, θέλαμε να μάθουμε κι άλλα για το φεγγάρι και για τη λίμνη με τα χρυσόψαρα και για τη νύχτα. Εκείνο όμως που περισσότερο κέντριζε τη φαντασία μας, ήταν τούτες δα οι κουβέντες των μεγάλων - κάτι λέξεις που επαναλαμβάνονταν με πείσμα, σχεδόν με θυμό μέσα στα λόγια τους: Κάτι λέξεις όπως εκείνος ο "πόλεμος" ή αυτές οι "απώλειες" - κι ακόμα η λέξη "εχθρός" ή "επίθεση".

Ρωτήσαμε τη Ραχήλ - δεν ήξερε και κείνη τίποτα γι' αυτές. Μονάχα για τον πόλεμο μας είπε λίγα πράγματα. Τόσα όσα χρειάζονταν για να μπερδέψουμε το νόημά του με την έννοια του φόβου. "Φόβος" και "πόλεμος" μαζί. τρύπωσαν στα όνειρά μας και μας τα τρόμαξαν.

Ύστερα, όταν ήρθε πολύ κοντά μας ο πόλεμος και δεν είχε μορφή και δεν ειχε πρόσωπο, είμασταν σίγουρες πια πως ήταν όμοιος με το φόβο. Έτσι και κείνος ερχότανε τις νύχτες, χωρίς πρόσωπο, χωρίς μιλιά. Μονάχα μια σκιά, μια "ιδέα", όπως έλεγε η μητέρα. Και μεις θέλαμε πολύ να την πιστέψουμε: "Η ιδέα σας είναι" έτσι μας έλεγε. Να την πιστέψουμε και να ξαναβρούμε τον ήσυχο ύπνο μας.

Όμως ο πόλεμος δεν μας άφησε ούτε λεφτό να τον ξεχάσουμε, πουθενά. Και στο όνειρό μας ακόμα τον θυμόμασταν, έτσι όπως τον ακούγαμε στις κουβέντες των μεγάλων. Δεν τον μελετούσανε ποτέ μονάχο του - πάντα έλεγαν κι άλλα πράγματα γι' αυτόν: "χύθηκε πολύ αίμα", έλεγαν - και μεις ξέραμε ότι τόλεγαν για τον πόλεμο.

Ακούγανε το ραδιόφωνο κάθε βράδυ, προσεκτικά, κάτι αριθμούς και τα μάτια τους ήταν τρομαγμένα. "Κι άλλοι νεκροί..." έλεγαν. Και μεις θυμόμασταν τα μάτια τους κάθε που μιλούσαν για τον πόλεμο, τα βλέπαμε και τώρα πούλεγαν για τους νεκρούς, και σαστίζαμε: Φαίνεται πως οι νεκροί ήταν κάτι πιο σοβαρό και πιο επικίνδνο απ' τον πόλεμο. Δεν εξηγιότανε αλλιώς η απελπισία τους.

Ωστόσο μια μέρα, έγινε κάτι φοβερό: Η Ραχήλ, είπε η μητέρα, δεν θα ξαναρχότανε πια στο σχολείο μαζί μας. Θάπρεπε να μένει σπίτι και να φροντίζει για τον πατέρα της.

Αυτό πια ήταν κάτι καινούργιο για μας και τόσο πολύ άδικο... Ως εκείνη τη μέρα ξέραμε πως τα μικρά παιδιά τα φροντίζουνε οι μεγάλοι - τα σκεπάζει η μητέρα τη νύχτα, τα νοιάζεται να φάνε, να πλυθούνε, να ντυθούνε ζεστά. Τα χαϊδεύει ο πατέρας και τους παίρνει παιχνίδια και ζωγραφιές - κι άλλα, ένα σωρό ξέραμε γι' αυτά.

Και τώρα η Ραχήλ, θάκανε ότι κάνανε οι μεγάλοι ως τα χτες για κείνην - και δε θα ξανάπαιξε μαζί μας πια, το ξέραμε. Οι μεγάλοι δεν παίζουνε - δεν τους αρέσανε τα παιχνίδια μας ποτέ.

Όλο το πρωί, στο σχολείο, δεν κουβεντιάζαμε τίποτ' άλλο: Η Ραχηλ άδειασε την τάξη, την αυλή, τις καρδιές μας...

Το μεσημέρι... τράβηξα μαζί μου την αδελφούλα και χωθήκαμε απ' την πόρτα της αυλής στο σπίτι της Ραχήλ, να μη μας δούνε οι άλλες που έρχονταν από κοντά. Σε μένα θάλεγε την αλήθεια η Ραχήλ. Θα μούλεγε αν θα ξανάρθει μαζί μας στο σχολείο, αν έγινε και κείνη σαν τους μεγάλους και δεν θελει πια να παίζει μαζί μας, αν, αν... Όλα θα μου τα 'λεγε μένα, ήμουνα σίγουρη γι' αυτό.

Τη βρήκαμε καθισμένη μπροστά στο παράθυρο πίσω απ' τα κλεισμένα τζάμια. Μας φάνηκε τόσο ξένη και μακρινή, που σφιχτήκαμε τρομαγμένες

ΡΑΧΗΛ

Της ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

απ' τα χέρια.

Η αδελφούλα πρώτη έτρεξε κοντά της: "Ραχήλ", λαχτάρισε η φωνή της - και κείνη γύρισε το πρόσωπό της βουτηγμένο στο κλάμα και μας κοίταξε αμίλητη, χαμένη.

"Σαν τη μητέρα του Γιοέλ", σκέφτηκα. "Κι ύστερ' από λίγο καιρό η καρδιά της θα ξεχειλίσει και κεινής σαν τη θάλασσα. Και θα γίνει κακιά, πολύ κακιά...".

"Όχι, όχι...", μου ξέφυγε κι έτρεξα κοντά της. Τη ρώταγα για όλα μαζί, τόσο βιαστικά, που εκείνη δεν βρήκε τον καιρό να μου απαντήσει, τίποτα. Στο τέλος η αδελφούλα άρχισε να κλαίει κι εγώ προσπαθούσα να σκεφτώ το σχολειό δίχως τη Ραχήλ και δεν το κατόρθωνα.

Ήταν αλήθεια λοιπόν: Η Ραχήλ θά 'μενε σπίτι και δεν θα ξανάπαιζε πια μαζί μας, ποτέ.

Άρχισα να κλαίω κι εγώ - κι όταν μπήκε ο πατέρας της να δει τί γίνεται, καμιά δε γύρισε να τον κοιτάξει.

Ούτε τον προσέξαμε διόλου - ένα πελώριο "γιατί" στα μάτια μας, ακόμα και στα μάτια της Ραχήλ, για όλα.

Καμιά μας δεν μπορούσε να ξέρει, ούτε κι η ίδια η Ραχήλ. Ο πατέρας κι η γιαγιά της είχανε πει να κάνει έτσι. Και κείνη έκλαψε πολύ γι' αυτό, ήταν σίγουρο πως έκλαιγε πολλές ώρες πριν. Κι αυτοί οι μεγάλοι...

Εμείς θα τον παρακαλούσαμε τον πατέρα της ν' αλλάξει γνώμη, να, τώρα δα, αμέσως: "Είναι τόσο καλή η Ραχήλ... Και το σχολείο άδειασε μονομιάς, αλήθεια σας λέμε... Μην την κρατάτε δω, θα πεθάνει. Η μητέρα λέει πως τα παιδιά δε ζούνε χωρίς ήλιο - αφήστε την νά 'ρθει μαζί μας...".

Παράξενο πράμα: Κι ο πατέρας της έκλαιγε. Μας χάιδεψε και μας είπε κάτι παράξενα πράματα - δεν καταλάβαμε τίποτα απ' αυτά. Μονάχα ένα ξέραμε, τ' ακούσαμε καθαρά - και πάλι δεν το χωρούσε το μυαλό μας: Η Ραχήλ δεν θα μπορούσε νά 'ρχεται πια στο σχολείο - ούτε και να παίζει μαζί μας έξω, στον κήπο. Μονάχα εδώ, σ' αυτό το σπίτι με τα κλεισμένα παράθυρα και τις σκοτεινές κάμαρες, μονάχα εδώ θα μπορούσαμε να 'ρχόμαστε και να τη βλέπουμε όποτε θέλαμε και να παίζουμε μαζί της. Σα να μην έπαψε ποτέ εκείνη νά 'ρχεται στο σχολείο και να τρέχει μαζί μας στον ήλιο. Ποτέ.

Μα το πιο παράξενο απ' όλα, ήταν εκείνο που μας είπε ο πατέρας της για τη Ραχήλ - για τ' όνομά της πιο σωστά: Θα τη λέγαμε Μαρία πια - μονάχα Μαρία. Θα ξεχνούσαμε ολότελα τ' ονομά της το αληθινό κι όλα εκείνα τα πράξενα ονόματα που είχαν οι δρόμοι κι οι πολιτείες της πατρίδας της.

Μα γιατί, γιατί όλ' αυτά;

Ο πατέρας της όμως ήταν πολύ κουρασμένος και δεν μας εξήγησε πολλά πράματα. Μονάχα έλεγε και ξανάλεγε τα ίδια λόγια, σιγά, με μια φωνή χαμηλή και φοβισμένη:

Έλεγε πως ήταν "Εβραίοι" και πως οι εχθροί τους έπαιρναν τους Εβραίους και τους πήγαιναν σ' ένα μέρος που τό 'λεγαν "στρατόπεδο" κι ήτανε σαν τη φυλακή...

Έλεγε και ξανάλεγε τη λέξη "Εβραίοι" και μεις πια ξέραμε πως έπρεπε να την ξεχάσουμε αυτή τη λέξη και να μην τη θυμηθούμε ποτέ πια, μήτε μια φορά...

Ώστε αυτή ήταν η αιτία που η Ραχήλ - δηλαδή η Μαρία - δεν θα ξαναρχότσν στο σχολείο... Και μεις που περιμέναμε κάτι φοβερό!

Το βράδυ ρωτήσαμε τη μητέρα γι' αυτό κι εκείνη μας είπε να λέμε στην προσευχή μας, κάθε βράδυ "...και φύλαγε, Θέ μου, τη Μαρία και τον πατέρα και τη γιαγιά της κι όλους τους ανθρώπους. Και τους Εβραίους και τους άλλους"...

Έτσι μάθαμε πως οι Εβραίοι ήταν άνθρωποι σαν και μας - κι ωστόσο οι εχθροί τους πίστευαν αλλιώτικους. Παράξενο πράμα... Δεν είχανε μάτια να δούνε;

Εμείς δεν είδαμε ποτέ τη Ραχήλ να μοιάζει με τίποτ' άλλο - μονάχα με παιδάκι έμοιαζε, σαν εμάς... Κι όλοι οι άνθρωποι, κι οι πιο κακοί, τα αγαπάνε τα παιδάκια.

Δεν καταλαβαίναμε τίποτα. Ρωτήσαμε τον πατέρα. Και κείνος μας είπε πως οι εχθροί σκότωναν και μας και τους Εβραίους. Εκείνους όμως τους κυνηγούσαν πιο πολύ, γιατί ήτανε δυνατοί κι η χώρα τους ήταν όμορφη και πλούσια κι οι εχθροί ζηλεύανε γι' αυτό.

Αρχίσαμε να καταλαβαίνουμε πράματα περίεργα - κι άλλοτε πάλι μπερδεύαμε τις λέξεις και τα νοήματα. Η Ραχήλ - η Μαρία, όπως τη λέγαμε πια - γινότανε κάθε μέρα και πιο χλωμή κι ήτανε πάντα λυπημένη. Η αδελφούλα της διηγότανε όσα είχε δει στον κήπο, για τις πεταλούδες που έπιασε, για κείνη τη χρυσόμυγα που της ξέφυγε κι ένα σωρό άλλα.

ΡΑΧΗΛ

Της Κωστουλας Μητροπουλου

Κείνες τις ώρες, τα μάτια της Ραχήλ λάμπανε: Δεν είχαμε ξαναδεί τέτοιο χρώμα σε άλλα μάτια, ποτέ. Δεν ξέραμε ούτε πως λεγότανε - ένα χρώμα αλλιώτικο, παράξενο, δεν έμοιαζε διόλου με κείνα που ξέραμε. Δεν έμοιαζε με τίποτα.

'Αξαφνα, μια μέρα, είδαμε τη μητέρα να φοράει πάνω στο φόρεμά της ένα μπουκέτο λουλούδια - σαν "βελούδινα" έμοιαζαν. ('Ετσι λέγανε το φόρεμα που φορούσε η αδελφούλα: βελούδινο).

Ρωτήσαμε τη μητέρα γι' αυτά και κείνη μας φίλησε και μας έδωσε δυο απ' τα λουλούδια της: "Μενεξέδες" τα είπε. 'Οταν είδαμε εμείς πόσο μοιάζανε με τα μάτια της Ραχήλ, τρέξαμε να της τα χαρίσουμε.

Μια μέρα, η Ραχήλ με την οικογένειά της ήρθε να μείνει μαζί μας, στο σπίτι μας. Η χαρά μας δε λεγότανε: τρέχαμε, φωνάζαμε, πηδούσαμε - αυτό πια ήτανε κάτι που δεν το περιμέναμε.

Τρώγαμε μαζί, κοιμόμασταν στο ίδιο δωμάτιο κι οι τρεις - κι όλη τη μέρα κουβεντιάζαμε, παίζαμε, κολούσαμε ζωγραφιές στα τετράδιά μας και σκαρώναμε αστεία στη γιαγιά της Ραχήλ, που δε θα μας θύμωνε ποτέ.

Είχαμε πάψει να πηγαίνουμε στο σχολείο και μεις - δεν μας άφηναν πια να βγαίνουμε έξω καθόλου, είχαμε όμως μαζί μας τη Ραχήλ κι αυτό ήταν το πιο σπουδαίο.

Ένα βράδυ, γυρίζοντας απέξω ο πατέρας, είδε στην πόρτα μας ένα περίεργο σχέδιο ζωγραφισμένο με κιμωλία κι από κάτω μια λέξη που δεν μπορέσαμε να τη διαβάσουμε.

'Εγινε πολύ χλωμός, πήρε βιαστικά ένα πανί και βγήκε στην πόρτα να το καθαρίσει.

'Οταν το σκούπισε καλά -καλά, ησύχασε λίγο κι έκανε να μπει μέσα. Τότες είδε τα μάτια της Ραχήλ να τον ρωτάνε και σταμάτησε. Εκείνη τό 'χε ξαναδεί και στο σπίτι τους αυτό το σημάδι, με την ίδια λέξη γραμμένη από κάτω.

Θυμότανε τον πατέρα της πόσο είχε τρομάξει τότες. Το ίδιο κιόλας βράδυ είχαν έρθει να μείνουν μαζί μας.

Η γιαγιά της είχε πει πως εκείνο το σημάδι δεν θα τους άφηνε να ησυχάσουν ποτέ. Κάθε φορά που θα τό 'βλεπαν στην πόρτα τους, θά 'πρεπε να φεύγουν αμέσως να πηγαίνουν αλλού. Θά 'φευγαν λοιπόν και τώρα;

Τα μάτια της Ραχήλ ρωτούσαν - μα ο πατέρας δεν μπόρεσε να πει τίποτα. Μονάχα έσκυψε το κεφάλι και μπήκε μέσα.

Το ίδιο εκείνο βράδυ φύγανε, προσεκτικά, τρομαγμένοι, παίρνοντας μονάχα ένα πακέτο ο καθένας μαζί τους, τ' απαραίτητα.

Ο πατέρας έφυγε και κείνος μαζί - "θα γυρίσω αμέσως", είπε, και τράβηξε αποφασιστικά την αδελφούλα απ' την αγκαλιά της Ραχήλ.

Μείναμε ακίνητες πολλήν ώρα - τα μάτια διάπλατα, τα χέρια σφιγμένα, οι καρδιές μας μια πληγή. Δεν ξέραμε τίποτα για το "αύριο". Η Ραχήλ υποσχέθηκε να μας γράψει...

Ο πόλεμος άργησε να τελειώσει. Οι μέρες είχανε γίνει μεγάλες, ατέλειωτες. Εμείς μεγαλώναμε γρήγορα. Κάθε δύσκολη μέρα ήταν για μας, πέντε κι έξι ξέγνοιαστες παλιές.

Τα βράδια μιλούσαμε σιγανά στα κρεβάτια μας για τη Ραχήλ. Δεν την ξεχνούσαμε, ποτέ, μήτε στιγμή. Στο σπίτι δε λέγανε τίποτα πια γι' αυτούς, τους είχανε ξεχάσει φαίνεται.

'Ετσι γίνεται πάντα με τους μεγάλους: Ξεχνάνε. Κι ύστερα, όταν τους το θυμίσεις, κλαίνε.

Να, αυτό γινότανε συχνά με τη μητέρα: Η αδελφούλα της ζητούσε σοκολάτες - σκεφτότανε το Πάσχα, κι εκείνα τα σοκολατένια αυγά με τα σχέδια και τα πουλάκια μέσα. Η μητέρα έλεγε "ναι, ναι..." αφηρημένα και το ξεχνούσε μετά. Μια μέρα μάλιστα της το θυμίσαμε επίμονα, με πείσμα - τόσο που εκείνη έβαλε τα κλάματα.

Το ίδιο έκανε αργότερα, όταν της θυμίζαμε τη Ραχήλ. 'Ετσι, που τα σαστίζαμε πια... Φαίνεται πως τα σοκολατένια αυγά της Ραχήλ τη στεναχωρούσανε τη μητέρα. Γιατί όμως, δεν το μάθαμε ποτέ...

Αργότερα, πολύ αργότερα πια καταλάβαμε. Τότες όμως ο πόλεμος είχε τελειώσει και τα σοκολατένια αυγά τα χαρήκαμε όσο ποτέ πριν. Η Ραχήλ όμως δεν ξαναγύρισε ποτέ κι εμείς δεν ξέραμε που να τη γυρέψουμε.

Μια μέρα της έγραψα ένα μεγάλο γράμμα κι η αδελφούλα σκάλισε προσεκτικά κι εκείνη δυο λόγια στο τέλος. Η μητέρα έκλαιγε όταν της το διαβάσαμε. Το κλείσαμε σ' ένα μεγάλο φάκελο και μείναμε σκεφτικές πολλή ώρα. Δεν ξέραμε που βρισκόταν - δεν μπορούσαμε κιόλας να της γράψουμε με τ' αληθινό της όνομα. 'Ετσι το γράμμα έμεινε, ξεχάστηκε.

ΡΑΧΗΛ

Της ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Πέρασαν δέκα χρόνια - δέκα ολόκληρα χρόνια - κι εμείς αλλάξαμε. Η αδελφούλα πάει στο Γυμνάσιο κι έχει πολλές - πολλές φιλενάδες. Καμιά όμως δεν έχει τα μάτια της Ραχήλ, ούτε την καρδιά της.

Η αδελφούλα μόλις που τη θυμάται. Ήταν τόσο μικρή τότε...

Όμως εγώ, κάθε φορά που ανοίγω εκείνο το λεύκωμα που μού 'χε χαρίσει με τις πολύχρωμες ζωγραφιές και τα τραγουδάκια - κάθε φορά, θυμάμαι τα μάτια της και δε θέλω να το πιστέψω. Κι ωστόσο το ξέρω καλά πως η Ραχήλ θα κρατούσε το λόγο της...

- "Θα σας γράψω αμέσως", είχε πει - και δεν έλεγε ποτέ της ψέματα.

Όταν τέλειωσε ο πόλεμος, ο πατέρας ρώτησε παντού, έψαξε, έτρεξε. Άξαφνα μια μέρα απελπίστηκε και δεν ξαναρώτησε πουθενά.

Εμείς όμως ξέραμε πως κάποτε θά ρθει, υποσχέθηκε άλλωστε...

Ωστόσο οι χαρούμενες μέρες που ήρθανε μετά, είχαμε τόσα πολλά καινούργια να μας δώσουνε, που οι παλιές εικόνες θάμπωσαν, γίνηκαν αχνές κι ακαθόριστες. Ξεχάστηκαν.

Τυχαία μια μέρα, ψάχνοντας για κάτι άλλο, το βρήκα: Το μεγάλο φάκελλο με το γράμμα. Χωρίς διεύθυνση, δίχως ένα όνομα πάνω του. Πρέπει νάχανε περάσει πάνω από δέκα χρόνια απ' τη μέρα που το γράψαμε - τα γράμματα της αδελφούλας ήταν παιδιάστικα, αστεία. Κάτι καραγκιοζάκια που χορεύανε τρελλά, κολλητά τόνα στ' άλλο και φωνάζανε όλα μαζί: "Γύρισε Ραχήλ - σ' αγαπάμε".

Τίποτ' άλλο, μονάχ' αυτό: Σ' αγαπάμε. Και κείνη τόξερε αυτό κι ωστόσο δεν γύρισε ποτέ.

Ένα βράδυ, η μητέρα του Γιοέλ ήρθε σπίτι και μας αποχαιρέτισε. Γύριζε στην πατρίδα της - την πατρίδα της Ραχήλ, με τα παράξενα ονόματα στους δρόμους, στις πολιτείες, στους ανθρώπους.

Μίλησαν πολλήν ώρα με τον πατέρα· κι ύστερα η μητέρα τη ρώτησε για μιαν επέτειο: Στις 26 του Απρίλη, η "ημέρα της μνήμης", έτσι τους την είπε κείνη. Πόσο όμορφα ακουγόταν αυτό το "της μνήμης"...

Μας μίλησε για κείνη τη μέρα η μητέρα του Γιοέλ - τη γιόρταζαν με μιαν απλή, αθόρυβη τελετή, χωρίς λόγους και παρελάσεις: Τα παιδιά φοράνε άσπρα ρούχα κείνη τη μέρα, μαζεύονται στις πλαγιές με τα καινούργια δέντρα και λένε τραγούδια και προσευχές.

Στο "δάσος της μνήμης", κάθε καινούργιο δέντρο θυμίζει κι ένα παιδάκι, από κείνα που χάθηκαν στα στρατόπεδα - ένα εκατομμύριο παιδιά, ανίδεα κι αμέτοχα στο κακό που οι άνθρωποι κάνανε στους ανθρώπους...

Τώρα πια, τα χαμένα παιδάκια που "γινήκανε" δέντρα, θα μπορούνε να χαίρουνται τον ήλιο, τη βροχή και το φως - και να φυλάνε τη μνήμη τους ζεστή κι άσβυστη.

Είπανε κι άλλα, πολλά εκείνο το βράδυ... Στο τέλος δεν άκουγα πια τί λέγανε - ο νους μου γύριζε στο μεγάλο φάκελλο με το παιδιάστικο γράμμα μας. Στο γράμμα χωρίς διεύθυνση, δίχως καν ένα όνομα πάνω του.

Έτρεξα μέσα, πήρα το μολύβι κι έγραψα με σταθερά γράμματα στο φάκελλο:

"Για τη Ραχήλ - στη μνήμη της"

Κι από κάτω έβαλα τα ονόματά μας. Ήμουνα σίγουρη πως το "δάσος της μνήμης", με το ένα εκατομμύριο καινούργια δέντρα, θάξερε για τη Ραχήλ. Και για το δέντρο της, το δικό της δέντρο.

Δεν έγραψα διεύθυνση - δεν χρειαζόταν άλλωστε: Το "δάσος της μνήμης" ήταν η πατρίδα της Ραχήλ...

Ευτυχισμένε Γιοέλ... Έφυγες νωρίς κι ωστόσο βρήκες μια θέση στη χώρα που τα παιδιά παίζουνε όλη τη μέρα, χωρίς να σταματάνε. Τούτα τα παιδιά, όμως, γινήκανε δέντρα - η ζωή τους κόπηκε απότομα, τραγικά, κι ο Θεός δεν τόθελε να χαθούνε. Μείνανε να χαρίζουν τον ίσκιο τους στο δάσος με τις μνήμες - να μην τα ξεχνάνε ποτέ όσοι ζήσανε...

Πήρα το γράμμα με την παιδιάστικη καρδιά μας κλεισμένη μέσα του, με τα όνειρα και τις λαχτάρες μας στριμωγμένες στις γραμμές του και το κράτησα στα χέρια μου μια στιγμή χωρίς ν' αποφασίζω: "'Εχε γειά, κοριτσάκι...", και ξαφνικά, σα να τόχα σκεφτεί απ' την πρώτη μέρα αυτό, άπλωσα το χέρι μου αδίστακτα - "έχε γειά...". Κι έδωσα το γράμμα στη μητέρα του Γιοέλ, που θα γύριζε στην πατρίδα της Ραχήλ - την πατρίδα με τις άπειρες μνήμες...

(Από τις "Δύο Εποχές", Αθήνα 1960)

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Του ΝΙΚΟΥ ΜΠΑΚΟΛΑ

(Αποσπάσματα)

.....

Χρίστος

'Ολα πρέπει ν' άρχισαν τη νύχτα, όπου κόντευε να ξημερώσει, γύριζε ο Χρίστος από τη δουλειά, είχε μια βαρυθυμιά που τον πονούσε και ποθούσε "να ξαπλώσω να ησυχάσω", που ήταν ένα βράδυ με εκνευρισμούς, τα χαρτιά που μαζευόνταν γύρω του, τα τηλέφωνα που κουδούνιζαν και που δεν ακούγονταν το τί τού 'λεγαν, ένας συγγραφέας που διαμαρτύρονταν και φώναζε (μου χαλάσατε το άρθρο) και ο δάσκαλος που γκρίνιαζε για τους πιστωτές, για τους εργάτες, για τον ανηψιό του που τον παίδευε. 'Ομως τώρα είχαν όλα τελειώσει, έστω και για λίγες μόνο ώρες, κι έφτανε στη γειτονιά του και στο σπίτι του, είπε "μοιάζω σαν το σκύλο που τον βγάζουν βόλτα τα μεσάνυχτα", μόνο που δεν είχε δύναμη να τρέξει, ούτε όρεξη. Και εκεί πάνω στη σκοτούρα του, κάπου φάνηκε να φέγγει προς τα νότια, ίσως ήταν στην Καλαμαριά, στα παραπήγματα, φάνηκε σαν και να λάμπανε τα δέντρα ή τα σπίτια και σε λίγο πήρε να θολώνει ο αέρας, να γεμίζει κάπνα και μαυρίλα, ν' αγριεύουν οι σκιές κι η πολιτεία. Κι είπε ο Χρίστος "θά 'πρεπε να τρέξω", μα τον βάραινε ο κόπος, ίσως και ανησυχούσε άδικα· τί μπορεί να είναι, σκεφτόταν κι εννοούσε τί κακό; - μα κατόπι, σαν να είδε να απλώνεται το φέγγος, στάθηκε σε μια ανοιχτωσιά, είδε μια μουριά κι ακούμπησε, μέτρησε πως τού 'κλεβαν τον ύπνο, έκλεισε τα μάτια να ξεγελαστεί και θυμήθηκε τη μάνα του που τον μάλωνε όταν κοιμόταν έξω, ότι ίσως έβλεπε χαμένα όνειρα βαρυθυμιάς που τον κάρφωναν στο χώμα. Και σε κείνο το σημείο πήρε να βαδίζει ασυναίσθητα, γιατί είχε πια μαγνητιστεί από τη λάμψη, ήταν σίγουρα φωτιά, κάπου κάτι καίγονταν και του μύρισε κι ο ουρανός, όχι όπως βάζανε φωτιές στα άχυρα, τον καιρό που ήτανε παιδάκι στο χωριό του.

Τότε άκουσε να τρέχει ένα αυτοκίνητο, ήταν σαν καμιόνι απ' τον πόλεμο, φορτωμένο με σκυμμένους άντρες, που σε λίγο πέρασε από μπροστά του, τρίζαν σίδερα και ξύλα και βροντούσαν και σε λίγο έστριψε απ' τη γωνιά και στάθηκε, έβραζε κατάκοπη η μηχανή του και ακούστηκε που έπαυε, ύστερα σα νά 'πιασε τ' αυτί του ομιλίες, λες κι αυτοί που κατεβήκαν κάτι λέγαν βιαστικά, ίσως συμφωνούσαν ίσως όχι, και σε λίγο έπαψαν, τότε ξανακούστηκε το μουγκρητό της μηχανής, σίδερα και ξύλα να ξανατραντάζονται και κατόπιν όλα σβήναν μέσα στο σκοτάδι, σα να τα ρουφούσε σε πηγάδι ή σε χάος. 'Ηταν πάντα νύχτα, αλλά πάντα και το φεγγοβόλημα, τώρα είχε γίνει δυνατότερο, κι είπε ο Χρίστος "κάτι μου βρομάει" και δεν εννοούσε μόνο τον αγέρα, που του έφερνε μια μπόχα, σα να καίγονταν κουρέλια, βρομισμένα ξύλα, ή που νόμιζε. 'Ηταν πάντα μόνος, τώρα στο πεζούλι ενός φράχτη που τον δρόσιζε κι από πίσω του ένα χαμόσπιτο, σκέφτονταν να τρέξει κι αισθανόταν πως χασομερούσε ανεξήγητα· ύστερα ακούστηκαν τα βήματα, γύρισε και είδε να τον πλησιάζουν, ήταν ένας άντρας εύσωμος μα κουρασμένος, που σε λίγο θα βρισκόταν μπρος του με σκυμμένο το κεφάλι και αμίλητος, που προσπέρασε με βιάση, λες και ενοχλήθηκε, και στο τέλος έγιν' ένα με τη νύχτα - κι είπε ο Χρίστος "πού γυρίζει τέτοια ώρα;", και τον γνώρισε. Τότε πήρε την αντίθετη διεύθυνση, συλλογιόταν "δε μ' αρέσουν τούτα τα συναπαντήματα" κι εννοούσε το καμιόνι και

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

Του Νικου Μπακολα

κατόπι τούτον εδώ το γείτονα, κι είπε πάλι "πράγματι βρομάει". Και σε λίγο ήταν στο μεγάλο δρόμο, στις γραμμές του τραμ, πάνω που τον σκέπαζαν τα πεύκα, αλλά πάντα το σκοτάδι και στο βάθος η αναλαμπή, που ίσως ήταν στην κατάληξη του δρόμου, πέρα από το ντεπό, τους κήπους και το στοιχειωμένο σπίτι, το καταραμένο. Κι έπιασε τον εαυτό του να βαδίζει προς τα κει, όλο με ταχύτερο το βήμα.

Και σε λίγο είδε άλλον έναν κι άλλον και κατόπι μια άμαξα που έτρεχε και τους περνούσε, σκέφτονταν "δεν είμαι μόνος", ότι όντως ήταν κάτι σοβαρό, τέλος πέσαν πάνω σε πέντ' έξι χωροφύλακες· μοιάζαν όλοι τους να βιάζουνται, κι είπαν "έγινε κακό μεγάλο, κάψαν τους Εβραίους μες στο Κάμπελ", κι αναπήδησε ο Χρίστος, σκέφτηκε πως το περίμενε, ότι το ψιθύριζαν, το ετοίμαζαν. Και θυμήθηκε τα τρία έψιλον, όλα μπλέκαν και ξεμπλέκαν στο μυαλό του σαν σε μια γνωστή ταινία, όπου έτρεχε κι ο ίδιος και λαχάνιαζε, του φαινόταν σαν να άκουγε φωνές, είχαν πια ξεπεταχτεί οι άνθρωποι στους δρόμους, όμως ήταν όλο και πιο αραιά τα σπίτια, όλο και πιο ταπεινά προσφυγικά, κι όλο πιο συχνά τα δέντρα και πολλές αλάνες, κήποι, αφημένα περιβόλια, όμως πιο πηχτή η βρόμα, πιο καμένος ο αγέρας. Τέλος, είδε τις σειρές τα παραπήγματα, μα προπάντων τις φωτιές, έναν κόσμο από φλόγες κι έναν κόσμο από σκιές, όπου πάλευε απελπισμένος, λυσσασμένος ή αλλοπαρμένος και φωνές και κλάματα, βρισιές· τότε πήγε πιο κοντά, ένιωσε ότι γινόταν ένα με την κάπνα, να λιγοθυμά στη μπόχα, κάτι να του σφίγγει το κρανίο, να τον απειλεί "σε πνίγω", και να συλλογιέται ποιός να ξεχωρίσει θύματα και δράστες; 'Οπου δίχως να το νιώσει, μ' έναν τενεκέ νερό, να πηδάει μέσα σε παράγκες και να μάχεται τις φλόγες και την κάπνα. 'Ομως, ήταν όλα μια χαρά σχεδιασμένα, γιατί ήταν μόνο μία η βρύση και εκείνη μισοπεθαμένη κι έτσι άρπαζαν οι άντρες τις παλιές τους μπαταν ίες κι έπεφταν επάνω στη φωτιά, λες και θέλαν να την πιάσουν, μη τυχόν και τους ξεφύγει κι αβγατέψει το κακό, κι ολολύζαν οι γυναίκες και ευχήθηκε ο Χρίστος να μπορούσε νά 'βρεχε, όμως ήταν ξαστεριά και στέγνα και εξαερώθηκε η φωνή του κι η ανάσα του, όπως στα κακά τα όνειρα που φωνάζεις να σε σώσουν, αλλά δε σ' ακούν και ξανάτρεξε στη βρύση, ποιός μ' ανάγκασε, θ' αναρωτιόταν, όμως μόνο όταν είχε έρθει το μεσημέρι, είχαν πέσει ξέπνοοι στο χώμα, πνίγηκαν στη στάχτη και στην αγανάκτηση κι έβλεπαν να τρέχουνε οι πυροσβέστες που είχαν φτάσει μόλις έβγαινε ο ήλιος, είχαν μαζευτεί τα γυναικόπαιδα σε μια γωνιά και πάλευαν την τρομάρα τους*.

Μα εκείνη που είχε αλλοφρονήσει ήταν η Αμαλία, που τον είδε νά 'ρχεται χλωμός και κακοπαθημένος καί του έλεγε "κατάλαβα πως έτρεχες γι' αυτούς", μα είχε βγει ο λόγος ότι ήταν ένα χριστιανόπουλο η αφορμή, που το βρήκανε νεκρό εκεί κοντά κι άλλοι ψιθυρίζαν ότι ήταν στο ντεπό, στο λάκκο, κάποιοι άλλοι ότι το ανακαλύψαν μέσα στις παράγκες, όπου κρύβαν πάντα το βαρέλι, τα καρφιά, το αίμα. 'Ομως, έμεινε αμίλητος ο Χρίστος και μονάχα μονολόγησε "οι φουκαράδες", που θυμόταν καθώς βουρλιζόνταν κι έτρεχαν, δεν τους άφησαν νερό να σβήσουν, να πλυθούν, και "τους φουκαράδες" είπε πάλι. Και μουρμούριζε η Αμαλία, έβραζε νερό μες στο καζάνι και τον ξέντυνε, τον έχωνε ολόγυμνο στη σκάφη και τον μάλωνε, και έβραζε τα ρούχα, τα ξανάβραζε, έμοιαζε να έχει μπει σε μάχη, που τα άπλωνε, τα στέγνωνε και τα μοσκοβολούσε, κι έφτανε σχεδόν το σούρουπο, που τον είδε να φοράει τ' άλλα ρούχα του ο Χρίστος και να φεύγει τρέχοντας, μόνο πρόφτασε να του φωνάξει "μη σε νοιάζει κι έχουν πλούσιους συγγενείς", κι εννοούσε τις μεγάλες βίλες των εμπόρων στη μεγάλη λεωφόρο πού 'χαν πέντε υπηρέτες, κηπουρό και άμαξα - ήταν όλες των Εβραίων, που κανένας του δε λίμαζε.

Μα τα γύρισε καλά μες στο μυαλό του και τα τακτοποίησε κι έλεγε στο διευθυντή του ό-

---

* Το κάψιμο του Κάμπελ έγινε μια νύχτα του 1931 κι αναστατώθηκε η Σαλονίκη. 'Ολοι είπαν ότι ήτανε δουλειά των "τρία έψιλον" που αντιγράφανε τα καμώματα της νεολαίας του Χίτλερ. Το κακό είναι πως όλη εκείνη την ιστορία την είχαν σιγοντάρει και κάποιοι φανατικοί δημοσιογράφοι, αντισημίτες και άλλα στοιχεία ταραχοποιά, λέγαν οι Εβραίοι είναι κόκκινοι και θυμόντανε τον Μπεναρόγια κι άλλους σοσιαλιστές.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

Του Νικου Μπακολα

λος θέρμη "ήταν το καμιόνι, ο χοντρός της νύχτας", που τους είχε δει, τα τρία έψιλον, κι είπε ο άλλος "νά 'σαι πιο προσεχτικός σα γράφεις", πάντα η ίδια επωδός πού 'τρεχε η πένα και στο κάτω μέρος απ' την πλάτη ένιωθε ένα καρφί - "είναι που σκοτώθηκες", θα έλεγε η Αμαλία, που πονούσε για τους κόπους του, τον κανάκευε ένα βράδυ "είσαι πολύ τίμιος, γι' αυτό σε κλέβουν", κι εννοούσε τον εκμεταλλεύονταν, γιατί ήταν πια μεγάλα τα παιδιά τους, είχανε ανάγκες, δεν τους πρόφταιναν παπούτσια, ούτε καν ψωμί και ζάχαρη. Και επέμενε ο Χρίστος "κάψανε τη φτώχεια", το χαμένο Κάμπελ, τα παιδιά που δείχνανε τα πισινά τους μέσ' απ' τα ξεσκίδια τους κι ήταν μια χαρά οι βίλες και απρόσιτες, μια χαρά και οι τσελεμπήδες μες στις άμαξες - "μην το κάνεις και μελόδραμα", του έλεγε ο δάσκαλος, κάποια ώρα ήρθε δίπλα του ο κύριος Αρίστος κι είπε ο Χρίστος μου διαβάζει τις αράδες, κι ένιωθε σαν να τον κλέβαν, είχε δίκαιο η Αμαλία. 'Ομως, αποδείχτηκε χειρότερα, γιατί πήραν τα χαρτιά του, τα διαβάσαν και συσκέφτηκαν, λέγαν "θέλει προσοχή το πράμα" και θυμήθηκε ο Χρίστος την υπόθεση του τραπεζίτη κι έλαμψε σε μια στιγμή η μνήμη, "στάσου", είπε, "τώρα μού 'ρθαν στο μυαλό εκείνα στου Μιχάλη, το παιδάριο και η Αγγέλα, τώρα μού ρθε και ο Βούλγαρος", που τον είχε δει σε κείνο το πατάρι απ' τα τρία έψιλον, κάποια μέρα που φορέσαν τα κοντά παντελονάκια και παρέλασαν και γελούσε όλη η γειτονιά - κι άρπαξε σαν γάτα τα χαρτιά του "δε στα δίνω", είπε του Αρίστου, μα τον βλέπαν σαν απόπληκτοι κι έμεινε αυτή η θέα στο μυαλό του στο θυμό, όπου πήρε σαν αλλόφρονας τις σκάλες και τις κατρακύλησε και κατόπι στάθηκε στην Εγνατία, είχε πια νυχτώσει για καλά, είδε μια παρέα που γελούσε, πειραζόταν, τραγουδούσε, είχαν τα καλά τους ρούχα, μαντηλάκια, τις ρεπούμπλικες, σίγουρα τους περιμένανε για γλέντι, και προχώρησε ο Χρίστος βιαστικός, σκέφτηκε τους αποσβολωμένους στην εφημερίδα, "τώρα πια δεν έχει πίσω", μονολόγησε, κάποιος γύρισε και τον κοιτούσε, σκέφτηκε θα πρέπει να παραμιλώ και χωρίς να καταλάβει ήταν πια στο Συντριβάνι, του μυρίσανε ψητά και ούζα, "ίσως θά 'πρεπε να μπω και να τα σπάσω", όμως βάδισε σα να γλιστρούσε, που δεν ήτανε για τέτοια.

Κι είπανε στο σπίτι σαν τον είδαν "είναι άρρωστος", που τους ήρθε πριν απ' τα μεσάνυχτα, όμως τους ησύχαζε εκείνος, "ήρθα να ξεκουραστώ", τους είπε και χαμογελούσε. Και θαρρούσαν πως του δώσαν το ελεύθερο, γιατί είχε κατασκοτωθεί το άλλο βράδυ· μα μουρμούριζε η Αμαλία ότι "δε μ' αρέσουν όλα τούτα", ότι φάγανε και δεν αλλάξαν λέξη κι έμενε συνέχεια συλλογισμένος. Τέλος, είπε "στρώσε μου να κοιμηθώ" και έπεσε, είχε έναν πόνο σαν μαχαίρι στη δεξιά του πλάτη κι ήρθε η Αμαλία, έγειρε και κείνη "σε ακούω που βογκάς" ανησυχούσε, μες στον ύπνο ή στη ζάλη του κι έτσι πέρασαν τη νύχτα και τον μάλωνε, "δε μου είσαι καμωμένος για αναμπουμπούλες", και μονάχα όταν είχε ξημερώσει έμοιαζε ν' αποκοιμήθηκε, μια στιγμή σα να τινάχτηκε, λες και τον σκουντήσανε στον ύπνο, ύστερα ακούστηκε σαν ψίθυρος, κάπως σα να μίλαγαν τα δέντρα κι ήταν μια ψιχάλα και σε λίγο οι χοντρές οι στάλες που παφλάζανε, "δεν μπορούσε νά 'ταν χτές", της μίλησε, κι έλεγε η Αμαλία "μην τα σκέφτεσαι", που τον ένιωθε τον πόνο του, την αγωνία και απίθωσε την απαλάμη στο καυτό του κούτελο, "μην παλεύεις άλλο, παλικάρι μου" τον παρακάλεσε, που χτυπούσαν οι βροχοσταγόνες και τους μύρισε το χώμα, όπως ήταν στα χωράφια του πατέρα του, μια Πρωτομαγια που τους τα χάλασε...

"Πώς να μην πονάω", θα της απαντούσε, που μυρίζαν και καπνίζαν τα χαλάσματα και στεκόταν ίδιος μαγεμένος, που έβλεπε τη φτώχεια να μαζεύει τα κουρέλια μέσα στην ψιχάλα, να αναζητάει ίσως κάτι που δεν τό 'φτασαν οι φλόγες· ένα γύρο ήταν χωροφύλακες και στεκόντανε αμήχανοι και σιωπηλοί, "γίναν κουρελήδες σε μια νύχτα", θα τους έκλαιγε ο Χρίστος, που έβλεπε συνέχεια σκυφτούς ανθρώπους, λες και ήταν έτσι καταδικασμένοι, λαβωμένοι, κι ύστερα δεν άντεξε, πήρε να βαδίζει απ' τη δημοσιά και σε λίγο άκουσε από πίσω του μια σούστα και γοργά τα πέταλα, πάνω στο λιθόστρωτο "έλα πατριώτη, μέχρι το ντεπό" του φώναξαν, ήταν ένας καροτσιέρης γύ-

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

Του ΝΙΚΟΥ ΜΠΑΚΟΛΑ

ρω στα πενήντα, του γελούσε, τον καλούσε, ίσως συμπονούσε το που βάδιζε σαν σκοτωμένος, όμως είπε ο Χρίστος "άσε να βαδίσω, ν' αναπνεύσω" κι είπε ο άλλος "όπως αγαπάς" και ακούστηκε το καμουτσίκι να σφυρίζει, γίναν γρηγορότερα τα πέταλα και τραμπάλισε η σούστα, πίσω έμεινε μια μυρουδιά από λαχανικά και θυμήθηκε ο Χρίστος το δικό τους περιβόλι, τον πατέρα με την ψάθα στα παχιά τα χώματα, άλλοτε αφέντης, μα και δούλος τους, και λαχτάρισε μια βρύση για να πιει, ίσως να δροσίσει και το πρόσωπο, που το ένιωθε να έχει αγριέψει, να τραβάει και να τον πονά στα μάγουλα.

Κάποτε θα πρέπει να μιλήσω, σκέφτηκε, τα όσα είχε δει και υποψιαζόταν, για να μην παραπονείται και ο δάσκαλος που έλεγε "είσαι κρυψίνους", σαν να είχε μείνει μ' ένα χέρι ή βαρύκοος. Κι άκουσε το γάργαρο νερό, ήταν μια μεγάλη βρύση μες στο δρόμο κι ήταν έρημη, έσκυψε και ήπιε κι ύστερα δροσίστηκε, τρέχαν οι κρουνοί στην κορυφή του, μες στα μάτια, στα λαιμά του, ένιωσε που βούιζαν τ' αυτιά του, μια λεπίδα κατηφόριζε τα στήθια, ίσως ως τον αφαλό ή και πιο κάτω κι ύστερα τραβήχτηκε, "πάντα μένω χωριατόπαιδο", συλλογιζόταν κι είπε, "έτσι μού 'ρχεται και να ξιπολιθώ".

.....

Χρίστος

Και θρηνούσαν "δεν αφήσαν ούτε έναν" κι είχανε παγώσει όλα, κοκκαλώσαν στα παράθυρα, σαν ακίνητες φωτογραφίες, όταν είδαν να κατηφορίζει η πομπή, να σέρνεται, να μην έχει τελειωμό ή έλεος και να λέει η Αμαλία "που τους πάνε;", κλαίγοντας, γιατί σίγουρα θά 'ταν ανάμεσά τους φίλοι - περπατούσανε οι άντρες κι οι γυναίκες κι είχαν φορτωμένους μπόγους, άλλοι τα μωρά τους πάνω απ' το σβέρκο τους κι απ' ανάμεσα σερνόνταν αμαξάκια ή αραμπαδάκια, όπου είχανε θαφτεί οι γέροι κάτω από ρούχα κι από μπατανίες. Και πετάχτηκε ο Χρίστος, αισθανόταν πως δεν έπρεπε να λείψει, και σε λίγο βρέθηκε κοντά στη λεωφόρο, όπου είχε φτάσει το κεφάλι της πομπής, με τους Γερμανούς μπροστά αμίλητους και πάνοπλους· μια στιγμή ακούμπησε σε μια εξώπορτα κι ένιωσε πως από μέσα πάλλονταν φωνές και κλάματα, και γυρνώντας πάνω το κεφάλι του, είδε που κρεμότανε ένα ξερό στεφάνι, πιο πολύ κλαριά και λίγα φύλλα και θυμήθηκε "το ξέρω αυτό το σπίτι, ήτανε εβραίικο, απρόσιτο, με την πόρτα πάντοτε κλειστή, τις κουρτίνες του κατεβασμένες" κι όπως βάρυνε επάνω στην εξώπορτα, είδε τώρα πως υποχωρούσε και ανέβαινε μια σκάλα βυσσινιά που γυάλιζε, που ντυνόταν με ένα γκριζωπό ταπέτο, όλα καθαρά. Τώρα ακουγόταν ένα χαμηλόφωνο κλαψούρισμα, σαν μια ψαλμωδία ακατανόητη, κι ανεβαίνοντας ακόμη, μέσα στο μισόφωτο, είδε που στεκόντανε τρεις άντρες και γυναίκες, που δεν βγάζαν άχνα, και αναρωτιότανε ο Χρίστος ποιός θρηνεί, και την ίδια ώρα άκουσε που λέγανε "περιμένετε τουλάχιστο να φύγουμε", έμοιαζε να ήταν γέρος, να ικέτευε· κι ανεβαίνοντας τα τελευταία σκαλοπάτια βρέθηκε ο Χρίστος με τους άλλους, όπου βλέπαν όλοι μέσα σε μια πόρτα, ήταν τρίφυλλη και ανοιγμένη, στα μεγάλα κρύσταλλά της είχε ζωγραφιές, κάτι σαν τα κρίνα ή πουλιά μακρόλαιμα, σ' ένα σύμπλεγμα παράξενο, και στη μέση απ' τη σάλα καθισμένη μια γριούλα που έκλαιγε (τώρα πια ούτε ακουγόταν) και επάνω της ολόρθος ένας γέρος άρχοντας, με το μαύρο του καπέλο, τα χρυσά γυαλιά του, το παλτό του κι ένα μπαστουνάκι σαν βεργούλα καφετιά, που σηκώνονταν σαν παιδικό παιχνίδι και παρακαλούσε "περιμένετε λοιπόν να φύγουμε" και κατόπιν "λυπηθείτε την κυρία μου", που ορθωνότανε κι εκείνη και τη στήριζε ο γέροντας, τότε έσκυψε στη μια μεριά ο Χρίστος, ήταν σα να άπλωνε το χέρι, να τραβούσε τη τζαμόπορτα πιο άκρη και να νιώθει ότι καίγονταν το πίσω του κρανίο, τα μαλλιά και πιο κάτω ο λαιμός του, που δενόταν και που του στραγγάλιζε φωνή κι ανάσα, αλλά φώναζε η καρδιά του, όχι, κι άπλωνε τα χέρια του.,

Γιατί στον κρυμμένο τοίχο, στην κρυμμένη τους ντουλάπα, είχαν κιόλας ανοιχτεί συρτάρια, όπου δυο γυναίκες βγάζανε λευκά σεντόνια και κουβέρτες και λινά και τα ρίχναν κάτω σε δυο στοίβες, λες και τα μοιράζανε· τότε κίνησαν ο γέροντας και η κυρά του, βάδιζε ολό-

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

Του Νικου Μπακολα

στητος εκείνος και κοιτούσε πέρα και κρεμόταν απ' το μπράτσο του η γυναίκα κι όπως φτάσανε στο κεφαλόσκαλο, όρμησαν αυτοί που περιμέναν προς τη σάλα και ακούστηκε να σπάζει τζάμι, τέλος πόδια όπου τρέχαν πέρα δώθε (είχαν ξεχυθεί στις κάμαρες) και κατέβηκε ο Χρίστος απ' τις σκάλες, μια στιγμή σταμάτησε πιο πίσω απ' το ζεύγος, τώρα έβλεπε το φως του δρόμου, σα να τους προϋπαντούσε. Μα εκεί σταμάτησε η κυρία, έμοιαζε σα νά 'θελε να ξαπλωθεί στα σκαλοπάτια, και την έπιασε ο Χρίστος απ' τις δυο μασχάλες, της ψιθύρισε "κουράγιο" και την ίδια ώρα ακουστήκανε που βρίζονταν επάνω - "κλέφτες, λιμασμένοι", τσίριξε κάποια γυναίκα, μα της απαντήσανε "ρουφιάνα" - ήταν πια στο κάτω σκαλοπάτι, κι ένιωθε ο Χρίστος πάει τέλειωσε, όπου γύρισε ο γέροντας, τον κοίταξε, έβγαλε το μαύρο καπέλο κι είπε "είμαι ο Αλμπέρτο Ματαλόν", σαν να είχε κάποια σημασία και σκεφτότανε ο Χρίστος "τί θα του χρησίμευε το όνομά μου;", γιατί ήτανε τα χέρια του που πρόσφεραν, ότι στήριζαν εκείνη την κυρία και τη βοηθούσαν να κατέβει απ' το πεζοδρόμιο στο δρόμο, στο γυαλιστερό το καλντιρίμι, όπου τώρα κατεβαίναν μυριάδες από τη φυλή τους, πιο πολύ από τη φτώχεια, απ' τα παραπήγματα του "έξι", και σταθήκανε οι γέροντες σα να λέγαν πώς να μπούμε στο ποτάμι; Όμως ήρθε ένας στρατιώτης και τους πρόσταξε ξερά, είχε μια βραχνή φωνή αγουροξυπνημένη, και την ίδια ώρα σπάσαν τζάμια και θρυψαλιαστήκανε στο πεζοδρόμιο, τότε όρμησε ο Γερμανός με το αυτόματο στο σπίτι. Όμως, το ποτάμι έφευγε, η γυναίκα και ο Ματαλόν της είχαν πια παρασυρθεί, και προχώρησε για λίγο ο Χρίστος, μέχρι που κατάλαβε πως είναι αχρείαστος, στάθηκε και έβλεπε το λιγερό το νέο, όσο που ξεχώριζε το μαύρο του καπέλο, είχαν βγει στη λεωφόρο, στις γραμμές του τραμ, μια στιγμή του φάνηκε πως είδε το Δημήτρη, μα αισθάνθηκε πως το στομάχι του ανέβαινε, σα να έβγαινε απ' το λαρύγγι του και ωωριάστηκε σ' ένα πεζούλι, πίσω ένιωσε τα κάγκελα, άνοιξε τα χέρια του και χούφτωσε τα σίδερα και είπε "τί δροσιά" - το ποτάμι όλο προχωρούσε.

Και φοβήθηκε πως θα πνιγεί, ένιωσε σαν να του είχαν δέσει το λαιμό, τον σφίγγανε και ανακουφίστηκε που είδε ένα χέρι μπρος στα μάτια του, το αναγνώρισε που του μιλούσε και του έλεγε "μπαμπά, τί έπαθες;" και αισθανότανε πιο σίγουρος, είναι όντως ο Δημήτρης σκέφτηκε, κι είπε "τίποτα, κουράστηκα" και σηκώθηκε σαν κουρντισμένος, έπιασε το γιο του απ' τον ώμο και του μίλησε πιο ήρεμα, "πάμε, δεν μπορούμε πια να βοηθήσουμε". Κι ανεβήκανε τον πρώτο δρόμο που συνάντησαν, θα ξετυλιγόταν ένας τοίχος όλο πέτρα κι υγρασία, που το πάνω μέρος πνίγονταν στις φυλλωσιές, μα θυμήθηκε κι εδώ καθόντανε Εβραίοι, λέγονταν Μαλάχ και δε μιλούσαν σε κανέναν, τόση περηφάνεια, και απέναντί τους ήταν το λευκό τριώροφο και αυτό είναι Εβραίων, συλλογιόταν, λέγαν πως τους έξι μήνες ζούσαν στο Παρίσι, το υπόλοιπο σε τούτο το παλάτι κι όλο ψιθύριζαν ότι η κυρία τά 'χε ταιριασμένα μ' ένα χριστιανό μηχανικό κι όλο τρέχανε στις ερημιές, με άμαξες ή αυτοκίνητα και χωρίς να καταλάβει - έτσι που πνιγότανε στις θύμησες - είδε ότι είχαν φτάσει στο τρελοκομείο, μια στιγμή τον κράτησε ο Δημήτρης, είπε "να ο 'Αγγελος", ότι όντως στέκονταν ένας λευκοντυμένος έφηβος, έμοιαζε ότι σκεφτόταν κι ότι θλίβονταν, κι όταν τον ρώτησαν, είχε τη φωνή σπασμένη κι είπε μόνο "δείτε τί τους κάνανε", ότι γύρω τους κυλιόντανε χαρτιά, βιβλία που τα είχαν σκίσει και σπασμένες πλάκες μαύρες από το γραμμόφωνο, "πάει κι η Μπετίνη και η αδερφή της", θρήνησε ο 'Αγγελος, όμως τον κοιτάζανε απορημένοι, και δικαιολογήθηκε ο Δημήτρης "δεν τις ξέραμε", και δεν τους εξήγησε ο φίλος, ίσως να σκεφτόταν πως δεν είχε σημασία, "τί τους κάνανε τους φουκαράδες" μίλησε ο Χρίστος, κι άπλωσε το χέρι, χάιδεψε τον 'Αγγελο, "δεν μπορείς να κάνεις τίποτε" τον παρηγόρησε κι έλεγε τ' αγόρι πως "μπορούσαμε" κι είχε όλο πείσμα η φωνή του πίκρα.

Αλλά θά 'τανε χαμένος κόπος, έκλαιγε η φωνή του και αδυνατούσε να τους εξηγήσει, ούτε θ' άκουγαν εκείνοι, ότι κίνησε ο Χρίστος όλως ανεξήγητα κι υποσχέθηκε ο Δημήτρης "θα βρεθούμε το βραδάκι", που δεν είχαν γίνει τα δυ-

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

Του Νικου Μπακολα

σάρεστα ακόμη. Όμως περπατούσε ο πατέρας του πυρετικά, μια στιγμή τον ρώτησε "μα πού τον ξέρω;" κι εννοούσε το λευκοντυμένο έφηβο, και του εξήγησε ο Δημήτρης, κι "είναι εντάξει" θα κατέληγε κι έμενε σιωπηλός ο Χρίστος όλος επιφύλαξη, αλλά προχωρούσε πάντα βιαστικά, θα το καταλάβαινε σε λίγο και θα δικαιολογιόταν "θα ανησυχεί η μάνα σου". Κι όπως σπρώξαν την αυλόπορτα, είδαν που καθότανε συλλογισμένη, έδειχνε πως είχε πληγωθεί, πως τρόμαξε και μιλούσε σαν να ήτανε μονάχη "είχα κάποτε μια φίλη που τη λέγανε Ραχήλ, μεγαλώναμε μαζί και παίζαμε, πού να την πηγαίνουν τώρα;" κι έλεγε ο Δημήτρης "θα μπορούσαν να κρυφτούνε στα βουνά", αλλά τον αγριοκοίταξε ο Χρίστος, "τους ξεπούλησε ο Κόρετς", κάποτε γνωρίζανε το γιο του, ήτανε ένα κατάξανθο αγόρι, μ' ακριβό ποδήλατο, είχαν έρθει από την Αυστρία και του λέγανε "βρε Μπούμπι, δώσε μια βόλτα", όμως τό 'βρισκε αδύνατο - "ο αρχιραββίνος τους ξεπούλησε", είχαν φύγει όλοι και απόμεινε εκείνος, κλείστηκε στο δίπατό του σπίτι κι ούτε που τον βλέπαν τώρα, ούτε το ποδήλατο του Μπούμπι, το ξανθό τσουλούφι που κατέβαινε στο μάτι, ίδια με των Γερμανών.

Κι έτσι που τα κουβεντιάζανε στο μπαλκονάκι τους, είδαν την Τσιμόνενα που έμπαινε στο σπίτι τους, είχε ένα μπόγο ρούχα, όλο άσπρα, και σε λίγο ο χοντρός της γιος, φορτωμένος δυο καρέκλες· μπήκαν, ξαναβγήκανε φουριόζοι και μουρμούρισε ο Χρίστος "κλέβουνε οι άτιμοι", γιατί κάναν γιάγμα στα εβραίικα τα σπίτια και αρπάζαν ό,τι βρίσκαν, ό,τι είχε απομείνει απ' τους άλλους κι είπε η Αμαλία "είναι η δεύτερη φορά", που δε θα στεκότανε κι η τελευταία, γιατί ως το βράδυ πήγαιναν κι ερχότανε κι είχαν πάρει και τα δυο μικρότερα αδέρφια, όπου τρέχαν και ξαναγυρνούσαν κι όλο φορτωμένοι, σαν μερμήγκια που γεμίζανε την τρύπα τους και δεν είχαν τελειωμό· κι έλεγε η Αμαλία "είναι όλα τους κλεμμένα και θα φέρουν γρουσουζιά" - που όντως χάσαν το χοντρό τον άλλο χρόνο.

Και την άλλη μέρα θα ταράζονταν ακόμη πιο πολύ κι αγανάχτησε ο Χρίστος, "όλο ανακατωσούρεσς φέρνει τούτο το παιδί", παραπονιόταν, ότι κάθισε μαζί με τα δικά του, το Δημήτρη, την Αλκμήνη, τη μικρή του Αντιγόνη και τους είπε "πνίγομαι", γιατί δύο μέρες πριν την έξοδο είχε πάει η μητέρα της Μπετίνης στη γιαγιά του και τον πρόσταξε να φύγει, ότι είχαν σοβαρά να συζητήσουν που δεν ήτανε "για τα παιδιά", κι είπε ο 'Αγγελος "γαμώ το, αφού ξέρω πια τα πάντα", στο τί χρησίμευαν τα πανιά της Νίκης και γιατί ματώνανε, πως το βράδυ έβλεπε γυμνή τη θειά του, ιδρωμένες πρόκλησες και περιπτύξεις και μουσκεύονταν με γλύκα, όμως πρόσταξε η γιαγιά του "φύγε απ' τα πόδια μας", τότε κούνησε εκείνος το κεφάλι πως "καλά", βγήκε στην κουζίνα, όμως ξαναμπήκε απ' το παράθυρο, κρύφτηκε στην άδεια κάμαρα, κολλητός στην πόρτα και κρυφάκουγε, όπου έλεγε η Μυρσίνη τρομαγμένη "θα καούμε όλοι", κι έλεγε η άλλη "είσαι μάνα, νιώθεις από πόνο" - "όμως που μπορούμε να την κρύψουμε, δεν έχουμε", σίγουρα κρυψώνα, και σκεφτότανε ο 'Αγγελος, το κατώγι τους ήταν λαβύρινθος και κατασκότεινο, μα απέμενε η Μυρσίνη, "δεν μπορώ να κάψω τη φαμίλια μου"*, έκλαιγε η άλλη και παρακαλούσε και εκεί πάνω άκουσε τον γδούπο η γιαγιά, άνοιξε την πόρτα κι είδε το εγγόνι της που σπαρταρούσε, έβγαλε μια οιμωγή "αχ, κυρά μου, τί μας έκανες" θρηνούσε, κι έγινε λευκή σαν μάρμαρο, η άλλη έπεσε και χάιδευε το αγόρι και σχεδόν παραλογίζονταν, "αχ Μπετίνη", έκλαιγε "Μπετίνη" κι όπως άνοιγε ο 'Αγγελος τα βλέφαρα, άκουγε που υποσχόταν η Μυρσίνη "θα ρωτήσω τα παιδιά μου", αλλά έφευγε η άλλη σαν αλλοπαρμένη.

Και εκεί που αφηγιόταν κι έκλαιγε ο 'Αγγελος, θά 'τρεμε η Αμαλία, θά 'λεγε "μη μας μείνεις και στα χέρια μας", γιατί άσπρισε σαν το χαρτί ο έφηβος, έτρεξε ο Δημήτρης στο παράθυρο και τ' άνοιξε, όπου σφάλιξε τα μάτια του ο άλλος, και θά 'λεγαν "κάντε του αέρα" κι ήτανε μια μέρα που φυσούσε και γελούσε κι έπαιζε ο ήλιος με τα άσπρα σύννεφα, κι έτρεξε η Αντιγόνη, έφερε νερό, αλλά ξαναξύπνησε ο 'Αγγελος και τους κοιτούσε, "μαζευτήκανε το ίδιο βράδυ, η γιαγιά, ο θείος και οι θείοι, όμως είπαν θα καούμε" κι έτσι η Μυρσίνη αποφάσισε, δεν μπορούσανε να κινδυνέψουν, "γιατί έ-

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

Του Νικου Μπακολα

χουμε κι εμείς παιδιά" κι εννοούσε τα εγγόνια της τον 'Αγγελο, το Νίκο και τον Κωνσταντίνο. Και εκεί τελείωσε την ιστορία του ο έφηβος και τον παρηγόρησε ο Χρίστος "έτσι θα φερνόμασταν κι εμείς", μα τον κοίταξαν με επιτίμηση ο Δημήτρης κι η Αλκμήνη - η Αντιγόνη θα μιλούσε με τον 'Αγγελο "κι έτσι χάθηκε η Μπετίνη" θα συμπέραινε και δεν έβγαλε ούτε άχνα το παιδί, μόνο την κοιτούσε μες στα μάτια (ήταν απ' τις λίγες του φορές) και ψιθύρισε "η φουκαριάρα", αλλά ρώτησε η Αντιγόνη "είναι στα δικά μας χρόνια;". Κι είπε κείνος "πιο μεγάλη, πιο ψηλή". Τέλος, αποφάνθηκε ο Χρίστος "να το πάρουμε απόφαση", είχε πέσει πια το σούρουπο και παρακάλεσε "να φάμε", και κράτησαν και τον 'Αγγελο που τον λυπήθηκαν, και του βγάλαν ένα πιάτο μακαρόνια και καθίσαν όλοι ένα γύρο στο τραπέζι κι έτρωγαν αμίλητοι.

Και το ίδιο βράδυ άκουγαν την Αντιγόνη να τσιρίζει μες στον ύπνο της και έλεγε ο Χρίστος πως "μας αναστάτωσε", αλλά "μας τάραξαν όλα τούτα", τον διόρθωσε η Αμαλία και αλληλοκοιταχτήκανε, κι είδε ο άντρας πως απλωνόταν το χέρι της, κάθονταν στο μέτωπό του σαν δροσιά μες στα μαλλιά του, "τους πονέσαμε", ψιθύρισε και δε μίλησε εκείνος, προτιμώ το χάδι της, σκεφτόταν, έτσι που με γαληνεύει, με παρηγορεί, και σε λίγο είναι μόνος σ' ένα άγνωστο δωμάτιο, μοιάζει να μυρίζει άσχημα πετρέλαιο όπου μπαίνει μέσα ένας σκύλος που φωνάζει "πώς με καταντήσανε" και κατόπι ορθώνεται στα δυο του πόδια, λέει σε θυμάμαι στο σκισμένο σου αντίσκηνο, ήταν μια καμένη πέτρα όλος του ο κόσμος, σε θυμάμαι, είσαι ο συνταγματάρχης Ευριπίδης μας, ο άλλος έσκυψε την κεφαλή του δες, παραπονέθηκε πώς πέσαν τα μαλλιά μου πού 'ταν πάντοτε ξανθά, πυκνά και ακουγότανε μια κανονιά κοντά τους, ίσως ένας κεραυνός και κοβότανε η πέτρα τους στα δυο πέφταν σ' ένα χάος κι άκουγε που του φωνάζαν σώσε μας, "τώρα οι δικές σου οι τσιρίδες που μας ξυπνήσαν", είναι η Αμαλία που πατάει το κουμπί και που φέγγει δυνατά η κάμαρα, το σεντόνι έχει γίνει ένα κουβάρι και το μαξιλάρι του υγρό, "αχ, τί εφιάλτες" του μιλά κι έρχεται το χέρι της ακόμα μια φορά, του σφουγγίζει τον ιδρώτα, "χάραξε", του λέει και κείνος κρύβεται στην αγκαλιά της, που τη νιώθει ν' ανασαίνει και κατόπι πιάνει τα λαγόνια της και τη χαϊδεύει και κατόπιν τους μηρούς της, πώς χοντρύνανε αισθάνεται, τη χαϊδεύει όλο πιο πολύ πιο θαρρετά, όμως ψιθυρίζει η Αμαλία "δεν μπορούμε σήμερα" - "από πότε;" τη ρωτάει - "είναι τρίτη μέρα" και αισθάνεται εκείνος πως τον μέμφεται, μα που φτάσαμε; αναρωτιέται, άλλοτε διάβαζα στα μάτια της την πρώτη ώρα, με τους μαύρους κύκλους, μα που φτάσαμε; ανησυχεί, ότι έχει προδοθεί σε κείνη, είναι σα να τον κατηγορεί σιωπηλά κι έτσι δένεται σφιχτά στην αγκαλιά της, τη φιλάει και τη βεβαιώνει "σ' αγαπάω", σα ν' αρνιέται κάθε ενοχή· κι απ' τις γρίλιες τους ανακουφίζει η αυγή σαν να βγαίνει ένα πράσινο μικρό φυτό από τη γης, όπου ξέρεις ότι έχει μόνο μια ρίζα άσπρη σαν κλωστή, που δε σπάζει και θα δυναμώσει.

(Αθήνα, 1987)

.....

---

* Πρέπει να ήτανε απόγεμα με ήλιο· ήρθε η Ρασέλ μαζί κι ο γιός της ο Σάμι. 'Ομως η γιαγιά της είπε "μην παρακαλάς, δε γίνεται". Το βράδυ, πάντως κάνανε οικογενειακό συμβούλιο και είπε ο Στρατής "τρελαθήκατε;" αν τους πιάναν οι Γερμανοί με Εβραιόπουλο στο σπίτι, ήταν χαμένοι. Από τότε δεν ξαναείδαμε ούτε τη μάνα ούτε το αγόρι της. Η μάνα μου είχε μεγαλώσει δίπλα δίπλα με τη Ρασέλ κι ήτανε φίλες στενές. Μα όταν μίλησε ο Στρατής, δεν του 'φερε αντίρρηση.

ΤΟ ΠΛΑΤΥ ΠΟΤΑΜΙ

Του ΓΙΑΝΝΗ ΜΠΕΡΑΤΗ

(Απόσπασμα)

.....

Ο συναγερμός είχε λήξει και περνούσε βιαστικός μπροστά μας ένας ψηλός, λεπτός στρατιώτης μ' ένα μαύρο τσεμπέρι στο κεφάλι, που είχε δέσει τις δυο του άκρες που εξείχανε πίσω στο σβέρκο του. 'Ολη η εμφάνισή του, από κατατομή του προσώπου μέχρι τη γρήγορη και λαμπυριστή έκφραση του μαύρου ματιού του, που μας κοίταξε στα πεταχτά (αν έλειπε η στολή) θα σου θύμιζε 'Αραβα.

Να, τούτος εδώ - τον είδες; - ο καλύτερος πολυβολητής μου. Εβραίος είναι. (- Ε, Μωυσή! τί γίνεσαι - του φώναξε ο Σγουρός κουνώντας του το χέρι του. Ο άλλος, ελαφρύς, γρήγορος κι ευκίνητος σαν αγριοκάτσικο, εξακολουθούσε να τρέχει εκεί κάτω, κάνοντας νοήματα πως τώρα θα επιστρέψει). Δεν ξέρεις τί παλικάρι, τί σκύλος είναι. Σου φαίνεται περίεργο, ε; είχαμε πάντα κάποια άλλη ιδέα για τους Εβραίους. Μα σ' αυτόν τον πόλεμο μπορώ να σου πω (ε, βέβαια είχαμε και κάποιες ελάχιστες μικρές εξαιρέσεις- όπως εξάλλου και παντού) πως οι Εβραίοι πολεμήσανε περίφημα, μα περίφημα σου λέω. Στο σύνταγμά μου, ξέρεις, έχω πολλούς, μα πάρα πολλούς Εβραίους, και α! ναι, δεν υστερούν σε τίποτα απ' τους δικούς μας. Είναι φυσικό, μου λες. Ε, βέβαια, αυτός ο πόλεμος δε μοιάζει με κανένα άλλο... Ου! ό,τι θέλεις έχουμε τώρα στο σύνταγμα, κάθε λογής και κάθε πάστας άνθρωπο. Μακεδόνες, Εβραίους, Κρητικούς, Στερεοελλαδίτες - και κάθε μέρα μας στέλνουνε κι άλλους για να συμπληρώσουμε τα κενά μας (ο Σγουρός κοιτούσε πάλι τις από κάτω μας χαράδρες κι αργοκουνούσε ασυναίσθητα, φαίνεται, το κεφάλι του), τα μεγάλα μας κενά. Κουράστηκε, κουράστηκε πολύ αυτό το σύνταγμα, Μπεράτη. Απ' την αρχή δεν έχει πάψει ούτε μια στιγμή. Και να σου πω την αλήθεια, ήθελα, ήθελα πολύ να τους ξεκουράσω τους άνδρες μου, έστω και για καμιά δεκαπενταριά μέρες μόνο. 'Ολο μας λένε κι όλο μας υπόσχονται, μα είναι φαίνεται τέτοιες οι δυσκολίες...".

Ξανακαβάλησα τη μάντρα και βγήκα έξω. Η μέρα είχε αρχίσει να γέρνει - σε λίγο ο ήλιος θα κρυβόταν πίσω απ' το δυτικό βουνό. 'Ολες τούτες οι συζητήσεις, που δε φτάνανε σ' ένα συγκεκριμένο συμπέρασμα, με είχαν γεμίσει κούραση και μελαγχολία. 'Ενιωθα μια παράξενη ανάγκη για μοναξιά. Είχα πάρει τον ίσιο δρόμο κι όλο αποτραβιόμουνα απ' το κέντρο. Εδώ πέρα πια η κίνηση ήταν πολύ αραιή. Ο ήλιος έδυσε κι αμέσως κατέβηκε μια σταχτογάλαζη ελαφρή καταχνιά, που έκανε θαρρείς τα πάντα ν' αναδίνουν μια εντονότατη νοσταλγική πικρία. Κάτι παλιά γκρεμίσματα χορταριασμένα και κάτι ξεχαρβαλωμένα χαμόσπιτα, έρημα, τελειώναν το δρόμο απ' αυτή τη μεριά και κάθε θόρυβος είχε καταλαγιάσει. Κανείς δεν περνούσε και είπα πια να γυρίσω, όταν, πίσω από έναν γκρεμισμένο μαντρότοιχο άκουσα μια παράξενη φωνή, που όλος ο τόνος της είχε κάτι το ψιθυριστό και το αγωνιώδες μαζί:

"Κύριε Μπεράτη, έλεγε, κύρε Μπεράτη - δε με θυμόσαστε". - Μπροστά μου στεκόταν ένας παράξενος φαντάρος, πολύ κοντός, μ' ένα πολύ μεγάλο, για το κορμί του, αμπέχωνο, χωρίς ζωστήρα, που κρεμόταν γύρω του σαν καμπάνα, του 'φτανε σχεδόν ως τα γόνατα, αφήνοντας να φαίνονται από κει κάτω κάτι ποδαράκια τόσα δα. Τα μανίκια του, που φτάνανε πολύ πιο κάτω απ' τις άκρες των δαχτύλων του, τον κάνανε σαν κουλό κι απ' τα δυο χέρια. Το

ΤΟ ΠΛΑΤΥ ΠΟΤΑΜΙ

Του Γιαννη Μπερατη

δίκωχό του, πού 'ταν χωμένο βαθιά ως τα μάτια του, με κατεβασμένα τα πλαϊνά του, δεν άφηνε παρά ένα μικρό τμήμα του προσώπου του ελεύθερο κι οι αρβύλες του ήταν πολύ μεγάλες, κατασκονισμένες, με γυρισμένες τις άκριές τους προς τα πάνω, σαν τσαρούχια.

"Δεν με γνωρίζετε;", έλεγε με την ίδια φωνή. "Δεν είμαι ο ανθυπολοχαγός Ρεσέντας - στο Μπούμπεσι; Ντύθηκα έτσι για να μη μ' αναγνωρίσουν οι Γερμανοί - γιατί καταλαβαίνετε, όπως είμαι Ισραηλίτης κι αν με δουν κι αξιωματικό...".

'Εγινε άξαφνα φως στο μυαλό μου κι είδα έντονα πάλι μπροστά μου το αμπρί μας στο Μπούμπεσι, που όλη μέρα αντηχούσε απ' το γέλιο του, τα πειράγματά του, απ' την ασταμάτητη ευθυμία του. Τον είδα καθισμένο μέσα σε κείνο το παχνί, με τα πόδια του που κρεμόντουσαν κι όλο τα κούναγε ανήσυχα σαν άταχτο παιδί, με τ' αεικίνητα χέρια του, κάτι πάντα να διηγιέται και να γελάει, ενώ ένα κερί τρεμόπαιζε πάνω στην κασόνα πού 'ταν κολλημένο κι έξω και στην οροφή μας οι όλμοι πέφτανε βροχή. Τον είδα, πρώτον απ' όλους, ν' αρπάζει το κράνος του και το περίστροφό του, σαν γινότανε συναγερμός και να ξεχύνεται έξ' απ' την πόρτα σα να τρέχει σε γλέντι, για να βρεθεί στο πρώτο χαράκωμα με τους άντρες του - κι όταν επέστρεφε να διηγιέται ό,τι είχε να διηγηθεί σα να μιλούσε για το πιο συναρπαστικό παιχνίδι. Είχε ένα ωραίο κεφάλι, γλυκό, με μεγάλα γαλάζια μάτια υγρά, μ' εκείνη την παράξενη λεπτή ευγένεια που δίνουμε σ' ορισμένους αγίους μας - κι όλα τούτα τα πολεμικά φερσίματα σε παραξένευαν πολύ.

Μού 'χε κάνει εντύπωση τότε, όταν είχα μάθει πως, αν κι Εβραίος, ήταν μόνιμος αξιωματικός μας, που μόλις είχε βγει απ' τη Σχολή Ευελπίδων, γιατί δεν ήξερα πως υπάρχουν κι Εβραίοι αξιωματικοί στο στρατό μας. Βέβαια, το Μπούμπεσι. Εκείνη τη νύχτα που θα γινόταν αυτή η πολυπόθητη αντικατάσταση των τμημάτων για να πάει να ξεκουραστεί, επιτέλους το τάγμα τους και το σύνταγμά τους για λίγο (το 1ο τάγμα του 90ου Συντάγματος). Ο μόνος που στο Μπούμπεσι με το καινούργιο τάγμα που θα 'ρχόταν (3ο του 29ου) θά 'μουν εγώ, για να εξακολουθήσω τις εκπομπές. 'Ετσι έζησα - σαν θεατής - αυτή την αντικατάσταση, βουτηγμένος μέσα σ' αυτή την ατμόσφαιρα της ανυπόμονης, χαρωπής αναταραχής για όσους φεύγαν και την αργή, τη βαρύθυμη διάθεση όσων ερχόντουσαν, το ακατατόπιστό τους, την κρυμμένη ανησυχία τους που δεν θέλαν να προδοθεί - που φτάνανε λαχανιασμένοι από κάτω και τα μάτια τους εξέταζαν με δυσπιστία το κάθε τί για να δουν ως πού μπορεί να προστατέψει.

'Ητανε πίσσα το σκοτάδι. 'Ολοι οι αξιωματικοί του τάγματος που έφευγε, κι ο Ρεσέντας μαζί, είχαν βγει στην πόρτα του αμπαριού κι όλο σκύβανε και λέγανε ψιθυριστά στους λαχανιασμένους φαντάρους του άλλου τάγματος, που ανηφορίζανε σκυφτοί στα δυο: "Σιγά σιγά. Μη χτυπάτε τα όπλα σας και τα κράνη σας. Τα κιβώτια να μην κουδουνίζουν. Σιγά σιγά. Ησυχία. Είναι πολύ κοντά τα ιταλικά χαρακώματα. Πιο σιγά. 'Ενας ένας να περνάει. Σιγά". Και μες στη φωνή τους, μέσα σ' αυτή την υπόδειξή τους, όσο χαμηλή κι αν ήταν, κουδούνιζε μια τέτοια χαρά, που επιτέλους φεύγουν αυτοί και δεν είναι πια ψέματα πως ήρθαν οι αντικαταστάτες - που νάτοι! περνούν μπροστά τους, όχι, δεν είναι πια ψέματα πως θα μπορέσουν λίγο να ξεκουραστούν κι αυτοί, μετά πέντε κατασύνεχους μήνες. Βέβαια, το θυμάμαι εκείνο το βράδυ. Θά 'ταν νομίζω - φαντάσου ειρωνία - μια ή δυο μέρες πριν από τις 6 Απριλίου.

Λένε πως αύριο το πρωί μπαίνουν εδώ, έλεγε με τον αγωνιώδη ψιθυρισμό του ο κοντούλης φαντάρος, κουνώντας εδώ κι εκεί σαν αδέξιο νευρόσπαστο τα μανίκια του που δεν είχαν χέρια. Τί με συμβουλεύετε να κάνω κύριε Μπεράτη; Πώς να φύγω; Πού να πάω; Από πού; Γιατί, καταλαβαίνετε, αν μαθαίνανε... Τα χέρια του κρεμάστηκαν πάλι βαριά, ανήμπορα, σαν δυο στρογγυλοί σωλήνες, στα πλάγια του και με κοιτούσε περιμένοντας.

.....

(Από το ομώνυμο βιβλίο του. Αθήνα 1979)

Ο ΡΑΟΥΛ

Του ΓΙΑΝΝΗ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ

Όλη τη νύχτα σα νά 'βρεχε διαρκώς: ο Εβραίος, ο Εβραίος. Η λέξη κάποτε είχε μια σημασία. Σήμαινε το Ραούλ, μια τούφα ξανθά μαλλιά, στενά χείλη ίσια, δέρμα λευκό που ρουφούσε το φως, μια φωνή απαλή, ήρεμη και παλμική. Ο Ραούλ! Διαρκώς έμοιαζε ξαφνιασμένος κι έκπληκτος. Ήταν αυτό που τον έκανε τόσο συμπαθή κι αγαπητό σε όλους. Στις εκδρομές του Πανεπιστημίου έφερνε την κιθάρα του. Έπαιζε σπανιόλικα, τσιγγάνικα κι εβραίικα τραγούδια. Κανείς δεν πρόσεχε τη φωνή του κι ας έλεγαν όλοι πως ο Ραούλ είχε ωραία φωνή. Γιατί δεν ήταν η φωνή του· ο Ραούλ ήταν σπανιόλος, ήταν τσιγγάνος, ο Ραούλ ο Εβραίος...

"Τον Εβραίο... Τον Εβραίο"! Τί θα πεί αυτή η λέξη; Έτσι επαναλαμβανόμενη σ' ένα χώρο άδειο από κάθε ανθρώπινη έννοια. Μια λέξη ουδέτερη, όπως η καταδίωξη, η φυγή, η προδοσία. Αυτοί οι άνθρωποι είχαν μια δική τους ακατανόητη λογική. Ώρες - ώρες έχαναν τα πρόσωπά τους, τα σχήματά τους κι ό,τι έμενε ήταν ένας παραλογισμός. Έμοιαζε όλο αυτό μια περίπλοκη πασιέντζα που δεν βγαίνει πια, αλλά έξω βρέχει και τα τραπουλόχαρτα παίζουν μόνα τους, ένα παιχνίδι χωρίς διέξοδο· ένα παιχνίδι παράλογου αποκλεισμού. Αυτοί οι άνθρωποι, με τις μπότες στη θέση των ματιών τους, κρατούσαν παράξενα υδρόβια, που ανάλογα με το φωτισμό έπαιρναν μια γυαλάδα σκληρή ή σκοτωμένη.

Όταν τον έριξαν στο κελλί, οι τοίχοι γύρισαν γύρω του, πάνω του, έσπασαν σε τερατώδικα σχήματα. Πρέπει να λιποθύμησε. Σαν ξανάρθε στον εαυτό του, επιστρατεύοντας όλες του τις δυνάμεις, προσπάθησε να ξαναχτίσει μέσα του τον Ραούλ· μια τούφα ξανθά μαλλιά, τα χείλη του, το δέρμα του, τα δάχτυλά του όπως έτρεχαν πάνω στις χορδές της κιθάρας· τη φωνή του. Τον Ραούλ. Γιατί η λέξη Εβραίος τον τρόμαζε. Έπρεπε να ζεστάνει με κάποιο νόημα τη λέξη "Εβραίος", για να μπορέσει ν' αντέξει αύριο και την άλλη και την άλλη...

Γιατί αυτός μόνον αυτόν τον τρόπο είχε ν' αντισταθεί στον χωρίς νόημα και παράλογο φανατισμό τους...

(Από το 'Ο καθρέφτης και άλλες πρόζες", 1961)

ΚΑΤΟΧΙΚΟ

Του Ι.Α. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

Μνήμες πικρές κι είναι παράξενο
πώς έτσι αποσπασματικά αναδύονται.
Η Εγνατία οδός των θρύλων
στην πιο σπαραχτική της μέρα
καθώς το τρομαγμένο ανθρωπομάνι
οδοιπορούσε για τα τρένα.
Μπορεί ν' αλλάζουν οι καιροί,
οι αφετηρίες μένουν οι ίδιες
κι ιδού μια νέα μετοικεσία Βαβυλώνος.
Εκείνες οι παρόχθιες ιτιές
βοηθούσαν άλλοτε στο ξέσπασμα, στο κλάμα·
κλειστά τώρα τα πρόσωπα κι ανέκφραστα:
υποταγμένος κι άβουλος λαός
αναμετρούσε τα σκαλιά του μαρτυρίου
τη μοίρα του υπό μάλης κουβαλώντας.
Ξεχώριζαν όσοι κρατούσαν μ' υπερένταση
την αξιοπρέπεια όρθια
κι ας την τσαλάκωσαν των Ούννων
τα χτυπήματα
Κι εσύ, έμφοβος, στην Παναγία Χαλκέων
να στέκεις άγαλμα
μη και το βλέμμα σου στεγνό διασταυρωθεί
με κάποιου γειτονόπουλου το βλέμμα
μπορεί του Ηλίκου, του Αλμπέρτου,
του Ζακίνου.
Μάταιη αναμονή.
Η θλίψη στάλαζε φαρμάκι
για τα τετελεσμένα, τα μελλούμενα.
Σούρουπο στον ορίζοντα και στην καρδιά
κι έτσι το δρόμο για την πάνω πόλη επήρες.

('Σκεύη Κεράμεως",Ποιήματα, Θεσσαλονίκη 1987)

ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΙΩΝΙΣΜΟ

Του ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Το ευγενικό σας κάλεσμα μου θυμίζει τα λόγια του εκλεκτού Γάλλου μαθηματικού, του Paul Painlevé, φημισμένου και στην επιστήμη και στην πολιτική. Γράφει: "Σαν τον ελληνισμό κι ο Ιουδαϊσμός είναι μια βαθιά πηγή των Δυτικών μας πολιτισμών. Μας έδωκε τη Βίβλο του, το Θεό του, άσβηστη δίψα δικαιοσύνης, το λυρισμό των παλαιών του προφητών, κραχτερά τινασμένο προς τη θεότητα".

Τί να προσθέσω, ταπεινός εγώ, στα ωραία αυτά λόγια, παρά τη συγκίνηση που αθέλητα μου προξενεί κάθε φορά που τη συλλογιστώ η ιδέα του Σιωνισμού, ανάλογα στη σκέψη μου με όλες τις διαφορές με το πανελλήνιο ιδανικό που πήρε το όνομα Μεγάλη Ιδέα.

Είδα κάπου σ' ένα βιβλίο χαρακτηριστικό, να βάζεται στο στόμα ενός εκλεκτού σας ομοφύλου ο σκεπτικιστικός αυτός λόγος:

"Ίσως είμαστε ονειροπόλοι, ίσως είμαστε σαν τον νέο εκείνο άνθρωπο που είδα σε μια κοινότητα ψαράδων. Έλεγε: Είμαι γλύπτης. Και πραγματικά σκάλιζεν, όμως απάνου στον άμμο. Μου έδειξε την εικόνα μιας ωραιότατης γυναικός. Την είδα. Αλλά η εικόνα μόνο μια μέρα έζησε. Το όνειρό μας μήπως είναι σαν το άγαλμα αυτό; Αδιάφορο. Τί πειράζει αν καταστρέφεται κάθε μέρα, αφού κάθε μέρα αδιάκοπα ανανεώνεται"!

Στα λόγια της ωραίας αυτής παρηγορήτρας από τη δύναμη του ιδεαλισμού αμφιβολίας, θα πρόσθετα: Άγαλμα που πλάθεται άκοπα, συγκρατητά, κάθε μέρα που ξημερώνει και στον άμμο απάνου, αδύνατο μια μέρα, μου φαίνεται, όσο μακρινή και αν είναι, να μη σκαλισθεί και στην πέτρα απάνω.

Αθήναι 26.12.27

(Εφ. "Le Jeune Juif" Θεσσαλονίκης, 1η Ιανουαρίου 1928)

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

(Απόσπασμα)

Μια ιστορία και τούτη - από τον πόλεμο που άρχισε στα σαράντα, μέσα στο χειμώνα, μέσα στο χιόνι. Απάνου στον Πίνδο, το μεγάλο βουνό, και στ' άλλα βουνά, ίσαμε τ' άξενα σπλάχνα της Αρβανιτιάς. Με καρδιά και με πίστη τον πολέμησε τούτο τον πόλεμο, ο λαός. Στο τέλος, τον έχασε. Κι άρχισε η τραγωδία, που έχει τ' όνομα "Κατοχή". Η πείνα, ο θάνατος της κάθε στιγμής. Ο καταδιωγμός, ο αφανισμός, το κυνήγι του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Κι ανάμεσα στ' άλλα, να μη μείνει σε τούτη την πλάση - και στο δικό μας τον τόπο, Οβριός ζωντανός. Τους ξεσπίτωναν, τους ανέβαζαν στα καμιόνια, τους έστελναν μακριά, κανένας δεν ήξερε πια, αν ζουν, αν πεθαίνουν. Και το βέβαιο ήταν πως πέθαιναν. Κ' έλαχε, μια φορά, ώρα περασμένη, σε μικρή πολιτεία ελληνική, ένας γείτονας, 'Ινο τον έλεγαν, Οβριός, να χτυπήσει την πόρτα χήρας γυναίκας, της Μαρουδιάς, και να ζητήσει καταφυγή.

- 'Ανοιξε, της είπε, για μια νύχτα μονάχα κι αύριο χαράματα φεύγω.

'Ανοιξε την πόρτα, είδε τον άνθρωπο η Μαρουδιά να τρέμει από νύχια σε κορφή, τα δόντια του να χτυπούν καθώς μοναχικού στρατοκόπου στο καταχείμωνο.

Μπήκε ο 'Ινο, έκλεισε πίσω του την πόρτα, σωριάστηκε καθώς άδειο σακκούλι στην αντρομίδα.

- Αφήσαμε τα σπίτια μας, τ' αγαθά μας, μηδέ λαγούμια να σκάψουμε δεν προφταίνουμε να χαθούμε από το πρόσωπο της γης.

'Ηταν ήσυχος γείτονας ο 'Ινο, κακό ανθρώπου δεν είχε κάμει.

'Ηρθε κι ο γιός, ο Λευτέρης, δεκάξι χρονώ δεν ήξερε τί να πράξει η Μαρουδιά.

- Μάνα, της είπε, ο τόπος ολόγυρα γέμισε παγάνες, δε θ' αφήσουν Οβριό για Οβριό.

Ο 'Ινο καθόταν στην αντρομίδα, τους κοίταζε καθώς το δαρμένο σκυλί.

- Καλά τους είπε, ας φεύγω!

Και δε σάλευε, μόνο τους κοίταζε με τόσο φόβο, με τόση θλίψη, που ανθρώπου καρδιά τη ματιά του δεν μπορούσε να την αντικρύσει. 'Ερημος και μόνος ήταν ο 'Ινο και φτωχοζούσε από λιγοστή πραμάτια και να που τώρα θα έπρεπε να πάει στο καλό του, μέσα στη νύχτα, να πέσει στα χέρια της παγάνας.

- Μάνα, είπε ο γιός, ο Λευτέρης, δεν το βαστάει η καρδιά μου να τον αφήσω. Δος του να φάει, δος του να πιεί, ρίξε και στη σοφίτα ένα στρωμάτσο.

'Εβαλε, καταμεσίς το τραπέζι η μάνα, έκοψε το ψωμί, έφερε και μια γαβάθα μ' ελιές κ' ένα κομμάτι τυρί, κάθησαν κ' οι τρεις ολόγυρα. Κ' η νύχτα να βαθαίνει συλλογισμένη. 'Ερημοι δρόμοι, να μην ακούγεται φωνή, να μην ακούγεται τίποτα. Απόφαγαν, ήπιαν κ' ένα ποτήρι κρασί, να στυλωθούν, ανέβασαν το στρωμάτσο στη σοφίτα, ξάπλωσε ο 'Ινο, έσβησαν και τη λάμπα και κάθησαν όλοι, μέσα στο σκοτάδι, με τα μάτια ολάνοιχτα, να βολοδέρνουν με τόνα, με τ' άλλο. 'Οπου, περασμένα μεσάνυχτα, πάταγος πολύς σιμώνει στην πόρτα. 'Ηταν η Παγάνα - και το καμιόνι. 'Αρχισαν να φωνάζουν και να χτυπούν, να σπάσουν την πόρτα. Σηκώνεται η Μαρουδιά, τί να κάμει; ανοίγει, σηκώνεται κι ο Λευτέρης. Ο Ρωμιός, ο σπιούνος, σπορά του διαόλου, προβαίνει πρώτος. Τον ακολουθούν δυο στρατιώτες, με το πιστόλι στο χέρι.

- Μαζώνουμε τους Οβριούς, να ξεβρωμίσει ο τόπος! Αν ήρθε κανένας εδώ να ζητήσει βοήθεια, να μας το πείτε. Δεν έχετε να πάθετε τίποτε!

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. Παναγιωτοπουλου

Κοίταζαν μέσα κ' οι τρεις ξεσκαλίζοντας τη Μαρουδιά, το Λευτέρη, τα πάντα.

- Τί λέτε, χριστιανοί μου, παλαβώσαμε μαθές να βάλουμε την πανούκλα στο σπίτι; αποκρίθηκε η Μαρουδιά θαρρετά.

Ο σπιούνος κοίταξε το Λευτέρη:

- 'Ωστε δεν υπάρχει εδώ ο Οβριός; Καλά, θα το ιδούμε!

Κι άρχισε να γυροφέρνει τη ματιά στην κάμαρη, καθώς το σκυλί που οσμίζεται κυνήγι. Οι στρατιώτες τον παρακολουθούσαν με το πιστόλι στο χέρι. 'Ανοιξε την πόρτα του μαγειριού, γύρισε πίσω. Βρίσκει το παραπορτάκι στο βάθος.

- Η αποθήκη, αποκρίνεται η Μαρουδιά κ' ήταν η καρδιά της να σπάσει. "Χριστέ μου, βόηθα με!", παρακαλούσε από μέσα της, "βόηθα με να σταθώ, να το ξετελέψω τούτο το πράμα".

- Η αποθήκη!

Κ' έκαμε ένα βήμα μπροστά. 'Οπου εκείνη τη στιγμή, τη δύσκολη, ο Λευτέρης, τρελαίνεται. Απλώνει τα χέρια να τον εμποδίσει.

- Πίσω! του φωνάζει. Μάνα δε σε γέννησε σένα; Σπλάχνος δεν έχεις για το συντοπίτη, το γείτονα;

Οι στρατιώτες κοιτάζουν. Κι ανοίγει ξαφνικά το παραπορτάκι και στο κατώφλι, σαν από άλλους κόσμους φερμένος, όρθιος, ασάλευτος, ήσυχος, με τα μάτια χαμένα, με τα χείλη αποφασισμένα για ζωή και για θάνατο, τυλιγμένος στο βρώμικο μποξαδάκι του, παρουσιάζεται ο 'Ινο. Οι στρατιώτες κατεβάζουν τα πιστόλια, χαμογελούν, ευχαριστημένοι.

- Πάμε! μουρμουρίζει ο 'Ινο, μόλις που ακούγεται.

- 'Ελα και συ! φωνάζει ο σπιούνος στο Λευτέρη.

Η Μαρουδιά δεν ξέρει πια τίποτε, δεν καταλαβαίνει πια τίποτε.

- 'Ελα και συ! φωνάζει ο σπιούνος και πάλι.

Φωνάζουν οργισμένοι κ' οι στρατιώτες και προβαίνουν στη μέση της κάμαρας και τον αρπάζουν τον 'Ινο, και τον αρπάζουν και το Λευτέρη, μισόγυμνο, αλαλιασμένο και τους φορτώνουν στο καμιόνι και φεύγουν. Η Μαρουδιά είναι πεσμένη κατάχαμα. Μαζώνονται οι γειτόνοι. Η νύχτα είναι κρύα, ουδέτερη, μια νύχτα χωρίς συμπόνια. Κι όσο μαζώνονται οι γειτόνοι, τόσο πιο άδειο, πιο μοναξιασμένο γίνεται το σπίτι. Κανένας άλλος δεν υπάρχει εκεί παρά η ορφάνια της γυναίκας, που έχει χάσει τον άντρα από κακή αρρώστια, που χάνει τώρα και το μοναχογιό.

- Μην κάνεις έτσι, κυρά μου, όπου και νάναι το παιδί θα γυρίσει. Αφού τον έπιασαν τον Οβριό, ξεθύμαναν πια, το παιδί θα τ' αφήνουν.

Με τούτα πάσκιζε να την παρηγορήσει ο γείτονας ο τσαγκάρης. Η Μαρουδιά στύλωνε τη ματιά πότε εδώ, πότε κει και μήτε που έδειχνε, αν άκουγε τίποτα. Και τί ν' ακούσει; Τί την ένοιαζε, τί φλυαρούσε ο ένας κι ο άλλος, αφού ο Λευτέρης, δεν έλεγε να φανεί; 'Ετσι την πέρασε κείνη τη νύχτα κατάχαμα, βουβή, ασάλευτη, μήτε νερού σταλαματιά να μη βάλει στο στόμα της, ανάμεσα στις γειτόνισσες δυο τρεις, που είχαν απομείνει ίσαμε το τέλος σιμά της, να παραστέκουν στον πόνο της και να σιγοψηθούν και κείνες. Κ' έπεσε μέσα στην κάμαρη το ψυχρό φως της αυγής κ' η μέρα προχώρησε και το πήρε απόφαση η Μαρουδιά ναπάει να προσπέσει όπου μπορέσει, για να της δώσουν πίσω το γιό. 'Εμαθε, πως όσους συμμαζώνουν τους βάζουν στα σύρματα, έξω από τη μικρή πολιτεία, για μια νύχτα, για δυο, καμιά φορά και για βδομάδα ολάκερη, κ' ύστερα τους φορτώνουν και πάλι στα καμιόνια και τους πάνε στα ξένα, να δουλεύουν, μ' ένα κομμάτι ψωμί, με μια κούπα νερό, σκλάβοι αλευτέρωτοι να δουλεύουν. Σηκώθηκε, πήρ' ένα μεγάλο κομμάτι ψωμί και τυρί κ' ένα σακκάκι, έφυγε μισόγυμνο το παιδί, τάχωσε σ' ένα ταγάρι, περπάτησε ώρα πολλή, έφτασε σε σκοπιά αρματωμένη, να την αντικρύζεις και να σου πιάνεται η ψυχή. Στρατιώτης αλύγιστος, καθώς χυμένος στο σίδερο, κι αγέλαστος κι αμίλητος, φρουρούσε κει πέρα. 'Αρχιζαν τα σύρματα. Μεγάλος τόπος άδειος, χορτάρι να μη φυτρώνει, κι άλλα σύρματα ύστερα κι ολόγυρα σκοπιές κ' ένα σωρό στρατιώτες, χτισμένοι και τούτοι στο σίδερο, και μια παράγκα στο βάθος, ολόισια, μακρόστενη και κάπου να μαυρίζει λαός, ανθρωποσύναξη. Τη γλώσσα δεν ήξερε, να πει στο φρουρό το ζήτημά της.Και μήτε κείνος, απ' όσα κι αν του έλεγε στη δική της τη γλώσσα, θα καταλάβαινε

τίποτα. Συμμάζωξε λοιπόν τη δύναμη στο μάτι της και σύρθηκε χάμου και του άγγιξε τα πόδια παρακαλεστικά και θέλησε με νοήματα να του δώσει να νιώσει, πως έχασε το γιό της και τον γυρεύει. Έμεινε ώρα πολλή πεσμένη στην κρύα τη γης με την καρδιά γεμάτη αναφιλητά κι ο στρατιώτης να κοιτάζει μπροστά, να μη λέει να λυγίσει, μονάχα να ξεστομίζει βαριές κουβέντες, μπορεί και βρισιές, η Μαρουδιά ήταν ολότελα χαμένη. Ώσπου να και φανερώνεται ο σπιούνος, λες και τον ξέβρασε η Κόλαση. Έρχεται χαμογελαστός, καλοντυμένος, καλοφαγωμένος.

- Τί θέλεις εσύ εκεί πέρα; φωνάζει.

Σηκώνεται η γυναίκα, πάει σιμά τους, αυτός είναι συντοπίσης είναι δικός της, να του μιλήσει, να του κλαφτεί, να νιώσει τον πόνο της.

- Μην κάνεις έτσι κυρά μου, της αποκρίνεται ο σπιούνος. Εμείς ξεκαθαρίζουμε τον τόπο από τη χολέρα τους Οβριούς.

- Εμείς δεν είμαστε Οβριοί, αφέντη μου, δικοί σας είμαστε, Χριστιανοί. Τί το θέλετε το παιδί;

- Και ποιό είναι το παιδί; λέει ο σπιούνος.

- Ο Λευτέρης είναι το παιδί. Δεν το πήρατε από το σπίτι τη νύχτα μαζί με τον Ίνο τον Οβριό;

- Διακόσιους μαζέψαμε τη νύχτα και θες, κυρά μου, να θυμάμαι το παιδί το Λευτέρη;

Και χαμογέλασε του φρουρού κ' ήταν πολύ ευχαριστημένος ο σπιούνος.

- Καλά, το παιδί δεν το θυμάσαι, τον Ίνο τον Οβριό, δεν τον θυμάσαι; Τον γυρεύατε από σπίτι σε σπίτι.

- Και συ τον έκρυβες ε; Δίνε του τώρα, μη σε πιάσουν και σένα, αποκρίνεται θυμωμένος ο σπιούνος.

- Να με πιάσουν, χίλιες φορές, να με πιάσουν πες μου, πού να το πω, για να με πιάσουν, να πάω σιμά στο παιδί το Λευτέρη. Σκύλας γέννημα, μάνα δεν ξέρεις τί θα πει;

Κ' έπεσε χάμω και χτυπιόταν. Ο σπιούνος, αντί να θυμώσει πιο πολύ, έδειξε, πως τη συμπονούσε τη Μαρουδιά.

- Έλα, παμε, της είπε.

Άρχισαν να γυροφέρνουν το σύρμα. Έλιωναν τα πόδια της Μαρουδιάς. Ο σπιούνος περπατούσε με το κεφάλι ψηλά, καλοντυμένος, καλοφαγωμένος. Δούλευε για την καινούργια τάξη του κόσμου. Στο δρόμο της έλεγε:

- Οι Οβριοί είναι το σαράκι, που μας ροκάνισε τόσα χρόνια. Καταραμένοι από το Χριστό, που τον σταύρωσαν. Αντίχριστοι, σπορά του διαόλου. Οι Οβριοί είναι σκύλας γεννήματα, όχι εγώ, που πασκίζω για το σωστό και το δίκιο. Κι άλλη φορά, κυρά μου, να τη συμμαζεύεις τη γλώσσα σου, μη σου λάχει συμφορά μεγαλύτερη.

- Μάνα πονεμένη είμαι, παιδί μου. Αν είπα κ' ένα λόγο παραπανίσιο, συχώρα με. Είσαι παντρεμένος, γιέ μου, έχεις παιδιά;

Ο σπιούνος κοίταξε πέρα.

- Αν έχεις παιδιά τον ξέρεις τον πόνο τους.

Ο σπιούνος και πάλι δεν μιλούσε. Πέρασαν κι άλλη σκοπιά, ύστερα άλλη. Έφτασαν σε μια πόρτα μεγάλη, με πολλούς στρατιώτες. Ο σπιούνος είπε:

- Στάσου παραμέρα. Περίμενε θάρθω.

Βρήκε κάπου μια πέτρα, η μέρα ήταν μελαγχολική, κάθησε ν' ανασάνει και να προσμένει. Οι ώρες περνούσαν, ο σπιούνος δεν έλεγε να φανεί. Η γυναίκα άρχισε ν' απελπίζεται ήταν και νηστική, μήτε νερό δεν είχε βάλει στο στόμα της, ο κόσμος ήταν μια σφεντόνα που γύριζε, γύριζε, κάπου να πέσει, να γίνει κομμάτια και κείνη μαζί του. Τέλος, κάποιος της έγνεψε. Μέσ' από το σύρμα. Είδε το σπιούνο, σε μεγάλη απόσταση. Συμμάζωξε τη δύναμή της πήγε σιμά. Ο σπιούνος από μέσα, η Μαρουδιά απόξω.

- Κιντυνεύω το κεφάλι μου, της είπε. Πώς τον λένε το γιό σου;

- Λευτέρη, τον λένε, Λευτέρη Γιαννακά.

- Καλά, περίμενε.

Περίμενε και περίμενε. Χιλιάδες χρόνια. Τέλος, έρχεται ο σπιούνος με το παιδί. Μισόγυμνο, αλαλιασμένο, καθώς το πήραν τη νύχτα.

- Γιέ μου, του φωνάζει, Λευτέρη μου, σπλάχνο μου.

Το παιδί το παίρνουν τα κλάματα.

- Μην κάνετε έτσι, λέει ο σπιούνος. Εδώ συμμαζώνουν τους Οβριούς. Το απομεσήμερο θα πάει στην ανάκριση. Το βράδυ θάναι στο σπίτι.

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. Παναγιωτοπουλου

- Το βράδυ θάμαι στο σπίτι, λέει κι ο Λευτέρης.

Έτσι καθώς το είχε ακουστά να το λέει ο σπιούνος. Άνοιξε η Μαρουδιά το ταγάρι, να περάσει μέσ' από το σύρμα το ψωμί, το τυρί, το σακκάκι, είχαν μελανιάσει τα χέρια, τα χείλη του Λευτέρη από την ψύχρα, δεν μπόρεσε τίποτα.

- Άφησέ τα, από το σύρμα δε γίνεται, θάρθω να τα πάρω και του τα δίνω. Έλα τώρα, Λευτέρη, πήγαινε μαζί με τους άλλους. Το βράδυ θάσαι στο σπίτι, είπε ο σπιούνος και το χτύπησε στον ώμο φιλικά το παιδί.

- Άμποτε να δώσει ο Θεός, αποκρίθηκε η Μαρουδιά και στο πρόσωπό της άστραψε, για λίγο, μαλακό φως.

- Γεια σου μάνα, λέει το παιδί.

Και στύλωσε τη ματιά του σ' εκείνο το φως. Ύστερα, έστριψε τη ράχη και χάθηκε στο μάκρος, σιγά σιγά. Η μάνα, χωρίς να νιώθει γιατί, χωρίς να ξέρει γιατί, στάθηκε ώρα πολλή να το κοιτάζει, να κοιτάζει τη ράχη του, που χανόταν στο μάκρος. Ήρθε ο σπιούνος, πήρε το ταγάρι, άντε λοιπόν στο καλό σου, κυρά Μαρουδιά, ο Λευτέρης το βράδυ θάναι στο σπίτι. Έφυγε η κυρά Μαρουδιά, πήγε στο σπίτι, έσφαξε ένα κοτόπουλο, έστρωσε το τραπέζι, έβαλε κ' ένα μπουκάλι κρασί, ας ήταν πια ως εδώ το κακό, δίκιο είχε ο άνθρωπος, τους Οβριούς συμμαζώναν, ας παν στα κομμάτια, μόνο να τον αφήσουν γρήγορα το Λευτέρη, ο καιρός γέρνει στη βροχή, μη λάχει και τον πετύχει στο δρόμο. Ήρθαν κ' οι γειτόνισσες, να προσμένουν κ' εκείνες. Έπιασε να νυχτώνει, άνοιγε την πόρτα η Μαρουδιά, κοίταζε πέρα ησυχία δεν είχε.

- Αύριο πρωί πρωί θάναι εδώ, ξεθαρρεύτηκε να πει μια γειτόνισσα.

- Απόψε θαρθεί, μου το βεβαίωσαν, είπε με πείσμα η Μαρουδιά.

Τέντωνε τ' αυτί καθώς το σκυλί το λαγωνικό ν' ακούσει ανθρώπου περπατησιά να σιμώνει. Δεν άκουγε τίποτα. Το τραπέζι ήταν στρωμένο, η πιατέλα με το κοτόπουλο, του άρεσε τόσο του Λευτέρη, η μπουκάλα με το κρασί, το φρέσκο ψωμί, το τυρί. Άστραψε στο φεγγίτη, η μπόρα ερχόταν, το σκοτάδι γινόταν βαθύ, γεμάτο θλίψη και πανικό. Κι ο Λευτέρης πουθενά να φανεί. Τότε βόγγηξε η μάνα κ έβγαλε μεγάλη φωνή, να σειστεί το σπίτι συθέμελλα, τόσο που ανατρόμαξαν κ' οι γειτόνισσες και βάλθηκαν να θρηνούν, απελπισμένες κ' εκείνες.

- Σκύλας γέννημα!

Είχε το σπιούνο στο νου της. Το κοτόπουλο πρόσμενε στην πιατέλα του θλιβερό, παγωμένο. Άκουσαν το ρολόι της εκκλησίας να σημαίνει μεσάνυχτα. Η βροχή είχε ξεσπάσει, ένα νερό θυμωμένο, που έκαμε ποτάμι το δρόμο. Την άκουγαν να χτυπάει τα παράθυρα, να κυλιέται στο λούκι, σιμά στο κατώφλι, να μεγαλώνει τη μοναξιά του ανθρώπου, μια βροχή γεμάτη ψυχή. Οι γυναίκες καθισμένες σταυροπόδι κατάχαμα θρηνολογούσαν και καρτερούσαν. Ύστερα, η βροχή καταλάγιασε, λάλησαν οι πετεινοί, μια γειτόνισσα σηκώθηκε και συμμάζωξε το τραπέζι.

- Θα πάω στα σύρματα, είπε η Μαρουδιά, να ιδώ, γιατί δεν τόστειλαν το παιδί.

Σηκώθηκε, πήρε και πάλι το δρόμο, μέσα στη λάσπη. Τύλιξε το κοτόπουλο σε μια εφημερίδα και το ψωμί και το τυρί, να το πάει στο παιδί. Έφτασε στα σύρματα. Ο ουρανός ήταν καθαρός. Ο ήλιος έλαμπε παντού, χρυσός. Πήρε να γυροφέρνει τον τόπο, αναζητώντας τη χτεσινή κοσμοσύναξη και το σπιούνο, που την έχει αποκοιμίσει με τα ψέματά του, να του βγάλει τα μάτια. Δεν είδε τίποτα. Απόβροχο και γαλήνη. Μονάχα οι φρουροί, μπροστά στις σκοπιές τους, συλλογισμένοι κι ασάλευτοι, κοίταζαν πέρα, λες κ' είχαν ένα σπίτι και τούτοι, και πάσκιζαν μέσ' από τον πάταγο του πολέμου να το θυμηθούν. Τόση ησυχία, τόση απουσία - όλο τούτο είχε μια γεύση θανάτου. Η Μαρουδιά ένιωσε να τρέμουν τα σπλάχνα της, άλλο δεν ήθελε παρά να πεθάνει, να μη συλλογιέται. Στάθηκε να κοιτάζει κ' εκείνη, μη λάχει και ξεχωρίσει σχήμα ανθρώπου μέσα στο ατέλειωτο άδειο διάστημα. Η μεγάλη πόρτα ήσαν σιμά. Έβλεπε τους στρατιωτικούς να μπαίνουν, να βγαίνουν, να χτυπούν τα τακούνια, να χαιρετιούνται, να χάνονται, νάρχονται, χωρίς να κυματίζει στο πρόσωπό τους είτε συμπόνοια, είτε στοχασμός, είτε τίποτες άλλο. Το απόβροχο περπατούσε στα κόκκαλά της, σεργιάνιζε στην καρδιά της,

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. Παναγιωτοπουλου

όλο καταλαγιασμένο νερό μεταμορφωμένο σε πηχτή λασπουριά. Κίνησε να φύγει, σαν είδε το σπιούνο νάρχεται καταπάνου της, με το καλύτερό του χαμόγελο.

- 'Ηρθε διαταγή, της είπε, να τους πάνε στην Αθήνα, στο Χαϊδάρι. Θα γίνει εκεί η ανάκριση. Κάλλιο έτσι, θα ιδεί ο Λευτέρης και την Αθήνα. Λευτέρης Γιαννακάς, είπες. Δε θ' αργήσει πολύ, αύριο μεθαύριο θαν' εδώ.

- Και τους πήρανε; ρώτησε, με κομμένη ανάσα, η Μαρουδιά.

- Ναι, αποκρίθηκε ο σπιούνος. Απόψε τη νύχτα. 'Ηρθαν τα καμιόνια, τους πήρανε. Χριστιανούς, Οβριούς, σιμώνει μεσημέρι, και κοίταξε το ρολόι του, τώρα θα βρίσκονται στην Αθήνα, στο Χαϊδάρι.

- Τον είδες το Λευτέρη, το γιό μου; είπε η Μαρουδιά.

- Τον είδα νωρίς. Πες χαιρετίσματα στη μάνα μου, έτσι μου είπε, και να μην έχει την έγνοια μου. Σε μια δυο μέρες θα είμαι σιμά της.

- Και πού το ήξερε να το πει το παιδί, πόσες μέρες θα λείψει;

- Εγώ ο ίδιος του τόπα. Μ' έβαλε ο διοικητής να το πω. Σε μια δυο μέρες, ας πούμε και πέντε, και μια βδομάδα. 'Ετσι τους είπα.

Τα φίδια την έξωσαν τη Μαρουδιά.

- Ανάκριση είναι αυτή, δεν είναι νερό να το πιείς, είπε και πάλι ο άνθρωπος. Διακόσιοι νομάτοι. Από τούτα δω τα χωριά. Βάλε κι από τους τόπους τους άλλους, χιλιάδες λαός, κι όλους να τους πηγαίνουν στο Χαϊδάρι.

Κ' έφυγε. Και τον χώνεψε η μεγάλη πόρτα. Κάθισε τότε και συλλογίστηκε η Μαρουδιά: "Τούτος ο άνθρωπος είναι ψεύτης. 'Ατιμος είναι και φονιάς και ψεύτης. Τουλάχιστον να λέει την αλήθεια, πως τους πήγαν στην Αθήνα, στο Χαϊδάρι". Γύρισε στο σπίτι, με το γεμάτο ταγάρι, άνοιξε το φορτσέρι, έβγαλε τα πατρογονικά της γιορντάνια, τα τύλιξε σ' ένα μαντήλι, ανέβηκε στο σπίτι του Καραβέλα. 'Ηταν ο μόνος που είχε στον τόπο λεφτά.

- Χάνω το παιδί μου, του είπε. Κράτησέ τα αμανάτι και δος μου να πάω στην Αθήνα.

Ο Καραβέλας τα κοίταξε, τα ξανακοίταξε, τα ζύγιασε στην απαλάμη, να ιδεί τί βαραίνουν.

- Τί τα κοιτάζεις: του είπε η Μαρουδιά. Ατόφιο χρυσάφι.

- Αφού είναι για το παιδί...

'Εβγαλε μια φούχτα χαρτιά από ένα συρτάρι.

- 'Ενα μήνα διορία. 'Η μου τα φέρνεις διπλά ή κρατάω τα γιορντάνια.

- Δος μου να πάω στο παιδί μου και να τα φέρω διπλά και τρίδιπλα. Να βρω το παιδί μου και να ρογιαστώ στη δούλεψή σου για μια ζωή, Καραβέλα, του είπε η Μαρουδιά.

- Πάντα σου αράθυμη ήσουν, που να σε πάρει ο κόρακας, αποκρίθηκε ο Καραβέλας και τί ξέρεις εσύ από Αθήνα, έρμη γυναίκα;

- 'Ολα τα μαθαίνει ο άνθρωπος, Καραβέλα. 'Ισαμε τώρα έκλαψα, βόγγηξα, έσκουξα, χτυπήθηκα, δύο μερόνυχτα έχω να βάλω στο στόμα μου μπουκιά, να πιώ νερό. Εσύ κοιμόσουν στο γιατάκι σου σαν αγάς. Τώρα θα παλέψω με θεούς και δαιμόνους, να βρω το παιδί μου. Τώρα κάτι μου λέει πως μπορεί και να χαθεί το παιδί μου. Λοιπόν, θα πάω και στην Αθήνα και στην άκρη του κόσμου. Εσύ τον πόνο του παιδιού δεν τον ξέρεις. Γειά σου και καλή αντάμωση, Καραβέλα!

Πήγε στον αστυνόμο, ζήτησε την άδεια να πάει στην Αθήνα.

- Και πώς θα πας; τη ρώτησε συλλογισμένος ο αστυνόμος.

- Πώς θα πάω; 'Οπως πάνε κ' οι άλλοι, του αποκρίνεται η Μαρουδιά. Και με τα πόδια μπορεί. Μ' ό,τι λάχει.

- Και τί θα κάμεις εσύ στην Αθήνα; τη ρώτησε και πάλι συλλογισμένος ο αστυνόμος. Εκεί πεθαίνουν σαν τα κοτσύφια οι άνθρωποι. Σαν τα κοτσύφια στην παγωνιά.

- Αν είναι, θα πεθάνω κ' εγώ. Τί να την κάμω τέτοια ζωή;

- Κι αν τον αφήσουν στο αναμεταξύ το Λευτέρη;

- Ας τον αφήσουν κι ας κακοπάθω!

- Τί τον ήθελες να τον βάλεις στο σπίτι εκείνον τον 'Ινο; Δεν τόχες μάθει, πως τους κυνηγούσαν τους Οβριούς, να τους στείλουν μακριά να δουλέψουν;

- 'Ανθρωπος δεν είναι κι ο 'Ινο; Και τί να δουλέψει ο 'Ινο, στα πόδια του δεν μπορεί να σταθεί. Και σάμπως είχαμε τους πολλούς Οβριούς εδώ παρέα; Είπα να φυλάξουμε κ' έ-

ναν για δείγμα.

- Όρεξη έχεις για χωρατά, λέει ο αστυνόμος.

- Τόση όρεξη νάχουν και τούτοι που μας παιδεύουν σαν τον αφέντη το Χριστό, είπε η Μαρουδιά.

Και πέρασε τέτοια φρίκη στο πρόσωπό της, που τα πάντα αλλιώτεψαν, από τα φρύδια ίσαμε το πηγούνι. Ο αστυνόμος την ήξερε και τη συμπαθούσε τη Μαρουδιά. Άναντρη γυναίκα και κράτησε την τιμή της αμόλευτη κι ανάθρεψε με το αίμα της καρδιάς το γιό.

Πήρε την άδεια, έφυγε. Βρήκε ένα σαράβαλο φορτηγό, γεμάτο κούτσουρα, για την Αθήνα. Ακριβοπλήρωσε, την πήραν μαζί τους. Πέρασαν τον κάμπο, είδε τα σύρματα από μακριά, έπιασαν τα βουνά, εδώ να πέσει, εκεί να πέσει το φορτηγό. Είχαν ανοίξει τόπο ανάμεσα στα ξύλα, έβαλαν και μια κουρελού, της έδωσαν και μια παλιά νιτσεράδα, μη λάχει και βρέξει. Μπροστά στον οδηγό ήταν άλλοι δύο καθισμένοι. Ήταν κ' ένας άλλος, σκαρφαλωμένος, ψηλά στο σωρό.

- Κατά που πέφτει η Αθήνα; είχε ρωτήσει η Μαρουδιά.

Της έδειξαν, κατά το νοτιά, τα μεγάλα βουνά. Στύλωσε τα μάτια της κατά το νοτιά, να ιδεί καμμιά φορά την Αθήνα. Το σαράβαλο πάθαινε συγκοπή κάθε τόσο. Τους άφηνε στις πλαγιές, στις λαγκαδιές, σε φτωχά ερημωμένα χωριά. Η Μαρουδιά καρτερούσε ώρες ολάκερες να το διορθώσουν όπως όπως, να ξεκινήσει και πάλι. Κι ο οδηγός κ' οι άλλοι τη συμπόνεσαν και την καμάρωναν τη γυναίκα με τη γενναία καρδιά. Τη δεύτερη μέρα, προς το βράδυ, μπήκαν στη Λειβαδιά. Την τρίτη στην Αθήνα. Ο οδηγός είχε στην Αθήνα αδερφή παντρεμένη.

- Θάρθεις μαζί μου, είπε στη Μαρουδιά. Η αδερφή έχε τόπο. Άμαθη γυναίκα, πού να πας και πού να σταθείς!

Η αδερφή άκουσε τ[illegible] ιστορία της, την πήραν τα δάκρυα. Μον[illegible] η γυναίκα νιώθει τη γυναίκα.

- Θα πάμε μαζί στο Χαϊδάρι, της είπε.

Η Μαρουδιά ήταν αποκαμωμένη. Έβαλε στο στόμα της μια μπουκιά, την πήρε ο ύπνος. Είδε το γιο το Λευτέρη, μέσα σ' ένα καράβι, ν' αρμενίζει σε μεγάλη θάλασσα. Και τα κύματα να το χτυπούν το καράβι κι ανάμεσ' από τους άσπρους αφρούς να προβαίνουν θυμωμένα σκυλόψαρα με ολάνοιχτο στόμα. Τέτοιο ήταν το όνειρο και στέναζε και βογγούσε η Μαρουδιά και στριφογύριζε, καθώς οι κολασμένες ψυχές, στο στρώμα της. Έδωσε ο Θεός και ξημέρωσε. Το σπίτι ήταν χτισμένο ψηλά, στην ανηφοριά του Φιλοπάππου. Όπου κάνει να κοιτάξει από το παράθυρο η Μαρουδιά κι αντικρύζει το πέλαγο τα σπίτια και τους μεγάλους δρόμους και τις εκκλησίες και σαστίζει ο νους της.

- Μιλλιούνια κόσμος, της λέει η αδερφή του οδηγού, η Ευτέρπη.

Σφίγγεται η καρδιά της, να συλλογιέται πως το πήραν και τόριξαν το παιδί της μέσα σε τούτο το χάος. Ο άντρας της Ευτέρπης ήταν παπουτσής. Είχε το μαγαζί σιμά στο σπίτι. Ο αδερφός ξύπνησε το πρωί.

- Με τ' άλλο ταξίδι θα σε πάρω, είπε της Μαρουδιάς. Μακάρι νάχεις βρει και το γιό, να πάμε μαζί.

Ήταν οι άνθρωποι πολύ καλοί. Η Ευτέρπη είχε δεν είχε πατήσει τα τριανταπέντε, μα δεν της έδινες παραπάνω από τριάντα. Το κορμί της ήταν θρεμένο και το πρόσωπό της είχε μια νοστιμιά, που πιπέριζε. Ήξερε και κάποιο στρατιώτη, Φριτς τ' όνομά του, στο Χαϊδάρι, κ' έβγαινε καμιά φορά μαζί του σεργιάνι. Ο τσαγκάρης ήταν πολύ αφοσιωμένος στην τσαγκαρική του. Είχε πέσει πολλή δουλειά, συμμάζωνε τα λάστιχ' από τ' αυτοκίνητα, να βάλει σόλες, λοιπόν που να καθήσει να ψιλολογήσει τόνα και τ' άλλο της Ευτέρπης!

Πήρε η Ευτέρπη τη Μαρουδιά, πήγαν στο Χαϊδάρι. Στάθηκαν στη μεγάλη αυλόθυρα, σιμά στη σκοπιά, να καρτερούνε το Φριτς. Ήξερε την ώρα του η Ευτέρπη. Στο αναμεταξύ ένας άλλος στρατιώτης τη σίμωσε την Ευτέρπη, να της χαϊδέψει το μάγουλο. Άπλωσε και στον κόρφο της άγαρμπο χέρι και πήγε να πεθάνει από ντροπή κι από φόβο η Μαρουδιά. Τέλος, ήρθε ο Φριτς.

Τσάτρα - πάτρα η Ευτέρπη του ξήγησε την υπόθεση. Ο Φριτς ήταν ένα καλό παιδί, ζεστό και γελούμενο. Κρεμούσε από τα πόδια τους "κρατούμενους" και τους έδερνε με συρματό-

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. Παναγιωτοπουλου

σκοινο. Ή τους ξεκλείδωνε τις μασέλες με μια γροθιά. Κατά τ' άλλα, ήταν ένα πολύ καλό παιδί. Αγαπούσε τη μουσική, τα βιβλία και τα ωραία κορίτσια. Κι ολοένα γελούσε. Έφυγε, πήγε να ιδεί τους καταλόγους, να ψάξει για το Λευτέρη. Έκαμε ώρα πολλή να γυρίσει. Τίποτε, τίποτε! Ο Λευτέρης ο Γιαννακάς ήταν άγνωστο πρόσωπο στο Χαϊδάρι. Φαίνεται, πως τους έστελναν απευθείας στη Γερμανία.

- Μα το παιδί μου είναι Ρωμιός, είπε η Μαρουδιά συντριμένη.

Ο Φριτς τους έδωσε να καταλάβουν, πως στέλνουν και χριστιανούς στη Γερμανία, να δουλέψουν στις φάμπρικες. Ακόμα μπορεί και να τον σκότωσαν, αν ήταν το φταίξιμό του πολύ βαρύ. Αυτό δεν το είπε στην Μαρουδιά. Μόνο στην Ευτέρπη. Βέβαια, τους περνούν από δίκη κι αν είναι το φταίξιμό τους βαρύ, τους δικάζουν σε θάνατο.

- Και αν τον πήγαν στις φυλακές της Βουλιαγμένης; αναρωτήθηκε η Ευτέρπη. Δεν τους πηγαίνουν δα κι όλους στο Χαϊδάρι. Πήρε τη Μαρουδιά, περπάτησαν, περπάτησαν, έφτασαν στην οδό Βουλιαγμένης, στις φυλακές. Χτύπησαν την πόρτα, τους άνοιξε κάποιος Ρωμιός, σπιούνος και τούτος. Τον παρακάλεσαν να ρωτήσει, να μάθει. Έλειψε ώρα πολλή ο Ρωμιός, δεν έμαθε τίποτε.

- Μπορεί να τον πήγαν στο Χαϊδάρι, τους είπε.

- Όχι δεν τον πήγαν, ερχόμαστε από κει.

- Τότε θα είναι στου Αβέρωφ.

Πήραν και πάλι τα πόδια τους, έφτασαν στις φυλακές του Αβέρωφ. Τις έδιωξαν κι από κει. Δυο έρμες γυναίκες, έλιωσαν τα πόδια τους να βολοδέρνουν στην τρομαγμένη Αθήνα, ίσαμε τ' απομεσήμερο. Η Ευτέρπη ήταν ένας πολύ καλόκαρδος άνθρωπος και την είχε αληθινά συμπονέσει τη Μαρουδιά. Κάποτες έφτασαν στο σπίτι, ξεθεωμένες από την κούραση, απελπισμένες. Ο τσαγκάρης τις περίμενε νηστικός.

- Και τώρα, τί θ' απογίνω; είπε η Μαρουδιά.

- Θα περιμένεις καθώς τόσες άλλες, αποκρίθηκε φιλοσοφικά ο τσαγκάρης. Πόλεμος είναι, δεν είναι παιγνίδι. Βγαίνεις από το σπίτι σου και δεν το ξέρεις αν θα γυρίσεις. Έχε την ελπίδα σου στο Θεό και περίμενε.

.....

Κι ωστόσο έκλεισε η πρώτη χρονιά κι ο γιός μήτε φωνή μήτε ακρόαση. Στέρεψαν τα μάτια της Μαρουδιάς, το πρόσωπό της σταφίδιασε, άρχισαν τα συλλοϊκά της να σαλεύουν. Σαν πόσο μπορεί να προσμένει ο μαύρος ο άνθρωπος, σα λάχει κιόλας κ' είναι γυναίκα άναντρη κ' έχει χαμένο το μοναχογιό; Ύστερα έμαθαν, πώς τους παγαίνουν στις φάμπρικες τους Οβριούς, στους ξένους τόπους και τους βάζουν να δουλεύουν νυχτοήμερα ίσαμε που να λιώσουν τα πόδια τους. Τέλος τους κάνουν σαπούνι.

.....

Έτσι, ίσαμε που τέλειωσε πια ο πόλεμος. Έφυγε ο εχτρός, νικημένος. Κι αυτό έγινε, χωρίς καλά καλά να το νιώσει ψυχή. Ήταν μια νύχτα φθινοπωρινή, που άφησαν τους "κρατούμενους" να πάνε στα σπίτια τους - κ' εκείνοι πια να μην το πιστεύουν. Πήραν και το σπιούνο και τον έριξαν σε βαθύ ξεροπήγαδο, να σπάσουν τα κόκαλά του. Άχρηστος ήταν πια ο σπιούνος, λοιπόν τον έριξαν στο ξεροπήγαδο, σώριασαν και τις πέτρες, όσες βρήκαν, απάνου του και πέθανε άθλια ο άθλιος! Ύστερα, έφυγαν οι στρατιώτες. Ήρθαν και τους πήραν τα καμιόνια, που έπαιρναν τους "κρατούμενους", και τους πήγαν στο τραίνο. Και το τραίνο ξεκίνησε - και μήτε που τόνιωσε, μήτε που τόμαθε κανείς, πώς και πότε τους πήρε το τραίνο, πώς και πότε άδειασε το στρατόπεδο κι απόμειναν τα σύρματα μέσα σε πολλή μοναξιά. Τέλος, χτύπησαν οι καμπάνες, γέμισαν τα μπαλκόνια σημαίες, ξεχύθηκε ο κόσμος στους δρόμους, έβγαλε κι ο δήμαρχος, ένα λόγο κι αναγάλλισαν οι καρδιές.

Πέρασε και κάμποσος καιρός ίσαμε που να γονατίσει ολότελα ο εχτρός, και στους άλλους τόπους και στο δικό του. Και τότε άρχισαν να κατηφορίζουν όσοι γλύτωσαν, άρρωστοι, σακατεμένοι, χλομοί, με τα μάγουλα ρουφηγμένα, με μια μεγάλη θημωνιά θλίψη μέσα τους. Κ' η Μαρουδιά πήρε ανάσα και συλλογίστηκε, πως, όπου και νάταν, θα γύριζε κι ο Λευτέρης - κι ας ήταν και χειρότερα από δαύτους, όπως κι αν ήταν!

- Ας έρθει κι ας είναι και μισός! Ας έρθει κι ας είναι όχι άνθρωπος, ιδέα ανθρώπου!

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. Παναγιωτοπουλου

Η Μαρουδιά θα τον ξαναγεννούσε, θα τον κανάκευε, θα τον μεγάλωνε, θα τον ανάσταινε άλλη μια φορά, καθώς τον ανάστησε από την κούνια και τον έκαμε άντρα. Και βάλθηκε να γυροφέρνει τον τόπο το σιμοτινό, όπου μάθαινε άνθρωπο λυτρωμένο, και να πασκίζει να μάθει για το παιδί.

- Μην το είδατε το γιό το Λευτέρη; Μαυροδέματος ήταν και λυγερός κι αψηλός, πρώτο μπόι, και τα μάτια του έκαιγαν καθώς τ' άστρα της νύχτας.

Έτσι ρωτούσε - να το τραγουδεί το χαμένο παιδί.

- Όχι κυρά μου, δεν τον είδαμε!

Κ' ύστερα πάγαινε αλλού και ρωτούσε:

- Το Λευτέρη το Γιαννακά, μην τον είδατε;

- Όχι, κυρά μου, κανένα Λευτέρη Γιαννακά δεν είδαμε. Εκεί πέρα έχανε το σκυλί τον αφέντη του, χιλιάδες και χιλιάδες λαός.

Άφησε το σπίτι έρμο και σκότεινο. Έβαλε το ταγάρι με το ψωμί παραμάσκαλα, η Μαρουδιά η θλιμένη κ' έγινε ο στρατοκόπος της ερημιάς, ο ζητιάνος της πολιτείας. Ώσπου κάποτε κάπου, σε βουνίσιο χωριό, σε πλαγιά γυμνή και απότομη, έμαθε πως έφτασε άνθρωπος, μ' ένα χέρι, μ' ένα πόδι, με λιγοστό φως, ένας άνθρωπος, που είχε μάθει πολλά κ' ήξερε τους πάντες και τα πάντα, Οβριός το γένος. Οβριός και να γλιτώσει από το στόμα του χάρου, πολύ αλλόκοτο ήταν τούτο το πράμα! Πήγε, από πόρτα σε πόρτα, να τον ανακαλύψει η Μαρουδιά. Τον βρήκε να κονεύει σε θλιβερό χαμώγι.

- Άνθρωπέ μου, του είπε, όποιος κι αν είσαι, θανάτωσαν το γιό μου, το Λευτέρη το Γιαννακά, για ένα δικό σας. Μην έλαχε κ' έμαθες τίποτα για το έρμο παιδί;

- Κάθισε κυρά μου, της είπε ο άνθρωπος κι έσπρωξε μπροστά της σκαμνί χαμηλό, στο χαμώγι. Και τί τον έχεις εσύ αυτό το Λευτέρη το Γιαννακά - πώς τον είπες;

- Μάνα του είμαι, που να μην ήμουν, η βαριόμοιρη! Τόπο, μου είπαν, πως πέρασες πολύ, και βουνά και λαγκάδια και πως έζησες ανάμεσα σε λαούς και λαούς και πως έφτασες στην άκρη στο θάνατο και πάλι γύρισες πίσω κι έχεις για τους πάντες και για τα πάντα να μολογάς, λοιπόν ξεσκάλισε, καθώς με πυρωμένο δαυλί, τη θύμησή σου και πες μου, αν το συναπάντησες πουθενά το παιδί, το Λευτέρη το Γιαννακά.

Και την πήραν ποτάμι τα δάκρυα, καθώς την έπαιρναν την πάσα στιγμή. Ο άνθρωπος έκλεισε τα μάτια, χαμένος μέσα στους διαλογισμούς του.

- Ήταν ένα παιδί μαυροδέματο, ξεραγκιανό κι αψηλό, με μια ελιά στη ραχιά;

- Ναι, με μια ελιά στη ραχιά! Και πού την είδες εσύ την ελιά;

- Πού την είδα, στο μπάνιο! Μας έριχναν μαζί, σε μεγάλη χαβούζα, χιλιάδες λαό να πλυθούμε. Κι όλο έκλαιγε το παιδί, από φόβο κι ορφάνια.

Έσπασαν τα φυλλοκάρδια της Μαρουδιάς. Έπεσε από το σκαμνί, στο γούπατο, τον έπιασε τον άνθρωπο από το ένα του πόδι, το γερό, το άλλο ήταν στρογγυλό και νεκρό από ξύλο.

- Θυμήσου, θυμήσου, του φώναξε, κάνε το έλεος και θυμήσου, τί απόγινε το παιδί;

Σώπασε και πάλι ο άνθρωπος, τ' όνομά του Χαΐμης, να περπατήσει μέσα στην πονεμένη του θύμηση.

- Ήμαστε στο Μόναχο, είπε.

- Και τί είναι τούτο το Μόναχο; ρώτησε η βαριόμοιρη η Μαρουδιά.

- Στη Γερμανία, στον πέρα κόσμο. Μας έβαλαν να δουλεύουμε σε φάμπρικα, ήταν εκεί κι ο Λευτέρης, σιμά μου. Δουλεύαμε στις λαμαρίνες, στη φάμπρικα. Μ' ένα κομάτι ψωμί, με λίγη γουρουνίσια γλίνα, με δυο βρασμένες πατάτες. Κάθε βδομάδα μας παγαίναν στη ζυγαριά. Να ιδούν αν σουρώσαμε και πόσο, αν μπορούσαμε να δουλέψουμε άλλο. Κι εμείς σουρώναμε και βαστάγαμε. Δουλεύαμε, σουρώναμε και βαστάγαμε! Καμιά φορά μας έδερναν κιόλας, με καμουτσί, με συρματόσκοινο, έπεφτε ξύλο αλύπητο.

- Τον έδερναν και το Λευτέρη με συρματόσκοινο;

Ο άνθρωπος έκλεισε το στόμα του, συλλογίστηκε. Ύστερα είπε:

- Όχι, δεν τον έδερναν το Λευτέρη! Ο Λευτέρης ήταν καλός, δεν έβγαζε από τα χείλη του τσιμουδιά, μόνο έκλαιγε. Όλοι τον αγαπούσαμε το Λευτέρη, το θυμούμαι καλά.

- Και πόσο δουλέψατε εκεί πέρα, στις λαμαρίνες καταπώς λες;

- Κανένας δε λογάριαζε τον καιρό. Δεν ξέραμε τί μέρα είναι, τί μήνας είναι. Μόνο σουρώναμε.

- Σούρωνε κι ο Λευτέρης; ρώτησε και πάλι με φρίκη και σπαραγμό η Μαρουδιά.

Ο άνθρωπος έκλεισε και πάλι τα μάτια και συλλογίστηκε. Ύστερα είπε:

- Όχι, δε σούρωνε ο Λευτέρης.

- Και τί απόγινε; Πού βρίσκεται τώρα; ξαναρώτησε.

- Όσους σούρωναν, τους έπαιρναν, τους πάγαιναν στο Νταχάου, κοντά στο Μόναχο.

- Κι εκεί τί τους έκαναν;

- Δεν ξέρω, είπε ο Χαΐμης με μεγάλη απόφαση.

- Σε πήγαν και σένα;

- Όχι, μια νύχτα που χτυπούσαν την πολιτεία οι Αμερικανοί κι ήταν θρήνος πολύς και οδυρμός και σκοτάδι και χειμώνας βαρύς, το σκάσαμε καμιά δεκαριά. Το πώς το σκάσαμε και το τί πάθαμε και το πώς απόμεινα σακάτης, ανθρώπου νους των αδυνάτων αδύνατο να το χωρέσει. Φώναξα και το Λευτέρη νά 'ρθει μαζί μας. Μα τη στερνή στιγμή, παιδί πράμα ήταν, λύθηκαν οι αρμοί του, απόμεινε. Κι όχι πως έπαθε τίποτε. Μόνο που δε μπόρεσε νά 'ρθει μαζί μας.

- Κι αν τον πήγανε εκεί που είπες;

- Στο Νταχάου;

- Ναι, αποκρίθηκε η Μαρουδιά. Και πάσκισε να το σφηνώσει στη θύμησή της τ' όνομα τούτο το σημαδιακό και τ' αλλόκοτο.

- Όχι, δεν το πιστεύω! είπε και πάλι ο Χαΐμης με μεγάλη απόφαση.

Η Μαρουδιά σύρθηκε σιμότερά του, να τον χαϊδεύει στο πρόσωπο, στο άκουρο γένι, το πρόωρα ασπρισμένο - κακοπαθημένο και κείνο:

- Κάτι ξέρεις εσύ για τούτον τον τόπο και δεν το λες. Τόπος μαρτυρίου θα είναι!

- Άλλα δεν ξέρω, είπε ο Χαΐμης.

Ζούσε μοναχός στο θλιβερό του χαμώγι. Σηκώθηκε, πήγε στη στάμνα, να βάλει σ' ένα ποτήρι νερό. Σηκώθηκε να τον βοηθήσει κι η Μαρουδιά.

- Ας βλέπουμε κάνε τον ήλιο. Έτσι είναι ο μαύρος ο άνθρωπος: να βλέπει τον ήλιο!

- Λοιπόν, το σκοτώσανε ή δεν το σκοτώσανε το παιδί; ξαναρώτησε η Μαρουδιά. Κι αν δεν το σκοτώσανε, γιατί δε γυρίζει;

- Άλλα δεν ξέρω. Βάλε σίδερο στην καρδιά σου. Μπορεί να γυρίσει. Λαός και λαός περιμένει. Αυτό είναι το χρέος σου. Να περιμένεις και συ.

- Και πώς τον λένε τούτον τον τόπο;

- Νταχάου τον λένε.

Έφυγε η Μαρουδιά κι άλλο δε συλλογιόταν παρά τούτο και μόνο: Νταχάου. Αυτό της έδωσε ο Οβριός ο σακάτης, μια λέξη, Νταχάου, κι ήταν βέβαιη πια πως εκεί το πήγαν, εκεί μπορεί και να το σκότωσαν το παιδί. Κι άρχισε και πάλι να γυροφέρνει να μάθει τί τόπος ήταν αυτό το Νταχάου. Πολλοί το διάβαζαν στις φημερίδες κι ανατρίχιαζαν και κοβόταν η ανάσα τους, τέτοια κόλαση ήταν. Και περνούσαν οι καιροί κι από το παιδί, το Λευτέρη, μήτε φωνή μήτε ακρόαση. Δεν άφησε άνθρωπο να μην τον ρωτήσει, να μην τον ξεσκαλίσει, όλη η αγάπη της έγινε αγωνία κι όλη η αγωνία της ένα κορμί πονεμένο, να τ' αγγίξεις και να στάζει αίμα κι ιδρώτα.

- Αν το πήρανε το παιδί με τον Ίνο, μην το προσμένεις, της είπε κάποιος. Μαζί με τους Οβριούς πήγαν χαμένοι και πολλοί χριστιανοί. Ποιός να καθήσει να καθαρίσει την αίρα από το στάρι; της είπε.

Ύστερα ξεστόμισε και τούτος τον ίδιο λόγο: Νταχάου, αυτό το σκιάχτρο με τη μεγάλη σιδερένια κοιλιά, με το άδειο κεφάλι, με τα χίλια δόντια, με τα χίλια νύχια, αυτό το τέρας το αποτρόπαιο, που ανέβαινε από την κόλαση και στυλωνόταν καταμεσίς στη ζωή της, στον ύπνο της και στον ξύπνιο της και στην πάσα στιγμή της. Κι έτσι το πήρε απόφαση η Μαρουδιά, πως ήταν χαμένο το παιδί, ο Λευτέρης, και τό 'βαλε πια σκοπό να μισέψει, να πάει να προσκυνήσει τον τάφο του στην άκρη του κόσμου. Και τότε σοφίστηκε τούτο το πράμα: να μάθει τί απόγινε ο Ίνο ο Οβριός, να μάθει την τύχη του, που ήταν και του γιου του Λευτέρη η τύχη. Κι έβαλε να της γράψουν αναφορές στις συναγωγές, όπου και πάλι συμμαζώχτηκαν οι λιγοστοί, που είχαν γλυτώσει τον κατατρεγμό και

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. Παναγιωτοπουλου

να ρωτήσουν για τον Ίνο το φτωχονοικοκύρη. Κι ύστερ' από καιρούς και καιρούς της ήρθε χαρτί με τυπωμένα γράμματα, με σφραγίδες, κι έλεγε για τον Ίνο το χαρτί πως βρήκε το θάνατο τον πικρό στο Νταχάου. Και το σκιάχτρο μεγάλωσε και πλήθυνε μέσα της· και στένεψε η γης και δεν απόμεινε παρά τούτο το κατατόπι, η ζωή κι ο χαμός του Λευτέρη. Και τότε σοφίστηκε κι άλλο πράμα: να πουλήσει τ' αμπέλι το πατρογονικό, να συμμαζώξει το διάφορο και να ξεκινήσει για τη μεγάλη ξενιτιά, για τον πέρα κόσμο. Ανατρίχιασαν όσοι τ' άκουσαν, την έρμη γυναίκα, την άπραγη και την άμαθη, ν' αφήσει τον τόπο της και να πλανηθεί, ανοδήγητη, στους άγνωρους δρόμους. Μα και κανένας δεν έβαλε στο νου του να την αντισκόψει, τόσο ήταν το πάθος της. Μόνο ο γείτονας ο Γερανής της είπε μια μέρα:

- Άμα ετοιμαστείς, να μου το πεις. Θα βρούμε άνθρωπο να σε πάει στη Θεσσαλονίκη. Εκεί να κονέψεις στην αδερφή μου τη συνονόματή σου, τη Μαρουδιά, που έχει το λοχαγό. Θα σου δώσω κι από το χέρι μου γραφή, να σε βολέψει σιμά σε φοιτητή, που γυρίζει στις σπουδές του, στους ξένους τόπους.

.....

Έψαξε, ρώτησε, ανακάλυψε κάποιο φοιτητή, συγγενικό του παιδί, που θά 'φευγε σε μια βδομάδα. Η Μαρουδιά είχε βγαλμένα τα χαρτιά της, ας είναι καλά ο Γερανής, ήταν έτοιμη. Και καθώς το είπε ο λοχαγός, σε μια βδομάδα ξεκίνησαν ο φοιτητής, η Μαρουδιά κι ένα πλήθος λαός· κι ήταν θόρυβος πολύς και καημός κι αναγάλλια μέσα στο τρένο, τα νέα παιδιά, αγόρια, κορίτσια, που έφευγαν κι οι γονιοί ν' απομένουν με σταυρωμένα τα χέρια, με μιαν ερμιά στην καρδιά τους, μεγαλουσιάνοι και χωριάτες και μάνες που ήρθαν από τους κάμπους και τα βουνά να ξεπροβοδήσουν τα νέα παιδιά. Κι ήρθε η νύχτα και το τρένο ν' αφήνει πίσω του τη στερνή πολιτεία και να χάνεται στον άδειο κάμπο με τα λιγοστά νυσταγμένα φωτάκια και τα πρόσχαρα αγόρια και τα κορίτσια να τά 'χουν όλα πια λησμονήσει και τίποτες άλλο να μη συλλογιούνται πάρεξ την καινούργια ζωή που τα πρόσμενε. Κι η Μαρουδιά, συμμαζωμένη σιμά στο φοιτητή, αλαλιασμένη, παραλοϊσμένη, να τα νιώθει ολόγυρά της τούτα τα νιάτα, να, έτσι, καθώς του Λευτέρη, ζωντανά και γλυκά, κι η καρδιά της να πάει να σπάσει. Άλλοι τραγουδούσαν, άλλοι χωράτευαν, άλλοι λαγοκοιμόντουσαν, ίσαμε που μπήκαν στο τρένο οι Σέρβοι.

- Αυτοί είναι οι Σέρβοι, της είπε ο φοιτητής.

Η Μαρουδιά τους κοίταξε:

- Άνθρωποι είναι και τούτοι. Καθώς εμείς, είπε η Μαρουδιά.

Ο φοιτητής την έβαλε σιμά στο παράθυρο.

- Τούτα τα φώτα είναι η Ελλάδα, της είπε. Είδες πως χάνονται μέσα στη νύχτα; Τώρα βρισκόμαστε σε ξένον τόπο.

Άνοιξε το καλάθι του, της έδωσε ψωμί και χοιρομέρι σπιτίσιο - και το ψωμί και το χοιρομέρι. Άνοιξε κι εκείνη το μπογαλάκι της.

- Πας για το παιδί σου, κυρά; τη ρώτησε κάποιος.

- Ναι, πάω για το παιδί μου, είπε η Μαρουδιά και την πήραν ποτάμι τα δάκρυα.

- Πάει για το παιδί της, είπε κι ο φοιτητής κι έκαμε νόημα να την αφήσουν ήσυχη τη γυναίκα.

Έγειρε, ακούμπησε το κεφάλι της στο νυχτωμένο παράθυρο, να την πάρει ο ύπνος. Το κορμί της πονούσε από αγωνία και κούραση. Έγειραν κι οι άλλοι, όπου ο καθένας βρισκόταν. Κι ήρθε η νύχτα με τα αιώνια άστρα της τα μακρινά, η πρώτη νύχτα του ταξιδιού στους ξένους τόπους. Η Μαρουδιά αναρωτιόταν αν υπάρχει, αν δεν υπάρχει, τόσο της φαινόταν παραμύθι απίστευτο όλο τούτο. Όλη της η ύπαρξη ήταν συμμαζωμένη σε μια λέξη, βαριά, φαρμακερή, μαγική, γεμάτη τρόμο και κόλαση.

- Γιε μου, έλεγε και ξανάλεγε στο φοιτητή, χοντρός είναι ο τόπος τούτος, όλος βουνά και λιβάδια και χιόνια πολλά.

Κι αναθυμόταν την πατρίδα και στέναζε:

- Καημένη πατρίδα! Καημένη και κατακαημένη πατρίδα!

Έφτασαν σε μια μεγάλη βροχερή πολιτεία, με δρόμους φαρδιούς, με γκρεμισμένες εκκλησίες, με σπίτια βαριά, συλλογισμένα, με χιλιάδες ανθρώπους να σπρώχνονται κι ολόγυρά τους να μην κοιτάζουν, ο φοιτητής την πήρε μαζί του στην κάμαρή του. Ήταν ένα καλότατο παιδί, που κάπως της θύμιζε το Λευτέρη. Μα πόσο

ξένα της ήταν όλα: και το σπίτι το πολυκαιρινό και το φοιτητικό καμαράκι κι η μεγάλη θερμάστρα στη γωνιά, η πήλινη, με τη φουσκωμένη κοιλιά, να τη γεμίζει και χορτασμούς να μην έχει και να φτάνει κατάψηλα, ίσαμε το μελαγχολικό ταβάνι. Στα παράθυρα ανθούσαν γεράνια, άσπρα και κόκκινα. Κι ήταν μια παρηγοριά αυτά τα γεράνια. Ο φοιτητής άνοιξε το δισάκι του, να κόψουν το στερνό ψωμί της πατρίδας. Έβγαλε και τυρί και χοιρομέρι και μήλα κόκκινα, καθώς τα μάγουλα κόρης. Έκαμαν το σταυρό τους, έφαγαν, ήπιαν και φράθηκαν. Ο φοιτητής της έδωσε το κρεβάτι του. Δεν τό 'θελε, να τον ξεσπιτώσει το φοιτητή, μα κείνος δεν έπαιρνε από λόγια. Έστρωσε μιαν αντρομίδα κατάχαμα, να πλαγιάσει. Το πρωί έπεσε στην πολιτεία ο ήλιος χαρούμενος. Ζωντάνεψαν τα παλιά κεραμίδια, πήρε βαθύα ανασαμό κι η πέτρα η μαύρη, γυάλισαν οι δρόμοι, άστραψαν οι στερνές βροχοσταλίδες στις δεντροστοιχίες και στα περβόλια. Να παίρνεις ανάσα και να συλλογιέσαι, τί χάρισμα είναι η ζωή, το φως του ήλιου, περίλαμπρο. Κι απάνου σε τούτα της είπε ο φοιτητής:

- Δεν είναι μακριά από δω!

Μήτε τ' όνομα, ποιό δεν ήταν μακριά από κει, μήτε άλλο τίποτες είπε. Ράγισαν τα φυλλοκάρδια της ν' ακούσει τούτο το λόγο, έλιωσαν τα πόδια της, έφτανε η μεγάλη στιγμή. Ακολούθησε το φοιτητή, καθώς θ' ακολουθούσε το θάνατο, στους τόπους της νύχτας. Και νά 'ναι τόσο γλυκιά, τόσο καλοσυνάτη η μέρα, με ήλιο πολύ, με καθάριο γαλανό ουρανό, καθώς της πατρίδας! Βγήκαν από την πολιτεία, έπεσαν στα χωράφια, στα λιβάδια με τα γελάδια, σε μια πλάση πασίχαρη. Τα πάντα είναι ήσυχα, σιωπηλά, οι δρόμοι με τις μεγάλες δεντροστοιχίες, τα σπίτια της εξοχής, τα υποστατικά, οι ξωμάχοι που πορεύονται χωρίς να νοιάζονται για το τί έγινε, για το τί μέλλεται ακόμα να γίνει σε τούτον τον κόσμο. Και τα παιδιά με τα τριανταφυλλένια μάγουλα, με τα γαλάζια μάτια, με τα ξανθά μαλλιά, να παίζουν ανάμεσα στις φλαμουριές, στις φτελιές, στα κοπάδια τις χήνες και στα γελάδια. Άφησαν πίσω τους, μέσα στον ήλιο της, την πολιτεία, σίμωναν τώρα σε μια άλλη, γεμάτη σπίτια, γεμάτη φάμπρικες, ο φοιτητής δε μιλούσε, η Μαρουδιά δεν ήξερε που βρισκόταν, ήταν χαμένη ολότελα, να τη σέρνεις καταπώς σου βολεί κι εκείνη να υποτάζεται, καθώς το φύλλο στον άνεμο.

Κατέβηκαν από τ' αμάξι, στάθηκαν, κοίταξαν πέρα. Ο φοιτητής την πήρε από το χέρι.

- Τώρα, της είπε, θα περπατήσουμε, καθώς περπατούσαν και κείνοι.

Δρόμος ανάμεσα σε μεγάλες δεντροστοιχίες ξετυλιγόταν μπροστά τους. Ήσυχος, μοναξιασμένος, φαρδύς και μακρύς. Κάπου ένα σταυροδρόμι. Εκεί ανοιγόταν παραδρομάκι καταφρονεμένο, συλλογισμένο, γυμνό. Πήραν το παραδρομάκι. Σε λίγο συναπάντησαν μεγάλη, κατάψηλη σκοπιά, γυμνή και τούτη, παρατημένη, γδαρμένη, ερειπωμένη, σαν ένα σώμα πεθαμένο, ξεκοιλιασμένο, αφανισμένο από σκουλήκια. Κι έπειτα έναν τοίχο, ξεγδαρμένο και τούτον και τρυπημένον από μικροσκοπικούς φεγγίτες. Κι έπειτα μιαν άλλη σκοπιά. Το παραδρομάκι κι οι σκοπιές κι οι φεγγίτες μύριζαν θάνατο. Εκεί μέσα, πίσω και κάτου από τους φεγγίτες σε καμαράκια που δεν ήταν καμωμένα για να σκεπάσουν ανθρώπους, τους έσπρωχναν, τους αμπάρωναν, συντροφιές, για μέρες πολλές, έτσι που μήτε να μπορούν να ξαπλώσουν, μήτε το γόνατο να λυγίσουν, καθώς ήταν ο ένας στριμωγμένος σιμά στον άλλο, κατάσαρκα. Η Μαρουδιά μονάχα κοίταζε πια. Δεν ένιωθε, αν είχαν όλα τούτα καμιά σημασία, αν είχαν καμιά σχέση με το γιο της το Λευτέρη.

- Εδώ είναι το Νταχάου! της είπε ο φοιτητής.

- Τούτος ο τοίχος.

- Τούτος ο τοίχος. Και τ' άλλα, που θέλουν πολύ κουράγιο για να μπορέσει ανθρώπου μάτι να τ' αντικρύσει.

- Μη σε νοιάζει για το κουράγιο. Πάγαινέ με μονάχα να ιδώ τον τόπο, να χορτάσουν τα μάτια μου θάνατο.

Τα λόγια έβγαιναν από τα χείλη της ξεκομένα, λαχανιασμένα, σαν από μοναχά τους, τόσο δεν ήταν βέβαιη η Μαρουδιά πως μιλούσε η ίδια την ώρα εκείνη. Κι η σιωπή, η τρομερή σιωπή, ολοένα και πιο πολύ να βαθαίνει. Έφτασαν στο έμπα της κόλασης. Είδαν δρόμο στρωμένο, γυαλιστερό κι ανοιχτό, και τόπο δε-

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΙ ΤΗΣ ΦΡΙΚΗΣ

Του Ι.Μ. Παναγιωτοπουλου

ντρόφυτο και γεμάτο λουλούδια και γης πασπαλισμένη με ψιλό χαλίκι κατάμαυρο. Μια πόρτα μεγάλη κι ένα στρατιώτη, καλοντυμένο, φρεσκοξουρισμένο, να στέκει στη σκοπιά του ασάλευτος. Ύστερα ένα άγαλμα, σκούρο, από χαλκό, πλασμένο με τη φρίκη που αναδίνει όλος ο τόπος. Ήταν ο άνθρωπος, ο ένας από την άπειρη θάλασσα των ανθρώπων, που βρήκαν το θάνατο εκεί μέσα. Ένας άνθρωπος λιγνός, όλος κόκκαλα, με φαρδιά σερνάμενα παπούτσια, με φαρδιά σερνάμενα πανταλόνια, μ' ένα τραγικά γελοίο σακάκι, με ξουρισμένο κεφάλι, με σκαμένα μάγουλα, με μάτια περίτρομα και θλιμένα. Όλη η φτώχεια, όλη η πείνα, όλη η γύμνια, όλη η μοναξιά, όλος ο πόνος του κόσμου τούτου ήταν σκαλισμένος σε κείνο το άγαλμα, που λες και ρωτούσε: "Τί έφταιξα;". Προσπέρασαν τ' άγαλμα, μπήκαν στο "κρεματόριο", ένα χτίριο χαμηλό με ψηλή καμινάδα, ραγισμένη, κατάμαυρη. Τα χωρίσματα ήταν από τσιμέντο και σίδερο. Ο φοιτητής διάβαζε τις επιγραφές, που είχαν κρεμάσει οι Αμερικάνοι: "αίθουσα για γδύσιμο", "αίθουσα λουτρού", "αίθουσα θανάτου". Η στερνή τούτη ήταν τρύπια στο δάπεδο και στην οροφή - να βγαίνει το γκάζι, να τους σκοτώνει. Αφού τους σκότωναν, τους έβαζαν απάνου σε στενά σιδερένια κρεβάτια και τους έριχναν μέσα στους φούρνους, σπρώχνοντάς τους με μακριά σιδερένια ραβδιά. Όλα τούτα τα σύνεργα τα δαιμονικά, τα είχαν αφημένα εκεί οι Αμερικανοί, και τα κρεβάτια και τα ραβδιά, να περνάει ο καθένας, να συλλογιέται και να ντρέπεται που τον έπλασε άνθρωπο ο Θεός. "Παναγίτσα μου", παρακαλιόταν η Μαρουδιά, "δος μου τη δύναμη να το βαστάξω!". Βάλθηκε να κοιτάζει για ώρα πολλή τα στόματα τ' άδεια, τ' ανοιχτά, των φούρνων. "Θεέ μου, εδώ τον έβαλαν, εδώ τον έκαψαν το Λευτέρη;". Τα πόδια της ρίζωσαν, να μη σαλεύουν, να μη σαλεύουν τα μάτια της, έβλεπε το παιδί της στο σιδερένιο κρεβάτι, έβγαλε μεγάλη φωνή: "Λευτέρη, παιδί μου!" κι έπεσε χάμου ουρλιάζοντας. Σίμωσε, τη σήκωσε, την πήρε μαζί του ο φοιτητής. Κάθισαν κάπου να πάρουν ανάσα. "Πάγαινέ με παντού", του είπε η Μαρουδιά. "Παρακάλεσέ τους να μ' αφήσουν να κείτομαι δω χάμου, σιμά στο Λευτέρη!". Είδαν και το άλλο κρεματόριο, το μικρότερο. Τα καμαράκια για την "απολύμανση" με τις σιδερένιες πόρτες. Τους "τάφους των αγνώστων", χιλιάδων και χιλιάδων αγνώστων. Τους λάκκους της στάχτης. Τους τόπους, όπου σκότωναν όσους δεν πρόφταιναν να πνίξουν με το γκάζι. Σε κείνους τους τόπους είδαν δέντρο μεγάλο, όπου έστηναν τους μελλοθάνατους και τους τουφέκιζαν. Κι αλλού όχτος μικρός χωματένιος. Εκεί τους έσφαζαν, με το μαχαίρι, καθώς τα τραγιά. Και πίσω από τον όχτο, χαντάκι να τρέχει το αίμα. Και τούτο το χαντάκι ήταν γεμάτο λουλούδια, κατακόκκινα, να θυμίζουν το αίμα. "Μπορεί και να τό 'σφαξαν σε τούτο τον όχτο το παιδί, το Λευτέρη", συλλογίστηκε η Μαρουδιά. Κι άπλωσε το χέρι τρεμάμενο κι έκοψε κατακόκκινο λουλούδι, το λουλούδι της φρίκης, και τόβαλε στον κόρφο της, να το πάει στην πατρίδα. Και κείνη την ώρα κάποια γαλήνη έπεσε μέσα της. Τόσοι νεκροί, να μη μπορεί να τους μετρήσει ο νους του ανθρώπου. Ο γιός της δεν ήταν ασυντρόφευτος, ο Λευτέρης. "Εδώ να μείνω, νά 'ρχομαι κάθε μέρα σε τούτον τον όχτο, να κοιτάζω τα λουλούδια ν' ανθίζουν", πήρε να συλλογιστεί η Μαρουδιά.

Μα δεν ξανάρθε. Ο φοιτητής πολύ επιδέξια την έκαμε να το νιώσει, πως διάφορο κανένα δε θά 'χε από τούτη την πράξη. Της βρήκε σύντροφο, έναν εμπορευόμενο, που γύριζε στην πατρίδα. Κι έφυγε, με το λουλούδι το κόκκινο στα χέρια, η Μαρουδιά, τυλιγμένο προσεχτικά σε λαδόχαρτο. Και τό 'βαλε το λουλούδι ψηλά στα κονίσματα, ανάμεσα στους συλλογισμένους αγίους, τόση αγιοσύνη που είχε και κείνο από θλίψη πολλή κι ανυπόφερτη.

("Ανθρώπινη Δίψα", *Αθήνα 1983)*

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥ

Του ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Στου Καρμάνη το καπηλείον, όπου εγίνοντο άφθονοι σπονδαί εις τον Διόνυσον, εσύχναζον και τινες Ιταλοί σιμά εις τους δικούς μας, με τους οποίους είχαν φιλικάς σχέσεις. Αλλ' οι πλέον αχώριστοι ήσαν ο Αντώνιος Αλμπέργος, Σικελιώτης από την Κατάνην, με ηλιοκαή ελληνοϊταλικήν όψιν, φέρων την λάβαν της Αίτνης εις την μορφήν και εις την ψυχήν, σφραγιδοποιός, και εν μέρει καλλιτέχνης· ο Σαββατίνος ή Σαλβατόρος ή Σάλβος, ή Σάββας, Εβραίος από την Κέρκυραν, ομιλών ικανάς γλώσσας και εξασκών πολλάς τέχνας· και ο Λύσσανδρος Παπαδιονύσης, από τους δικούς μας.

Τρεις άνθρωποι, τρία θρησκεύματα, τρεις φυλαί. Ως κοινόν γνώρισμα είχον μεγάλην κλίσιν εις τα γιουβέτσια, τα οποία παρήγγελλον εις όλους τους γειτονικούς φούρνους με μακαρόνια πολύ χονδρά, ραβδωτά, τα οποία τινές ονομάζουν, δεν ηξεύρω διατί, σέλινα. Ο Αντώνιος Αλμπέργος, πριν ακόμα ο Σάββας αρχίσει να μεταβιβάζει εις τα πιάτα, προήρπαζε, κατά το ρήμα του Σαμοσατέως, όχι ολίγα ζεστά καυτά με τα δάκτυλα.

Επερίσσευεν όμως πάντοτε μεζές και δι' άλλους Ιταλούς, όσοι ήρχοντο κατόπιν· ο 'Αντζελος Μασσίνις, αμαξοπηγός· ο υψηλός και τεράστιος Πίντο, ή Πίνδος, όστις ως κυριώτερον επάγγελμα, κατά τους χρόνους αυτούς της παρακμής, είχεν, άμα επλησίαζε λαϊκή τις εορτή, να παίρνει σημειώσεις από τις γειτονιές και να συντάττη κατάλογον ποίοι και πόσοι εώρταζον, Γιάννηδες λ.χ. Γιώργηδες, ή Κωσταντήδες· ή ποίαι και πόσαι Μαρίαι ή Ελέναι ή Κατίναι· και την πρωίαν της εορτής, να οδηγεί τον θίασόν του, τους πλανόδιους μουσικούς, εις τα πρόθυρα, εις την σκάλαν της οικίας του εορτάζοντος τ' όνομά του, δια να τονίσουν χαρμόσυνον μέλος, και λάβουν ως αμοιβήν χαρτίνην δραχμήν ή και δίδραχμον.

Μαζί μ' αυτούς ήρχετο και άλλος Ιταλός Αντώνιος, ως επάγγελμα έχων τα εμπετάσματα και τον ευτρεπισμόν οικιών ή δωματίων. Και σιμά εις τούτους εις γέρων παλαιός Ιταλοκερκυραίος, κατασκευαστής εστιών και επιχρίστης, ο μπάρμπα - Νιόνιος ο Πούπης.

'Ολοι τον εγνώριζον τον Ισραηλίτην Σάλβον ή Σαββατίνον. Εις όλους είχε προσφέρει εκδουλεύσεις. Οι πλείστοι εξ όλων ουτ' επάτουν ποτέ εις την φραγκοκκλησιάν. Μόνος ο Αντώνιος Αλμπέργος εκκλησιάζετο άπαξ του έτους, την ημέραν του Πάσχα. Ο γέρων Πούπης, καίτοι δυτικός, εμίσει τρομερά τους "φλάρους", όπως τους ωνόμαζεν, ενίοτε δε εισέρχετο εις ελληνικούς ναούς. Την ημέραν του Πάσχα των ορθοδόξων, το είχε τάξιμον να οδοιπορεί πεζός από τας Αθήνας εις τον Πειραιά, άμα ενύκτωνε το Μέγα Σάββατον, δια ν' ακούσει την Ανάστασιν εις τον ναόν του Αγίου Σπυρίδωνος. 'Ετρεφεν ως Κερκυραίος ευλάβειαν εις τον 'Αγιον.

Οι άλλοι, βλάσφημοι, υβρισταί, με το Dio cane και Dio porco εις το στόμα, ήσαν κατά το μάλλον ή ήττον άθρησκοι. Αλλ' όταν ο Σαλβατώρος ή Σαββατίνος έλειπε, και δεν ήτο παρών, τον εμνημόνευον απλώς δια της φράσεως quello Ebreo, εκείνος ο Εβραίος.

Κοινώς εις τους δικούς μας ο Ισραηλίτης ήτο γνωστός υπό το όνομα Σάββας. Ολίγοι ήξευραν ότι ήτο Εβραίος. Εις τινας ο ίδιος είχε διηγηθεί ότι η οικογένειά του είχε προσέλθει εις τον Προτεσταντισμόν, και είχε δεχθεί το βάπτισμα ή ράντισμα εν Κερκύρα. Αλλ' εις τον Λύσσανδρον Παπαδιονύσον, ο μπάρμπα - Πούπης, όστις εφαίνετο να γνωρίζει καλά ως συμπατριώτην

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥ

Του Αλεξανδρου Παπαδιαμαντη

του τον Σάλβον, είχεν ειπεί ότι ούτος ήτο Λέχος - ούτε καν Εβραίος σωστός· un bastardo Ebreo.

Μίαν φοράν, ήτο την 5 Δεκεμβρίου, ο μπάρμπα - Νιόνιος ηρώτησε πονηρώς τον Σαββατίνον:

- ...Ντούγκουε, αμίκο... τρατάρεις σήμερα; Δεν έχεις τ' όνομά σου;

Τούτο επειδή ήτο η μνήμη του Αγίου Σάββα. Και συγχρόνως ο γέρων έπαιζε την ματιάν, προσβλέπων τον Λύσσανδρον. Αργότερα εξήγησε προς αυτόν, ότι το καθαυτό όνομα του Εβραίου ήτον, ως φαίνεται, Σαμπατίν, αλλά δια να φαίνεται τάχα ως χριστιανός εις τους πολλούς, τους αδιαφόρους και μη πολυπραγμονούντας, είχεν ειπεί ότι εκαλείτο Σάββας. Υπάρχουν άλλοι, είπε, φέροντες όνομα Ιακώβ η Ασήρ, η Γιούδα, οίτινες, ερωτώμενοι πως ονομάζονται, δια να φαίνονται μεν ως χριστιανοί, αλλά να μην πατώσι και την θρησκευτικήν των συνείδησιν απαντώσιν Ηλίας ή Ζαχαρίας, εκλέγοντες, με τρόπον μαστορικόν και σοφιστικόν, όνομα κοινόν εις τα δύο θρησκεύματα.

Αλλ' εις τον Παπαδιονύσην ανεκοίνωσε ποτε ο Σάββας ότι έφερε και το όνομα Μποχώρ, ως πρωτότοκος μεταξύ των αδελφών του και ότι ήτο εκ της φυλής του Λευί.

- Και υπάρχουν ακόμη φυλαί; ηρώτησε δύσπιστος εκείνος... Ο Σάββας, μετά τινος δισταγμού, κατένευσε.

Κατά τας ώρας των ρεμβασμών, όταν ο άνθρωπος εποτίζετο "οίνον κατανύξεως", όπως λέγει ο Ψαλμός, κι εκάθητο μόνος παρά την γωνίαν, πολλάκις άρχιζε να υποψάλλει καθ' εαυτόν, με φωνήν 'Αννης προσευχομένης, διάφορα μέλη της Συναγωγής, καθώς το "Σόμερ Ισραέλ" και το Αλλεχού - Γιαχ (Αινείτε τον Ιεχωβά ή τον 'Οντα). Και πολλά ρητά απεμνημόνευε από τας Γραφάς, συχνά δε στενάζων απήγγελλε: "Κι αββί βε αμί ναδζαβού-νι". Είτα επέφερε: "β Αδωνάι αασπένι" (ότι ο πατήρ μου και η μήτηρ μου εγκατέλιπόν με, ο δε Κύριος προσελάβετό με).

Αλλ' εις τας ομιλητικάς του ώρας εφαίνετο τέλειος κοσμοπολίτης. 'Ετρωγε κι έτεινεν, όχι με απληστίαν αλλά με άκραν κοσμιότητα και ταπείνωσιν, μετά Ιταλών και Ελλήνων.

Δεν τον έμελλεν αν ο χαχάμης είχεν επιθεωρήσει τα κρέατα, ή αν ταύτα ήσαν από τα πρόσθια ή τα οπίσθια του προβάτου. Διηγείτο ότι άλλοτε ποτε ήτον τσαγκάρης, αυτή υπήρξεν η πρώτη τέχνη του. Εφαίνετο τώρα ως ηλικίας 45 ετών. Σήμερον, εκτός ολίγων μικρομεσιτειών όπου έκαμνε πότε πωλών, κατά παραγγελίαν των, τα σύνεργα, πότε μικρά τεχνήματα, κι ενίοτε τα παλαιόρρουχα διαφόρων Ιταλών, τους οποίους είχε ρημάξει το "κεσάτι", κατόπιν της επιστρατείας της τότε, εβοήθει τον Αντώνιον, τον αγνώστου επωνύμου, εις την εργασίαν των εμπετασμάτων και του ευτρεπισμού. 'Αλλοτε εισήρχετο ως μισθωτός νοσοκόμος εις οικίας αρρώστων Ιταλών, Γερμανών ή Γάλλων - πρώην ηθοποιών, μουσικών και άλλων τοιούτων.

Από τον ειρημένον Αντώνιον εκέρδιζε περισσοτέρας ύβρεις, απειλάς και προπηλακισμούς παρά χρήματα. Από το έργον του κατ' οίκους νοσοκόμου έπαιρνε λεπτά, τα οποία ήθελε να χαρεί ύστερον εν ανέσει και ραστώνη εις το γνώριμον καπηλείον.

Μόνος ο Αντώνιος Αλμπέργος, ο Κατανέζος, όστις ήτον, ως ωμολόγει ο ίδιος, πολύ οριτζινάλε, αλλά πράος και φιλάνθρωπος, εφαίνετο να τρέφει στοργήν προς τον Σαββατίνον. Μαζί έτρωγαν όλα τα γιουβέτσια, με τα μακαρόνια τα χοντρά και ραβδωτά, και ο Παπαδιονύσης τρίτος. Οι τρεις αυτοί "το είχαν δίπορτο". 'Εκαμναν μαζί Χριστούγεννα αλά φράγκα, πρωτοχρονιάν αλά νόβα, καρναβάλια αλά ιταλιάνα, κ.λπ. Και πάλιν μαζί έκαμναν Χριστούγεννα αλά γκρέκα, Αι - Βασίλη αλά βέκια, κι απόκριες. Κατόπιν, πάλιν Πάσχα, αλά φράγκα, Πάσχα αλά γκρέκα, μαζί πάντοτε. Αλλ' ο Σαββατίν ήτο πλέον κερδισμένος απ' όλους. Και τας χριστιανικάς εορτάς όλας μαζί τους εώρταζε, και ποτέ δεν έλεγε εις τους φίλους του πότε αυτός είχε Σκηνοπηγίαν, πότε 'Αζυμα και πότε Πεντηκοστήν. Αλλ' όμως είναι βέβαιον ότι και οι δύο, δεν θα ήθελον ποτέ να συμμετάσχωσι των εορτών του, και αν είχεν.

Ο Αλμπέργος, κερδίζων αρκετά από την τέχνην του, εξώδευεν αφειδώς εις φαγοπότια και άλλας απολαύσεις. 'Ητο χηρευμένος και άτεκνος. 'Εδιδεν εις τον Σάλβον όλα τα παλαιά καπέλα του, σακάκια, γιλέκα κ.λπ. Κάποτε του έ-

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥ

Του Αλεξάνδρου Παπαδιαμαντη

διδε λεπτά "δανεικά κι αγύριστα".

Μιαν νύκτα ο Σάββας ευρέθη αίφνης άστεγος. Εξήρχετο υπό υπερώον ξενώνος, όπου είχε νοσηλεύσει ένα Γερμανόν διορθωτήν πιάνων. Εν τω μεταξύ, ο ιδιοκτήτης του ιδικού του δωματίου, όπου είχε τα ρούχα του, είχε διαρρήξει την θύραν και του τα είχε πετάξει έξω αυθαιρέτως λόγω ότι καθυστέρει δύο μηνών ενοίκια.

Ο Σάλβος δεν είχε πού την κεφαλήν κλίνη. Εξεμυστηρεύθη την δυσχέρειαν του εις τον Αλμπέργον. Ο Ιταλός προθύμως του προσέφερε ξενίαν. Ο κάπηλος παρακληθείς επέτρεψε ν' ακουμβήσει ο Σάββας προσωρινώς τα παραπεταμένα πράγματά του εις το υπόγειον των οίνων και οι δύο διηυθύνθηκαν περί ώραν ενδεκάτην εις το οίκημα του Αλμπέργου.

Ήτον εις μίαν πάροδον της οδού Αιόλου, προς το ανατολικόν μέρος. Μόλις είχον αποκοιμηθεί, φωναί και θόρυβος τους εξύπνησαν. Ο οικοδεσπότης τους έκρουε την θύραν, με απόφασιν να την σπάση:

- Ξυπνάτε!.. τρεχάτε!.. Καιόμαστε!

Μεγάλη φλοξ τους εθάμβωσε και καπνός τους έπνιγεν. Η οικία είχε κολλήσει φωτιάν προς την μιαν γωνίαν, εις ένα θάλαμον παραπέρα από το χώρισμα, το οποίον κατείχεν ο Αντώνιος. Ήτον μεσάνυχτα περασμένα.

Ο Ιταλός εφόρεσεν εν τάχει υποδήματα, περισκελίδα κι επανοφώρι - μόνον το κολλάρο με τον λαιμοδέτην εξεχνούσε - κι ηθέλησε να τρέξει εις βοήθειαν. Ο Σάββας, όστις είχε κοιμηθεί με τα φορέματά του, ως εικός, όπως στρατιώτης του μεταβατικού, ωσάν να εγνώριζεν το μέλλον, εστάθη κι εκοίταζε κατά την πόρταν τον διάδρομον και την σκάλαν.

- Τώρα, έρκουμαι! Νερό έκει;.. Α, πεκάττο! Όλοι να ντώσουμε βοήθεια, έκραξεν ο Αντώνιος.

- Τρεχάτε γρήγορα! Στην πόρτα! έκραζεν ο σπιτονοικοκύρης. Εσείς και τα πράγματά σας να γλυτώσετε. Μη σας μέλει για το σπίτι.

Και με τας χείρας ώθει τον Αντώνιον προς την σκάλαν κι ετράβα προς τα έξω την κασέλαν του Ιταλού, την τράπεζαν με τα εργαλεία και τας σινδόνας του.

Ο Σάββας, επήρε το καπέλο του και ήδη διευθύνετο προς τον διάδρομον και την εξώπορταν.

- Σάλβο! Σάλβο! ντόβε βάι; έκραζεν ο Ιταλός. Ντα μι ούνα μάνο. (Πού πας; δος μοι χείρα βοηθείας).

Ο σπιτονοικοκύρης επέμενεν ότι έπρεπε να φύγουν το ταχύτερον. Ήτον κατά Μάρτιον. Ο Αντώνιος είχε προπληρώσει και την τριμηνίαν.

- Τρέξατε, γλήγορα!.. Τα πράγματα να γλυτώσετε.

Ο Αλμπέργος εξηκολούθει να φωνάζει:

- Μα Σάλβο!.. ουν πόκο ασσιστάντσα (ολίγη βοήθεια).

Και ο Εβραίος εις απάντησιν:

- Μα δεν εκατάλαβες ακόμα;.. νον αί καπίτο;.. Νον τσ'ε ασσιστάντσα, μα σικουράντσα (δεν έχει βοήθειαν, έχει ασφάλειαν).

Ως τόσον, του αγαθού Καταναίου εκάησαν τα μισά ρούχα του από την πυρκαϊάν, και τινα μικρά εργαλεία της τέχνης του έγιναν άφαντα. Αργότερα ο Αλμπέργος εξωμολογείτο το παράπονόν του εις τον Λύσσανδρον Παπαδιονύσην:

- Α, κόζα βολέτε;.. μα κουέλλι εμπρέι, νον σι μάντζα (Αυτοί οι Εβραίοι δεν τρώγονται).

Είχε γελάσει η καρδιά του και πολύς παρήλθεν χρόνος εωσότου αρχίσει πάλιν να τον χωνεύει. Και ποτέ ο Σάλβος δεν ανέκτησε την προτέραν του εύνοιαν.

Ευτυχώς, τας ημέρας εκείνας ο Σαββατίν συνέσφιγξε πολύ τους φιλικούς δεσμούς του με τον γερο - Πούπην τον Κερκυραίον. Ούτος κατ' εκείνον τον χρόνον είχε επανακάμψει από έν ταξίδι εις Σμύρνην, όπου είχε διατρίψει πολλούς μήνας. Τον παλαιόν καιρόν είχε φθείρει εις την Σμύρνην όλα τα νιάτα του. Είχε γλεντήσει κόσμον εκεί.

Αλλ' είχεν όμως κάμει και πολλούς καυγάδες κατά καιρούς, με Λεβαντίνους, με Αρμενίους και με Εβραίους... καμίαν εκ των φυλών τούτων δεν εχώνευεν. Όλους τους ωνόμαζε "σκυλιά".

Τώρα εις τα γεράματά του εβάστα καλά. Και ήτον γερός ακόμη καίτοι εβδομηκοντούτης. Εκάλυπτε την μικράν καμπούραν του με σάλι σπαλετοειδώς περί τον τράχηλον, είχε λευκόν υπογένειον, και η όψις του εμειδία. Εφόρει πότε είδος κούκου ή κασκέτου εις την κεφαλήν, πότε ημίψηλον ή ρεμπούπλικαν. Συνήλλαζε καθημερινώς σουρτούκα, ζακέτες και σακάκια και η ιματιοθήκη του ήτο πλουσία.

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥ

Του Αλεξανδρου Παπαδιαμαντη

Το τελευταίον ταξίδι εις Σμύρνην, εις τα 1890, ιδού πώς το είχε κάμει. Ο μπάρμπα - Πούπης είχε δύο αδελφάς εις τας Αθήνας, την Νίναν και την Κιάραν. Η πρώτη τούτων ήτο ιδιοκτήτρια οικιών, κατά την οδόν Σ.... Ο Πούπης ήτον χηρευμένος και άτεκνος. Η Νίνα άτεκνος, είχε σύζυγον τον κ. Λακκοπόσταν, γέροντα με αξίαν και με θέσιν κοινωνικήν. Ούτος ήτο διευθυντής ενός των εξαρτημάτων του Πανεπιστημίου.

Η Νίνα απέθανε κατά το 1889. Ήλθαν οι φραγκοπαπάδες μετά πομπής και την εσήκωσαν, επήγε και ο μπάρμπα - Πούπης εφ' αμάξης μαζί. Ήταν η πρώτη φορά που επάτα τον πόδα εις τον Δυτικόν ναόν, ύστερον από πολλά έτη. Όταν, μετά την κηδείαν, ανεγνώσθη η διαθήκη της θανούσης και είδεν ο μπάρμπα - Πούπης ότι όλην την περιουσίαν την άφηνε να την νέμωνται ο σύζυγός της και η αδελφή της Κιάρα, ηλικιωμένη, συζώσα μετά τινος Ιταλού, μετά δε τον θάνατον του συζύγου, το καλλίτερον από τα τρία σπίτια το εχάριζεν εις τον ιατρόν της, έναν όλως διόλου ξένον προς αυτήν - όστις επί δεκαετίαν είχεν εφαρμόσει επ' αυτής εν φάρμακον το οποίον εκαυχάτο ότι εφεύρε κατά των νευρικών, των στομαχικών και νεφριτικών αλγηδόνων - ο μπάρμπα - Πούπης ευλόγως εσκύλιασεν. Έγινε πυρ και μανία, έβγαζεν αφρούς. Εν τη μανία του ηπείλει να φονεύσει τον ιατρόν, έβγαλε κι ένα μικρόν, κυρτόν ξυραφάν και τον επέδειξεν.

Εν τούτοις δεν ήτο ικανός να το κάμη. Ο ιατρός εφοβήθη, παρηπονέθη εις την αστυνομίαν και ο αστυνόμος διέταξε "να τον πάρουν μέσα" τον μπάρμπα - Πούπην...

Ο γέρων Πούπης μετ' ολίγας ημέρας απήλθεν εις Σμύρνην, το περισσότερον δια να ξεχάσει την προσβολήν την οποίαν υπέστη. Εγύρισε από την Σμύρνην και ακόμη δεν την εξέχασε. Αλλ' εν τον είχε ταπεινώσει· το ότι είχεν εκπέσει πολύ εν τω μεταξύ και μάλιστα οικονομικώς. Ενόσω έζη η αδελφή του, η Νίνα, αύτη τον διετήρει, τώρα όμως τον είχεν παραμελήσει. Η επιζώσα αδελφή του, η Κιάρα, ήτις είχε κληρονομήσει μέγα μέρος της περιουσίας, τον απελάκτιζε και τον εξεδίωκεν της οικίας. Ο οιονεί γαμβρός του, ο Ιταλός Γαϊτάνος, μέχρι τινος τα είχε καλά με τον Πούπην και μαζί εκακολόγουν καθημερινώς τον άλλον συγγενή των, τον χήρον της Νίνας. Ακολούθως, τα εχάλασαν οι δύο και τότε ο Πούπης εβελτίωσε τας σχέσεις του με τον γαμβρόν του τον Λακκοπόσταν. Ύστερον, η Κιάρα θυμωθείσα, μια των ημερών, εδίωξε τον οιονεί σύζυγόν της, τον Γαϊτάνον και λευκόθριξ ήδη, ρευματική εξηκοντούτης, ενυμφεύθη έναν νέον και εύρωστον.

Όταν η Κιάρα απεδίωξε της οικίας τον Ιταλόν, τότε ούτος τα διώρθωσεν εκ νέου με τον μπάρμπα - Πούπην. Μαζί και οι δύο ήρχισαν να κακολογούν την αδελφήν του Πούπη, την Κιάραν. Με τον γαμβρόν του, τον Λ..., ο Πούπης τα είχεν ακόμη καλά. Ούτος Λεβαντίνος, κοσμογυρισμένος, μάλλον Φράγκος παρά Ρωμιός, έζη ως πίθηκος της πολυτελείας. Πάσχων εκ ρευματισμών ή ποδάγρας, ευρίσκετο κλινήρης από πολλών μηνών. Επί της κλίνης εξηπλωμένος, φορών βελουδίνην ρόμπαν, έφερε πέντε εξ δακτυλίδια, βαρείαν χρυσήν καδέναν, εγκόλπιον ή μεδαλλιόν κ.λπ. Ενίοτε, δοκιμάζων να εγερθή, εφόρει την μαύρην ρεδιγκόταν. Έφερε τότε επί της κομβιοδόχης του τας "ροζέττας" δύο ή τριών παρασήμων, με τα οποία ήτον "τιμημένος", ως και δύο αριστεία. Όλ' αυτά τα εφόρει επάνω του επί της κλίνης. Είχε κατηγορηθεί δι' ασωτίαν ή κατάχρησιν κι επειδή ήτο ασθενής, ετέλει την προφυλάκισίν του οίκοι. Δύο χωροφύλακες εκ περιτροπής εφρούρουν την θύραν του. Ήτο πλήρης πικρίας κατά της ελληνικής κυβερνήσεως, την οποίαν είχε υπηρετήσει, είχε λάβει εις μισθούς, συντάξεις και εκτάκτους αμοιβάς από το ταμείον του ελληνικού κράτους άνω των διακοσίων δραχμών. Την βιβλιοθήκην του και μίαν συλλογήν του, πριν αποθάνει, τα είχε χαρίσει εις εν αυστριακόν πανεπιστήμιον.

Διωγμένος από το σπίτι προ πολλού, ήτον ο μπάρμπα - Πούπης. Του έδιδαν κατά μήνα κάτι τι οι οικείοι του, αλλά δεν τον έφθανε δια να ζη. Ενίοτε του έστελναν ό,τι επερίσσευεν εκ του φαγητού της χθες, κρέατα βοδινά, ψητά του φούρνου, κρύα βραστά και τα τοιαύτα. Κατόπιν ηλάττωσαν το χρηματικόν επίδομα· είτα το έκοψαν.

Εις τον Σάλβον, τον Εβραίον, με τον οποίον τα είχε καλά, κατ' αυτήν την εποχήν ο Πούπης

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥ

Του Αλεξάνδρου Παπαδιαμαντη

έδιδεν ό,τι είχε δια πούλημα, παλαιά εργαλεία, παλαιά αποφόρια, ενδύματα διατηρημένα ακόμη. Διότι ο μπάρμπα - Πούπης είς τη νεότητά του ήτον "τσελεπής" πολύ, και είχεν πλουσίαν ιματιοθήκην.

Ο Σαλβατόρος εφρόντιζε να τα πωλεί κι έφερεν εις τον μπάρμπα - Πούπην τα χρήματα, τα οποία εξεκοκκάλιαζαν καθήμενοι το βράδυ εις το καπηλείον του Καρμάνη και κουτσοπίνοντας λίαν ευαρέστως. Ο μπάρμπα - Πούπης ήτο πλήρης ευτραπελίας γεροντικής. Το ρετσινάτο κρασί το ωνόμαζε "σαμπάνια".

Εις το παιδί του καπηλείου έλεγε:

- Μωρέ παιδί, φέρε μας δυο σαμπάνιες!.. Να μπεις μέσα στο βαρέλι, να μας το διαλέξεις!..

Μαζί έτρωγαν, μαζί έπειναν με τον Σάλβον. Ποτέ δεν τα είχαν τόσον καλά. Αίφνης, ένα πρωί, κατά Μάρτιον μήνα, ενώ επλησίαζε το Πάσχα, έρχεται από την Κέρκυρα είδησις και την ανέγραφον όλ' αι εφημερίδες, ότι οι εκεί Εβραίοι ήρπασαν μικράν κορασίδα χριστιανήν, την έσφαξαν και της έπιαν το αίμα!

'Αμα ήκουσεν ο μπάρμπα - Πούπης την είδησιν ότι εις την πατρίδα του (όπου είχε τριάντα χρόνους να πατήσει) συνέβη αυτό το πράγμα, έγινεν αμέσως πυρ και μανία εναντίον των Εβραίων. Ω, να είχεν έναν Εβραίον να τον πνίξει!

Κατά συγκυρίαν εκείνη τη στιγμήν, εισήρχετο εις το καπηλείον ο Σάλβος. Ιδού εις Εβραίος! Και Εβραίος μάλιστα εκ Κερκύρας, εκείθεν όπου οι ομόθρησκοί του έπραξαν το ανοσιούργημα. Ο μπάρμπα - Πούπης εξεγείρεται, σφίγγει τας πυγμάς απειλητικώς, πάλλει ταύτας άνω και κάτω κυκλοτερώς, ως προς πυγμαχίαν και εφορμά κατά του Σάλβου.

- Μωρέ σκυλί;..

Και μπουπ! η μία πυγμή κατέπεσεν εις τον ώμον του Εβραίου.

Ο Σάλβος δεν επρόλαβεν να είπη: "Τί έχεις; Τί έπαθες;", μόνον είπεν ωχ! και οπισθοχώρησεν. Η δευτέρα πυγμή του Πούπη θα εύρισκε παρ' ολίγον το στέρνον, αλλά κατέπεσεν εις το κενόν.

Ο Καρμάνης, ο κάπηλας, ο Λύσσανδρος Παπαδιονύσης, όστις έτυχε να είν' εκεί, και δύο άλλοι παρενέβησαν και απεμάκρυναν τον Σάλβον έξω του καπηλείου. Ο μπάρμπα - Πούπης ήθελε να τον κυνηγήσει εις τον δρόμον, αλλά μετά κόπου τον εκράτησαν.

Προς την εσπέραν της αυτής ημέρας, ο γέρων Κερκυραίος αισθανόμενος την ανάγκην να δικαιολογηθή, έλεγε προς τους φίλους του:

- Δεν έχουν πίστη, μωρέ. Μωρέ αυτό το σκυλί, πόσα δε μου είχε φάγει και πώς μου μπερδεύει τους λογαριασμούς; Μια μέρα του έδωκα κάτι να πωλήσει, ενώ είχα παρμένο καπάρο και μου χάλασε τις συμφωνίες. Κι ύστερα ο μουστερής ήρθε και μου γύρευε εμένα καπάρο πίσω... 'Ορσε ντούγκουε!

- Εσείς τα είχετε καλά, ετόλμησε να είπη εις των παρεστώτων.

- Εγώ να τα έχω καλά μ' αυτό το σκυλί;... Περ λ' αμόρο!

- Ετρώγατε κι επίνατε μαζί!..

- Αυτοί μας τρώγουν τους κόπους μας και μας πίνουν το αίμα... Δεν άκουσες στους Κορφούς τι έκαμαν!

- Και τί φταίει αυτός;.. Αυτός δεν ήτον εκεί, για να ξέρει τί έκαμαν οι Εβραίοι...

- Αυτός δεν ήτον;.. Παντού βρίσκονται αυτοί και εις όλα είναι μέσα... φταν' η χάρη τους!

Την επαύριον ήλθε είδησις, ότι ο όχλος της Κερκύρας, είχε παρεκτραπεί εις βιαιοπραγίας κατά των Εβραίων.

Την τρίτην ημέραν η οχλαγωγία είχε φθάσει εις βαθμόν λίαν επίφοβον. Την άλλην ημέραν αι ειδήσεις έλεγον ότι ενεργείται ανάκρισις αυστηρά. Την επομένην, ότι εξητάσθη το πτώμα της σφαγείσης κόρης και ότι όλον το αίμα της είχε ροφηθεί δι' αλλοκότου μεθόδου, δι' απειραρίθμων εντομών και κοπίδων. Την επιούσαν αι ειδήσεις έφερον ότι συνελλήφθησαν τινες ως ύποπτοι, ότι η εξουσία μετά μεγάλης δυσκολίας κρατεί την τάξιν. 'Υστερον ήρχισαν να αναγράφονται συγκεχυμένα και αντιφατικά πράγματα... 'Οτι η νεαρά κόρη ευρέθη φονευμένη, ότι ο θάνατός της δεν προήλθεν εκ σφαγής, ούτε είχεν εκμυζηθεί το αίμα της. Τέλος, ότι η κόρη δεν ήτο χριστιανή, αλλά Εβραία...

Την ιδίαν ημέραν, καθ' ην ανεγράφετο εις τον Τύπον η τελευταία αύτη πληροφορία, ο Λύσσανδρος Παπαδιονύσης απάντησε τον Σάλβον, όστις εφοβείτο πλέον να συχνάζει εις το καπηλεί-

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥ

Του Αλεξανδρου Παπαδιαμαντη

ον του Καρμάνη - επειδή ο μπάρμπα - Πούπης θα έσφιγγε πάλιν τους γρόνθους, αν τον έβλεπε. Τον συνάντησεν εις εν μικρόν καφενείον εις το άκρον της αυτής οδού. Ο Σάλβος, όστις εκάθητο εκεί, είδε τον Λύσσανδρον διερχόμενον, εσηκώθη και τον έκραξε:

-Τί γίνεσαι βρε ψυχή;

Ο Σάλβος απήντησεν ότι δεν συχνάζει στου Καρμάνη, όχι διότι εφοβείτο, αλλά δια να μη δίδει αφορμήν και γίνονται σκάνδαλα και θόρυβος. Ο Λύσσανδρος τον εκοίταξε καλά- καλά. Του εφάνη ότι το πρόσωπον του Ισραηλίτου έφερεν διπλήν έκφρασιν, είχε δύο όψεις σχεδόν μαχομένας προς αλλήλας. Εφαίνετο και ευχαριστημένος και λυπημένος. Τα όμματά του συννεφώδη, υπό τας οφρύς και περί τα βλέφαρα είχον υγρόν τι και συννεφώδες, ενώ το στόμα του σχεδόν εμειδία μετά πραότητος.

Ο Σάλβος ήρχισε να του λέγει:

- Είδες;.. Τί σου έλεγα εγώ; Δεν σου είχαν ειπεί άλλοτε ότι οι Εβραίοι δεν το κάμνουν αυτό που τους κατηγορούν... Θυμάσαι τί σου διηγούμην;

Ο Λύσανδρος έμεινε σύνους, προσπαθών ν' αναπολήσει.

- Δεν σου έλεγα, ότι η μητέρα μου μια φορά ηύρε ένα παιδί χριστιανόπαιδο, πεταμένο στο δρόμο;..

- Που;

- Στην Κέρκυρα.

- Ε;

- Και αμέσως το επήρε και το παρέδωκε στη δημαρχία για να το στείλουν στο βρεφοκομείο, ή να το δώσουν σε παραμάνα; Αν ήτον αλήθεια αυτό που τους κατηγορούν τους Εβραίους, η μητέρα μου δεν θα παρέδιδε το παιδί εκείνο στη δημαρχία. Πλην αυτό το έθιμον της σφαγής χριστιανοπαίδων παρ' Εβραίοις αν αληθεύει - εγώ, όπως σου είπα, δεν πιστεύω ποτέ να αληθεύει και τούτο χάριν αυτού του ανθρωπισμού - αν αλήθευε, θέλω να είπω, πρώτον δεν έπρεπε να το γνωρίζει πώς γίνεται και πότε γίνεται όλος ο εβραϊκός λαός, άντρες, γυναίκες και παιδιά, δεύτερον, αν εγίνετο όπως λέγει η πρόληψις, ή η φήμη ή τέλος πάντων ο θρύλος, ο μύθος αυτός, περί τας ημέρας του Πάσχα. Δι' αυτό σου επαναλαμβάνω, ότι το ανόσιον αυτό έθιμον, το αποδιδόμενον εις τους Εβραίους, είναι μύθος - και είθε να είναι μύθος. Λοιπόν...

- Λοιπόν; είπε και ο Λύσσανδρος.

- Λοιπόν, επανέλαβεν ο Ισραηλίτης, τί σου έλεγα... 'Οχι μόνον αυτή η μικρή κόρη, την οποίαν ηύραν σκοτωμένην εις την Κέρκυραν, δεν είχε σφαγεί από Εβραίους δια να της πάρουν το αίμα, αλλά αυτή η κόρη δεν ήτον χριστιανή.

- Αλλά τί ήτον; υπέλαβεν ο Λύσσανδρος· αληθεύει λοιπόν ότι ήτον Εβραιοπούλα;

- Ναι, ήτον Εβραιοπούλα και την είχαν σκοτώσει χριστιανοί, απήντησε μετά πάθους ο Σάλβος, όχι δια χριστιανικούς σκοπούς βέβαια, προστέθηκε με πικράν έκφρασιν.

- Τί θέλεις να πεις;

- Ναι, ήτον η Ρουμπίνα, η ανηψιά μου, το πουλάκι μου, είπεν αίφνης ο Σάλβος... την είχαν βιάσει και την εσκότωσαν, που να κρεμασθούν ανάποδα!

Και η φωνή του επνίγη από τα δάκρυά του, έβγαλε το μανδήλι από την τσέπην του και ήρχισε να σπογγίζει τας παρειάς του.

Ο Λύσσανδρος εστάθη επί τινα δευτερόλεπτα, εν άκρα απορία και αμηχανία. Δεν ήξευρε τί να σκεφθεί. Και εν ακαρεί, πλείσται αντιφατικαί ιδέαι, ασυνάρτητοι, συγκρουόμεναι, μαχόμεναι προς αλλήλας, συνέρρευσαν εις τον εγκέφαλόν του. "Τί να πιστεύσει κανείς; Προχθές ακόμη ήτον Ρωμιοπούλα, σφαγείσα και αιμορροφηθείσα από Εβραίους και σήμερον είναι Εβραιοπούλα, βιασθείσα και φονευθείσα από Ρωμιούς. Πώς τόση τύφλωσις! Πόθεν τόση αντίφασις; Από κακίαν επιστεύθη το πρώτον, ή κακήν επίδρασιν απεδείχθη το δεύτερον; Η ανάκρισις φωτίζει τα σκοτεινά, ή σκοτίζει τα φωτεινά;.. Οι Εβραίοι προσκυνούν τον Ιεχωβά και τον χρυσούν Μόσχον, ή οι Χριστιανοί δουλεύουν Θεόν και Μαμμωνάν; Τί να είναι; Τί να συμβαίνη; Δεν εδόθη εις τους αμυήτους να τα γνωρίζουν αυτά... Ποτέ δεν θα μάθωμεν την αλήθειαν;

Δεν ηδύνατο να είπη εντοσούτω αν τα δάκρυα του Σάλβου δεν ήσαν δάκρυα. Και αν ήσαν φώκης ή κροκοδείλου, πλην οπωσδήποτε ήσαν δάκρυα. Ο Λύσσανδρος εστάθη, τον εκοίταξε και πάλιν και είπεν ως να ομίλει μόνος του: "Μήπως οι Εβραίοι δεν είναι άνθρωποι; Ιδού, ο άνθρωπος αυτός κλαίει!".

(1910)

ΕΞΟΔΟΣ

Του ΓΙΑΝΝΗ ΣΤΑΡΚΗ

"'Ινα μη γένηται η φυγή ημών χειμώνος μηδέ σαββάτω..."

Κάθε μέρα περνούσε ο Γιακός από τη γειτονιά μας. Διαλαλούσε την πραμάτεια του με τη σπασμένη, γεροντίστικη φωνή του:

- Ξφόρτια, ιντιάνες, φανέλες, κάποτο, μαντίλια καλάα!

Ντυμένος μ' ένα γκρίζο παλιό κοστούμι, μια τραγιάσκα λερωμένη στο κεφάλι. Τα μάτια του ήταν κόκκινα, πάντα δακρυσμένα. Αξούριστος με τα γένια ασπριδερά, είχε στην πλάτη του μια στίβα καλοδιπλωμένα λογιαστά υφάσματα, την πραμάτεια του που διαλαλούσε. Τα βαστούσε στην πλάτη του μ' ένα ξύλο περασμένο κάτω από τη στίβα και μέσα σ' ένα από τα χρωματιστά υφάσματα είχε τον πήχυ. Ο Γιακός περνούσε από τη γειτονιά μας όταν άρχιζε το δειλινό κι οι ίσκοι μάκραιναν. Το καλοκαίρι με τη ζέστα ίδρωνε κι ο ιδρώτας έτρεχε στο πρόσωπό του. Σφουγγίζονταν μ' ένα μαντήλι μεγάλο.

Ο Γιακός ήταν Εβραίος κι όμως εμείς τα παιδιά όταν περνούσε από τη γειτονιά μας δεν τον πειράζαμε. 'Ηταν ήσυχος ανθρωπάκος και δεν είχε κουσούρι για να τον πειράξουμε. Ωστόσο, όταν περνούσε ο άλλος Εβραίος, που φώναζε με μια βαθιά φωνή:

- Σκούπες καλές, σκούπες, παλιά αγοράζω, τον πειράζαμε. Τούτος είχε μακριά άσπρα γένια, τραγιάσκα, ρόμπα μακριά ως κάτω, στον ένα ώμο μια αρμαθιά σκούπες και στον άλλο ένα αδειανό τσουβάλι, για να βάζει τα παλιά που αγόραζε. Τον πειράζαμε γιατί του άρεσαν τα πειράγματα. Αυτός μας έβριζε τη μάνα μας και τον πατέρα μας κι όταν το πείραγμα παραγινόταν, τότε μας έβριζε όλο το σόι.

'Οταν φώναζε το Γιακό καμιά γειτόνισα, στέκονταν στην πόρτα, έμπαινε στο χαγιάτι που είχε δροσιά, κατέβαζε την πραμάτεια στο πεζούλι και ξανάσαινε. 'Εβγαζε το μαντήλι, σκούπιζε τον ιδρώτα κι έπαιρνε μια βαθιά ανάσα.

- Απόστασες καψο - Γιακό, του έλεγε η γυναίκα.

- Ε, όσο νά 'ναι, γεράματα τώρα. Εγώ θυμούμαι καλά το μακαρίτη τον πατέρα σου, χρόνια τώρα πεθαμένος.

Μαζεύονταν δυο τρεις γυναίκες κι άρχιζε τ' ατέλειωτα παζάρια. 'Ηξερε την κάθε μια στη γειτονιά. Σε ποιά δίνει ο άντρας της λεφτά, ποιά κλέβει από τον άντρα της, ποιά είναι τσιγκούνα και κάνει παζάρια, ποιά είναι ανοιχτοχέρα.

- Τί θέλεις, ρωτούσε τη Ρήνα, θέλεις ένα ξφόρτι καλό για ποδιά;

- 'Οχι, θέλω ιντιάνα για ρόμπα, μια κλαρωτή.

'Εβγαζε τα κομμάτια και τ' άνοιγε. Οι γυναίκες άπλωναν τα χέρια και με τα δάχτυλά τους τα ψαχούλευαν και τα δοκίμαζαν κι ο Γιακός τα παίνευε λέγοντας πως είναι τα καλύτερα σκουτιά του παζαριού. 'Οταν έφταναν στην πληρωμή, άρχιζε ατέλειωτο παζάρεμα για δυο τρεις δεκάρες κι ο Γιακός λύγιζε την τσιγκουνιά της γυναίκας λέγοντας πως στο παζάρι ήταν ακριβότερα:

- Και τί βγάζω που πέφτουν οι πλάτες μου να τα κουβαλάω από τους μαχαλάδες στην πόρτα σας;

Παρακάτω από μας κάθονταν οι κυρ - Βρασίδας, φίλος του Γιακού. 'Ηταν ένας ψηλός γέρος, λίγο γυρτός, με μυτερό άσπρο γενάκι και πάντα με ρεμπούμπλικα στο κεφάλι. 'Ηταν υποθηκοφύλακας κι όλη μέρα έκοβε βόλτες στο δρόμο, με τα χέρια πίσω, πάνω κάτω, έξω από το γραφείο του, κάτω από τον πλάτανο. Ο κυρ - Βρασίδας ήταν πολύ διαβασμένος άνθρωπος.

ΕΞΟΔΟΣ

Του ΓΙΑΝΝΗ ΣΤΑΡΚΗ

Σπούδασε, λεν, στην Πόλη κι ήταν να γίνει δεσπότης, αλλά δεν έγινε. Κανένας δεν ήξερε γιατί. Ύστερα σπούδασε και δικηγόρος, δεν του άρεσε κι αυτή η δουλειά κι έγινε υποθηκοφύλακας. Στην εκκλησιά τις Κυριακές δεν πήγαινε ποτέ αν κι ήταν δυο εκκλησιές στη γειτονιά μας, δυο βήματα από το σπίτι του. Όμως τη Μεγάλη Παρασκευή κρατούσε κι αυτός κόκκινη λαμπάδα, όπως όλοι, και την Ανάσταση άσπρη. Οι επίτροποι τον έβαζαν να καθήσει στη θέση τους πίσω από το παγκάρι και του έδιναν καρέκλα. Όμως, ο κυρ - Βρασίδας στέκονταν ορθός. Ούτε στο παζάρι πήγαινε, ούτε στο καφενείο. Όλη μέρα ήταν στη γειτονιά μας κι εμάς τα παιδιά μας ήξερε όλα με τ' όνομά μας και πότε - πότε μας μιλούσε.

Τον Γιακό τον φώναξε μέσα στο σπίτι του και κουβέντιαζαν για τα θεοτικά, γιατί κι ο Γιακός τα ήξερε τα δικά τους. Στην αρχή, ο κυρ - Βρασίδας, όταν ο Γιακός ξεθάρρεψε, του είπε να του δώσει τίποτε να φάει, έτσι κουρασμένος που ήταν.

- Δε θέλω να φάω, είπε εκείνος.

- Γιατί; Σιχαίνεσαι τους χριστιανούς;

- Όχι, τ' αποκρίθηκε. Όμως μπορεί στην κατσαρόλα που μαγειρεύετε να βράσατε και γουρουνίσιο ή λαγό και δεν κάνει να φάω. Τα ξέρεις εσύ αυτά.

Ο κυρ - Βρασίδας δεν του ξαναείπε να του δώσει μαγειρεμένο φαΐ και του έδινε τυρί, ελιές ή ό,τι άλλο μπορούσε ο Γιακός να φάει άφοβα.

Η γυναίκα του η κυρα - Μαρία στενοχωριόταν στην αρχή με τούτα τα καμώματα του άντρα της, αυτός ωστόσο της τό 'κοψε. "Δεν ξέρεις", της είπε, "πως όλοι οι άνθρωποι είναι ένα, Χριστιανοί κι Εβραίοι; Όλοι είμαστε από τον Θεό και σ' αυτόν θα ξαναπάμε". Κι έτσι κι η κυρα - Μαρία το πήρε απόφαση κι έλεγε ύστερα από καιρό, όταν πια συνήθισε κι αυτή έναν καλό λόγο στο Γιακό. Τον λυπόνταν κιόλας που τον έβλεπε έτσι φορτωμένον να γυρνάει στους μαχαλάδες. "Τί Εβραίος αλάδωτος", είπε μέσα της, "τί χριστιανός - κι αυτός αγωνίζεται για τα παιδιά του".

Όταν ο Γιακός δεν πήγαινε στον κυρ - Βρασίδα, κάθονταν κάτω από τον πλάτανο, στο πεζούλι του πηγαδιού, κατέβαζε την πραμάτεια του και την ακουμπούσε δίπλα. Από κάτω ήταν το λαγούμι, χτιστό με μια βαθιά τρύπα, που μάζευε όλα τα νερά που έρχονταν από ψηλά από τη γειτονιά, όταν έβρεχε. Τότε μαζευόμαστε ολόγυρα και ρίχναμε μέσα πέτρες και ξύλα και κοιτάζαμε πώς τα ρουφούσε ορμητικά το αχόρταγο στόμα του μαζί με το βρώμικο νερό.

Ο Γιακός έπαιρνε λίγο ψωμί από το φούρνο και τυρί ή ελιές από τον κυρ - Παντελή τον μπακάλη κι έτρωγε. Μασούσε σιγά σιγά κι ύστερα ακουμπούσε στον πλάτανο κι έκλεινε τα μάτια του.

Ο κυρ - Παντελής ο μπακάλης κάθονταν σ' άλλη γειτονιά κι έρχονταν κάθε πρωί κι άνοιγε το μαγαζί. Ξεκλείδωνε την πόρτα, έκανε το σταυρό του, έμπαινε με το δεξί το πόδι μέσα κι έβγαζε τα κεπένγκια που έκρυβαν τις βιτρίνες. Κατόπι έβγαζε τα καλάθια με τις πατάτες, τα πεπόνια και τα καρπούζια στην πόρτα. Ύστερα από το μεσημέρι, έβαζε την τραγιάσκα του, μάζευε τη μιαν άκρη της ποδιάς του στη μέση και πήγαινε στην αγορά για να ψωνίσει όσα του έλειπαν. Τά 'φερνε με κάρο ή στα χέρια, ξεκλείδωνε, έβαζε τα ψώνια στα ράφια ή στις σακούλες, κατέβαζε την ποδιά του, έτριβε τα χέρια του και περίμενε τους πελάτες. Είχε απ' όλα κι από λίγο στο μαγαζί του. Εμείς αγοράζαμε καραμέλες, πλάκες στρογγυλές, μια δεκάρα τη μία. Ο κυρ - Παντελής τις μέτραγε και μας τις έβαζε σ' ένα χαρτί, πετάγαμε το χαρτί κι οι καραμέλες κοκκίνιζαν τα χέρια μας. Λίγες δουλειές και πολλά βερεσέδια, κι ο κυρ - Παντελής ήταν πάντα σοβαρός. Στους καινούργιους στη γειτονιά έλεγε το πως θα γίνει μια μέρα πλούσιος και τότε έλαμπαν τα μάτια του. Μόνο να του δώσει άδεια η κυβέρνηση να κάνει ανασκαφές. Τα είχε πει αυτά πολλές φορές στον κυρ - Κώστα τον πηγαδά, στον Λευτέρη το Γκαβό, τον Λούσια τον κράχτη και τον Μίσιο τον Αλλαξοπίστη, που πήγαιναν τα βράδια, κάθονταν σ' έναν πάγκο κι έπιναν ρακί, μασώντας ελιές.

Κι ο κυρ - Βρασίδας, όταν μια μέρα πήγε να τα πει σ' έναν καινούργιο γείτονα, τον κυρ - Αγησίλαο τον κλητήρα, που είχε έρθει εκείνες τις μέρες στη γειτονιά, εκείνος τον αποπήρε.

- Παντελή, πάψε πια, του είπε. Όλα αυτά

που λες είναι ανοησίες και σου είπα τί προβλέπει ο νόμος. Πότε θα βάλεις μυαλό!

Ωστόσο, ο κυρ - Παντελής είπε την ιστορία του στον κυρ - Αγησίλαλο τον κλητήρα.

Ψηλά στο χωριό του, έλεγε, είναι ένα βουνό, μπορείς να το ιδείς κι από δω, που έχει κάστρο παλιό, θεόρατο. Οι πέτρες του κάστρου είναι δύο μέτρα μακριές. Πώς τις ανέβαζαν εκεί πάνω, πες μου; Και μέσα στο κάστρο ήταν πολιτεία ολάκαιρη. Δεν το λέω εγώ, το έχω ακουστά από τον παπού μου κι εκείνος από το δικό του κι έτσι έρχεται ο λόγος από τα πολύ παλιά χρόνια. Ε, που λες; εκεί δεν έσκαψε κανένας μέχρι τώρα να ιδεί τί έχει μέσα. Όμως φαντάσου τί σπίτια είναι θαμμένα και τί ασήμι και χρυσάφι. Τον καιρό εκείνον είχαν οι αρχόντοι ασήμι και χρυσάφι κι έφκιαναν στολίδια λογιαστά. Έλα, που να μου δώσουν την άδεια να σκάψω και να ιδείς για πότε γίνομαι πλούσιος. Θ' αφήσω και το μπακάλικο κι όλα τούτα τα χαμένα.

Ο Μίσιος ο Αλλαξοπίστης, όταν τ' άκουσε για πρώτη φορά, του είπε:

- Παντελή, το μπακάλικο θα το πάρω εγώ και θα σου δώσω κι αέρα.

- Πες να γίνει να μου δώσουν την άδεια και χαλάλι σου, το παίρνεις δίχως αέρα.

Ωστόσο ο Μίσιος ο Αλλαξοπίστης βαρέθηκε πια να τ' ακούει χρόνια τώρα και του έλεγε:

- Αέρα να σου δώσω, κι αέρα να μην πάρεις και ο αέρας μπήκε στα μυαλά σου.

Το βράδυ, όπως κάθονταν κι έπιναν το ρακί, κουβέντιαζαν και γι' άλλα πράματα. Εμείς τα παιδιά πηγαίναμε να ψωνίσουμε πολλές φορές πάρωρα, όταν λάχαινε να λείπει κάτι στη μάνα μας και τό 'βλεπε την τελευταία ώρα.

- Σύρε στον Παντελή να πάρεις τρία φράγκα λάδι.

Η άλλη έστελνε το παιδί της να πάρει δυο φράγκα ζάχαρη.

Στήναμε αυτί ν' ακούσουμε κι αρπάζαμε κάμποσες κουβέντες, όμως δεν προφταίναμε ν' ακούσουμε πολλά. Αν τυχόν μιλούσαν και για γυναίκες, ο Παντελής μας έδινε γρήγορα γρήγορα τα ψώνια.

- 'Αιντε γρήγορα στο σπίτι, μας έλεγε, σε καρτερεί η μάνα σου.

Οι Εβραίοι γυρολόγοι που έρχονταν στις δικές μας γειτονιές, δεν ένιωθαν τον εαυτό τους στο δικό τους κόσμο. Εκεί, στις δικές μας γειτονιές, δεν κάθονταν δικοί τους κι όταν περνούσαν ήταν σαν ξεμοναχιασμένοι. Οι Εβραίοι στον τόπο μας κάθονταν στα χαμηλά, στις γειτονιές γύρω στη λίμνη και μέσα στο Κάστρο, που τη μια μεριά του την έβρεχε η λίμνη. 'Εξω από το Κάστρο ήταν ένας μεγάλος δρόμος κι άλλος ένας από πάνω, η Μεγάλη Ρούγα. Σ' αυτήν είχαν τα σπίτια τους οι πλούσιοι Εβραίοι, με κήπους και σιδερένια κάγκελα μπροστά, δίπατα και τρίπατα, καθαρά και καθώς πρέπει.

Ανάμεσα σ' αυτούς τους δρόμους ήταν στενοσόκακκα με καλντερίμι, με μικρά σπιτάκια, άλλα περιποιημένα κι άλλα σαράβαλα, κι εκεί κάθονταν οι φτωχοί Εβραίοι. Μ' όλο που οι γυναίκες τα κρατούσαν καθαρά, επειδή ήταν μικρά, δίχως αυλές και με τ' αποχωρητήρια μέσα, σαν περνούσες από το δρόμο ένιωθες πάντα μια αποφορά. Μια μικρή γειτονιά εκεί κάτω την έλεγαν "Σκατιούσα", γιατί βρωμούσε. Σ' αυτές τις γειτονιές κατοικούσαν και δικοί μας.

Μέσα στο Κάστρο ήταν καλύτερα, γιατί είχαν αυλές και κήπους και περισσότερη άπλα. Κι εκεί όμως ξεχώριζες τους δρόμους που κάθονταν οι φτωχοί.

Τα παλιά τα χρόνια, μέσα στο Κάστρο κατοικούσαν μόνο Χριστιανοί. Όμως λένε πως ένας δεσπότης, φερμένος από τον κάμπο πίσω από τα βουνά, αφού ταξίδεψε στα ξένα, ήρθε στον τόπο μας κι αρχίνησε να μιλάει για τη λευτεριά και πως ήρθε ο καιρός να ξεσηκωθεί ο κόσμος και να διώξει τους άπιστους που σκλάβωσαν το γένος. Πες, πες ο δεσπότης στα χωριά, κατάφερε να ξεσηκώσει τους χωριάτες κι ένα βράδυ τους έφερε στην πόλη.

Οι χωριάτες, τ' ασκέρι που έσερνε μαζί του, πήγαν να τα βάλουν με την τουρκιά δίχως άρματα· λίγοι ήταν αρματωμένοι κι οι περισσότεροι είχαν ξύλα και τσάπες και τσεκούρια. Οι Τούρκοι εύκολα τους πετσόκοψαν κι ο δεσπότης κακοθανάτισε. Τον έγδαραν, λεν, κι έστειλαν το τομάρι του παραγεμισμένο μ' άχυρα στην Πόλη.

Οι Τούρκοι έδιωξαν τους Χριστιανούς από το Κάστρο κι από τότε κατοίκησαν αυτοί κι οι

Εβραίοι μέσα. Σαν έφυγαν οι Τούρκοι, ξαναμπήκαν κι οι δικοί μας στο Κάστρο και Βλάχοι και Αρβανίτες.

Στις γειτονιές, οι δικοί μας ζούσαν με τους Εβραίους μονιασμένοι. Περνούσες κι έβλεπες παιδιά κοκκινομάλλικα, ξανθά με μπρέκνα κι άλλα μαυριδερά να παίζουν στο δρόμο, να ξεσηκώνουν τη γειτονιά από τις φωνές και τη φασαρία που έκαναν. Ρούχα απλωμένα σε σκοινιά στους δρόμους και τ' απονέρια από την πλύση να κυλούν στα χαντάκια. Εβραίες με καλία στα πόδια έρχονταν από τη λίμνη με γκιούμια νερό. Έπιναν νερό μόνον από τη λίμνη. Την Παρασκευή σφουγγάριζαν τα πατώματα και τα χαγιάτια και τα πεζοδρόμια ξυπόλητες, τίναζαν τα ρούχα, μαγείρευαν και για το Σάββατο. Το χειμώνα ετοίμαζαν το μαγκάλι με τα κάρβουνα και το δαδί και το Σάββατο το πρωί φώναζαν μια Χριστιανή γειτόνισα να τ' ανάψει, γιατί δεν το είχε η πίστη τους ν' ανάβουν φωτιά το Σάββατο.

Και τα μαγαζιά ήταν δίπλα δίπλα με τα δικά μας. Έβλεπες ένα χριστιανικό όνομα στην ταμπέλα και δίπλα ένα εβραϊκό· Ναχμίας, Μπαρούχ ή Δαβίδ, Λεβή ή Μορδοχάι. Κάμποσα ήταν μεγάλα εμπορικά με δουλειές στο εξωτερικό και πολλά λεφτά, άλλα ήταν μικρομάγαζα. Τα περισσότερα πουλούσαν υφάσματα, λίγα παλιατζίδικα, μπακάλικα κι ένα γαλατάδικο. Τεχνίτης κανένας πουθενά. Οι δικοί μας δεν έβαζαν στο νου τους ότι τους παίρναν τάχα το ψωμί. Είχαν συνηθίσει από πάπου προσπάπου να ζουν και να πορεύονται δίπλα με τους Εβραίους και το είχαν φυσικό. Μια φορά μονάχα ένας ιερωμένος ξενομερίτης έβγαλε λόγο στη μητρόπολη για τα κακά που κάνουν στον κόσμο οι Εβραίοι και μια οργάνωση που έχουν, μα δεν έδωσε κανένας σημασία. Τη Δευτέρα το κουβέντιασαν στην αγορά. Ο Μοσιόν πουλούσε νήματα δίπλα στο Νίκο που εμπορευόταν υφάσματα.

- Τί είπε χτες ο δικός σας ο παπάς στη μητρόπολη; Είπε πως είμαστε κακοί άνθρωποι; ρώτησε ο Μοσιόν.

- Δε βαριέσαι, εμείς κοίταξε τί λέμε, όχι ο παπάς.

- Καλά, δε λέει ο Χριστός ν' αγαπάτε το γείτονα; Παιδιά έχω εγώ, παιδιά κι εσύ. Ο ήλιος φέγγει για όλους.

- Έτσι είναι Μοσιόν, η μέρα και το τυχερό της φέγγει για όλους.

- Εμείς, Νίκο, τα λέμε καλύτερα από τον παπά.

Στον ανταγωνισμό οι Εβραίοι ήταν σκληροί, γιατί έκλειναν τα μαγαζιά τους δυο μέρες τη βδομάδα, Σάββατο και Κυριακή. Στέκονταν έξω από το μαγαζί κι έκραζαν τους πελάτες.

- Έλα κυρά, έμπα μέσα, κανα μαντήλι καλό, ποδιές, βαφές, τί θα πάρεις.

Έκαναν ατέλειωτα παζάρια κι όταν έμπαινε πελάτης στο μαγαζί, έπρεπε να ψωνίσει, έβγαινε με πακέτο στο χέρι.

Το Σάββατο έχαναν πολλά, γιατί έρχονταν οι χωριάτες στην πόλη και τα δικά τους μαγαζιά ήταν κλειστά.

Το πρωί πήγαιναν στη συναγωγή και διάβαζαν κι έψελναν όλοι μαζί. Φορούσαν μέσα τα καπέλα τους. Το δειλινό έβγαιναν περίπατο. Παρέες από τρεις τέσσερις πήγαιναν στο νεκροταφείο που ήταν στα πόδια του βουνού, τριγυρισμένο μ' έναν ψηλό τοίχο. Είχε μια μεγάλη πόρτα με καμάρα και μια πεντάλφα. Τα μνήματα ήταν όλα χαμηλά με μια βαριά ταφόπετρα απάνω. Οι Εβραίοι βάδιζαν σοβαροί με τα καλά τους ρούχα, με τα καπέλα τους, φρεσκοξυρισμένοι και περιποιημένοι.

Οικογένειες κάθονταν στα καφενεία και τα γκαρσόνια τους έβλεπαν με στεναχώρια, γιατί πέντε άνθρωποι έπαιρναν δυο γλυκά και πέντε νερά. Τα παιδιά έτρωγαν από το γλυκό των μεγάλων ή σιρόπι από το πιατάκι.

Ήταν κι η φτωχολογιά που έκαναν το χαμάλη, άδειαζαν πηγάδια και βόθρους, κουβαλούσαν κρέατα από τα σφαγεία· αυτοί είχαν μεγάλα ξύλα, τα έβαζαν στην πλάτη κι ισοζύγιαζαν έξι σφαχτά. Σέρνονταν το κεφάλι των αρνιών στο χώμα κι έσταζαν τα αίματα στο δρόμο. Άλλοι πουλούσαν κότες κι αυγά. Άλλοι αγόραζαν φρούτα στο δέντρο και τα πουλούσαν λιανικώς στο παζάρι. Άλλοι είχαν μια τάβλα κι έβαζαν ψιλικά, κλωστές, βελόνες για πλέξιμο, χτένες, κόπτσες, τσακμάκια και τσακμακόπετρες και άλλα τέτοιας λογής ψιλοπράγματα. Πήγαιναν στα χάνια που κετέβαιναν οι χωριά-

τες και τους έπαιρναν από κοντά να ψωνίσουν. Έτσι, ανάμεσα στα ζώα, στο σανό, στις κοπριές και στις μύγες, ξεφύτρωνε κι ο Εβραίος με την πραμάτεια του κι έβγαζε η φτωχολογιά το μεροκάματο για να ζήσουν τις φαμίλιες τους.

*

Περνούσαμε έτσι ώσπου ήρθε ο πόλεμος. Ήρθε ο ξένος ο στρατός κι η πείνα. Λεν πως οι πλούσιοι Εβραίοι βοήθησαν τους φτωχούς· ωστόσο γύριζαν κι αυτοί σαν εμάς, να βρουν κάτι να φαν κι έβλεπες πολλούς στο δρόμο χλωμούς κι αδυνατισμένους από την πείνα. Όσο και νά 'ναι, ο φτωχός θα υποφέρει πάντα. Με τον πρώτο ξένο στρατό, οι Εβραίοι έκαναν και μικροεμπόριο κι έβρισκαν και πανιότες κι έπαιρναν πότε πότε ως και ζάχαρη, ακόμα και σαπούνι που δύσκολα τό 'βρισκες, αν κι οι ξένοι φαντάροι είχαν γεμίσει ψείρες. Στα καφενεία που κάθονταν γέμιζαν κι εμάς.

Κι ήρθε ο Σεπτέμβριος και ξαφνικά μάθαμε ότι τελείωσε ο πόλεμος γι 'αυτούς κι ο Τζιοβάνι, ο Κάρλο, ο Φραντζέσκο χάρηκαν κι είπαν θα γυρίσουν στα σπίτια τους, στις γυναίκες και στα παιδιά τους, στα χωράφια και στα μαγαζιά τους. Γελάστηκαν όμως, γιατί ήρθαν οι φίλοι τους και τους μάντρωσαν όλους στην μεγάλη στρατώνα, τους ξαρμάτωσαν, τους πήραν τα τρόφιμα, τα ρούχα που είχαν στις αποθήκες και τους έκαναν υπηρέτες και βοηθούς στ' αυτοκίνητα. Ο Νίνο, που χθες είχε δικό του αυτοκίνητο, έγινε βοηθός. Από το πρωί καθάριζε τ' αυτοκίνητο, τό 'πλενε, ύστερα γυάλιζε τις μπότες τ' αλλουνού κι οι δικές του ήταν άβαφες και λασπωμένες.

- Πόρκα μιζέρια, έβριζε κι έριχνε κὰι μια λοξή ματιά μη τον βλέπει ο άλλος.

Κι έρχονταν κρυφά σ' εμάς και κατηγορούσαν τ' αφεντικά τους κι εμείς δε μιλούσαμε, γιατί μας είπαν πως τους έβαζαν να τα λεν αυτά, για να μαθαίνουν τί σκεφτόμαστε και τί λέμε.

Οι Εβραίοι τώρα έβλεπαν τα πράματα μ' άλλο μάτι. Ήξεραν πως τούτοι που ήρθαν στην πόλη μας κυνηγούν τους Εβραίους και ήθελαν να βρουν τρόπο να τους ξεκάνουν. Από μας έπιαναν, φυλάκιζαν, ντουφέκιζαν, έκαιγαν τα χωριά. Στην αρχή τους Εβραίους δεν τους πείραζαν.

- Εμάς μας γδέρνουν, ειπ' ο Κώστας στον Νταβή το γείτονά του, εσάς δεν σας πειράζουν.

- Εσάς σας πελεκούν έναν έναν, εμάς θα μας ρημάξουν όλους μαζί, απάντησε ο Νταβής.

Τα μεγάλα τα κεφάλια των Εβραίων πήγαν στον μεγάλο και του είπαν πως εδώ είναι η κοινότητα και πρόθυμη για κάθε τι. Όπως έλεγαν, αυτός δεν τους απάντησε, μόνο τους κοίταξε σα λωβιασμένους. Έφυγαν παγωμένοι. Ωστόσο τ' αφεντικά ήξεραν τη δουλειά τους. Τους φώναζαν κι έλεγαν:

- Θέλουμε έπιπλα καινούργια σε πέντε μέρες.

Τους τα παράδιναν έτοιμα. Όλα όσα τους ζητούσαν, τσακίζονταν να τα βρουν. Όλοι οι πλούσιοι έβαζαν λεφτά πολλά κι έτσι έδιναν ό,τι ήθελαν οι αφεντάδες.

- Τί άλλο θα θελήσουν, έλεγαν μεταξύ τους. Όσο έχουμε λεφτά θα τους δίνουμε, εμάς τί θα μας κάνουν, να μας θρέφουν τσάμπα;

- Αυτό είναι το καλύτερο, είπε κι ο ραββίνος. Το βιός μας θέλουν, εμάς τί να μας κάνουν;

Κάτι ακούστηκε πως θ' αλλάξουν τα πράματα για τους Εβραίους. Ο ένας στον άλλον τό 'λεγε, αλλά είπαμε, κουβέντες είναι, ράδιο αρβύλα, από λόγια έβγαζε ο καθένας όσα ήθελε. Έχοντας απαγορέψει να γράφουν οι εφημερίδες και να μιλούμε, νόμιζαν πως δεν θα μαθαίνουμε τίποτα πια, πως θά 'μαστε στο σκοτάδι. Ωστόσο λίγοι μάθαιναν και τα νέα διαπερνούσαν την πολιτεία μας απ' άκρη σ' άκρη. Ένας άκουγε, εκατό μάθαιναν. Έβαζαν και τα δικά τους ο καθένας.

Κι ο γερο σχολάρχης ο Πάντζιος, που είχε κάνει και στη Σμύρνη και που λιμπίζονταν τα κορίτσια τα ξανθά και το καλό κρασί, έβγαζε λόγια με το σωρό. Κάθε βράδυ, ύστερα απ' το σούρουπο, κρατώντας το μπαστούνι του έπαιρνε τις ταβέρνες με την αράδα και τον είχαν μάθει πια.

- Έλα δάσκαλε, πες μας τί έμαθες.

Του γέμιζαν το ποτήρι κρασί και του τό 'διναν στο χέρι. Έτρωγε μια ελιά, δοκίμαζε το κρασί κι άρχιζε.

- Είμαστ' όλοι εδώ καλοί, μου φαίνεται. Εκ συγκεκριμένης πηγής, η απόβασις εις Σικελίαν

εστερεώθη και οι σύμμαχοι προχωρούν προς βορράν. Εις τα βόρεια κοντεύει να κλείσει ο μέγας κλοιός και θα παγιδευθούν τριακόσιες χιλιάδες άνδρες του εχθρού.

Έπινε κι άλλη μια γουλιά. Έλεγε για μεραρχίες που βαδίζουν προς τα δυτικά, για άλλες που πλευροκοπούν αριστερά, για ετοιμασίες στα δυτικά. Όσοι είχαν ακούσει ράδιο στο σπίτι τους κρυφά, άκουγαν μια δυο σωστές κουβέντες, τ' άλλα τά 'φκιαχνε ο σχολάρχης. Σηκώνουνταν κι έλεγε επίσημα:

- Καθώς αντιλαμβάνεσθε, το τέλος είναι εγγύς.

Αποσκόλναγε το ποτήρι του κι έφευγε για να πάει στην παρακάτω ταβέρνα, να πει κι εκεί τα ίδια και να πιεί το ποτήρι του.

Και μια μέρα, τ' αυτοκίνητο το κλεισμένο με το μεγάφωνο στη σκεπή του, βγήκε στην αγορά και στις γειτονιές κι έλεγε από μέσα ο δραγουμάνος που δεν τον βλέπαμε.

- Αύριον εις τας 3 μ.μ. η στρατιωτική διοίκησις οργανώνει θέαμα δια τον λαόν, το περίφημον κυνήγι της αλεπούς. Καλούνται όλοι οι χριστιανοί κάτοικοι, επαναλαμβάνω: μόνον οι χριστιανοί κάτοικοι της πόλεως να παρευρεθούν. Το κυνήγι της αλεπούς θα γίνει εις την περιοχήν Σταυρακίου. Τα καταστήματα θα παραμείνουν κλειστά μέχρι τέλους του κυνηγίου.

Ξημέρωσε ζεστή μέρα και είπαμε να πάμε, αλλιώς θα μέναμε μέσα κλεισμένοι για να μη μας δουν να γυρίζουμε έξω. Ήταν έξω από την πόλη, σ' ένα κάμπο, κι εμείς θα στεκόμαστε στα χαμηλά βουναλάκια πάνω. Ο δρόμος που πήγαινε προς τα κει γέμισε κόσμο. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, δίχως να μιλούν, σα να πήγαιναν γι' αγγαρεία κι ήταν ζέστη, μεσημέρι κι ο ήλιος κι ο λαός σήκωνε τη σκόνη ψηλά στη δημοσιά. Τα φύλλα στα δέντρα μόλις που είχαν αρχίσει να κιτρινίζουν κι οι φράχτες ήταν σκονισμένοι. Περιμέναμε βροχή και δεν έρχονταν. Όλος ο λαός ανέβηκαν στα βουναλάκια και κάτω απλώνονταν ο χέρσος κάμπος. Απέναντι ήταν ψηλότερα βουνά και πέρα βαθιά τα ψηλά βουνά, γαλάζια κι έπαιρναν να σκουραίνουν.

- Τί είναι τούτο το κυνήγι της αλεπούς; ρωτούσαν.

- Πού ξέρω, άκουγες, κανένας δεν το ματαείδε.

Περιμέναμε καμιά μισή ώρα και πέρα μακριά στον κάμπο είδαμε καβαλάρηδες να τρέχουν και μπροστά τους σκυλιά. Αυτοί που ήταν πιο κάτω, κοντά, έλεγαν ότι είδαν και μια αλεπού.

Έτσι ακούστηκε πως τελείωσε το κυνήγι κι όλοι είπαμε πως δεν είδαμε τίποτε και καλύτερα να μην πηγαίναμε. Ωστόσο φάνηκε πως τούτο όλο ήταν για να ξεχωρίσουν τους Εβραίους.

Από την ημέρα εκείνη άρχισε να τριγυρνάει περίπολος στα εβραίικα. Ένας πήγαινε μπροστά με χαλκά και πέταλο κρεμασμένο στο λαιμό κι άλλοι έξι παραπίσω με κάσκες στο κεφάλι και ντουφέκια στον ώμο. Κραπ - κρουπ, κραπ - κρουπ ακούγονται οι μπότες στο καλντερίμι κι οι Εβραίοι από μέσα από τα σπίτια ανατρίχιαζαν.

- Έλα, έλεγε ο Ναθάν στη γυναίκα του την Εσθήρ, έλα να τους δεις, περνούν πάλι τα σκυλιά απέξω.

Έσβηναν το φως, τραβούσαν λίγο την κουρτίνα της συσκότισης κι έβλεπαν τους εφτά να περνούν. Ήθελαν και τα παιδιά να τους δουν, αλλά τά 'σπρωχναν μακριά, για να μη βλέπουν.

- Άντε να κοιμηθείτε, δεν είναι τίποτα να ιδείτε.

Τούτη η ανατριχίλα όταν άκουγες τις νύχτες τις μπότες στην ησυχία, έφτανε στην καρδιά και την πάγωνε.

Ύστερα από κάμποσες μέρες μάθαμε πως ζητούσαν όλο και περισσότερα από τους Εβραίους και τα μεγάλα τα κεφάλια φαίνονταν συλλοϊσμένα κι οι μικροί μουδιασμένοι.

Κι ένα πρωί, τρεις μπογιατζήδες, ο Στέφος της Κούλας, ο Γούλας του Λευτέρη και ο Παπαρίκος μ' ένα φαντάρο δίπλα του ο καθένας και μ' έναν τενεκέ άσπρη μπογιά και πινέλο, κατέβηκαν στα εβραίικα και χτυπούσαν μια μια τις πόρτες. Όταν έβλεπαν Χριστιανό στην πόρτα έφκιαναν ένα σταυρό απέξω, έβλεπαν Εβραίο, προσπερνούσαν το σπίτι.

- Γιατί μωρέ, Στέφο, βάφετε σταυρούς; ρώτησε ο Μητρούσης ο Μπαλωμένος.

- Κάτσε στ' αυγά σου, Μητρούση, και μη ρωτάς. Δε βλέπεις τούτο το όρνιο δίπλα μου;

- Βεκ, βεκ, τού 'κανε ο φαντάρος να μπει στο σπίτι.

ΕΞΟΔΟΣ

Του ΓΙΑΝΝΗ ΣΤΑΡΚΗ

Έτσι τώρα πια για πρώτη φορά ξεχώριζαν τα εβραίικα σπίτια από τα δικά μας. Εμείς μάθαμε κι είπαμε κάτι μαγειρεύουν κι οι Εβραίοι άρχισαν πια να φοβούνται.

Πέρασε έτσι λίγος καιρός κι ήρθε άνθρωπος από τα βουνά. Βρήκε τους δικούς του και τους είπε πως θέλει να μιλήσει στους Εβραίους.

- Θα τους σηκώσουμε, τους είπε. Θα τους βγάλουμε στα βουνά.

Ο Πέτρος ο Τασίκας που τον είχαν κρεμάσει από τα χέρια δυο μερόνυχτα οι Ιταλοί κι όταν τον έλυσαν έπεσε χάμω σαν ένα σακί με άχυρα, πήγε και βρήκε τον Κοφίνα.

- Ήρθε άνθρωπος από τα βουνά, του είπε, και θέλει να κουβεντιάσει με σας. Ποιός άλλος θά 'ρθει;

- Τί μας θέλει; Νά 'ρθει ο Καμπιλής κι ο Λεβής.

- Θέλει ασφάλεια, πού θα σας ανταμώσει;

- Να πάμε στο μαγαζί του Καμπιλή. Ας έρθει από την πίσω πόρτα, δε θα τον δουν. Σήμερα με το σουρούπωμα.

Ήταν και οι τρεις μαζί, φαίνονταν η στενοχώρια στη μορφή τους· τώρα όμως που είχε περάσει λίγος καιρός και δεν είχε γίνει τίποτα, είχε χαράξει πάλι μια ελπίδα.

Μπήκαν από την πίσω πόρτα που ήταν ανοιχτή, πέρασαν ένα σκοτεινό διάδρομο και βγήκαν στο μαγαζί. Από μπροστά ήταν κλειστό, είχαν στο τραπέζι μια λάμπα πετρελαίου χαμηλωμένη και κάθονταν κι οι τρεις. Όταν τους είδαν, σηκώθηκαν.

- Τούτος είναι από τα βουνά, τους είπε ο Πέτρος.

Χαιρετίστηκαν, δεν είπε τ' όνομά του. Του έδωσαν καρέκλα και κάθισε. Έριξε μια ματιά γύρω, όλο ράφια με υφάσματα, φτηνά, αλλά πολλά.

Οι Εβραίοι τον ζύγιζαν. Ήταν ψηλός, αδύνατος, τα μάτια του μαύρα σαν νά 'καιγαν, τα μαλλιά του ψαρά κι ανακατωμένα. Φορούσε ένα κοστούμι καφέ τριμμένο, ακούμπησε την τραγιάσκα του στο τρεπέζι.

- Τί να σε κεράσουμε, τον ρώτησε ο Καμπιλής.

- Δε θέλω τίποτα, δεν έχουμε πολλή ώρα.

Έπεσε για λίγο σιωπή κι αλληλοκοιτάχτηκαν σα να μετριούνταν.

- Λοιπόν, τους είπε, σας φέρνω χαμπέρι από τα βουνά. Ξέρουμε πως εδώ κινδυνεύετε και θα σας σηκώσουν. Εμείς είμαστε έτοιμοι να σας δεχτούμε και να σας φυλάξουμε. Ήρθα να σας πω ν' αποφασίσετε να βγείτε από δω και νά 'ρθετε απάνω.

Οι τρεις Εβραίοι κοιτάχτηκαν κλεφτά. Ένας ανάδεψε το χέρι του.

- Είμαστε πολύς κόσμος, είπ' ο Κοφίνας, πώς θα βγούμε από δω;

- Τί σας μέλλει εσάς. Θα περάσετε άλλοι από τη λίμνη κι άλλοι από τους δρόμους. Φτάνει ν' αποφασίσετε.

- Να σου πω, λέει ο Λεβής, τώρα δε βλέπουμε μεγάλο κίντυνο, ας σπρώξουμε λίγον καιρό.

- Τώρα δε μας πειράζουν, απόσωσε κι ο Καμπιλής.

- Δεν τα ξέρετε τί έπαθαν οι δικοί σας αλλού; Τί περιμένετε, να σας μαντρώσουν άξαφνα, στον ύπνο;

- Τί να πούμε, είπε ο Καμπιλής. Πώς μπορούμε να πάρουμε τέτοια απόφαση; Να ξεσπιτωθούμε και να τ' αφήσουμε έτσι όλα εδώ;

- Εγώ λέω, του είπε, πρώτα να κοιτάξετε να σώσετε τα κεφάλια σας κι ύστερα το βιό σας. Στείλτε μας τα παιδιά σας, δεν τα λυπάστε;

- Όλους τους λυπόμαστε, αλλά λέμε να κερδίσουμε λίγο καιρό. Πάμε με την ελπίδα να μη μας πειράξουν.

- Όπως βλέπω, τους είπε, δεν έχετε όρεξη να το κουνήσετε από δω κι είστε σαν τα ποντίκια στη φάκα. Εγώ όσα είχα να σας πω, σας τα είπα. Δε θέλετε, εμείς κάναμε αυτό που έπρεπε.

Σηκώθηκαν να φύγουν.

- Για να ιδούμε, είπε ο Λεβής, θα σας στείλουμε χαμπέρι.

- Τώρα να μου πείτε, γιατί το έβγα θέλει καιρό. Δε γίνονται αυτά, όπως καταλαβαίνετε, σε λίγες μέρες.

Τον κοίταζαν και δεν μιλούσαν. Χαιρέτησαν και έφυγαν. Τους είδαν να χάνονται από την πόρτα στο διάδρομο. Ίσως σκέφτονταν μέσα τους πως έδιωξαν την ελπίδα. Κάθισαν κάτω βαριά και δε μίλησαν. Ήταν η ώρα να φύγουν για τα σπίτια τους.

Ο άνθρωπος από τα βουνά σκέφτηκε να πάει

στους φτωχούς, αλλά είπε πως ήταν χαμένος κόπος, γιατί αυτοί θά 'καναν ό,τι τους έλεγαν οι μεγάλοι. Αν δεν τους άφηναν τα μεγάλα τα κεφάλια, δεν θά 'βγαινε κανένας στα βουνά. Όταν ήταν η πείνα τους βοηθούσαν και τώρα δε θά 'καναν τίποτε δίχως να τους ρωτήσουν. Σηκώθηκε κι έφυγε πάλι άπραχτος.

Κι εμείς κλαίγαμε το δικό μας χάλι. Κάθε μέρα ακούγαμε για χωριά που τά 'καιγαν ολάκαιρα. Έδιωχναν τον κόσμο, αν δεν είχε προφτάσει να φύγει και να κρυφτεί στα βουνά κι έκαιγαν το χωριό. Οι χωριάτες από μακριά έβλεπαν ψηλά το λαμπρό και τον καπνό. Οι γυναίκες έσκουζαν, τα παιδιά κοίταζαν ψηλά παγωμένα και κίτρινα κι οι άντρες έσφιγγαν τα δόντια.

Περάσαμε τον πικρό χειμώνα κι ήρθε ο Φλεβάρης και λέγαμε πως θα ήταν καλύτερα. Ωστόσο είχαμε κρύο και προς το νοτιά που φύτρωνε η ελιά κι η πορτοκαλιά έπεσε παγωνιά.

Τον Φλεβάρη στον τόπο μας έχει πότε πότε παγωνιές. Μια φορά, έβγα Φλεβαριού, πάγωσε κι η λίμνη. Κατέβηκε ο κόσμος κάτω για να ιδεί, γιατί δεν πάγωνε κάθε χρόνο. Έριχναν πάνω στον πάγο πέτρες και πορτοκάλια που κυλούσαν μακριά. Ο πάγος πήγαινε βαθιά πέρα στη λίμνη και φαίνονταν σα τζάμι θαμπό.

Πολλοί περπατούσαν στον πάγο, αν και ήταν φόβος να σπάσει και να βρεθεί κανείς μέσα στο παγωμένο νερό. Κι ούτε θα μπορούσε κανένας να ζυγώσει να τον βγάλει, γιατί ο πάγος θα τον έκλεινε μέσα. Το βουνό αντίκρυ ήταν χιονισμένο ως κάτω στη λίμνη κι είχε καταχνιά. Από τη δική μας τη μεριά, οι ιτιές δίπλα στη λίμνη είχαν παγώσει, το νερό πάγωσε κι αυτό στα κλαριά και πήραν χίλια δυο παράξενα σχήματα. Από τα κεραμίδια των σπιτιών τα κρύσταλλα κατέβαιναν προς τα κάτω σα λαμπάδες.

Τώρα με την παγωνιά έφεραν πολλά πόρτοκάλια από τη γειτονική πλατεία. Είπαμε πως θα φάμε, γιατί πρώτα δεν τα βλέπαμε. Τά 'φεραν με αυτοκίνητα σαράβαλα και τ' άπλωσαν σε ψάθες χάμω στην αγορά.

- Πορτοκάλια καλά, ζουμερά πορτοκάλια, φώναζαν.

Πήρε ο κόσμος γιατί είχαν όμορφη θωριά, χρυσά και με φύλλα πράσινα. Τ' άνοιξαν κι ήταν μέσα ζούφια και σταφιδιασμένα, δίχως ζουμί και πικρά. Όμως τά 'φαγαν, γιατί είχαν πολύν καιρό να ιδούν πορτοκάλια και τ' αγόρασαν φτηνά.

Ύστερα μας είπαν πως η παγωνιά έκαψε και τις ρίζες κι έπρεπε τώρα να φυτέψουν καινούργια δέντρα.

Τούτος ο Φλεβάρης στάθηκε πικρός. Μας πάγωσε κι αλλιώς.

Είχαν πει πως θα πιάσουν κόσμο για ένα σαμποτάζ που έγινε. Πολλοί έφευγαν τα βράδια από τα σπίτια τους και ξενοκοιμόταν. Κάπου τους έβαζαν οι φίλοι και κοιμόνταν και το πρωί έβγαιναν από ξένα σπίτια και πήγαιναν στη δουλειά τους. Τα βράδια με τη λάμπα ή με το λυχνάρι κάθονταν σε ξένα σπιτικά κι είχαν μέσα τους τη σκέψη πως γίνονται βάρος σε ξένο σπίτι, όσο κι αν τους καλοδεχόταν. Και σκέφτονταν πως αν έρθουν τυχαία στο ξένο σπίτι και τους βρουν, τί θα πουν; Πίσω από την πόρτα ήταν το χαρτί με τα ονόματα, ηλικία, αρσενικό ή θηλυκό, με σφραγίδα και υπογραφή· τί ήθελε τούτος ο περίσσιος κι αδήλωτος σε ξένο σπίτι; Τί να πει, ότι απόμεινε πάρωρα και δεν πρόφτασε να πάει στο σπίτι του; Κι αν έρχονταν να πιάσουν κανέναν από το σπίτι, τότε ήταν το λαχείο, έβρισκαν και τον κρυμμένο και τον έπαιρναν κι αυτόν.

Έτσι, σαν πήγαινες δυο τρεις μέρες και ξενοκοιμόσουν, ξαναγύριζες πάλι στο σπίτι σου κι έλεγες: "δε βαριέσαι, ό,τι γίνει ας γίνει, όπως όλοι κι εγώ".

Έτσι, μια βραδιά μάζεψαν τριακόσιους και τους έκλεισαν όλους μέσα. Έβγαλαν καμπόσους κι έναν έμπορο. Αυτόν στην ανάκριση τον ρώτησαν για τους Εβραίους. Δεν είχε τίποτα να πει κι όταν βγήκε, φώναξε τον Καμπιλή και του είπε:

- Έχετε το νου σας, με ρώτησαν για σας, μη σας φκιάσουν καμιά δουλειά και σας βρουν στον ύπνο.

- Έννοια σου, κι εμείς πλερώνουμε, απάντησε εκείνος. Έχουμε ανθρώπους και στη Γκεστάπο, που θα μας πουν τί γίνεται. Όσα μας ζητούν, τους τα δίνουμε. Λεφτά θέλουν. Θα μας στείλουν χαμπέρι.

*

ΕΞΟΔΟΣ

Του ΓΙΑΝΝΗ ΣΤΑΡΚΗ

Μπήκε ο Μάρτης κι είχαμε λίγες μέρες λιακάδα. Η φτωχολογιά βγήκε στις αυλές και στ' απάγγεια να λιαστούν.

- Ας καθίσουμε λίγο στον ήλιο να λιαστούμε, είπαν, αφού μας λείπουν όλα τ' άλλα. Δεν καίμε και φωτιά μέσα, είπαν.

Κόντευε πια του Ευαγγελισμού, η 25η Μαρτίου, κι ήταν η τέταρτη χρονιά που θα περνούσε η μέρα στα βουβά· ούτε δοξολογία στη Μητρόπολη, ούτε παρέλαση, ούτε λόγος. Μόνον όσοι τους έλεγαν Βαγγέληδες και Βαγγελίτσες βρήκαν λίγο σιτάρι και ζάχαρη να το βράσουν, για να πάει ο παπάς στο σπίτι να το διαβάσει, όπως ήταν το συνήθειο στον τόπο μας.

'Οπου θα πήγαινε ο παπα - 'Ανθιμος, θά 'λεγε και την κουβέντα του. 'Ηταν καλόγερος αρχιμανδρίτης από τον τόπο μας, αλλά ξενιτεύτηκε από μικρός κι έφτασε ως το Σινά. Εκεί καλογέρεψε και ήρθε πάλι στον τόπο μας κι ο δεσπότης τον έβαλε σε εκκλησιά. 'Ηταν ψηλός, αδύνατος και με μακριά γένια, λεν υπόφερνε από στηθάγχη. Του πιάνονταν η ανάσα.

Στα σπίτια που πήγαινε ύστερα από την παράκληση, έβγαζε το πετραχήλι του, το δίπλωνε, τό 'βαζε σ' ένα μαύρο πανί κι έλεγε:

- Καλή Ανάσταση! Μη σκιάζεστε, όπως ήρθαν έτσι θα φύγουν. Το νου σας στο Θεό και την κατάρα σας στους φονιάδες που μας ρήμαξαν.

Μια μέρα ο Γιώργος της μαμής του είπε:

- Δε φοβάσαι, παπά, μ' αυτά που λές; Θα την πάθεις!

- Τί να πάθω, μωρέ Γιώργο, ποιόν έχω εγώ, κανέναν, ούτε θ' αφήσω τίποτα πίσω μου. Πρέπει να τα λέω αυτά στους Χριστιανούς για θάρρητα. Τόσο μπορώ, τόσο κάνω.

'Υστερα από τις 20, άρχισε πάλι κρύο τσουχτερό, όψιμο αυτή τη φορά, και λέγαμε πως είχε περάσει πια.

Είπαν ότι εδώ και κάμποσες μέρες είχαν έρθει κάτι αξιωματικοί με φορεσιές που πρώτη φορά τις βλέπαμε. Τί ήταν αυτοί; Είπαν πως είχαν έρθει για τους Εβραίους, αλλά αυτοί δεν φαίνονταν να σκοτίζονται. Λες και το είχαν πάρει απόφαση να γίνει ό,τι γίνει. Κι εμείς είχαμε συνηθίσει και πολλοί έλεγαν πως δεν θα τους πειράξουν.

Το κρύο δυνάμωσε παράξενα τέτοιον καιρό.

Το βράδυ, στις 24 Μαρτίου, όσοι κάθονταν κοντά σε καταυλισμούς, είδαν να έρχονται καμιόνια στρατιωτικά και να στέκονται δίπλα στ' άλλα. Μια πλατεία γιόμισε κι αυτή αυτοκίνητα. 'Οσοι κάθονταν σε δρόμους μεγάλους, είπαν πως το βράδυ άκουσαν να περνούν αυτοκίνητα.

'Ηταν Παρασκευή βράδυ κι οι Εβραίοι μαζεύτηκαν γρήγορα στα σπίτια τους. Τα σπίτια ήταν καθαρισμένα, το φαΐ έτοιμο, μαγειρεμένο για το Σάββατο και πολλές γυναίκες, πριν πέσουν, ετοίμασαν τα μαγκάλια με το δαδί για ν' ανάψει. Αύριο σκόλη, του Ευαγγελισμού, δίχως σημαίες και γιορτές.

Πριν φέξει, στις 25, όσοι κάθονταν κοντά στους καταυλισμούς ξύπνησαν από τ' αυτοκίνητα. 'Εβαλαν μπρος, μαρσάριζαν, έκαναν στροφές και γύριζαν τραβώντας προς τα κάτω. Πολλοί τράβηξαν τις κουρτίνες κι είδαν σειρά ολάκαιρη αυτοκίνητα. Πού πάνε; αναρωτήθηκαν. Στα τελευταία είδαν να μπαίνουν φαντάροι. Φορούσαν χλαίνες κι ήταν οπλισμένοι.

'Ηξεραν που πήγαιναν. Πολλά τράβηξαν και σταμάτησαν στη μεγάλη πλατεία και στο μεγάλο δρόμο έξω από το κάστρο και τ' άλλα πήγαν στη λίμνη. Σταμάτησαν στη σειρά, το ένα πίσω από τ' άλλο.

Η βουή ξύπνησε κάμποσους Εβραίους που είχαν τα σπίτια τους κοντά. Οι άντρες σηκώθηκαν και κοίταξαν κλεφτά από τα παράθυρα. Είδαν τ' αυτοκίνητα σταματημένα, δεν είδαν όμως φαντάρους έξω.

- Τί θέλουν τούτα τ' αυτοκίνητα; ρώτησε η Ραχήλ τον άντρα της που κοίταζε από το παράθυρο.

- Πού να ξέρω τί θέλουν. Δε βγαίνει κανένας από μέσα· φαίνονται σα νά 'ναι άδεια.

Στάθηκε λίγο ακόμα και κοίταζε. 'Εσβησαν τα φώτα από τ' αυτοκίνητα κι απόμειναν ίσκιοι σκοτεινοί. Δεν ακούγονταν τίποτα, ούτε τσιγάρο φαίνονταν ν' ανάβει.

Πέρασε έτσι καμιά ώρα ακόμα κι ύστερα άρχισαν οι φαντάροι να κατεβαίνουν αρματωμένοι από τ' αυτοκίνητα. 'Εστειλαν από τρεις τέσσερις κι έπιασαν την κάθε μια από τις εφτά πόρτες του Κάστρου· δυο απ' αυτές δεν ήταν πόρτες, έριξαν τον τοίχο κι άφηναν άνοιγμα να

περνούν. Σε τρεις πόρτες ήταν ακόμα τα βαριά θυρόφυλλα, αλλά οι ρεξέδες είχαν σκουριάσει από τα χρόνια που πέρασαν και δεν έκλειναν πια. Κι ούτε ήταν ανάγκη ν' ανοιγοκλείνουν όπως τον παλιό καιρό. Πάλι από τρεις τέσσερις πήγαν στον Κουρμανιό, στη Σκάλα, πάνω στη μητρόπολη, στο παζάρι που έβγαιναν οι δρόμοι από τα εβραίικα, στο άγαλμα του Μαβίλη και στον 'Αγιο Νικόλαο του παζαριού.

'Ετσι, και νά 'θελε κανένας να ξεφύγει, δεν μπορούσε γιατί όλοι οι δρόμοι που έβγαιναν από τα εβραίικα ήταν ζωσμένοι. 'Ολοι αυτοί οι φαντάροι κινήθηκαν ήσυχα και δεν τους κατάλαβε κανένας. 'Εγινε επιθεώρηση και βρέθηκαν όλοι στα πόστα τους. 'Υστερα ήρθαν έξω από τη μεγάλη πόρτα του Κάστρου οι αξιωματικοί με τους δραγουμάνους.

Κόντευε να χαράξει κι άρχισαν να χτυπούν τις πόρτες που δεν είχαν σταυρό.

Η πρώτη πόρτα αντήχησε: μπαμ - μπαμ - μπαμ. Από μέσα τινάχτηκαν αλαφιασμένοι, αγουροξυπνημένοι. Αργούσαν ν' ανοίξουν και πάλι ακούστηκαν χτυπήματα, μπαμ - μπαμ - μπαμ, ξερά στα χαράματα και στην ερημιά. 'Ανοιξε η πόρτα και πρόβαλε ένας άντρας με νυχτικό.

- 'Ανοιξε, του είπε ο δραγουμάνος.

'Ανοιξε καλύτερα και είδε τους φαντάρους με τις κάσκες και τα ντουφέκια γυρισμένα πάνω του. Πίσω ήρθε η γυναίκα του και τα δυο παιδιά τους, τα μάτια τους ορθάνοιχτα, τα πρόσωπα κίτρινα.

- Ετοιμαστείτε, είπε ο δραγουμάνος, για να φύγετε· σε δύο ώρες να είστε μπροστά στην πόρτα του Κάστρου στο Κουρμανιό. Καθένας θά 'χει πέντε κιλά πράματα μαζί του, όχι παραπάνω.

- Πού θα πάμε; ρώτησε ο Χαΐμ ξεψυχισμένος. 'Εχουμε γυναίκες και παιδιά μικρά.

- Δεν ξέρω, διαταγή!

'Οταν έκλεισαν την πόρτα κι έμειναν μόνοι, τότε κατάλαβαν τί γίνεται. Η γυναίκα κρεμάστηκε στο λαιμό του άντρα και τα παιδιά τους αγκάλιασαν. 'Εγιναν ένα κουβάρι όλοι μαζί κι άρχισαν το κλάμα με αναφιλητά.

Δίπλα άκουσαν άλλη πόρτα να χτυπάει, μπαμ - μπαμ - μπαμ.

Αυτή άνοιξε πιο γρήγορα. Ο Λεβής βγήκε έξω.

- Ετοιμαστείτε, είπε ο δραγουμάνος. Σε δύο ώρες όλοι στην πόρτα του Κάστρου, στο Κουρμανιό κι ο καθένας πέντε κιλά πράματα, όχι παραπάνω, θα πάτε ταξίδι.

Κι έτσι χτύπησαν όλες τις πόρτες που δεν είχαν απέξω σταυρό κι οι φαντάροι στέκονταν με τις κάσκες και τα ντουφέκια με τις κάνες μπροστά κι ο δραγουμάνος έλεγε τα ίδια σ' όλους.

Σαν έκλεινε η πόρτα, ακούγονταν το κλάμα κι οι γυναίκες έσκουζαν και τραβούσαν τα μαλλιά τους κι οι άντρες κίτρινοι και κοκκαλωμένοι σαν πεθαμένοι, στέκονταν ξεροί μην ξέροντας τί να κάνουν. Τα παιδιά ρωτούσαν και δεν έπαιρναν απάντηση και οι γέροντοι είπαν πως τώρα ήρθαν τα στερνά τους. Τα μεγάλα τα κεφάλια είδαν πως έχασαν τα λεφτά τους ανώφελα· ήρθε πια η ώρα τους, όπως είχε γίνει και σε άλλες πολιτείες.

Κι οι Χριστιανοί που κάθονταν στις γειτονιές κάτω αλαφιάστηκαν κι αυτοί, ξύπνησαν, άκουγαν τους χτύπους και το κλάμα, τρόμαξαν με το κακό που βρήκε το γείτονά τους, έναν ολόκληρο λαό.

Τί θά 'παιρνες από το γεμάτο σπίτι σου αν σού 'λεγαν "πάρε πέντε κιλά πράμα κι έβγα στο δρόμο"; 'Ενας, λεν, στα παλιά τα χρόνια, φεύγοντας την καταστροφή φορτώθηκε τον πατέρα του, άλλοι έπαιρναν τα εικονίσματα, άλλοι ξέθαψαν τα κόκκαλα των δικών τους και τα πήραν μαζί τους.

Τί να πάρεις από τα πράγματα του σπιτιού σου, που τ' απόχτησες ένα ένα και τα χάρηκες και τα καμάρωνες κι η ψυχή σου έγινε ένα μ' αυτά; Καθένα σου θυμίζει και κάτι από τη ζωή σου. Και πώς να τ' αφήσεις όλα έτσι βαλμένα ταχτικά και καθαρά για το Σάββατο που ξημέρωσε, ξεσκονισμένα, γυαλιστερά; Κι από τα ρούχα σου, ξεσκονισμένα στη ντουλάπα, τ' ασπρόρουχα, τα πουκάμισα, σιδερωμένα, τα κοστούμια, τί να πάρεις; 'Ετσι κάθεσαι στη μέση στο δωμάτιο αλαφιασμένος, με τα δάκρυα στα μάτια κι η γυναίκα σου απέναντι και τα παιδιά σου ν' αγκαλιάζουν τα πόδια σου και να μη μπορείς να σκεφτείς τίποτα. Και ξάφνου θυμάσαι ότι και το φαΐ είναι έτοιμο στην κατσαρόλα

και θα μείνει αφάγωτο. Και το μικρό παιδί σου θέλει να πάρει την κούκλα μαζί του, που του χάρισες όταν είχε γενέθλια. Τί να του πεις, ότι δεν είναι ώρα για κούκλες; Τί θα καταλάβει δυο χρονών παιδί. Ας την πάρει, γιατί μπορεί να ζητήσει και τίποτε άλλο. Σκέφτεσαι και τις λίρες που είναι στον τενεκέ κάτω από μια πλάκα στο τζάκι. Μέσα σε μια σακούλα με το κορδόνι της, ναι, αυτές πρώτα. Περνάς το κορδόνι στο λαιμό και η σακούλα κατάσαρκα δε φαίνεται. Τ' άλλα μαζεύονται ύστερα, ρούχα πρώτα. 'Εξω είναι κρύο, ποιά ρούχα να πάρεις, ποιά ν' αφήσεις, λέγαμε να βάλουμε ανοιξιάτικα, τώρα χρειάζεται χοντρά και παλτό. 'Οταν έφευγαν από την Αίγυπτο, τους είχαν ειδοποιήσει από νωρίς. Δανείστηκαν κι από τους Αιγυπτίους χρυσαφικά κι ασημικά και δεν τα ξαναγύρισαν. 'Ηταν όλοι έτοιμοι για την έξοδο. 'Εφαγαν και τ' αρνί με τα ραδίκια τα πικρά, είχαν βαλμένα τα παπούτσια τους, τη μέση τους ζωσμένη, το ραβδί στο χέρι. 'Ολα έτοιμα και ξεκίνησαν για τη λευτεριά - "αι οσφύες υμών περιεζωσμέναι", λέει, "και τα υποδήματα εν τοις ποσίν υμών και αι βακτηρίαι εν ταις χερσίν υμών". Τώρα τί να πάρεις και τί ν' αφήσεις! Τα βλέπει όλα γύρω του και το κεφάλι του σαλεύει. Και ψωμί. Ποιός ξέρει που θα σταθούν για φαΐ. Και τί να φας, μπορεί να κατέβει μπουκιά στο λαρύγγι με τούτο το χαλασμό!

Τα χέρια του τρέμουν και τώρα νιώθει σαν αλλοπαρμένος. Τί σκέφτομαι, λέει, για φαΐ και ρούχα. Χανόμαστε. Τα παιδιά μου. Κι όλοι οι δικοί μου. Του Αβραάμ ο πατέρας ογδόντα χρονών και παράλυτος, τί θα γίνει. Η Ρεββέκα του αδερφού του έτοιμη να γεννήσει. Κι η Λίζα του Γιοσέφ προχτές γέννησε, πού θα πάει λεχώνα δύο μερών. Κι οι γερόντοι κι οι άρρωστοι κι οι ανάπηροι, όλοι αυτοί τί θα γίνουν, πού θα μας παν και τί έχουμε μπροστά μας;

Κοιτάζει έξω από το παράθυρο. Δεν φαίνεται να βγήκε κανένας ακόμα. Ο καθένας περιμένει πρώτα να βγει ο διπλανός.

'Αρχισαν να βγαίνουν οι πρώτοι. Να ο Χαΐμ, η γυναίκα του η Εσθήρ, τα παιδιά τους ο Λεόν, η Ραχήλ κι ο Μανασσής. Κοιτάζουν πάνω κάτω, έξω από την πόρτα, δε βλέπουν κανέναν· το κρύο τους περουνιάζει, έχει ξεροβόρι και νερόχιονο. Τραβούν αργά αργά κατά το Κάστρο· οι μεγάλοι κρατούν τα δέματα και τα χέρια τους κοκκινίζουν από το κρύο. Βγαίνουν ύστερα κι η φαμελιά του Μοσιόν, τέσσερις κι ο Μοσιόν βαστάει τον πετέρα του τον Ιακώβ, το γέρο. Σέρνει τα πόδια του κι ακουμπάει βαριά στο μπαστούνι· έχει βαθιά στο κεφάλι το καπέλο κι είναι τυλιγμένος μ' ένα σάλι.

'Εξω από την πόρτα του Κάστρου είναι το γαλατάδικο του Ναούμ. Μεγάλο μαγαζί με δυο πόρτες. 'Εξω από τη μια, από τη μεριά της πλατείας, είναι μεγάλη ουρά· στέκονται φαμιλιές φαμιλιές, ο ένας πίσω από τον άλλον, γέροι, γριές, άντρες, γυναίκες παιδιά· όλοι μ' ένα μπογαλάκι στο χέρι.

Πολλές γυναίκες κρατούν τα βρέφη τους στην αγκαλιά. 'Ολοι καλά κουκουλωμένοι, γιατί εδώ φέρνει αέρα τσουχτερόν από τη λίμνη· κρύο απέξω και παγωνιά από μέσα από την ξαφνική τρομάρα. Δάκρυα βουβά τρέχουν ασταμάτητα από τα μάτια. Θα χωρίσουν, τάχα, ή θα μπουν μαζί οι φαμίλιες στ' αυτοκίνητα; Να, κι αυτά περιμένουν. Δίπλα στην ουρά στέκουνται φαντάροι με τα ντουφέκια στα χέρια.

Η ουρά μπαίνει στο γαλατάδικο. Στη μέση είναι ένα τραπέζι. Κάθεται ένας αξιωματικός, δυο φαντάροι με χαλκάδες κι ένας δραγουμάνος. 'Ενας φαντάρος στην πόρτα μπάζει οικογένειες κι ένας μπροστά στο τραπέζι για να μη ζυγώνουν πολύ.

- Ταυτότητα, λέει ο δραγουμάνος.

Τις δείχνουν, τις αφήνουν στο τραπέζι, ο αξιωματικός σημειώνει τ' όνομα στον κατάλογο, βγαίνουν από την άλλη πόρτα και τους βάζουν στ' αυτοκίνητα.

Βουβοί, κίτρινοι, παραλυμένοι από το φόβο, δίχως ελπίδα από πουθενά.

- Πού μας παν;

- Για δουλειά, είπαν.

Τί δουλειά όμως, πού ξέρουν τί τους μέλλεται, αλλά ούτε το σκέφτονται, ούτε το λεν αναμεταξύ τους.

Από τα σοκάκια όλο έρχονται κοπαδιαστά οι φαμίλιες, γιατί η ώρα πλησίαζε πια. Οι δικοί μας τους έβλεπαν από τα παράθυρα και τους έπιασε κι αυτούς φόβος. Τους χαιρετούσαν με συμπόνοια κι η καρδιά τους μάτωνε που έβλε-

ΕΞΟΔΟΣ

Του ΓΙΑΝΝΗ ΣΤΑΡΚΗ

παν ανθρώπους που έζησαν μια ζωή μαζί να ξεριζώνονται έτσι άσπλαχνα. Κανέναν δεν άφηναν να βγει, ούτε ν' ανοίξει παράθυρο, τους χαιρετούσαν μόνο από μέσα.

- Στο καλό, έλεγαν, ο Θεός να σας βοηθήσει.

Κάθε φαμίλια που γράφονταν, έμπαινε σε καμιόνι και περίμεναν να τελειώσουν όλοι, άλλα ανοιχτά κι άλλα κλειστά. Όταν τελείωσαν όλοι, ακούστηκαν φωνές σκληρές, διαταγές να κλείσουν οι πόρτες. Σε καθένα μπήκαν και δυο φαντάροι με ντουφέκια.

Ξεκίνησαν και περνούσε η φάλαγγα από την αγορά. Έβλεπαν τον τόπο που μεγάλωσαν και έζησαν για στερνή φορά. Να τα μαγαζιά τους κλειστά, δεν θα τα ξανανοίξουν, ούτε θα τα ξαναϊδούν πια. Έχασαν τη θέα του Κάστρου, να κι ο πλάτανος στο σταυροδρόμι. Πάει κι αυτός, χάθηκε.

Εμείς στεκόμαστε στο πεζοδρόμιο, στο κρύο και στο χιονόνερο και κοιτάζαμε βουβοί και τρομαγμένοι τούτο τ' ανήκουστο και φριχτό, έναν λαό ολάκαιρο να τον ξεσηκώνουν γυμνό κι ανήμπορο και να τον τραβούν στο άγνωστο. Βλέπαμε με φρίκη μπροστά μας όσα είχαμε ακουστά να γίνονται αλλού ή τον παλιό καιρό.

Από τ' αυτοκίνητα μας κοίταζαν με μάτια γιομάτα δάκρυα. Έκλαιγαν μ' αναφιλητά. Όσο να καλοϊδείς, όμως, περνούσε τ' αυτοκίνητο, μα και στ' άλλο που ακολουθούσε τα ίδια έβλεπες. Κάμποσοι κουνούσαν τα χέρια και μας φώναζαν:

- Να μας θυμάστε, να μας θυμάστε.
- Αφήνουμε γεια.
- Μη μας λησμονήσετε. Έχετε γεια.

Τί ωφελούσε...

Ο φίλος μου στέκονταν δίπλα μου κατακίτρινος. Σε μια στιγμή ξέσπασε σε λυγμούς, έκλαιγε, έκλαιγε κι ακούμπησε στον τοίχο.

- Τί έχεις και κλαις; τον ρώτησα.
- Άσε, είπε, κλαίω για τους διωγμένους και γι' αυτούς που τους διώχνουν. Είναι θηρία.
- Σώπα, του είπα, σε βλέπουν κι άλλοι.

Ωστόσο έκλαιγε, λες κι ήθελε να χορτάσει το κλάμα.

Ένα ένα περνούσαν τα καμιόνια και καθένα που περνούσε ήταν σα να σού 'διναν μια γροθιά στο στομάχι.

Πέρασαν - πέρασαν, πόσα ήταν, πού να τα μετρήσεις. Ώσπου σώθηκαν πια.

Κι έπεφτε χιονόνερο και το κρύο ήταν τσουχτερό. Μέρα Σάββατο ήταν. Τη Δευτέρα, η αγορά με κλειστά τα εβραίικα μαγαζιά φαινόταν σαν ξεδοντιασμένη. Οι μαγαζάτορες τη Δευτέρα ήταν σαν αλαφιασμένοι. Έβλεπαν τα κλειστά μαγαζιά και δεν μπορούσαν να πιστέψουν το χαλασμό.

Κουβέντιαζαν και καθένας έβαζε και κάτι που είδε ή έμαθε από τις τελευταίες ώρες των διωγμένων. Τα λόγια έπεφταν στην καρδιά κι έφερναν θλίψη και συμπόνοια για τα βάσανα και τη λαχτάρα των ανθρώπων. Τώρα πια δεν αντικρύζαμε τις γνωστές μας μορφές των Εβραίων. Χάθηκε κι ο Γιακός, και ο παλιατζής με τη ρόμπα και τα γένια, το Σάββατο δεν τους βλέπαμε να πηγαίνουν στο νεκροταφείο. Χάθηκαν οι γυρολόγοι κι οι γυναίκες αποζητούσαν τους μαγαζάτορες Εβραίους που έκαναν παζάρια. Η αγορά μας έχασε τη ζωντάνια της.

Τί απόγιναν; Ούτε μάθαμε. Ακούστηκε πως τους πήγαν πρώτα σε μια πολιτεία, πίσω από τα βουνά, στον κάμπο, κι από κει σε μια άλλη παραλιακή και μακρινή που έχει σιδερόδρομο. Από κει και πέρα, ύστερα δεν ξέραμε τί απόγιναν. Νοικοκυραίοι άνθρωποι και τους έσερναν σαν τους γύφτους στους δρόμους.

Συχνά τους θυμόμαστε και φέρναμε στο νου και στην κουβέντα μας φιλικές μορφές κι αναρωτιόμαστε τί τους μέλλονταν να τραβήξουν. Αυτό το ξερίζωμα μέσα σε λίγες ώρες δεν μπορούσε να βγει σε καλό.

Ύστερα από κάμποσο καιρό τα μαγαζιά ξανάνοιξαν από τους δικούς μας και στα σπίτια κάθησαν δικοί μας. Κι εμάς πολλά βάσανα μας έτυχαν ώσπου ο ξένος στρατός έφυγε. Και λέγαμε λίγον καιρό ακόμα αν τους άφηναν, θα γλίτωναν, γιατί σε λίγους μήνες έφυγαν οι ξένοι δυνάστες κι ήρθε πάλι το ελληνικό.

Ωστόσο, φαίνεται πως η μοίρα τους ήταν να χαθούν τον τελευταίο καιρό.

("Διαγώνιος", 19, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1969, Θεσσαλονίκη)

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Του ΚΙΜΩΝΑ ΤΖΑΛΛΑ

Βάδιζαν κι οι δυο με την ευτυχία του φυλακισμένου που κλείνοντας την πόρτα της φυλακής πίσω του, τεντώνεται νωχελικά, κοιτώντας με ηδονή τον ήλιο και ρουφώντας δυνατά το γλυκό αεράκι.

Πόσα πράματα είχαν στερηθεί!..

Κάτι βέβαια είχε αλλάξει στο γνωστό τους δρόμο. Κάτι που μετρίαζε τη χαρά τους - μια ανεπαίσθητη σκιά κατ' από τον καλοκαιριάτικο ήλιο. Θα ήταν ίσως που δεν συναντούσαν πρόσωπα γνωστά (από μια άποψη ευχάριστο αυτό), η κίνηση της αγοράς που φαινόταν πιο πυρετώδης, πιο νευρική και πιο ξένη την ώρ' αυτή, θυμίζοντας τις μεγάλες, βουερές και πολυσύχναστες αγορές των μεγαλουπόλεων. Μα όταν βιαστικά - βιαστικά, σα να ντρεπόνταν τόση κίνηση και τόσους ανθρώπους, ακουμπώντας ο ένας στον άλλον, πέρασαν με γρήγορα βήματα το δρόμο, με σκυμμένο το κεφάλι, αποφεύγοντας μια κάποια συνάντηση που καλύτερα θά 'ταν να μη γίνει, βρέθηκαν στη μικρή, απόμερη πλατεία, στάθηκαν ανασαίνοντας γοργά κι οι δυο...

Η Εσθήρ γύρισε και κοίταξε τον αδελφό της χαμογελώντας.

'Ηταν εδώ τώρα όλα, τόσο γνώριμα κι αγαπημένα, σα να φωτίστηκαν ξάφνου από μαγεμένο φως. Το δειλινό αναπαυόταν ήσυχο στην ερημική πλατεία, ένα σμάρι παιδιών κάτι σχεδίαζε πάνω σ' ένα σωρό ξύλων, μια γριά καθόταν στην πόρτα κοιτώντας με τα βαθιά της μάτια πέρα στη δύση του φθινοπώρου, τα φλογάτα σύννεφα...

Ξάφνου, τα μάτια της γέμισαν δάκρυα, καθώς παρατηρούσε το σκαμένο, τυραννισμένο πρόσωπο του Ελιέζερ, τα ορθάνοιχτα μάτια του, που αγωνιζόταν να συλλάβουν μάταια ό,τι αυτή έβλεπε. Στη γκρίζα, νεκρή τους λίμνη, καθρεφτιζόταν μονάχα, ουδέτερο, το φως του ήλιου που βασίλευε. Ο Ελιέζερ ήταν τυφλός...

Μα, - όπως συμβαίνει στους τυφλούς - η ύπαρξή του, εκλεπτισμένη, ακονισμένη, με την ευαισθησία κεραίας, ένιωσε το ανεπαίσθητο ρίγος που διέσχισε το λεπτό κορμί το σφιγμένο πλάι του. Μια σύσπαση πίκρας παραμόρφωσε το ανέκφραστο πρόσωπό του. Τον στενοχωρούσαν αυτές οι εκδηλώσεις οίκτου για την αναπηρία του, όχι γιατί του θύμιζαν τί ήταν ή τον πρόσβαλαν. Είχε από καιρό υποταγεί στη μεγάλη συμφορά του. Μα γιατί ξανάνιωσε το αφόρητο αίσθημα που τον έκανε να υποφέρει και να ντρέπεται. Το αίσθημα ότι ήταν ένας άχρηστος στους δικούς του που αγωνιζόταν, ανίκανος να τους δώσει την παραμικρή βοήθεια.

Χωρίς να το θέλει, βυθίστηκε για μια στιγμή στις σκέψεις του.

Αισθανόταν τον εαυτό του χωρισμένο, τσακισμένο σαν ένα φύλλο χαρτί, σε δύο περιόδους: Η δεύτερη άρχισε όταν τον πήραν, μ' όλους τους άλλους Εβραίους της πολιτείας, οι Γερμανοί. 'Ολα όσα γέμισαν την περίοδο αυτή ήταν τόσο τρομερά, τόσο αλλόκοτα τρομερά, που παρέλυσαν κάθε δύναμη μέσα του, σβήνοντας την παλιά μετρημένη γαλήνη κι ευτυχία. Σαν ένα ζώο τρομαγμένο, αναγκάστηκε να λησμονήσει το φως και βιαστικά προσαρμόστηκε, οργανικά σχεδόν, στο σκοτάδι της φυλακής του. 'Υστερα που επακολούθησε η τύφλωσή του, η ύπαρξή του είχε γίνει τόσο ολιγαρκής, που δεν πόνεσε όσο άξιζε για ό,τι για πάντα έχασε.

- Μη λυπάσαι, γύρισε και είπε μαλακά στην αδελφή του. Βλέπω κι εγώ με τον τρόπο μου.

Κι έβλεπε πράγματι στη μικρή πλατεία που

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Του Κιμωνα Τζαλλα

γνώριζε από μικρός. Τη λεπτή σκόνη του δρόμου, που ήταν άσπρη, παρθενική στο ηλιοφώς του δειλινού, τις βαριές πόρτες των παλιών σπιτιών, που το αρχαίο τους ξύλο ευωδούσε όταν έβρεχε... Κάπου εκεί είναι και το κυπαρίσσι και πιο πέρα κάπως, αρχίζει κι ανηφορίζει το δρομάκι που βρίσκεται το σπίτι τους.

Η εικόνα του, τον έβγαλε από τις σκέψεις του. Το μυαλό του πήγε αλλού.

- Πάμε τώρα Εσθήρ, ξανάπε στην αδελφή του με βιασύνη. Θα νυχτώσει σε λίγο.

Σφίχτηκε κοντά της και ξεκίνησαν.

*

Ανηφόρισαν το δρομάκο που την αρχή του σημάδευε το κυπαρίσσι. Πόσες φορές, αμέτρητες, άπειρες φορές, δεν ακούμπησαν στην απελπισία του στρατοπέδου, στη μνήμη αυτής της στιγμής; Και τώρα, που βιαστικά, ασθμαίνοντας, ανέβαιναν τον αγαπημένο τους δρόμο, ούτε κι αυτοί δεν μπορούσαν ν' αναλύσουν τί αισθάνονταν. Μια ταραχή μονάχα σκέπαζε τα πάντα στην ψυχή τους, σαν ταραγμένη θάλασα έναν άγνωστο βυθό!

Ο δρόμος ήταν έρημος. Το ηλιοφώς κατακάθιζε εδώ σε μια μενεξένια, θερμή φεγγοβολή. Σπουργίτια ξετρελλαμένα τιτίβιζαν στους κισσούς που πλεκόνταν ολοπράσινοι στους παλιούς τοίχους των σπιτιών. Μια ευωδία ερχόταν από κάπου, ίσως από τις γλάστρες των ερημικών παράθυρων. Μια γαλήνη απόκοσμη πράυνε την κουρασμένη ανθρώπινη ψυχή.

Ο Ελιέζερ ανατρίχιασε νιώθοντας πόσο ήρεμα, πόσο ευτυχισμένα ήταν εδώ, όταν εκεί, μακριά, στο Βορρά, τόση αγωνία και πόνος σάλευαν σαν πανίσχυρη ριπή χειμωνιάτικου ανέμου αμέτρητες υπάρξεις που απορούσαν για τη μοίρα τους...

- Φτάσαμε, είπε η Εσθήρ λαχανιασμένα.

Η λαχτάρα, που μαζί με την κούραση την είχαν ζαλίσει, κατακάθισε σ' ένα δυνατό χτυποκάρδι.

Ήταν εκεί, στο σπίτι τους.

Και ξαφνικά, η Εσθήρ νόμισε πως τίποτα δεν είχε συμβεί. Σα να μην έλλειπε τόσα χρόνια (και τί χρόνια πικρά) και πως ξαναρχόταν από την αγορά ή από κάποια φιλενάδα της. Θα καθάριζε τα παπούτσια της στο σίδερο, το μπηγμένο δεξιά στην εξώθυρα, ενώ κάποιον θα καλημέριζε πρόσχαρη. Θα κοιτούσε χαμογελαστή τον ήλιο και θα σήμαινε να της ανοίξουν, παίζοντας με το χάλκινο ρόπτρο, που είχε ανάγλυφη μια κωμική μορφή σαρικοφόρου. Κι ύστερα θα βούλιαζε στη χλιαρή, ευωδιασμένη ατμόσφαιρα του χαγιατιού, σα σ' ένα ζωογόνο λουτρό, βρίσκοντας τον εαυτό της: Πόσο αγαπούσε το σπίτι και τη δική του ζωή η Εσθήρ!

Μείναν κι οι δυο τους σιωπηλοί, επίσημοι, σαν κάτι να περίμεναν.

Ο Ελιέζερ πρώτος διέκοψε τη σιωπή, σκουντώντας την.

- Γιατί σταθήκαμε; Είναι κλειστή η πόρτα; Χτύπησε να μας ανοίξουν. Μίλησε γοργά, με ελαφρή έξαψη. Μια ανησυχία, ανάλαφρη σαν την ομίχλη, γλίστρησε στην ψυχή του.

Η Εσθήρ, τρέμοντας από συγκίνηση, πλησίασε την πόρτα και γρήγορα - γρήγορα ανασήκωσε μια, δυο, τρεις φορές το βαρύ ρόπτρο.

Περιμένανε λίγο...

*

Η γυναίκα που τους άνοιξε, τους κοίταξε με υποψία. Πρώτα τον άντρα, που η γαλάζια, απλανής ματιά του χανόταν πάνω της. Ύστερα τη γυναίκα, που την έβλεπε χαμογελαστή. Της ήταν άγνωστοι και το ντύσιμό τους ήταν κάπως διαφορετικό απ' αυτό που ήξερε - ήταν σαν ξένοι.

- Τί θέλετε; είπε σοβαρά, σχεδόν σκυθρωπά και τα μαύρα, αγέλαστα μάτια της στηλώθηκαν στην Εσθήρ.

(Δεν είναι απ' εδώ, είπε μέσα της ήσυχα η Εσθήρ, το ντύσιμό της, η ομιλία της δείχνουν πως είναι από χωριό. Βλάχα. Πώς μένει στο σπίτι μας; Τί να της πω; Θά 'ταν πιο καλά να μην ερχόμαστε έτσι, μ' αυτό τον τρόπο, απροετοίμαστοι).

Ο τυφλός, ανυπόπονος, την πρόλαβε.

- Κυρά μου (η ομιλία της τον έκαμε να καταλάβει πως έτσι έπρεπε να την ονομάσει), θέλουμε να μάθουμε ποιος και πώς κάθεται εδώ. Γιατί εμείς είμαστε οι ιδιοκτήτες του σπιτιού. Εγώ κι η αδελφή μου η Εσθήρ. Λείπαμε χρόνια πολλά...

Κι ύστερα, χαμηλώνοντας τη φωνή του:

- Είμαστε Εβραίοι. Κλεισμένοι σε στρατόπε-

Του ΚΙΜΩΝΑ ΤΖΑΛΑ

δο, μακριά απ' εδώ πολύ, στην Πολωνία.

Η Εσθήρ χαμήλωσε συγκαταβατικά το κεφάλι.

- Τί; ξέσπασε αμέσως η γυναίκα με τη βαριά, ιδιότροπη προφορά της. 'Ενα κύμα αίματος έβαψε το χλωμό της πρόσωπο κάτω απ' τη μαύρη μαντήλα της. Στα σκοτεινά της μάτια άστραψε μια λάμψη κι ύστερα έμεινε εκεί να τα φλογίζει άγρια. Η ταραχή της την εμπόδιζε να μιλήσει.

Μια βαριά σιωπή έπεσε για λίγο ανάμεσά τους.

Η Εσθήρ σφίχτηκε στον αδελφό της. Ο τυφλός, με το υπερτροφικό του ένστικτο, μάντεψε την παρουσία ενός αόριστου κινδύνου. Κάτι σαν το ξέσπασμα μιας καταιγίδας.

- 'Ωστε - κάγχασε άγρια η γυναίκα - είστε οι αφεντάδες του σπιτιού. Κι ήρθατε να το ξαναπάρετε. Κι εμείς τ' είμαστε εδώ! Τί το φυλάμε τόσα χρόνια; Είμαστε τρεις φαμίλιες σ' αυτό το σπίτι κι είμαστε σφαγμένοι, καμμένοι, ρημαγμένοι... Και το σπίτι μας τό 'δωκε δικό μας ο Στρατηγός...

Σήκωσε το κορμί της απειλητικά κι έβαλε τα χέρια της στη μέση. 'Εμοιαζε περισσότερο για άντρας με τη χοντρή της προφορά, τις βαριές της γροθιές, το δυνατό, μυώδη της λαιμό. Σαν ένα όρνεο, στημένο στο κατώφλι της πόρτας, δέσποζε στις δυο ανήσυχες υπάρξεις.

- Μα το σπίτι είναι δικό μας, είπε ευγενικά η Εσθήρ. Δεν ζητάμε κάτι παράλογο...

- Το σπίτι είναι του Θεού τώρα, την έκοψε με πάθος η γυναίκα. Και κανένας δεν μπορεί να μας διώξει απ' εδώ. Ακούς; Κανένας! Είμαστε τρεις φαμίλιες, σου είπα, εικοσιπέντε νομάτοι, αγρίμια του λόγγου κι όχι άνθρωποι. Κανένας δε θα μπορέσει να περάσει το κατώφλι ετούτο. Κανένας! Ακούτε;

Μιλούσε δυνατά τώρα. Κι άλλες γυναίκες, βλάχες, ολόϊδιες σαν αυτή, μελανοφορούσες, ήρθαν κοντά τους και τους κοιτούσαν δυνατά στα μάτια, μουρμουρίζοντας ακατάληπτα λόγια. 'Ενα τσούρμο από παιδάκια, ξυπόλητα, μισόγυμνα, βρώμικα, τους περιεργάζονταν με τα απορημένα τους μάτια. Σαν ένα μυθικό σπήλαιο, το σκοτεινό χαγιάτι του σπιτού γεννούσε ανθρώπους.

Ο Ελιέζερ αισθάνθηκε γύρω του μια θάλασσα απειλητική. Κάτι έπεσε παραλυμένο μέσα του. Η φριχτή φωνή που πρωτάκουσε στο στρατόπεδο ακούστηκε πάλι μέσα του: "'Αφησέ τα όλα και φύγε. Μην αντιδράς καθόλου - δεν ωφελεί. Φύγε, φύγε, φύγε. Είναι μάταιο ό,τι και αν κάνεις. Είναι άνθρωποι αποφασισμένοι για όλα, κάθονται χρόνια στο σπίτι. Μην τους ικετέψεις, είναι αμείλικτοι. Πήγαινε αλλού να βρεις γαλήνη. Φύγε, φύγε, φύγε...

- Πάμε Εσθήρ, έκανε απεγνωσμένα. Πάμε, πνίγουμαι εδώ.

Η Εσθήρ δεν μιλούσε. 'Υστερα από τον πρώτο αιφνιδιασμό, η ψυχή της τινάχτηκε, σφίχτηκε, ορθώθηκε. Το ψύχραιμο γαλάζιο μάτι της αγκάλιασε τον κόσμο των γυναικών που την κοιτούσαν σκληρά, αποφασισμένα. Μια μπόχα ερχόταν από την ανοιχτή πόρτα του σπιτιού. Κοίταξε μέσα: Περ' από το σκοτεινό χαγιάτι, φαινόταν ένα κομμάτι αυλής. Παραμελημένο. Καζάνια, ξύλα, μια κατσίκα, δυο τρεις όρνιθες. 'Ολα ήταν μακρινά, σαν ιδωμένα από την ανάποδη τηλεσκοπίου.

- Πάμε, ξανάπε ο τυφλός ανυπόμονος και της έσφιξε το μπράτσο.

- Πάμε, είπε και η Εσθήρ ήσυχα.

'Ακουσαν την πόρτα που έκλεισε με ορμή πίσω τους.

*

Η μέρα τελείωνε...

Στο γυρισμό, ο δρόμος ήταν περισσότερο έρημος, αβέβαιος. Ο ουρανός έγινε σκούρος και κάπου - κάπου ένα δυο αστέρια τρεμούλιασαν ψηλά. Πέρα, τα βουνά μάκρυναν αόριστα, γεμάτα μυστήριο. Βιαστικά γυρνούσαν στις φωλιές τους πουλιά αργοπορημένα στο κυνήγι της ημέρας. 'Ηταν η ώρα που τα πάντα σφίγγουνται, σαν από πανάρχαιο ένστικτο, στον εαυτό τους.

- Συγχώρεσέ με Εσθήρ, ψιθύρισε ο Ελιέζερ θλιμμένα, κόβοντας τη σιωπή που τους είχε απορροφήσει, καθώς κατηφόριζαν προς το κυπαρίσσι. Θέλω να στέκω πλάι σου, να πολεμάω όπως και συ... Μα είναι υπέρτερο των δυνάμεών μου αυτό. Εκεί πάνω (κόμπιασε λιγάκι), φαίνεται ότι εκεί πάνω χάθηκε ο μισός εαυτός μου. Σου είμαι ένα βάρος και τί-

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Του Κιμωνα Τζαλλα

ποτ' άλλο.

- Κουτέ, γύρισε και του είπε απότομα, μα γεμάτη τρυφερότητα η αδελφή του. Του χάιδεψε απαλά το μπράτσο το στηριγμένο στο δικό της. Είχε συνηθίσει από καιρό να του φέρεται, πάνω - κάτω, σαν σ' ένα άρρωστο παιδάκι.

- Μη σκέπτεσαι τώρα τίποτα πάνω σ' αυτά... Αργότερα έχουμε όλο τον καιρό.

- Εσθήρ, ξανάπε λυπημένα ο τυφλός, ακολουθώντας μόνο τη σκέψη του. Να φύγουμ' από 'δω. Είναι λυπηρό αυτό φοβερά και για τους δυό μας, το ξέρω. Μα φαίνεται πως πολλά άλλαξαν στην πατρίδα μας από τότε που φύγαμε και που εμείς νομίζαμε τα ίδια. Είμαστε λίγο κουτοί Εσθήρ, είπε με συγκίνηση και στάθηκε. 'Ολα έχουν αλλάξει... Δεν είναι, δεν είμαστε όπως και πρώτα...

Προχώρησαν πάλι.

...Εδώ λίγοι δικοί μας ξαναγύρισαν. Κι αυτοί βρίσκουν άπειρες δυσκολίες και σκέφτουνται να γυρίσουν πάλι στην Αθήνα. Εκεί να πάμε κι εμείς. Είμαστε πολλοί, θά 'χουμε πλάτες γερές, δε θά 'μαστε στο έλεος του Θεού. 'Εχουν τακτοποιηθεί τα πράματα στην Αθήνα, η Κοινότητά μας θα μας προστατέψει. 'Εχει δύναμη. Ας φύγουμε μια ώρα γρηγορότερα.

Μιλούσε τώρα ζωηρά, με αποφασιστικότητα.

Η Εσθήρ τον άκουγε σιωπηλή. 'Οχι γιατί την επηρέαζαν τα λόγια του αδελφού της. Δίχως συζήτηση τα είχε απορρίψει. Μα ένιωθε μια λύπη, μια απέραντη λύπη, γεμάτη τρυφερότητα για τον Ελιέζερ. Πώς είχε καταντήσει! Πού είναι ο παλιός, ο θαυμαστός Ελιέζερ, το καύχημα του σπιτιού; Το παραμικρότερο εμπόδιο τον τρόμαζε τώρα. Αλήθεια, σκέφτηκε με πόνο η Εσθήρ. Κάτι πέθανε απ' αυτόν αφότου τυφλώθηκε.

Είχαν φτάσει στο κυπαρίσσι. Κουρασμένοι κάθισαν στο πέτρινο πεζούλι που το τριγύριζε. Σχεδόν ήταν νύχτα.

Η βουή από την αγορά ερχόταν τώρα και έσβηνε εδώ, συγκεχυμένη, ακατάληπτη. Περισσότερο ακουγόταν ο βραδυνός, ανάλαφρος, ζωογόνος άνεμος, που φλοίσβιζε στο πυκνό, μαυριδερό δέντρο, σα σε σπηλιά, γεμάτος μυστήριο. Μια χλωμή αντιφεγγιά από τη μακρινή δύση, τόνιζε ακόμα το περίγραμμα των πραγμάτων.

Αισθανόταν όμορφα την ώρα αυτή η Εσθήρ! 'Ολα καθάρισαν, κρυστάλλινα φεγγερά μέσα της. Η ψυχή της, το είναι της ολόκληρο, υψωνόταν γυμνό και δυνατό σαν ατσάλινο ξίφος.

Δίχως να κοιτάζει τον αδελφό της που υπάκουος σιωπούσε πλάι της, είπε αργά και σταθερά με κάποιαν απόχρωση συγκίνησης στη φωνή.:

- Θα μείνουμε εδώ Ελιέζερ. Εδώ έζησαν κι εδώ πέθαναν τόσες γενιές δικών μας, πριν από μας. Εδώ θα ζήσουμε και θα πεθάνουμε κι εμείς. Είμαστε γέροι πια για να πάμε αλλού. Μπόρα είναι αυτή και θα περάσει - κι άλλωστε συνηθίσαμε στις μπόρες. Το σπίτι είναι δικό μας. Το μαγαζί επίσης. Τά 'χουν τώρα άλλοι; Είναι ο νόμος γι' αυτό. Αν προσωρινά πατιέται, μια μέρα, σύντομα, θα μας τα ξαναδώσει. Θα ξαναρχίσουμε τη δουλειά των προγόνων μας. Είμαστε τόσο ολιγαρκείς! Οι δυο μας γρήγορα θα νοικοκυρευτούμε. Χρειάζεται μόνο υπομονή και δουλειά.

Προχωρώντας στην ομιλία της, γινόταν σκυφτή, αποφασιστική. Τα μάτια της άστραφταν στο τελευταίο φως του ουρανού.

Ο τυφλός την άκουγε - ήταν όλα της τα λόγια ένα γλυκό νανούρισμα.

...'Οσοι μείνουμ' εδώ, συνέχισε η Εσθήρ - και θα μείνουμε πολλοί, θα δεις Ελιέζερ - θα φκιάξουμε μια νέα κοινότητα να προασπίσει τα δίκαιά μας. 'Ετσι θα παλαίψουμε καλύτερα. Θυμάσαι Ελιέζερ τα χρόνια τα καλά, τη σοφή συμβουλή που μας έδινες συχνά τα βράδια στο σπίτι; 'Ημουν γυναίκα και ξέρω πως δεν απευθυνόταν σε μένα - μα εγώ την άκουγα και την έθαφτα βαθιά μέσα μου. Και τώρα, που μόνο εμείς μείναμε από τόσους ανθρώπους του σπιτιού μας, έσκυψα και την ξέθαψα - σαν θησαυρό. Τί κάνουν τ' άγρια άλογα Ελιέζερ όταν κινδυνεύουν;

- 'Εναν κύκλο, είπε με μικρό χαμόγελο ο τυφλός και με τις οπλές τους κάνουν αδιαπέραστο το τείχος αυτό. Κανένα αγρίμι της ζούγκλας δεν τολμάει να το πλησιάσει.

- Το ίδιο θα κάνουμε κι εμείς οι Εβραίοι στον τόπο αυτό που είναι πατρίδα μας, συνέ-

Του ΚΙΜΩΝΑ ΤΖΑΛΛΑ

χισε η Εσθήρ. Δεν θα φύγουμε απ' εδώ ποτέ. Ποτέ!

Ακουγόταν ο άνεμος που πλημμύριζε το κυπαρίσσι. Ακόμα ερχόταν μακρινή η βουή της αγοράς. Είχαν ανάψει τα πρώτα φώτα της πολιτείας και μια αντιφεγγιά ερχόταν απαλή στην έρημη πλαταιούλα. Τριγύρω παράθυρα ήταν φωτισμένα και κάπου ακουγόταν μια φωνή, παιδική ή γυναικεία, που κάτι έλεγε ή ζητούσε. Η Εσθήρ κοιτούσε άπληστα μπροστά της. Ανέπνεε βαθιά όλη αυτή την ταπεινή ευτυχία που την ένιωθε πλάι της και που της ήταν τόσο γνώριμη.

Ο τυφλός δε μιλούσε. Κοντά της αισθανόταν τώρα σα ν' ακουμπούσε σε κάτι στέρεο.

- 'Οπως θέλεις Εσθήρ, είπε μαλακά.

Κι ύστερ' από λίγο, με πόνο:

- Αχ, μόνο που εγώ δεν μπορώ τίποτα να σου προσφέρω. Φοβάμαι ακόμα πως σου είμαι ένα επιζήμιο βάρος. Ντρέπουμαι, ντρέπουμαι γι' αυτό...

Βιαια, με συγκίνηση και πάθος, η αδελφή του γύρισε και τον αγκάλιασε. Αισθανόταν τα μαλλιά της στο πρόσωπό του, στο λαιμό του. Και τη φωνή της που του ψιθύρισε στο αυτί:

- Συ, του είπε, συ; Αρκεί ότι είσαι κοντά μου, τίποτ' άλλο δε ζητώ από σένα. Είναι αυτή σου η προσφορά ανυπολόγιστη, όσο δεν μπορείς να φαντασθείς! Γιατί ίσως, όταν μου λείψεις και δε σε νιώθω κοντά μου και μείνω μόνη στη ζωή, τότε το θάρρος μου αυτό, που θαυμάζεις, θα πέσει στη γη και σαν ένα κομμάτι γυαλί θα γίνει χίλια κομμάτια...

("Η επίθεση", *Γιάννινα 1962*)

ΜΕ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ ΘΥΜΑΜΑΙ

Του ΚΙΜΩΝΑ ΤΖΑΛΛΑ

Με νοσταλγία θυμάμαι τους Εβραίους
στην πολιτεία μου που ζούσαν ένα καιρό
και ξαφνικά τους πήραν μιαν αυγή
για μιαν απάνθρωπη θανάτου γη
οι άνθρωποι με τον αγκυλωτό σταυρό

Στο γκέτο τους ζούσαν απομονωμένοι
στο αρχαίο το κάστρο, το αιώνια σκυθρωπό.
'Ασπρα ήταν τα σπιτάκια τους, ειρηνικά
σαν τα πρόβατα τα βιβλικά.
Στην πόρτα, ευλογούσε του Ταλμούδ κάποιο ρητό

Ω, οι γέροι οι Εβραίοι! Απίθανες φιγούρες
με παράδοξα καπέλα, με γυαλιά και μούσι!
Τα Σάββατα τους έβλεπα κάθε φορά
με το Ραββίνο τους να λεν της φυλής τους τα Τορά.
'Ολους, του θανάτου τους τύλιξε το μαύρο πούσι...

Το θελκτικό είχαν φέγγος αρχαίων ημερών
που σβήνουν σε μακρινών ηπείρων την αχλή.
Κάτι από την ποίηση της Αγίας Γραφής, την ιερή,
κάτι που η ψυχή μου συγκινημένη αναπολεί!...

("Ενδοχώρα", *Ι. Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1959*)

ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Του ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

Κατοχή ήταν. Οι μέρες περνούσαν δύσκολα, δύσκολα κι επικίνδυνα. Κάθε πρωί συνήθιζα να περνώ από το γραφείο του δικηγόρου Δανή. Καταλάβαινα πως μόλις ανέχονταν την παρουσία μου. Μετά την "καλημέρα" που έλεγε κοφτά, έσκυβε το μούτρο του στα χαρτιά έτσι που νόμιζες πως θα τα μασήσει. Στεκόμουν λίγα λεπτά όρθιος και κοίταζα την πρωινή εφημερίδα. Πρώτα διάβαζα το Γερμανικό "ανακοινωθέν" για να βγάλω το δικό μου. Μετά περνούσα στις τοπικές ειδήσεις. Άφηνα την εφημερίδα στο τραπεζάκι, πρόσεχα λίγο την κίνηση του δρόμου και ύστερα, "ευχαριστώ" έλεγα πάντα και ξεπόρτιζα. Θα σκεφτείς πως ήμουν αγενής, όμως είχαμε μακρινή συγγένεια που δεν την ξεχνούσα εξαιτίας της εφημερίδας. Εκείνο το πρωί, πριν ακόμα τελειώσω το "ανακοινωθέν", μπήκε ο πουκαμισάς και πίσω του ο απόστρατος. Περασμένης κάπως ηλικίας και "ακραιφνείς" πατριώτες, αυτό να λέγεται. Πήραν από μια καρέκλα και κάθισαν κοντά στον δικηγόρο. Τί έλεγαν μεταξύ τους ούτε και μ' ένοιαζε. Θα τελείωνα την εφημερίδα όταν άκουσα τον πουκαμισά: "Ξέρετε πόσοι άνθρωποι πέρασαν στο δρόμο με πένθος; Τί διάβολο, τόσοι πολλοί πεθαίνουν στην πόλη μας;".

-Άνθρωποι είμαστε· θα γεννηθούμε, θα πεθάνουμε, είπε ο απόστρατος. Πρόσεξα έξω την κίνηση. Αλήθεια, στους τρεις που θα περνούσαν, οι δύο ή ο ένας θα είχαν πένθος. Απέναντί μας κάθονταν στο σταματημένο αμάξι του ο γέρο Ραδίτσας και περίμενε πελάτη. Το άλογο, Εδουάρδος ο Γ', σα να έτρεμε στην πρωινή ψύχρα. Ήταν άλλοτε ένα θαυμάσιο άλογο. Άλλοτε, τον καλό καιρό που του έδινα σοκολάτα. Την έπαιρνε από την παλάμη με τα χείλη κι έτριβε το κατωσάγωνό του στην πλάτη μου. Αυτή την κίνηση έκανε πάντα. Τώρα το αποφευγα. Δεν ήθελα να με παρεξηγήσει το ζώο. Πού να καταλάβει τ' ανθρώπινα.

-Μπα, και ο Ραδίτσας με πένθος! μίλησε ο πουκαμισάς. Αυτός κάθεται στη γειτονιά μου· δεν άκουσα να έχασε κανέναν.

Χτύπησε με το δαχτυλίδι το τζάμι και σαν ο αμαξάς έστριψε το κεφάλι, του έκανε νόημα να'ρθεί. Ο γέρος κατέβηκε αργά. Σέρνοντας τα πόδια μπήκε και βγάζοντας την τραγιάσκα: "Καλημέρα αφεντικά, στους ορισμούς σας".

-Γειά σου παλιόφιλε, του λέει ο πουκαμισάς. Μπρε μουρντάρη, ποιά φιλενάδα έθαψες και κόλλησες το πένθος;

Οι άλλοι κακάρισαν· ήταν γνωστός στην αγορά ο γέρος σαν χωρατατζής κι ερωτύλος.

- Για τους Οβραίους, πέταξε το λόγο ο γέρος κι ανασήκωσε το κεφάλι προκλητικά.

"Τσακ" έκανε ο χάρακας στο κρύσταλλο του γραφείου. Εγώ είχα μεσάνυχτα. Ο πουκαμισάς ξέσκισε το πένθος του αμαξά και το έριξε στο αστείο. Βγήκα με το γέρο από το γραφείο κι από αυτόν έμαθα πως οι Γερμανοί ξεσήκωσαν τη νύχτα όλους του Εβραίους.

Ξεχνώντας ν' αγοράσω τίποτα λάχανα για το μεσημέρι, γύρισα σπίτι μου. Στις πλάτες είχε το μαύρο σάλι. Έκανε κρύο. Κοντά της, στην καρέκλα με την χαλασμένη ψάθα, καθόταν ο τζουτζές της γειτονιάς. Κάτι της έλεγε, φαίνεται, κάποια χιλιοειπωμένη ιστορία του. Γελούσε και χτυπούσε την αρβύλα στο πάτωμα. Στάθηκα στην κορνίζα της πόρτας. Η μάνα με κοίταξε βαθιά. Φαίνεται πως η όψη μου είχε κακά χάλια. Με ζύγωσε. Ο τζουτζές γελούσε ακόμα.

ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Του ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

-Τί είναι· κανένας δικός μας...

-Οι Εβραίοι, είπα, όλους τους μάζεψαν... τους ταξίδεψαν τη νύχτα...

-Δυστυχία τους, μουρμούρισε κι έσφιξε στις πλάτες το σάλι.

-Και τον Ελιέζερ, μάνα· ρώτησα και μου είπαν πως και τον Ελιέζερ τον πήραν.

Ο τζουτζές σαν κάτι να κατάλαβε, γέλασε δυνατότερα. Το φαφούτικο στόμα του πέταξε σάλια στο μαγκάλι. Χτυπούσε τα χέρια στα λιγνά μεριά του και: "Τους Οβραίους, σκότωσαν οι Γερμανοί τους Οβραίους" φώναξε. Ύστερα μαζεύτηκε στην καρέκλα σαν ξεφουσκωμένος κι άρχισε να κλαίει ανθρώπινα.

Ήταν ορφανούλι ο Ελιέζερ μας. Έρχονταν τακτικά και του δίναμε φαγητό. Τον ντύναμε με τίποτα παλιά ρούχα μου. Μας αγαπούσε όσο και τη γιαγιά του. Όμως, μια μέρα δεν κρατήθηκε, μου άρπαξε το χέρι κι ακούμπησε το μάγουλο με δύναμη σα να ήθελε να το αποτυπώσει για πάντα στην τρυφερή σάρκα του.

Η μάνα μου είχε πει πως κουβέντιασε με τη γιαγιά του παιδιού. Η γριά, ανάμεσα στ' άλλα της βάσανα, της μίλησε και για τον Ελιέζερ της: "Γυρίζει πάντα πικραμένο από τα γειτονόπουλα, ύστερα κουρνιάζει πλάι μου βουβό". Σκιάζονταν η γριά πως θα της μαράζωνε. Κι αλήθεια, το παιδί γινόταν όλο και πιο χλωμό. Τα μάτια του ήταν γιομάτα απορία και μυστική θλίψη. Τότε σκέφτηκα να προχωρήσω πέρα από το φαγητό που του έδινα. Του έφκιασα ένα ροδάνι, παιχνίδι παλιάς εποχής, που είχε σανιδένια ρόδα. Το έβαψα με χτυπητά χρώματα. Το άλλο πρωί πήγα στο σπιτάκι του. Κοιμόταν ακόμα. Παρακάλεσα τη γριά να μη το ξυπνήσει. Ακούμπησα το παιχνίδι στον τοίχο απέναντί του, για να είναι το πρώτο πράγμα που θ' αντίκρυζε. Περίμενα με τη γριά. Ο ήλιος φώτιζε το ροδάνι όταν ο Ελιέζερ έπαιξε τα μάτια. Τα στήλωσε κρατώντας την ανάσα. Τα έκλεισε, τα ξανάνοιξε και σαλτάροντας το αγκάλιασε. Ύστερα με πρόσεξε. Τότε ήταν που κόλλησε το μάγουλο στο χέρι μου. Όπως κατάλαβα, δεν ήταν για το παιχνίδι αυτό καθ' εαυτό που μου φέρθηκε έτσι, ήταν που διψούσε για στοργή. Άλλη μέρα του έφκιασα χαρταετό. Ανεβήκαμε πάνω στο φρούριο. Πριν καλά καλά ψηλώσει, μας έδιωξαν οι Γερμανοί με χουγιατά. Ο αετός κρεμάστηκε πάνω στις αγριοσυκιές που φυτρώνουν στα πλευρά του κάστρου. Πήγαινε κάθε μέρα και τον έβλεπε, ώσπου έμεινε ο καλαμένιος σκελετός. Ξεχνούσε να γυρίσει στη γιαγιά. Εκείνη μου τα έλεγε. Παραμιλούσε στον ύπνο του. Φώναζε τ' όνομά μου, με καλούσε να το γλιτώσω από κάποιον κίνδυνο. Έλεγε στη γιαγιά πως ονειρεύεται τον αετό, τον αψηλώνει, μα του τον αρπάζει πάντα ο στρατιώτης που φυλάει σκοπός στην τάπια.

Άφησα το τζουτζέ να κλαίει σιγά και τη μάνα μου να χουχουλίζει τα χέρια. Κατέβηκα προς τη λίμνη περνώντας από το σοκάκι του Ελιέζερ. Στάθηκα μπροστά στο κλειστό χαμόσπιτο. Στο πρώτο σκαλί ήταν το ροδάνι του σπασμένο. Ίσως το παιδί θέλησε να το πάρει μαζί του, μα του το πέταξαν. Ύστερα γύρισα στην αγορά. Οι Γερμανοί έκλεβαν τα εβραίικα μαγαζιά. Από το βουνό κατέβαινε ψύχρα. Εκεί θα χιόνιζε.

-Θα πεθάνουν όπως τους πήραν γυμνούς, καταλαβαίνεις; Τρεις χιλιάδες άνθρωποι θα πεθάνουν..., είπε ο σιδεράς στον παραγιό του. Περνούσα και τ' άκουσα. Ο σιδεράς κρατούσε την αλυσίδα του φυσερού και είχε πένθος στο μανίκι του. Τότε δεν κρατήθηκα. Τράβηξα για τον πουκαμισά. Ήξερα πως ήταν από τα πιο φανατικά μέλη των Ε.Ε.Ε., μιας προπολεμικής οργάνωσης με αντισημιτικές εκδηλώσεις.

-Θέλω μαύρο πουκάμισο, του είπα.

Με κοίταξε εξεταστικά: "Για να σηκώνει τη λέρα;" ρώτησε ειρωνικά.

-Όχι, μα για να σηκώνει όλα τα πένθη, απάντησα. Πλήρωσα και πήγα σπίτι να το φορέσω.

(Περ. "Ενδοχώρα" αρ. 15, Γενάρης - Φλεβάρης 1962)

ΓΙΟΥΤΑ ΚΟΕΝ

Του ΜΑΡΙΝΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Θέλω να ξεφύγω τη θύμισή σου
πού 'ρθε πάλι τούτη την άνοιξη·
για τούτο πήρα ξανά τους δρόμους σαν τρελός
φωτογραφίζοντας έρημες εβραϊκές στοές,
παλιές συναγωγές και γαλλικά ιδρύματα,
αποτυπώνοντας φωτοσκιάσεις
σε ήσυχους δρόμους τις αργίες,
σε παλιές αγορές.

Ο βενετσιάνικος καθρέφτης σου περιμένει
την υπόσχεση της μητέρας μας που 'φυγε
οι υπηρέτριες κλέψαν το τετράδιό σου
με ιδιοφυή ενδύματα για κούκλες·
μα τώρα έρχεσαι στο παλιό σαλόνι
κατασταλάζοντας με τις σκιές αθόρυβα
σα φευγαλέα υπόμνηση
για το μνημόσυνο των παιδιών του Ισραήλ.

Σε πήραν οι βάρβαροι
και σε κατασπάραξαν μακριά
σε μια στιγμή οδύνης του νου
ενώ αλάλαζαν τα κύμβαλα.

(Από τη συλλογή του "Οι φωνές των δρόμων",
Θεσσαλονίκη: Διαγώνιος 1971)

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ

Στη μικρή μας πόλη είχαμε κάπου τέσσερις χιλιάδες Εβραίους - περισσότερους όχι λιγότερους. Ήταν όλοι τους μαζεμένοι γύρω απ' τη Συναγωγή τους - το συναγώι, που το λέγανε και κείνοι και μεις, μέσα στο παλιό Κάστρο της πόλης και σε μερικούς δρόμους ολόγυρά του. Οι Χριστιανοί που καθόντανε μέσα στο Κάστρο και σ' αυτούς τους ορβρέικους δρόμους ολόγυρα, είχαν στην οξώπορτά τους ένα σταυρό ζωγραφισμένο μ' ασβέστη. Είταν όμως λιγοστοί, πολύ λιγοστοί, τόσο πολύ, που σ' αυτούς τους δρόμους είτανε συνήθειο παλιό να β[illegible]ει την Παρασκευή το βράδυ άνθρωπος της [illegible]αγωγής, μόλις έπεφτε ο ήλιος και τελαλοι[illegible] δυνατά:

- Ω, ω... ρα... για Σαμπά! Ω... ρα... ααα. για Σαχρί!.. Τελαλούσε πως έπεσε ο ήλιος κι άρχισε Σάββατο και κανένας τους να μην πιάνει φωτιά μες στα σπίτια τους ως τ' άλλο το βράδυ. Παναπεί δηλαδή πως ήταν πέρα για πέρα ορβρέικοι δρόμοι. Είταν δικός τους μαχαλάς - τα ορβρέικα.

Ταπεινοί, τόσο ταπεινοί σαν να' τανε φοβισμένοι και φουκαράδες ήταν οι πλιότεροι - οι πιο φουκαράδες μέσα στην πόλη μας ήταν αυτοί. Αλήθεια πως κ' οι δρόμοι τους μέσα στο Κάστρο ήταν απ' τους πιο βρώμικους και τα παιδιά τους, απ' τα πιο αρρωστιάρικα - όλο σπυριά. Κάνανε το χαμάλη, το λούστρο, το μεροκαματιάρη - τέτοιες δουλειές. Και δουλεύαν και τα παιδιά τους από μικρά, μαζί τους ή κάναν θελήματα κ' οι γυναίκες τους ξενοδούλευαν, πλένανε, σφουγγαρίζανε στα ξένα τα σπίτια, ακόμα και στα πορνεία της πόλης - τόσο μικρή και τέσσερα - πέντα τα είχε - αυτές καθαρίζανε, τόσο ήτανε φτωχές. Εργάτες ωστόσο να πάνε, να μάθουνε τέχνες, ραφτάδες, να πούμε, μαραγκοί, σιδεράδες - τέτοια πράγματα

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

- κανένας δεν πήγαινε.Δεν θέλανε, λέγαν, να σκλαβωθούν με το μεροκάματο και την τέχνη. Μερικοί τενεχτσήδες - δηλαδή τενεκετζήδες - τσαγκαράδες - και καλύτερα να πω μερεμετιτζήδες των παπουτσιών - κ' ένας - δυο χασάπηδες, που δεν πούλαγαν ποτές γουρουνίσιο κρέας, είχαν κάτι μικρομάγαζα. Μα στα οβρέικα μέσα κι αυτοί - δεν πηγαίνανε παραπέρα.

'Ηταν ύστερα οι γυρολόγοι του δρόμου, πραματευτάδες δηλαδή, μεταπράτες και παλιατζήδες, το δικό τους το οβρέικο είδος, το πάππου - προσπάππου. Δεν ήτανε και πολλοί μα γιομίζαν όλη την πόλη με τη μεγάλη φασαρία που κάνανε. Γυρνούσαν τους μαχαλάδες από το πρωί ως το βράδυ με μια τάβλα κρεμασμένη μπροστά στην κοιλιά τους ή μια μεγάλη σακούλα στην πλάτη, κάνε σέρνοντας το μικρό καροτσάκι τους και φωνάζαν ακούραστα - τελαλούσανε την πραμάτεια τους μ' ένα τρόπο ξεχωριστό και δικό τους, κάπως σαν τραγουδιστά, σα να σέρνανε τη φωνή τους στο τέλος των λέξεων - καθώς συνήθαγαν όλοι τους.

- Ουβριέ, τον φωνάζαν οι γυναίκες στους μαχαλάδες, σκύβοντας απ' το παράθυρο - ακόμα κι αν το 'ξεραν τ' όνομά του.

Αυτός άκουγε, δεν κακοκαρδιζόταν που τον φώναζε οβραίο, ακουμπούσε την πραμάτεια στο πεζούλι της πόρτας ή πάνω στο δρόμο, έπαιρνε μιαν ανάσα και την περίμενε να κατέβει για ν' αρχίσουν εκεί παζάρεμα ατέλειωτο για ένα μασούρι κλωστή ή μια πήχη λάστιχο για βρακοζώνα που το. χρησιμοποιούσαν και για καλτσοδέτα.

Τα παιδιά καμιά φορά τρέχαν πίσωθέ του και φωνάζαν τραγουδιστά και τον κοροϊδεύαν:

Σπίρτα, ράματα, βιλόνια.
του 'βριου τα παντελόνια...

Αυτός δεν κακοκαρδιζότανε με τα παιδιά και τραβούσε τον ανήφορο, σκύβοντας το κεφάλι του πάνω στην πανάκριβη πραμάτεια του, που την αβγάτιζε μέρα με την ημέρα, μες στο λιοπύρι και τη βροχή, την καταφρόνια και τον περίγελο, όσο να τον αξιώσει ο Θεός ν' ανοίξει κι αυτός το δικό του μαγαζί στο παζάρι μαζί με τους άλλους.

Στο παζάρι της πόλης θα 'τανε καμιά εκατοπενηνταριά - διακόσιοι εβραίοι με μαγαζιά - τόσοι απ' τις τέσσερις χιλιάδες. 'Αλλοι με μικρά μαγαζιά και καμπόσοι με βαρβάτα εμπόρια - όσο βαρβάτα μπροσούσανε να 'ναι τα εμπόρια σε μια πόλη που την έτρωγε το σαράκι είδος γεροντοχτικιό. Πουλούσανε πανικά, γυαλικά, σιδερικά, τέτοια εμπόρια, είδος έτοιμο, απέξω φερμένο, όχι στάρια τροφίματα, εγχώρια είδη - τέτοια πράγματα δεν είχε κανένας τους. Τα μαγαζιά τους ήταν ανακατωμένα με των χριστιανών, δεν είχαν παράξενο τίποτα, γένεια ή στο ντύσιμο, όπως αλλού και τη φωνή τους ακόμα πασκίζαν αυτοί και τη σουλουπώνανε να μη σέρνεται - ξεχωρίζαν ωστόσο κι αυτοί με το πρώτο πως ήταν εβραίοι.

Τέλος - ήτανε και κάτι λιγοστοί, πολύ λιγοστοί, σπουδασμένοι, ένας - δυο γιατροί, φαρμακοποιοί, ένας - δυο δικηγόροι και κάτι δάσκαλοι των ξένων γλωσσών, όχι άλλες επιστήμες, μηχανικοί, γεωπόνοι, να πούμε τεχνικοί γενικά, που και σ' όλη την πόλη δεν ήταν πολλοί - δεν τους σήκωνε ο τόπος.

Αυτοί που 'χανε τους παράδες ζούσανε βέβαια καλύτερα από τους άλλους, σε καλύτερα σπίτια, είχαν και δούλες - οβριές - κ' είχανε φκιάξει έξω απ' το Κάστρο ένα - δυο οβρέικους δρόμους, που 'ταν κι από τους καλύτερους της πόλης. Αυτοί το βράδυ ανεβαίνανε και στα καφενεία στην πλατεία της πόλης, είχαν νταραβέρια με καλούς νοικοκυραίους και καθόντανε μαζί τους και παίζανε τάβλι. 'Οποιος έχανε πλήρωνε και για τους δυο τους.

Πλούσιοι και φτωχοί ήταν όλοι τους μαζεμένοι γύρω απ' τη Συναγωγή τους, ήταν όλοι θρήσκοι, κανένας δεν έπιανε φωτιά το Σάββατο και κανένας δεν δούλευε το Σάββατο. Πλούσιοι και φτωχοί ήταν όλοι τους ταχτικοί στη ζωή τους, παντρεύονταν από μικροί κ' είχαν όλοι τους ένα δεύτερο ρούχο, καλύτερο, για να το φοράνε το Σάββατο, να πάνε το πρωί στη Συναγωγή τους και να βγούνε τ' απόγευμα να κάνουν περίπατο. Οικογενειακώς. 'Οσοι μπορούσανε καθόντανε και στο καφενείο, πάλι οικογενειακώς. Πίνανε καφέ ή μια γκαζόζα, οι γυναίκες τους τρώγανε μια βανίλια και τα παιδιά μοιραζόντανε το λουκούμι που κοβό-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

ταν στα δύο - δεν ντρεπόταν που τους κοιτούσαν απ' τα γύρω τραπέζια.

Την Κυριακή τ' απόγευμα ξαναβγαίνανε περίπατο, πάλι οικογενειακώς ή πηγαίνανε στο καφενείο και χασμουριόνταν ώσπου να περάσει κι αυτή - μια μέρα ακόμα χαμένη.

Τέτοια ταπεινή, φρόνιμη και συμμαζεμένη ήταν η ζωή ολωνών τους.

Κι ωστόσο μέσα στην πόλη λέγανε γι' αυτούς πολλά και διάφορα πράγματα. Τους φορτώναν ένα σωρό κουσούρια, κακίες κι αδυναμίες, που τάχα εμείς δεν τις είχαμε - και πρώτα - πρώτα για τους παράδες που τους μαζώνανε δεκάρα - δεκάρα και που τάχα εμείς τους σκορπούσαμε. Γενικά τους παρασταίναμε σαν ανθρώπους παρακατιανούς, ράτσα τιποτένια και βρωμικια. Τους λέγανε παλιοβριούς και τσιφούτηδες. Οι μεγάλοι δεν τους το φώναζαν μπροστά τους, μα σαν τύχαινε εβραίος να βρεθεί μια φορά έξω απ' το παζάρι και τα οβρέικα, στους μακρινούς μαχαλάδες της πόλης και τον γνωρίζανε τα παιδιά, τρέχανε πίσω του και του φωνάζαν τραγουδιστά:

Ουβριέ, παλιόβριε,
που 'ν η κότα πόκλεψες...

Ανοησίες δηλαδή των παιδιών και των μεγάλων που τα βγάζαν αυτά, γιατί οι εβραίοι που 'χαμε μεις στη δική μας την πόλη δεν κλέβαν και προπαντός δεν κλέβανε κότες. Μα αν όλοι το πίστευαν πως οι εβραίοι κάνουνε τόσα και τόσα, δεν πειράζει φυσικά να φωνάζει και το μαξούμι - το παιδάκι δηλαδή - πως κλέβαν και κότες. Δεν ήτανε μάλιστα και παράξενο πως στο τέλος το 'χανε και οι ίδιοι πιστέψει πως κάπως έτσι πρέπει να ' ταν τα πράματα, αφού κι αναμεταξύ τους ακόμα μπορούσαν να βρίζονται ή να χαϊδεύονται φωνάζοντας ο ένας στον άλλον παλιόβριο.

Λέγαν ακόμα γι' αυτούς και πολλές μικρές ιστορίες που τις είχαν ακούσει μονάχα, μα τις παράσταιναν όλοι σα να 'ταν αλήθεια και να 'χανε γίνει στη δική μας πόλη από δικούς μας οβραίους. Και ήταν έτσι καλοφκιαγμένες, νόστιμα κι ομορφούτσικα ταιριασμένες που δεν ήταν παράξενο πάλι να τις ακούσει κανένας κι από τους οβραίους τους ίδιους να τις λένε και να γελούνε - τις βρίσκανε δηλαδή κι αυτοί ταιριασμένες.

Οι μανάδες λέγανε κι αυτές στα παιδιά τους να μην αργούνε το βράδυ να γυρίσουνε σπίτι, γιατί έξω απ' τα τζίνια - τα φαντάσματα που βγαίνουν άμα πέσει το σκοτάδι - είναι κι οβραίοι που πιάνουνε τα παιδιά και τα βάνουνε στα βελόνια κι από το αίμα τους φκιάχνουνε το ματσόθ - τ' άζυμα δηλαδή. Πάλι ανοησίες φυσικά γιατί παιδί κανένα δε χάθηκε ποτές απ' αφορμή τους οβραίους. Και το ξέρουν όλοι. Και το Πάσχα, την Πρωτοχρονιά και τα Καλύβια - τη γιορτή της Σκηνοπηγίας - αυτές τις τρεις μεγάλες γιορτές τους, οι γειτόνοι τους οι χριστιανοί κι άλλοι τους γνώριμοι μέσα στην πόλη, τα δεχόνταν απ' αυτούς τ' άζυμα που τους στέλνανε, δηλαδή τα ματσόθ. Και δεν φοβότανε πως είναι ζυμωμένα με το αίμα. Και τους στέλνανε και κείνοι στο δικό μας το Πάσχα κουλούρια και πορτοκάλια στο μαντήλι - πασχαλιές που τα λέγανε - μονάχα τα κόκκινα αυγά δεν τους στέλνανε.

Ήταν δηλαδή τα πράματα μπερδεμένα λίγο με τους εβραίους. Όσο και να τους καταφρονούσαν, είχαν όλοι τους μέσα στην πόλη κάθε λογής καλά νταραβέρια μαζί τους, και ψωνίζαν απ' αυτούς και δανείζονταν, οι πλούσιοι συνεταιριζόνταν στα εμπόρια κ' οι φτωχοί τραβούσαν τα ίδια με τη φτώχεια και με τα βάσανα. Και μ' όσα κακά και αν τους φόρτωναν, κανένας ποτέ δεν ακούστηκε να πειράξει εβραίο μόνο και μόνο γιατί είταν οβριός, ποτές μήτε την Μεγάλη την Πέμπτη - όχι, δεν τους πειράζαμε εμείς.

Δεν είχαν τίποτα να φοβηθούν από μας. Κι ωστόσο παραλήδες ή ζητιάνοι, σπουδασμένοι ή δουλευτάδες, από κει, από τα οβρέικα τα δικά τους, κανένας δεν ξέκοβε, δεν πήγαινε παραπέρα, δεν χώριζε από τους άλλους.

- Εδώ είναι η κλώσσα, τους έλεγε ο Σαμπεθάι Καμπιλής.

Και το 'βρισκαν όλοι σωστό και σοφό με την κλώσσα του - πού να πας και να χάνεσαι μέσα στους ξένους; Και κανένας δεν έφευγε από την κλώσσα. Μήτε για όρκο δεν ήταν εβραίος που να κάθεται σ' άλλον μαχαλά μέσα στην πόλη.

Γρήγορα - γρήγορα τρέχαν το βράδυ να μα-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

ζωχτούνε γύρω στην κλώσσα τους - σαν να ξύπναγε μέσα τους ένας φόβος παλιός. Μόλις έπεφτε το σκοτάδι ο μαχαλάς τους ερημωνόταν κι ο ίσκιος του κάστρου απλωνόταν πάνω του, κάθιζε πάνω του. Αμπαρώναν τις πόρτες, κλεινότανε μέσα και κάναν πολλά παιδιά σαν τους χωριάτες. Μερικοί μέσα στην πόλη θέλανε να λένε πως οι οβριές με τα παχιά τους τα χείλια είτανε γρήγορες στον έρωτα σαν τις περιστέρες κ' εύκολες στη γέννα σαν τις κουνέλες - και γι' αυτό τα πολλά τα παιδιά τους.

Τις άγριες χειμωνιάτικες νύχτες ο δυτικός άνεμος ερχόταν από τη λίμνη που βρίσκεται δίπλα στην πόλη και ξεσπούσε στον οβρέικο μαχαλά βουίζοντας μέσα στα σκοτεινά χαγιάτια και τις σαραβαλιασμένες στέγες, γιομάτος όνειρα τρομαγμένα. Τις ήμερες νύχτες, μέσα στην ησυχία, ακουγόταν οι καλαμιές που τραβούσανε σ' ατελείωτο μάκρος το πνιγμένο τους αργοσάλεμα, κάτι σα θρήνος για μια χαμένη ζωή. Κι από τις αρχές της άνοιξης ως το τέλος του καλοκαιριού, ο ύπνος του μαχαλά λικνιζότανε μέσα στην ατέλειωτη συναλία των βατράχων που δίπλα στο μαχαλά, διαλαλούσαν από τη λίμνη το χορτασμό και τους έρωτές τους πάνω στην πράσινη, βρώμικη λάσπη της όχτης.

*

Η εβρέικη κοινότητα σ' αυτή την πόλη πρέπει να 'ταν καμωμένη από χρόνια πολύ παλιά. Γι' αυτό τα οβρέικα ήτανε μέσα στο κάστρο της. Και γι' αυτό κ' η Συναγωγή της είχε αρχιραββίνο κι όχι ραββίνο. Και λέγανε κιόλας πως ήταν Μητρόπολη της Συναγωγής της Νέας Υόρκης ή του Σικάγου - δεν τα θυμάμαι τώρα καλά.

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής έλεγε σχετικά πως αυτοί δεν ήταν ισπανοεβραίοι σαν της Θεσσαλονίκης, μα βρισκόνταν εκεί από τους πρώτους διωγμούς των Ρωμαίων κ' έφτασαν γραμμή από την Παλαιστίνη και στάθηκαν εκεί και κονέψαν και δεν το κούνησαν ύστερα. Δηλαδή κάπου δυο χιλιάδες χρόνια βρισκόνταν εκεί - αυτό έλεγε.

Διαβασμένος κανένας θα μπορούσε να του παρατηρήσει πως ο εβραίος περιηγητής Βενιαμίν ο Τουδέλας που γύρισε όλη την Ελλάδα στα μέσα του δωδέκατου αιώνα και πήγε σ' όλες τις οβρέικες συναγωγές και τις αναφέρει μία προς μία, δεν γράφει τίποτα για οβραίους σ' αυτή την πόλη μήτε καν την αναφέρει. Ο Σαμπεθάι Καμπίλης είχε αμέσως ν' αντιπροβάλει τα αναγκαία επιχειρήματα και να τον κολλήσει στον τοίχο.

Έλεγε δηλαδή πως ο άλλος περιηγητής του ίδιου καιρού, ο άραβας Εδρισή, γράφει πως η πόλη αυτή, η δική μας, είναι καμωμένη πάνω σε νερά. Αυτό βέβαια, δεν είναι και καμιά σπουδαία ανακάλυψη αυτουτού του Εδρισή, αφού δίπλα στην πόλη βρίσκεται η λίμνη. Έλα όμως που το ίδιο γράφουνε και τα πανάρχαια χαρτιά των οβραίων της πόλης αυτής, πως είναι "γκιωδ" - κάπως έτσι, πάλι δεν θυμάμαι καλά - δηλαδή πόλη πάνω σε νερά και πως αυτό λογαριαζότανε πάρα πολύ από τους οβραίους του παλιού καιρού, να το γράφουνε δηλαδή σε τί μέρος το φκιάξανε το καινούργιο το Συναγώι τους. Και πως τέλος αυτό θα μπορούσε κανένας να το βρει να ταιριάζει μια χαρά και με του Προκόπιου όσα γράφει για την Εύροια στο βιβλίο του για τα χτίσματα του Ιουστινιανού - "ύδασι κατακορής"... Άρα "γκιωδ" ίδον Εύροια και Εύροια, η δική μας η πόλη. Όπερ έδει δείξαι.

Όλο αυτό ήταν ένα ζήτημα που δεν φαίνεται να τους σκότιζε και πολύ τους ξυπόλητους εβραίους της πόλης μας και τις οβραίες που ξενοδούλευαν για ένα κομμάτι ψωμί. Μήτε τους βοηθούσε σε τίποτα να το ξέρουνε δηλαδή αν είχανε φτάσει κει πέρα κυνηγημένοι από τους Ρωμαίους στην Παλαιστίνη ή την Ιερή Εξέταση στην Ισπανία. Παραδεχόνταν ωστόσο κι αυτοί πως για να κάθεται ο Σαμπεθάι Καμπιλής ο δικός τους και να χάνει τον καιρό του με χαζοπράματα τέτοια, παναπεί πως δεν θα 'τανε χαζοπράματα και θα 'χε βέβαια κάποιο χρήσιμο λόγο - γι' αυτόν τον ίδιο - κι αν ήτανε γι' αυτόν, ήτανε σίγουρα και γι' αυτούς, για όλους τους. Λέγανε μάλιστα πως είχε καθίσει κ' είχε γράφει κ' ένα σημείωμα για το ζήτημα αυτό και το 'δωσε κάποτε στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, στα μεγάλα κεφάλια. Και τους έγραφε στο σημείωμα, πως για να βρίσκονται εκεί - σίγουρα πράματα κι ας μη το γρά-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

φει αυτό ο Τουδέλας - δυο χιλιάδες χρόνια οι οβραίοι, παναπεί πως κ' η πόλη και το κάστρο της βρισκόταν από τότες, δυο χιλιάδες χρόνια. Και, φως φανάρι, αποκλείεται να χτιστήκαν από βαρβάρους που κατέβηκαν υστερότερα αν είναι αλήθεια πως πατήσανε ποτές το ποδάρι τους στην Ελλάδα οι βάρβαροι. Και το δεχτήκανε, λέγανε, με τιμή και χαρά οι σοφοί της Αθήνας το σημείωμα αυτό για να το χρησιμοποιήσουν αυτοί επιστημονικώς - όπως είναι η δουλειά τους - αφού έτσι όμορφα - όμορφα, μαζί με την παλαιότητα της ισραηλιτικής κοινότητας σ' αυτή την πόλη - ζήτημα όχι και τόσο σπουδαίο - αποδειχνόταν κι από το Σαμπεθάι Καμπιλή η αιωνιότητα της ελληνικής φυλής - ζήτημα σπουδαιότατο, καθώς ξέρουμε όλοι μας. Και προπαντός, η συνέχεια των πολιτισμών της.

*

Ο Σαμπεθάϊ Καμπιλής δεν είχε καμιά επίσημη ιδιότητα. Δεν ήταν χαχάμης στο συναγώι ούτε σύμβουλος στην Κοινότητα των εβραίων ούτε επίτροπος σε λεφτά ούτε τίποτα. Δεν ανακατευόταν σε τίποτα, δεν πήγαινε πουθενά ούτε στο νομάρχη για ζητήματα της κοινότητας ούτε στους βουλευτές για ρουσφέτια ούτε στο δήμαρχο για παράπονα ούτε σε κανένα. Μια φορά το χρόνο μονάχα, μαζί με τον πρόεδρο της ισραηλιτικής κοινότητος και τον ραββίνο της Συναγωγής, έμπαινε σ' ένα ταμάξι ανοιχτό και πηγαίνανε το Πάσχα στο Μητροπολίτη μας να του ευχηθούνε τα χρόνια πολλά. Άλλη μια φορά το χρόνο, στη γιορτή του Μπαϊραμιού, έτσι πάλι με τους άλλους δύο, πήγαινε και στο Μουφτή.

Αυτός ο Μουφτής δεν εκπροσωπούσε κανέναν πια μήτε στην πόλη μήτε στην περιοχή - δεν υπήρχε πελατεία. Ήταν ένας γέρος άνθρωπος που βαρέθηκε να φύγει στην Τουρκία του Κεμάλ με την ανταλλαγή των πληθυσμών . Παρακάλεσε και πλήρωσε, τούρκους και ρωμιούς, και τα κατάφερε τέλος να βγάλει ψεύτικα χαρτιά πως ήταν αλβανικής καταγωγής και τέλος το γλύτωσε το ξερίζωμα που ξεσήκωσε τότε θρήνο και θρήνο στους τούρκικους μαχαλάδες.

Ένα χτηματάκι είχε όλο κι όλο και μ' αυτό ψευτοζούσε. Είχε και δυο κορίτσια που μεγάλωσαν και δεν ήξερε με ποιόνε να τα παντρέψει κι αρχίσαν και κείνα - τί να κάνουν τα έρημα; - και τα παίζανε με κάτι μόρτες ρωμιούς. Και θέλανε να λένε μέσα στην πόλη πως αυτοί τα τρομάζαν τη νύχτα και ξεφώνιζαν έτσι ξαφνικά τα τρία παγώνια που φύλαγε στην αυλή του ο Μουφτής - οι μόρτες πηδούσαν τον τοίχο.

Αυτός πέρναγε τα τελευταία χρόνια της ζωής του στους παλιούς καφενέδες της πόλης και καθότανε δίπλα στους ταβλαδόρους κι όλο κούναγε το κεφάλι του από το πρωί ως το βράδυ. Μερικοί λέγανε πως συλλογιζόταν το μεγάλο τούρκικο ντοβλέτι που χάθηκε - όμως είχε πια ξεκαρφωθεί πίσω στο λαιμό του και γι' αυτό το κούναγε. Όπως και να πεις ήταν μια φορά κι αυτός θρησκευτικός αρχηγός. Άλλες δέκα θρησκείες να 'χαν αρχηγούς μέσα στην πόλη - κι ας ήταν και τέτοιους, δίχως πελατεία - σ' όλους τους θα πήγαινε ο Σαμπεθάι Καμπιλής μια φορά το χρόνο στη μεγάλη γιορτή τους να τους ξαναπεί με ταπεινοφροσύνη το ίδιο:

- Ένας είναι ο θεός. Και με το φόβο του ζούμε.

Ήταν δηλαδή ένας άνθρωπος του θεού. Ήξερε να διαβάζει οβρέικα, μελετούσε στα σοβαρά τη γραφή και πλιότερο το ταλμούτ και βοηθούσε το ραββίνο της Συναγωγής να κρατιέται πιστά η θρησκευτική τάξη που την ήξερε στην εντέλεια. Το Λευιτικόν ήτανε τ' αγαπημένο του βιβλίο και το ξερε απόξω και στην ελληνική του μετάφραση.

Κοντούτσικος, στρογγυλούτσικος, φόραγε πάντα ένα στενό μαύρο κοστούμι το καλοκαίρι κ' ένα το ίδιο στενό, μαύρο πάλι, παλτό το χειμώνα, με τρία κουμπιά, στιβάλια με κουμπιά και μία γκρίζα ρεπούμπλικα, φίνο μπορσαλίνο, όμως τόσο άσχημα πατημένη στο στρογγυλό του κεφάλι που θαρρούσες πως τώρα θα πέσει.

Ίδιο σαν αυτόν ήταν και το μαγαζί του - η άκρα ταπεινοσύνη. Ήτανε σ' ένα δρομάκι της αγοράς με μια πόρτα θολωτή, χαμηλή, έπρεπε να σκύψεις για να μπεις. Μέσα - φάτσα, ήταν ένα τραπεζάκι με τη σκουριασμένη κόπια πά-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

νου και δίπλα, στ' αριστερά μια μικρή κάσα για τα λεφτά. Στα ράφια ήτανε μονάχα κάτι λίγα τόπια πανί - δεύτερο πράμα για τους χωριάτες και για τη φτώχεια, χασέ - χομάι που το λέγανε - ντρίλι, ρετσίνα, τέτοια πράγματα.

Για να ψωνίσει κανένας μια πήχη πράμα είχε καταντήσει σιγά - σιγά και δεν πατούσε κει μέσα, όξω κι αν ερχότανε για πρώτη φορά στο παζάρι της πόλης. Μα και πάλι δε θα ξεγελιότανε να μπει σ' ένα τέτοιο παλιομάγαζο. Από την αρχή του παζαριού θα τον είχανε τραβήξει στα δικά τους τα μαγαζιά οι εμπόροι που στεκόνταν στην πόρτα - οβραίοι και ρωμιοί - και φωνάζανε, καν εκείνοι καν οι παραγιοί τους και τραβούσαν τους χωριάτες από το μανίκι - να μπεις, να ιδείς και να μην αγοράσεις...

Μέσα στο μαγαζί το δικό του ο μικρότερος αδελφός του ο Σιέμος και τα δυο παιδιά του, όταν δεν είχαν δουλειά, δεν καθόντανε - δεν τους άφηνε αυτός να καθίσουν, ούτε βγαίναν στην πόρτα - δεν ήθελε αυτός να βγαίνουν στην πόρτα. Ακουμπούσανε βαρύθυμοι στους άδειους μπάγκους, χασμουριότανε κρυφά και μουρμουρίζανε σιγά - σιγά μην τους ακούσει. Αυτός καθότανε σκυμένος σε κείνο το τραπέζι, όλο θα 'γραφε κάτι, κάτι λογάριαζε, από το πρωί ως το βράδυ που κλειούσαν και τους έπαιρνε και φεύγαν κ' οι τέσσερις, γραμμή για το σπίτι, αυτός μπροστά με το Σιέμο, τα παιδιά παραπίσω.

Τέτοιο, λοιπόν, ήτανε και το μαγαζί του - μια τρύπα. Κι αυτός ζούσε κει μέσα χωρίς καμμία από τις χαρές πόχουν οι ανθρώποι, χωρίς φως και χωρίς στολίδι κανένα, με ψωμί και νερό μονάχα - καθώς λέγανε.

- 'Αφησέ μας κ' εμάς να κάνουμε κάτι, μουρμούριζε κάποτε ο Σιέμος... Μήτε σκλάβοι... Τί κάνουμε εμείς εδώ μέσα;

Αυτός σήκωσε τα μάτια του και τους κοίταζε και τους τρεις.

- Μαθαίνετε να τυραννιέστε... Αυτό είναι το πρώτο.. Πώς αλλιώς θα το κρατήσετε το μαγαζί;

Ο Σιέμος κατέβαζε τότες το κεφάλι του και το κατεβάζανε και τα παιδιά του Σαμπεθάι. Αλήθεια πώς θα το κρατούσανε; Ο κόσμος όλος το 'ξερε μέσα στην πόλη πως αυτό το μαγαζί ήτανε το μεγαλύτερο στο παζάρι μας. Πίσω από κείνο το τραπέζι που καθόταν ο Σαμπεθάι Καμπιλής άνοιγε μια πορτούλα κ' έμπαινες από κει σ' ένα πράμα σκοτεινό και μακρύ, που δεν ήταν μήτε μαγαζί μήτε κι αποθήκη - ήταν και τα δύο. Πάνω σε μπάγκους και σε κάσες μεγάλες, πνιγμένο, στη ναφθαλίνη στοιβαζόταν εκεί τ' άνθος της πραμάτειας, από τσόχα, καμπαρντίνα, και φανέλα εγγλέζικη ως τους χασέδες και τα λινά και τα κάμποτα κι ούτε πρόφταινε να σταθεί. Πάνω από εκατό μαγαζιά σ' όλη την περιοχή απ' τον Καμπιλή θέλανε να πάρουν κι όχι απ' άλλον. Η αποθήκη άνοιγε πίσω, με μια πόρτα σιδερένια σ' ένα στενό του οβρέικου μαχαλά. Από κει έμπαινε κ' έβγαινε το εμπόρευμα, χωρίς μπούγιο και φασαρία, σαν να γινόταν λαθρεμπόριο. Και παράς, μετρητά, λιανοπούλι στην κάσα, τίποτα - δούλευε συναλλαγματική με την τράπεζα.

Αν κανένας από τους καλούς - καλούς νοικοκυραίους της πόλης ήθελε μια προίκα ολάκερη για τη θυγατέρα του, όλα τα πανικά, το 'ξερε και αυτός πως μονάχα στο Σαμπεθάι Καμπιλή μπορούσε να πάει. Αν κανένας άλλος ευυπόληπτος συμπολίτης είχε το μεράκι για ένα εγγλέζικο "τίγκερ" - ξιουράφι, λέγανε, για εκατό χρόνια - και να 'ναι και παλιακότερο κάπως γκαραντί δηλαδή, όχι πράγματα ψεύτικα του παρόντος καιρού, το 'ξερε κι αυτός πως μονάχα το Σαμπεθάι Καμπιλή θα μπορούσε να παρακαλέσει για να γράψει στην Αγγλία. Ακόμα κι αν ο νομάρχης, ο δήμαρχος ή άλλος κανένας από τους μεγάλους, να πούμε, της πόλης, χρειαζόταν ένα φίνο κασμίρι για τη ζακέττα που θα φορούσε στη δοξολογία της Εικοστής Πέμπτης Μαρτίου, ή άλλη καμία, επίσης σπουδαία, ανάγκη, πάλι σε κείνον θα πήγαινε. Θα 'σκυβε το κεφάλι για να περάσει τη θολωτή πόρτα του μαγαζιού και θα τον παρακαλούσε να το βάλει μέσα στην πρώτη του παραγγελία στην Αγγλία.

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής σημείωνε ημέρα - ημέρα την παραγγελία. Μήτε βαριόταν μήτε ξιπαζόταν που τον παρακαλούσαν οι μεγάλοι μόνο μουρμούριζε σαν να μίλαγε μοναχός του:

- Δεν μας λογαριάζουν, αγαπητέ μου κύριε... Τί να λογαριάσουν από μας, τόσο - τόσο μι-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

κρούς;

Είναι σίγουρο ωστόσο πως έγραφε πάντα κ' η παραγγελιά ερχόταν πάντα στην ώρα της και παραδινότανε μαζί με τα χαρτιά της, την τιμή, τα εμβαστικά, τελωνείο, όλα. Και μαζί το δικό του το κέρδος, τιποτένιο μα γραμμένο πάντα κι αυτό - τέτοια πράματα ταχτικότατα.

- Αγαπητέ μου κύριε... Δε μου χρωστάτε καμιά ευχαριστία, έλεγε σ' όλους. 'Οπως βλέπετε το 'καμα για να κερδίσω κ' εγώ κατιτίς.

Όχι. Αυτός δεν ήθελε να γελάσει κανέναν. Δεν είχε ανάγκη να τους πουλήσει ευγένειες, δεν καταδεχότανε να καλοπιάσει κανέναν απ' αυτούς τους ισχυρούς της ημέρας κι από τους άλλους που το κουτάλι τους έπαιρνε κάποτε μια στάλα νερό και σφιγγότανε να φανούν μεγαλύτεροι - έρχονται και παρέρχονται, ξανα-πέφτανε. Πίσω από κείνο το δικό του το τραπεζάκι ήταν κάτι παραπάνω από μια δύναμη. 'Ητανε μια εξουσία. Το πως αυτός τον έβγαζε τον πρόεδρο της Ισραηλιτικής Κοινότητας και το ραββίνο της Συναγωγής, αυτός τον διόριζε, δεν ήτανε ίσως σπουδαίο. Μα ο καθένας μπορούσε να ξέρει - και καλά θα 'κανε να το ξέρει - πως τους οβρέικους ψήφους αυτός τους κανόνιζε κάθε φορά, σ' όλες τις εκλογές, πόσοι πάνω κάτω θα ψηφίσουν Βενιζέλο, πόσοι τους βασιλικούς. Εκείνοι μάλιστα που ξέραν τα πράματα λέγανε πως αυτός ο Σαμπεθάι Καμπιλής ήταν από τους πολύ λιγοστούς ανθρώπους που ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης μας - άλλη μόνιμη εξουσία - του μιλούσε λόγια παστρικά. Και πως ο σεβασμιώτατος ο μητροπολίτης μας ήτανε πάλι από τους πολύ λιγοστούς ανθρώπους που ο Σαμπεθάι Καμπιλής δεν τους κρυβότανε. Οι δυο τους είταν ενωμένοι με το φόβο του ενός θεού. Και η Κοινότητα των οβραίων ήταν ένα από τα κύρια στηρίγματα της φατρίας του Μητροπολίτη, στα δημοτικά ζητήματα, στις εκλογές, σε όλα, όπως από τ' άλλο μέρος ο Μητροπολίτης ήταν ένα από τα κλειδιά του Σαμπεθάϊ Καμπιλή για να συμμαζεύονται πίσω στην οβρέϊκη κλώσσα τους τα κλωσσόπουλα που θα 'θελαν να ξεμακρύνουν.

'Ηταν δηλαδή ο Σαμπεθάι Καμπιλής ένα σοβαρό, υπεύθυνο και σίγουρο πρόσωπο μέσα στην ιεραρχία της πατροπαράδοτης τάξης σ' αυτή την πόλη. Και μόνιμο.

2

Πολλά χρόνια πρέπει να πέρασαν έτσι, πάρα πολλά. Μπορεί να 'τανε στ' αλήθεια και τα δυο χιλιάδες χρόνια του Σαμπεθάι Καμπιλή, μπορεί να 'ταν κι ακόμα παλιότερα, πριν ακόμα ξεκινήσουν να 'ρθούνε, σ' αυτή την πόλη. Οι πλάκες του Μωυσή κρατούσανε πάντα την παλιά τους γραφή. Κ' η οβρέικη φτωχολογιά τις κουβαλούσε στην πλάτη της, λιμασμένη, καταφρονεμένη, απ' αυτές καρτερώντας τη σωτηρία.

'Οπου κάποτε, πάνε τώρα τριάντα χρόνια, ακούστηκε και στη μικρή πολιτεία η φωνή ενός καινούργιου προφήτη. Δεν υπάρχει, έλεγε αυτός, κανένας άλλος τρόπος για τους οβραίους να γλυτώσουν, να σταματήσει η χαμένη τυράννιά τους κ' η ντροπή τους, παρά να τις σπάσουνε μια και καλή τις πλάκες του Μωυσή. Οι φτωχοί με τους φτωχούς κ' οι αρχόντοι με τους αρχόντους, όπως ήτανε κιόλας αυτοί και πρώτος - πρώτος ο Σαμπεθάι Καμπιλής. Αυτός τους φοβερίζει τους οβραίους πλιότερο απ' όλους τους χριστιανούς. Κ' η σωτηρία που τους τάζει, είναι οι αλυσίδες που τους δένουν.

Φανερό, λοιπόν, πως αυτός ο καινούργιος προφήτης ήταν ο πρώτος οβραίος κομμουνιστής της πόλης αυτής. Σαν ο Σαμπεθάι Καμπιλής φόραγε κι αυτός μια γκρίζα ρεπούμπλικα άχαρα τσαλαπατημένη στο κεφάλι του που 'τανε το ίδιο σαν του Σαμπεθάι Καμπιλή κακοβαλμένα στο κορμί του - μόνο που, τ' αντίθετο απ' αυτόν, ήταν πάντα ξεκούμπωτος, παλτό, σακάκι, γιλέκο, καμιά φορά και τα κουμπιά του παντελονιού του.

'Ηταν ορφανός από πατέρα κ' η μάνα του τον είχε αναστήσει ξενοδουλεύοντας και τον καμάρωνε ύστερα πόγινε καθηγητής των γαλλικών σ' ένα τέτοιο σχολείο σαν της "Αλλιάνς Φρανσαίζ" που το κράταγε στα χέρια της η κοινότητα των οβραίων. Τον καμάρωνε ακόμα που 'ταν έτσι ταπεινός και γλυκός κ' οι οβραίοι τον κοιτούσαν στα μάτια και την τιμούσε κι αυτήν, όπως τιμούν οι φτωχοί τις μανάδες τους.

'Ωρες και παράωρες τριγυρνούσε κάθε μέρα

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

στον οβρέικο μαχαλά. Χωρίς καθόλου να γνοιάζεται πως ήταν καθηγητής σ' ένα τέτοιο σκολειό σαν της "Αλλιάνς Φρανσαίζ", καθόταν στα πεζοδρόμια και στα πεζούλια και μιλούσε με τις οβριές και με τους χαμάληδες. Πήγαινε μαζί τους στα καπηλιά τους, εκεί μέσα στα οβρέικα, κι αν δεν έπινε κι αυτός, έτρωγε ωστόσο μαζί τους, με τα δυο του τα χέρια την οβρέικη λαχαναρμιά και τρέχανε τα ζουμιά στο παλτό του. Γέννημα δηλαδή και θρέμμα δικό τους, ολόφτυστο.

Λίγο - λίγο με δισταγμό και με φόβο οι οβραίοι αρχίσανε και μαζευόντανε γύρω του κι ακούγανε ξαφνιασμένοι που τους εξήγαγε τη γραφή μ' έναν τρόπο δικό του, καινούργιον κι ανασαίνανε τ' όνειρό του. Μια καινούργια μικρή συναγωγή άρχισε σιγά - σιγά και γινότανε στο μαγαζί του Χαΐμ Εζρά.

Ο Χαΐμ Εζρά, ήταν ένας κοιλαράς, αγράμματος μανάβης. Περηφανευόταν πως αυτός τα πρωτόβγαζε στο μαγαζί του κάθε χρόνο, πριν απ' όλους τους μανάβηδες της πόλης τα πρωτόλοβα πράσα - τέτοιος αγαθός και φιλήσυχος άνθρωπος ήταν. Από τον πατέρα του είχε πάρει το συνήθειο κι ό,τι να του 'λεγαν, έλεγε σ' όλους "σωστά χαγιασέμ", - σωστά μα την πίστη μου. Οι πελάτες του μαγαζιού κ' οι περαστικοί τον πειράζανε - "σωστά χαγιασέμ", του φωνάζαν. "Σωστά, χαγιασέμ", τους αποκρινόταν κι αυτός και γελούσε. Ώσπου κάποτε που τον είχανε πάει στο δικαστήριο μάρτυρα, τα 'κανε θάλασσα μ' αυτό το καταραμένο το "σωστά χαγιασέμ" και τον σκυλόβρισε κι ο πρόεδρος από πάνω και τον τάραξαν κ' οι δικηγόροι από δω κι από κει κι ο κόσμος όλος μέσα στην αίθουσα ξεκαρδιζόταν στα γέλια - έγινε θέατρο και πικράθηκε τότες κι ο Σαμπεθάι Καμπιλής. Από τότες το 'χε κόψει. Μ' από τότες τόνε μάθαν όλοι και τον φωνάζαν όλοι ο Χαΐμ ο σωστά χαγιασέμ, σάμπως να 'τανε τ' όνομά του. Αυτός δεν έλεγε τίποτα πια, μήτε γέλαγε. Πικραινόταν κάθε φορά και ντρεπότανε στην αρχή - ύστερα το συνήθισε, συνήθισε πως ένας οβραίος μπορεί να ντρέπεται σ' όλη του τη ζωή χωρίς να χαλάσει το μαγαζί του ή να γίνεται τίποτες άλλο κακό.

Τώρα όλη του την καρδιά και την αγάπη την είχε δοσμένη σ' αυτόν τον καινούργιο προφήτη τους, που τους μιλούσε για την ντροπή των οβραίων, για το Χριστό που σταυρώσαν οι Καμπιλήδες, για τις αλυσίδες των φτωχών για μια σωτηρία που δεν την γράφει το Τορά - καθώς έλεγε. Κάθε φορά που ξεμπλέκανε τέλος στο μαγαζί του και ξεκινούσε και κείνος να φύγει, τον σταματούσε στην πόρτα και τον κοιτούσε στα μάτια:

- Γιοζέφ... Γλύκα και λύπη ήταν στη φωνή του. Φαινότανε κιόλας να ντρέπεται λίγο γι' αυτά τα καμώματα.

- Τί είναι πάλι, τον ρώταγε ο άλλος και γέλαγε.

Ήθελε να του δώσει δυο - τρία αχλάδια ή μήλα, μια σακούλα σταφύλια κι αν δεν ήταν ο καιρός για τα φρούτα, ένα μάτσο πράσα, ένα καλοδιαλεγμένο λάχανο - κουμπρουλάχανο που το λέγανε.

- Πάρτο μωρέ Γιοσέφ... Τί άλλο μπορώ να σου δώσω;

- Και χωρίς λεφτά; - γελούσε αυτός.

- Χωρίς.

- Δίνουν κι οβραίοι, μωρέ Χαΐμ, χωρίς παράδες;

- Δεν ξέρω, Γιοσέφ... Δεν ξέρω. Πολύ μας ανακάτεψες εσύ... Πάρτο τώρα, για την οβριά. Θέλω να στο δώσω.

Άμα δεν ήτανε μαζί τους, το ξέρανε, θα 'τανε σπίτι. Καθότανε σταυροπόδι κατάχαμα, μ' ένα τραπέζι χαμηλό μπροστά στα γόνατα, διάβαζε κ' έγραφε και ποιήματα. Η μάνα του καθότανε τότες στην οξώπορτα.

- Τί κάνει ο Γιοσέφ, τη ρωτούσαν οι οβραίοι που πέρναγαν.

- Μέσα είναι... Διαβάζει... Το 'λεγε σα να 'ταν κανένα μυστήριο κι όσο μπορούσε σιγότερα μη του ταράξει την ησυχία. Και στεκόταν εκεί, φύλακας άγγελος δίχως σπαθί, χάιδευε μόνο τα κοκκαλιάρικα χέρια της που γδάρθηκαν ξενοδουλεύοντας.

Κάποτε κείνος ακουγόταν από μέσα:

- Οβριά... Πού είσαι μωρ' οβριά;

- 'Ορσε, φώναζε αυτή, μ' από την πόρτα δεν έφευγε - ήξερε.

Έβγαινε τότες αυτός, τρίβοντας τα μάτια του, πήγαινε δίπλα της, καθότανε στο κατώ-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

φλι, περνούσε το χέρι του στον ώμο της που 'χε καμπουριάσει κι ο οβρέικος βρώμικος δρόμος γιόμιζε ομορφιά κι αγάπη.

- Αλήθεια, Γιοσέφ, που θα γίνεις μεγάλος άνθρωπος;

- Ποιός σου τα 'πε, μωρή μάνα, τέτοια μπανταλά; - κουταμάρες δηλαδή.

- Ο Σαμπεθάι Καμπιλής... Ολοένα μου το 'λεγε όταν ήσουν μικρός.

*

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής!...

Αυτός τον είχε ξεδιαλέξει μέσα στα οβρέικα, αυτός τον έμαθε να διαβάζει οβρέικα. Από τότες που 'τανε μικρός ακόμα, τον έπαιρνε τα χειμωνιάτικα βράδια στο σπίτι και καθόταν κατάχαμα και διαβάζαν οι δυο τους. Με την καλοκαιριά το παιδί περνούσε από το μαγαζί κι άμα κλείνανε πηγαίναν μαζί στον ερημικό δρόμο πίσω απ' το κάστρο, στην άκρα της λίμνης και πάλι μιλούσαν για το ταλμούτ.

- Βλέπεις, λοιπόν, τον ρώταγε κάποτε ο Σαμπεθάι Καμπιλής και τον κοιτούσε στα μάτια.

- Ναι ραβί, έλεγε το παιδί - ραβί τον έλεγε, δάσκαλο. 'Ομορφο είναι.

'Οσο μεγάλωνε, τόσο πιο πολύ ο Σαμπεθάι Καμπιλής χαιρότανε μέσα του, κρυφά, μυστικά, την εξυπνάδα του, την αγάπη του για τη γραφή και τη στέρεα γνώση που κέρδιζε μέρα τη μέρα. Κρυφά, μυστικά, δεν ήθελε να φανερωθεί σε κανέναν, βοήθησε και τη μάνα του και τον σπούδασε.

Κάποτε μέσα στο μαγαζί του, καθώς ήτανε σκυμμένος στο τραπέζι του και λογάριαζε, ανασήκωνε τα μάτια του και κοιτούσε τον αδελφό του το Σιέμο και τα δυο τα παιδιά τα δικά του. Σάπια κορμιά, κλούβια κεφάλια, ηλίθιοι, του φαρμάκωναν τη ζωή. Μήτε το μαγαζί δεν μπορούσαν αυτοί να κρατήσουν άμα κλειούσε τα μάτια του... 'Εκανε έτσι μια φορά και κοίταζε το ρολόι του. Σε μια, σε δυο ώρες αυτός θα 'ταν εδώ... Χαρά μυστική γιόμισε την καρδιά του, το φως και το στόλισμα που δεν βλέπαν οι άλλοι. Γι' αυτόν τον άνθρωπο που τον ανάστησε μοναχός του, με τα δικά του τα χέρια, έναν τέτοιο άνθρωπο, που του τον έστειλε ο Κύριος για να του δώσει μια μέρα τα κλειδιά της κοινότητας, να τραβήξει στο αιώνιο, τ' ακατάλυτο μάκρος του ο νόμος του Μωυσή, εδώ σ' αυτήν την πόλη ή αλλού - και κάποτε τέλος "Εκεί", εκεί που πρέπει γρήγορα ή αργά, όπως ήταν το θέλημα του Κυρίου... Κλείνει τα μάτια του κι ονειρεύται τότες. Ο Σαμπεθάι Καμπιλής ονειρεύεται. 'Εχει κι ο Σαμπεθάι Καμπιλής τ' όνειρό του. Η καρδιά του χτυπάει ζεστά για έναν άνθρωπο - αυτό δεν είναι η αγάπη που λένε;

Ο άνθρωπος αυτός ήταν ο Γιοσέφ Ελιγιά, ποιητής και ταλμουδιστής. Είχε αρχίσει τότε και δημοσίευε κάπου - κάπου μικρές θαυμαστές εργασίες για ζητήματα της γραφής και μοναδικές μετραφράσεις από τα κείμενα. Ο Σαμπεθάι Καμπιλής του παρατήρησε στην αρχή για μερικά σημεία στη μετάφραση από το "'Ασμα ασμάτων" λαθεμένα κατά τη δική του τη γνώμη.

- Και τί πειράζει; γέλασε ο Γιοσέφ. Μήτε εγώ μήτε συ μήτε κανένας δεν μπορούμε ν' αλλάξουμε τα κείμενα. Μόνο τα ξηγάμε, άλλος έτσι, άλλος αλλιώς.

- Αυτό Γιοσέφ, δεν είναι κείμενο για να το ξηγάμε - είπε αυτός κ' είταν πολύ λυπημένος. Είναι ο νόμος.

- 'Ηταν, γέλαγε πάλι καλόκαρδα ο Γιοσέφ. Τώρα είναι δω και για μας ο ρωμέϊκος νόμος. Δεν μας φτάνει αυτός;

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής κατάλαβε. 'Εσκυψε το κεφάλι του και δε μίλησε άλλο. Σιγά - σιγά ξεμακραίναν ο ένας από τον άλλον, δεν βλεπόντανε ταχτικά, ο Γιοσέφ δεν περνούσε απ' το μαγαζί του.

- Γιοσέφ, του 'πε μια μέρα που βρεθήκαν στο δρόμο. Ο ραββίνος πολύ στενοχωριέται μ' αυτά που κάθεσαι και λες.

- Αυτός είναι κουφός, πώς μπορεί να ξέρει τί λέω; - Γέλασε πάλι ο Γιοσέφ.

Τότες ο Σαμπεθάϊ Καμπιλής είδε πως έπρεπε πια να δώσει ένα τέλος. Σηκώθηκε ένα μεσημέρι, άφησε το μαγαζί του και κίνησε να τον βρει. Δεν ήθελε να μιλήσουν εκεί, μπροστά σ' αυτούς τους ηλίθιους. Πήγε και τον ηύρε σπίτι του. Καθίσανε κατάχαμα και το μικρό, χαμηλό τραπεζάκι ήταν ανάμεσά τους όπως τον παλιό τον καιρό. Ο Σαμπεθάι Καμπιλής ήταν πολύ λυπημένος. Ο Γιοσέφ Ελιγιά δεν γελούσε. Κα-

θόνταν έτσι και σώπαιναν.

- Γιοσέφ, είπε τέλος ο Σαμπεθάι Καμπιλής. Θέλω να φύγεις.

- Το ξέρω, είπε ήμερα ο άλλος.

- 'Οχι, όχι... Δεν ξέρεις τίποτα εσύ... Να χαχανίζεις μονάχα... Θέλω να πω, πως εγώ... Να λοιπόν, εγώ σε παρακαλώ να φύγεις.

- Καταλαβαίνω ραβί - τον ξανάπε δάσκαλο. Μα δε θα φύγω.

- Καταλαβαίνεις; Τίποτα δεν καταλαβαίνεις εσύ. Θα σε διώξουν οι ρωμιοί.

- Τα βλέπεις που λέγαμε κάποτε για το νόμο; Μπορούν στ' αλήθεια να με κυνηγήσουν και να με διώξουν αυτοί.

- Γι' αυτό το θέλω κ' εγώ να φύγεις μονάχος σου. Θα βρεις αλλού μια δουλειά στην Αθήνα, στη Σαλονίκη... Θα σου στείλω ύστερα εγώ και τη μάνα... Ως τα τότες, καταλαβαίνεις... εγώ, ό,τι χρειάζεται... 'Ολα... 'Υστερα κάνε ό,τι θέλεις.

- Ξέρω. Μα δε θα φύγω.

- Γιοσέφ... Κοίταξέ με μια φορά - τί τα κατεβάζεις τα μάτια; Πώς μπορώ να σε κυνηγήσω, να σε διώξω; Να σε χτυπήσω εγώ; Γιατί το θέλεις αυτό;

- 'Εχω ένα χρέος εδώ... Αυτό είναι όλο. Τ' άλλα....

- 'Ολοι έχουμε ένα χρέος, πρέπει να 'χουμε. Κ' είναι δικό μου το χρέος εδώ να μη σκορπίσουν αυτοί - πού θέλεις να πάνε; Μα είναι κάτι και τ' άλλα που δεν θέλεις εσύ να τα λογαριάσεις - τίποτα δε λογαριάζεις εσύ... Και τότε, Γιοσέφ, το χρέος πονεί... Πονάει όταν πρέπει... ως το τέλος.

- Αυτό σωστό - ως το τέλος. Εσύ μου το 'μαθες... Γι' αυτό σου λέω δε φεύγω.

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής κατάλαβε πως είχαν τελειώσει. Σηκώθηκε αργά και βαριά ακουμπώντας τις παλάμες του στα γόνατα. Σηκώθηκε κι ο Γιοσέφ μα δεν πήγε μαζί του. Κοντά στην πόρτα ο Σαμπεθάι Καμπιλής έριξε τη ρεπούμπλικα στο κεφάλι του και στάθηκε μια στιγμή κοιτώντας το πάτωμα.

- Οι ρωμιοί θα γελάσουν, είπε σε λίγο, που 'σκαψα μοναχός μου το λάκκο μου...

- Εσύ ποτέ δε σκοτίστηκες τί λέγαν και τί κάνουν οι άλλοι... Ας τους να λένε.

- Κ' οι οβραίοι θα πουν, βγάλαμε κ' εμείς, έναν άνθρωπο, μας τον ξέκανε ο Καμπιλής.

- Αυτό που κάνω εγώ θ' απομείνει... Κανένας δεν μπορεί να το ξεκάνει.

- 'Οχι, όχι... Τίποτα πια δεν καταλαβαίνεις εσύ... 'Αλλο θέλω να πω. Εσύ, εσύ Γιοσέφ... πιστεύεις εσύ, πως ήρθα εδώ να σε φοβερίσω, να σ' αγοράσω; Αυτό θέλω να μου πεις.

Τον κοίταξε με την ημεράδα του χυμένη σ' όλο το πρόσωπό του. Του χαμογέλασε σα να 'θελε να του δώσει κουράγιο.

- Τί σου χρειάζονται εσένα, Σαμπεθάι Καμπιλή, τέτοια λόγια; Ραβί, τί μας χρειάζονται εμάς τέτοια λόγια;

Σήκωσε τα μάτια του κι ο Σαμπεθάι Καμπιλής και τον κοίταξε, τον αγκάλιασε με τα μάτια του - τελευταία φορά.

- Ο θεός των πατέρων μας ας είναι μαζί σου, είπε ήσυχα και λυπημένα. Κι ας σε φωτίσει.

- Καλό νύχτωμα, είπε ο άλλος φιλικά - ήταν η ευχή κι ο χαιρετισμός που συνήθιζαν οι εβραίοι τ' απόγευμα.

*

Με σίγουρο χέρι ο Σαμπεθάι Καμπιλής ξερίζωσε τ' άγριο φύτρο. Δεν είταν και δύσκολο. Ο Γιοσέφ διώχθηκε σε λίγο απ' το σκολειό της "Αλλιάνς Φρανσαίζ". Οι πόρτες τού κλείστηκαν όλες, στην αρχή οι οβρέικες, ύστερα κι όλες οι άλλες. Κάτι λίγα μαθήματα που τ' απόμειναν κοπήκαν και κείνα - τα παιδιά αρρωστήσανε ξαφνικά ή τα οικονομικά των γονέων έτυχε πάνω στην ώρα και στένεψαν, δεν μπορούσανε πια να πληρώσουν.

Ζώστηκε ολούθες από τη φτώχεια, κυνηγήθηκε με κείνον τον τρόπο που ξέρουν στην επαρχία να κυνηγούνε - διώχτηκε. Και λίγο πιο ύστερα πέθανε, πολύ νέος ακόμα, κάπου μακριά εκεί στη Μακεδονία. Η μικρή Ιερουσαλήμ για μια ακόμα φορά τον απέκτεινε τον προφήτη της. Η παρασυναγωγή στο μανάβικο του Χαΐμ Εζρά σκόρπισε.

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής αναρωτήθηκε τότες μην είχε μαζί ξεριζώσει και την καρδιά τη δική του. Το ζύγισε, το ξαναζύγισε, το λογάριασε απ' όλες τις μεριές. Και μια χαρά πρωτοφανέρωτη τον πλημμύρισε. Η καρδιά του είχε βα-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

φτιστεί και με τη θυσία στην αγάπη του Κυρίου του. Την ένιωθε αμοίραστη, δυναμωμένη και φτερωμένη. Τίποτα άλλο δεν ήτανε μέσα - μήτε πόνος για τον Γιοσέφ, μήτε λύπη, για τα παλιά, μήτε δισταγμός - τίποτα.

Ήξερε ωστόσο πως τα μουρμουρίσματα δεν σταματούσανε στα οβρέικα και μέσα σ' όλη την πόλη μ' αυτή την υπόθεση του Γιοσέφ. Ήταν μια ευκαιρία για όλους όσοι θέλανε να χτυπήσουν τον Σαμπεθάι Καμπιλή και πίσω απ' αυτόν τον Μητροπολίτη. Τέτοιες ευκαιρίες στην πόλη μας δεν τις αφήνανε να χαθούνε. Βγήκανε, λοιπόν, και λέγανε πως ο Γιοσέφ δεν έκανε τίποτα δίχως να ρωτήσει τον Καμπιλή, όλα μαζί τα κάνανε, μπορεί και να 'τανε και σχέδιο της "Σιών" και μονάχα την τελευταία στιγμή, όταν η ελληνική αστυνομία πήρε τα μέτρα της, τότε μονάχα ο Σαμπεθάι Καμπιλής τον ξεπούλησε τον άνθρωπο το δικό του - με δυο λόγια ρίχναν όλο το βάρος απάνω του. Άλλοι πάλι μουρμουρίζανε πως ο Γιοσέφ Ελιγιά δεν ήταν κομμουνιστής, τίποτα κακό δεν έκανε κ' η ελληνική αστυνομία δεν τον πείραξε κι ούτε κ' είχε σκοπό να τον πειράξει ποτές έναν τέτοιον άνθρωπο, μα ο Σαμπεθάι Καμπιλής θέλησε να τον ξεφορτωθεί γιατί φοβήθηκε για τη δική του θέση και τον εξόντωσε τον καημένον - δουλειές του Μητροπολίτη. Άλλοι κοίταζαν το πράμα βαθύτερα και στο πρόσωπο του Σαμπεθάι Καμπιλή βλέπαν την απονιά των οβραίων που 'χανε σταυρώσει και το Χριστό - αυτοί δεν γίνονται ανθρώποι, μόνο εμείς τους αφήνουμε και καζαντίζουν και τους έχουμε ανοιχτές όλες τις πόρτες...

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής έσκυψε και ξανάκουσε την καρδιά τη δική του. Φτεροκοπούσε πάντα. Και μαζί με τη χαρά την πρωτοφανέρωτη ένιωθε τώρα πόσο βαθιά τον καταφρονούσε όλον αυτόν τον όχλο - των οβραίων και των ρωμιών - με τις τιποτένιες φροντίδες, τις χαρές του τις ψεύτικες, με την καρδιά την αδύνατη, που δεν κόταγε να σηκώσει κεφάλι, μόνο μουρμούριζε μουλωχτά.

Τότε μαθεύτηκε πως το Σάββατο βγήκε στο Συναγώι μπροστά στους οβραίους και τους είχε μιλήσει. Δεν ήταν αλήθεια πως τους μίλησε. Πήγε δίπλα στο ραββίνο και στάθηκε ταπεινός με το κεφάλι σκυμμένο και τον περίμενε να τελειώσει. Και πήρε κατόπι και τους διάβασε κι αυτός από τη Γένεση εκείνο το μέρος, το εικοσιδύο, που γράφει για τη θυσία του Αβραάμ. Τους το διάβασε οβρέικα και τους το 'πε κ' ελληνικά να τ' ακούσουν όλοι τους. Τίποτα άλλο δεν είπε, δεν έκανε κανέναν υπαινιγμό για πράματα επίκαιρα, δεν έδωσε καμιάν εξήγηση γι' αυτήν την εμφάνισή του. Και μόνο σαν τέλειωσε σήκωσε τα μάτια του στα "χαραφόθ" - δηλαδή κατά πάνω - κι όπως ο Αβραάμ ήταν έτοιμος να θυσιάσει το γιό του για την αγάπη του θεού, έτσι και εμείς ας μένουμε πάντα πιστοί στο όνομά του - τόσο μόνο τους είπε. Αμίν, ακούστηκε μέσα στο Συναγώι μια πνιγμένη βουή, σαν το βούισμα απ' τις καλαμιές που λυγάνε στον άνεμο. Η κλώσσα της Συναγωγής είχε τινάξει τα φτερά της και τα ξανακλεισε βαριά πάνω στα τρομαγμένα κλωσσόπουλα. Η καταχνιά της προαιώνιας τάξης ξαναξαπλώθηκε στα οβρέικα. Μπορούσαν να το μάθουν κι οι "άλλοι". Ο Σαμπεθάι Καμπιλής είχε τελειώσει πια μ' όλους.

3

Ένα μικρό ράγισμα φανερώθηκε σε λίγο. Η πατροπαράδοτη τάξη φάνηκε πως άρχισε να σαλεύεται και στην κοινότητα των οβραίων, όπως ήτανε πια σαλεμένη για πάντα και σ' όλη την πόλη. Άρχισαν δηλαδή μερικοί από την οβρέικη φτωχολογιά και πηγαίναν εργάτες, δουλεύαν μαζί με ρωμιούς, μαθαίνανε τέχνες, παναπεί πως δουλεύανε και το Σάββατο. Δεν ήτανε και πολλοί, έφταναν ωστόσο για να φαίνεται το πρώτο ράγισμα. Οι άλλοι τους κοίταζαν ξαφνιασμένοι, περιμένανε τον κεραυνό που θα πέσει στα κεφάλια τους, τους είδαν ύστερα που δεν έπαθαν τίποτα - γίνανε πλιότεροι. Και μερικά μαγαζιά αρχίσαν και κείνα δειλά - δειλά και ανοίγανε λίγο το Σάββατο, να μη χάνουνε τους χωριάτες που κατέβαιναν να ψωνίσουν.

- Δεν ακούνε... Δεν ακούνε, είπε μελαγχολικά ο ραββίνος κ' έξυσε το γένι του με το μεγάλο του δάχτυλο. Τον τελευταίο καιρό είχε ολότελα κουφαθεί κι όλο μίλαγε μοναχός του κι όλο κούναγε το κεφάλι του πάνω και κάτω. Κόντευε κι αυτό να ξεκαρφωθεί πίσω στο

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

σβέρκο - σαν του Μουφτή.

Κι ο πρόεδρος της κοινότητας τους είχε φωνάξει.

- Δεν ακούνε τίποτα. Ο ρωμέικος ο νόμος δεν ορίζει να μη δουλεύουμε Σάββατο κ' η κοινότητα δεν μας το πληρώνει να καθόμαστε δυο φορές τη βδομάδα - κάτι τέτοια του λέγανε κ' ήτανε κι αυτός πολύ λυπημένος.

Ο ρωμέικος ο νόμος;... Ο Σαμπεθάι Καμπιλής δεν είπε τίποτα. 'Αφησε το πράμα και κύλησε λίγο καιρό μονάχο του. Και ξαφνικά πήρε μια μέρα ένα μάστορα και δυο - τρεις εργάτες και τους έφερε στο μαγαζί του. Τους έβαλε και γκρεμίσαν την πορτοπούλα. Τα παιδιά του κι ο Σιέμος κοιταζόντανε, κοίταζαν και δεν πίστευαν στα μάτια τους. Αυτός στεκόταν εκεί με τα πόδια ανοιχτά και τα χείλια σφιγμένα. Τους κοιτούσε που γκρεμίζαν αυτή την πόρτα, γκρεμίσαν όλον τον τοίχο. 'Ενας κόσμος παλιός γκρεμιζόταν για πάντα, έφευγε πίσω. Και ξεπρόβαλε τώρα ο θησαυρός της δικής του πραμάτειας - να τον βλέπουν όλοι.

Τράβηξε λίγο παραμέσα το τραπέζι και ξανακάθισε σάμπως να μην είχε γίνει τίποτα. Κι ολότελα ξαφνικά, έτσι ξαφνικά όπως είχε γκρεμίσει τον τοίχο, ξανοίχτηκε μέσα στην αγορά - πιστώσεις, εμπορεύματα, συνεταιρισμούς. Τα οβρέικα μαγαζιά, βρεθήκανε όλα δεμένα με το δικό του - συμβόλαια, συνεταιρισμοί, πιστώσεις, συμφέροντα και κέρδη. Κανένα δεν ξανάνοιξε Σάββατο. Γύρω στους εμπόρους βολοδέρνανε κ' οι μικρότεροι - μεσίτες, μεταπράτες, μικρέμποροι και πραματευτάδες, οι γυρολόγοι. Παρακάτω δένανε κι αυτοί την οβρέικη φτωχολογιά με τα χίλια σκοινιά - παράδες, ανάγκες, συγγένειες, ελπίδες. Ο ίσκιος του μαγαζιού του τους σκέπασε όλους. Συναγώι, κοινότητα και το μαγαζί το δικό του είταν τώρα ένα και τα τρία - ο νόμος του Αβραάμ, ο φόβος και το χρήμα - η κλώσσα. Τίποτα πια δεν μπορεί να σαλέψει μέσα στα οβρέικα δίχως τη θέληση τη δική του.

Η μάνα του Γιοσέφ, αυτή μονάχα είχε απομείνει κει πέρα, έξω απ' τη θέληση τη δική του, έξω από κάθε νόμον οβρέικο ή ρωμέικον. Μισοζωντανή - μισοπεθαμένη, μισογνωστική και μισόζουρλη τριγύριζε από δρόμο σε δρόμο κι από πόρτα σε πόρτα και ρωτούσε τους οβραίους για τον Γιοσέφ αν εμάθανε τίποτα - αυτή δεν ήξερε και τον περίμενε ακόμα. Κ' οι οβραίοι σκύβανε το κεφάλι τους, δεν ξέρανε τί να της πούνε, μερικοί τρέχανε να κρυφτούν, δε θέλαν να πέσουν απάνω της. Ο Σαμπεθάι Καμπιλής, το 'ξερε κι αυτό πως ο Χαΐμ Εζρά της μάζωνε πάντα κάτι λίγα λεφτά στο μαγαζί του και πήγαινε και της τα 'δινε. Να τού τό 'κοβε - χειρότερα. 'Επεσε στα γόνατα και παρακάλεσε ταπεινά το θεό του να τη σηκώσει μιαν ώρα αρχύτερα να τελειώσει και το δικό της το βάσανο.

Ο θεός άκουσε τη φωνή του - η γριά πέθανε κι αυτή πολύ γρήγορα. Και μόνο τότε που δεν έμεινε τίποτα πια, τότε μονάχα την ένιωσε τη λύπη που τόσον καιρό τού 'τρωγε την καρδιά. Την ένιωσε και φοβήθηκε. Φοβήθηκε για το ράγισμα, που δεν ήταν όξω, στην κοινότητα, με τους λίγους φουκαράδες που θέλανε να δουλέψουνε Σάββατο και δεν ξανακότησαν, με τους πέντε δέκα εμποράκους που θέλαν ν' ανοίξουν το Σάββατο και δεν ξανανοίξανε. Πως η πίστη η δική του δεν ήταν αμόλευτη σαν και πρώτα, αφού λογάριαζε την καρδιά του αν χαιρόταν ή πόναγε και σκεφτότανε κι αυτός σαν τους άλλους και τούτο κι εκείνο και τη γριά και το θάνατο - αυτό φοβήθηκε. Και βιάστηκε να ξεπλύνει την προδοσία και την αμαρτία του.

'Ετσι τ' αποφάσισε τότε και γίνηκε πρόεδρος της Κοινότητας. 'Αρχισε και πήγαινε ταχτικά στο Νομάρχη και το Δήμαρχο, είχε γράμματα με τους βουλευτές του νομού, μπήκε στο συμβούλιο του Εμπορικού Συλλόγου και του Επιμελητηρίου, έβαλε το Σιέμο στο Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης. Κάπου - κάπου έδινε και μικρά ανώνυμα αρθρίδια στην τοπική εφημερίδα για τα ζητήματα της κοινότητας των οβραίων και για ζητήματα γενικότερα.

- Χαίρομαι πάρα πολύ που η ισραηλιτική μας κοινότητα αρχίζει να γίνεται κοινωνικός παράγων τόσο δραστήριος, έλεγε ο εκδότης της και τσέπωνε το φάκελλο με το παραδάκι.

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής σήκωνε τα μάτια και κοίταζε αυτό το μούτρο που χαιρότανε για την ισραηλιτική μας κοινότητα. Αν ντρεπόταν εκείνη τη στιγμή, για τον εαυτό του, αν λυπό-

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του Δημητρη Χατζη

ταν για τον παλιό τον καιρό, θα 'χε πάλι τύψεις το βράδυ.

Τώρα φόραγε κι αυτός μια ρεπούμπλικα στο κεφάλι του κανονικά πατημένη, έβαλε παλτό με κουμπιά σταυρωτά κι από την άνοιξη και πέρα ως το τέλος του καλοκαιριού ντυνότανε μ' ανοιχτότερα ρούχα. Ο παλιός ο καιρός της ταπεινοφροσύνης που χρειαζότανε τότες κ' έφτανε και περίσευε φαινότανε πια μακριά, σα να 'τανε μονάχα ένα βιβλίο μέσα στη Βίβλο, δίπλα στο Λευιτικό, σα να 'χε πεθάνει, μαζί με το μουφτή που κούναγε το κεφάλι του, με το Γιοσέφ που δεν ήξερε να κουμπώσει τα κουμπιά του παντελονιού του...

Η ομίχλη είχε πέσει βαριά - έτσι γινότανε καμιά φορά το χειμώνα σ' αυτή την πόλη. Ώρα περασμένη ο Σαμπεθάι Καμπιλής κατέβαινε κατά τον οβρέικο μαχαλά με τα χέρια μέσα στις τσέπες του παλτού του. Ήταν λυπημένος πάλι κι ούτε το κατάλαβε πώς πέρασε την παλιά πόρτα του κάστρου και βρισκότανε πια μέσα στα οβρέικα. Ψυχή πουθενά. Κάπου κάπου σε κανένα παράθυρο φως. Ήτανε μπροστά στην πόρτα του Χαΐμ Εζρά.

- Χαΐμ, ε Χαΐμ, φώναξε δυνατά. Τον φώναξε πρώτα κ' ύστερα μόνο αναρωτήθηκε τί τον ήθελε.

Τίποτα δεν τον ήθελε, μετάνιωσε, ντράπηκε, κίνησε να φύγει. Το παράθυρο άνοιξε - δε μπορούσε πια να φύγει. Ο Χαΐμ Εζρά έσκυψε από πάνω με τα νυχτικά του:

- Τί είναι; Καμιά φωτιά πάλι;
- 'Οχι, εγώ είμαι... ο Σαμπεθάι.
- Ο Καμπιλής;
- Ναι, εγώ.
- Και τί;
- Μέρες είχα να σε δω...
- Θέλεις τίποτα;
- 'Οχι... Πέρναγα, είδα το φως... Είπα, δεν έπεσες ακόμα, έτσι μού 'ρθε να σε φωνάξω.

Σώπασαν. Ο Χαΐμ Εζρά από πάνου δεν τον έβλεπε καλά μέσα στο σκοτάδι.

- Τώρα γυρίζεις; ρώτησε για να πει κάτι κι αυτός.
- Τώρα, ναι... δύσκολα, Χαΐμ, όλο δυσκολότερα.
- Σωστά χαγιασέμ, του ξέφυγε κ' ύστερα από τόσον καιρό το ξανάπε.

Καληνυχτίστηκαν, ο Χαΐμ Εζρά έκλεισε το παράθυρο.

- Σωστά χαγιασέμ, το ξανάπε μόνος του μέσα στο δωμάτιο και στάθηκε κι άκουσε τη φωνή του. Του φάνηκε πολύ ταιριαστό για την περίσταση, για κάθε περίσταση, πολύ ωραίο και πολύ αστείο. Κ' έχει και νόημα... νόημα βαθύ - γιατί το σταμάτησε; Αύριο κιόλας το ξαναρχίζει - σωστά, σωστά χαγιασέμ, δύσκολα, όλο δυσκολότερα, κύριέ μου...

Ο Σαμπεθάι Καμπιλής, πήγε λίγο παρακάτω και στάθηκε. Ο δρόμος ήταν έρημος, ησυχία βαθιά τον έζωνε, δεν ακουγότανε τίποτα, τίποτα. Τίποτα εδώ δεν σαλεύει δίχως τη δική του τη θέληση. Κι ωστόσο μέσα στην αντάρα όλα φαίνονται να γλυστρούνε - όλα γλυστρούνε και φεύγουν και πέφτουν, όλα, κάθε μέρα, κάθε ώρα - νάτο, λοιπόν, η καρδιά μου γλυστράει:

- Γιοσέφ... Καρδιά μου Γιοσέφ... Γιατί; Γιατί εσύ;... Κύριε... Γιατί διάλεξες αυτόν να με δοκιμάσεις;

- Ακούμπησε στο στύλο, έβγαλε το καπέλο του και σκούπισε το κεφάλι του που το 'λουζε ο ιδρώτας. Μέσα στο σκοτάδι είδε τότες την άγρια μορφή του θεού του, μέσα στην ερημία του οβρέικου μαχαλά ξανάκουσε τη φωνή του... Να ξυπνάει τον κόσμο για ν' ακούσει, λέει, μια οβρέικη φωνή μέσα στη νύχτα!... Και τί σου χρειάζονται εσένα, Σαμπεθάι Καμπιλή, τέτοια λόγια;

Η προδοσία κ' η αμαρτία του τον πλακώσαν εκεί μ' όλο το βάρος της νύχτας. Κ' εκεί, το ορκίστηκε τότες μια φορά και για πάντα να μην την αφήσει ποτές απ' τα χέρια του την κοινότητα του Κυρίου του...

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα άλλα που γίναν ύστερα θα 'πρεπε να 'ναι ο επίλογος του χρονικού μιας ισραηλιτικής κοινότητας στην Ελλάδα. Ποτές δεν ήταν ο σκοπός μου να το γράψω εγώ ένα τέτοιο χρονικό - και δεν νομίζω πως είναι δουλειά μου. Εγώ για τον Καμπιλή τον δικό μου ήθελα να πω, που γέρασα κι ακόμα δεν τα

ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑΜΠΙΛΗΣ

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ

κατάφερα να το ξέρω τί αγάπησα και τί μίσησα από την πίστη του. Τα είπα - όπως μπορούσα.

Μα η ζωή τούτη τη φορά θέλησε να κλείσει η ίδια το διήγημα, δίνοντας αυτή - σπάνιο πράμα - την αναγκαία λύση. Αρκεί, λοιπόν, ν' αναφέρω χρονογραφικά πως ο Σαμπεθάι Καμπιλής τον κράτησε στ' αλήθεια τον όρκο που 'δωσε στο θεό του εκείνη τη νύχτα και δεν την άφησε απ' τα χέρια του την κοινότητα των εβραίων ως την τελευταία στιγμή - ως το θάνατο, το δικό του και το δικό της.

'Οταν ακούστηκαν οι Γερμανοί και κατέβαιναν στην Ελλάδα, άρχισε και στη μικρή κοινότητα των εβραίων αυτής της πόλης ο μεγάλος τρόμος. 'Ολοι ξεπουλούσαν, άλλοι φκιάχνανε λίρες, όλοι φώναζαν να σκορπίσουν και να κρυφτούνε μέσα στους ρωμιούς. Η κοινότητα τρανταζόταν ολόκληρη, ακόμα λίγο και θ' άρχισε το σωτήριο σκόρπισμα.

Δεμένους με τα χίλια σκοινιά του, δίβουλους και τρομαγμένους, ο Σαμπεθάι Καμπιλής τους κράτησε κει, με χίλιους τρόπους, με μηχανές κ' ελπίδες και με φοβερίσματα, να μη σκορπίσουν μονάχα, να μη του φύγουν. Και τους προφτάσαν, εκεί. Και τους πήραν όλους και το κουφό τον χαχάμη και τις γριές και τους γέρους και κείνους που θέλανε να δουλέψουνε το Σάββατο και τους άλλους όλους που δεν πιάνανε τη φωτιά και τα μικρά τα παιδιά τους με τα σπυριά και του Σαμπεθάι Καμπιλή τα παιδιά και το Σιέμο και τον ίδιο τον Σαμπεθάι Καμπιλή. Και χάθηκαν όλοι - τέσσερις χιλιάδες ψυχές, έξω από κείνους τους λιγοστούς, μετρημένους στα δάχτυλα - που δεν θέλησαν ν' ακούσουν τον Σαμπεθάι Καμπιλή και τα σπάσανε τα σκοινιά του και φύγανε, κρύφτηκαν μες τους ρωμιούς ή πήγανε στο βουνό που τους φώναζαν οι εαμίτες.

Μέσα σε λίγες ώρες η κοινότητα των εβραίων βούλιαξε ακέρια. Με τη συναγωγή της, τα μαγαζιά της, τους παράδες τους μαζωμένους πεντάρα - πεντάρα. Δεν έμεινε τίποτα. Η μικρή μας πόλη με πιασμένη την ανάσα άκουσε το σπαραγμό και το θρήνο που υψώθηκε απ' τα οβρέικα. 'Ηταν ο ύστατος θρίαμβος του Σαμπεθάι Καμπιλή.

(Από "Το τέλος της μικρής μας πόλης", Αθήνα 1979)

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Του ΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Κάθε φορά που διαβάζω για τον ευρωπαϊκό ανθρωπισμό, ο νους μου γυρνάει στις μαύρες μέρες του '43, τότε που οι άνθρωποι στέκονταν στα πεζοδρόμια της Εγνατίας κι έβλεπαν με σφιγμένη καρδιά τους Εβραίους να φεύγουν. Ήταν ένα εξουθενωμένο καραβάνι με άντρες, παιδιά, γέρους και γριές, που έσερναν τα πόδια τους κουβαλώντας μικρά μπογαλάκια. Πού και πού κάποιος αναγνώριζε κανέναν γνωστό του και τον χαιρετούσε κρυφά, μην τύχει και τον αντιληφθούν οι βλοσυροί Γερμανοί στρατιώτες που τους συνόδευαν. Στους τοίχους, δηλητηριασμένες αφίσες με αντισημιτικά συνθήματα. Και η φάλαγγα δεν είχε τελειωμό...

Πόσοι άραγε από κείνους που στέκονταν τότε στα πεζοδρόμια, είχαν κρύψει και είχαν σώσει, με κίνδυνο της ζωής τους, Εβραίους; Αλλά και πόσοι από κείνους δεν είχαν αρπάξει ανάλγητα εβραϊικες περιουσίες και δεν είχαν αδειάσει εβραϊικα μαγαζιά; Ανάμεσα σ'αυτούς και σε κείνους στέκαμε όλοι εμείς οι άλλοι με την παθητική θλίψη, βουβοί θεατές μιας απάνθρωπης τραγωδίας, που δεν είχαμε κάνει απολύτως τίποτε για τους συνανθρώπους μας.

Προσπάθησα να δω τί από όλη κείνη τη συμφορά πέρασε στην ποίησή μας. Διάβασα εκατοντάδες ποιήματα για πόθους, λουλούδια και ηλιοβασιλέματα, μα δε βρήκα σχεδόν τίποτε για την καταστροφή των Εβραίων. Μήπως δεν τα ζήσαμε όλα αυτά, δεν τα είδαμε, δεν τα ξέρουμε, δεν μας έκαναν καμία εντύπωση; Και πώς τα ξεχάσαμε τόσο γρήγορα; Είναι αλήθεια πως η λογοτεχνία του καιρού μας και πιο πολύ η ποίηση, βαραίνει από αισθήματα και πάθη του ατομικού μας χώρου, τόσο που να μη μένει τόπος για τον πόνο του διπλανού μας. Όμως, ένας τέτοιου είδους ανθρωπισμός δεν καταντάει στο τέλος απανθρωπιά;

Με πολλή δυσκολία βρήκα πέντε ποιήματα...

Ο Γιώργος Ιωάννου έχει γράψει τρία ποιήματα για τους Εβραίους. Ήταν μικρός επί κατοχής, κι αυτά που έζησε εντυπώθηκαν βαθιά μέσα του. Ήρθαν μετά άλλες δυστυχίες και κατατρεγμοί κι ανανέωσαν τις παλιές αναμνήσεις. Στο ποίημα "Τα ηλιοτρόπια των Εβραίων" δεν μπορεί να πιστέψει πώς οι Ισραηλίτες που συγκατοικούσαν μαζί στο ίδιο σπίτι δεν πρόκειται πια να ξαναγυρίσουν· όλο στήνει αυτί ν' ακούσει το τρίξιμο της σκάλας ή, όταν βρίσκεται στο σταθμό, θαρρεί πως θα τους δει να κατεβαίνουν από το τραίνο και ετοιμάζεται να τους υποδεχτεί χωρίς να καταλάβουν πόσο τους είχε πονέσει. Για τους ίδιους συγκάτοικους έχει γράψει κι άλλο ποίημα, "Με το τραίνο". Σ' αυτό μας διηγείται πώς οι Εβραίοι του σπιτιού του, πριν τους πάρουνε, έλεγαν όλη τη νύχτα ψαλμούς και το πρωί τους αποχαιρέτισαν για το στερνό ταξίδι. Τώρα στο ίδιο πάτωμα κατοικούν άλλοι, έτσι που ν' αναρωτιέται κανείς αν υπήρξαν ποτέ οι άνθρωποι αυτοί. Τέλος, σ' ένα τρίτο ποίημα, "Το μάθημα", ο Ιωάννου μιλάει για το πώς κάποτε είδε στο δρόμο έναν σκοτωμένο Εβραίο και δεν μπορούσε να ησυχάσει ούτε στο σπίτι, ούτε στο σχολείο, όπου τα μαθήματα συνεχίζονταν κανονικά, σα να μην είχε γίνει τίποτε.

Παραθέτω το δεύτερο:

ΜΕ ΤΟ ΤΡΑΙΝΟ

Όλη τη νύχτα λέγανε ψαλμούς

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Του Ντίνου Χριστιανόπουλου

-τους παίρνουν όπου νά 'ναι τους Εβραίους.
Τα ξημερώματα ήρθαν και μας φίλησαν,
ξυπνήσαν το μικρό τους, έβρασαν αυγό·
φεύγανε, λέει, ταξίδι με το τραίνο...

Τώρα στο πάτωμά τους μπαινοβγαίνουν άλλοι.
Οι ίδιες πόρτες κλείνουν και γι' αυτούς,
σ' αυτά τα ίδια τα δώμάτια πλαγιάζουν.

Κι εγώ ακόμα αμφιβάλλω αν τους πήρανε·
και τα βραδάκια σιγοτραγουδώ στις σκάλες.

Τα ποιήματα αυτά έχουν μια ζεστή ανθρωπιά που πείθει. Ο Ιωάννου θυμάται αυτά που έξησε μικρός, τους Εβραίους του σπιτιού τους, τις κίτρινες κονκάρδες, έναν σκοτωμένο στο δρόμο, και τα διηγείται χωρίς υπερβολές. Πίσω από τα μετρημένα λόγια φαίνεται ο πόνος και η συμπάθεια για τους βασανισμένους. Κι αν τα ποιήματα αυτά τα έγραψε ένας άνθρωπος χτυπημένος από πολλά βάσανα, δε θα μπορούσαμε τάχα να πούμε πως για τους βασανισμένους μόνο οι πονεμένοι μπορούν να μιλήσουν;

Η Ζωή Καρέλλη, στο μεγάλο της ποίημα "Ισραήλ", προσπαθεί νά δώσει μια γενική εικόνα του κατατρεγμού της φυλής αυτής, αρχίζοντας από το διωγμό της Αιγύπτου και φτάνοντας ως τις μέρες μας:

Περνά η χωριστά λευκή των Εβραίων φυλή,
με την ιδιαίτερη δική της υπερηφάνεια,
με τη δική της οδυνηρή συντριβή,
μοίρα επίμονη, Μοίρα επιμονής
στη φυλή που αρνείται την ξένη συμμετοχή
.....
Περνά η σειρά απ' τους δρόμους
της πόλης Θεσσαλονίκης.
.....
παιδιά μικρά, που κρατούν μικρούς σάκκους
στα χέρια, στα πόδια φορούν μικρά
ψηλά υποδήματα
για τους άγνωστους μακρινούς δρόμους,
της φοβερής άγνωστης δυστυχίας.
.....
Έχει η σειρά γέροντας με τα βλέμματα
μακρινά, στραμμένα προς την αρχή
της διαρκούς εξορίας, έχει νέες
ωραίες γυναίκες, με βλέμματα σκοτεινά,
απ' την αποτρόπαιη τρομάρα.
.....
νέους με τσακισμένους αυχένες
και χαμηλά τα κεφάλια, σαν θερισμένα.
.....

"Ανεξήγητη τόση τιμωρία και συμφορά", σχολιάζει η ποιήτρια και παρεμβάλλει ανάμεσα στις στροφές στίχους από τον Ιερεμία, για να δείξει πως ανέκαθεν ήταν ίδιος ο κατατρεγμός αλλά και η αντοχή.

Του Ισραήλ η φυλή με τη σιωπηλή αντοχή,
άκαμπτη μυστική δύναμη, απαντοχή
υπάρχει καρτερική και ανένδοτη.

Η Νίνα Κοκκαλίδου - Ναχμία, στο ποίημά της "Εκείνοι κι εμείς", σκέφτεται πως αφού δεν μπορέσαμε να τους βοηθήσουμε τότε, είναι μάταιο να τους θρηνούμε τώρα. Παραθέτω την αρχή:

Είναι μάταιο να κυνηγάμε τη σκιά μας
που δεν δρόσισε τους προγραμματισμένους
στο χαμό
τ' ανθρώπινα δάκρυά μας
που δεν έσβησαν τ' αναμμένα καμίνια·
το δηλητήριο της επανάστασής μας
που ήταν δυνατότερο απ' τ' αέριο.

Αυτά είναι τα ποιήματα που μπόρεσα να βρω, είκοσι χρόνια μετά. Δεν ξεπερνούν τα δάχτυλα του ενός χεριού· ή έστω και των δύο, αν μου ξεφεύγουν μερικά. Όμως, δεν είναι λίγα, υπερβολικά λίγα, για να μας δικαιώσουν σαν ανθρώπους;

(1964)

("Εντευκτήριο" 2., Φεβρουάριος 1988)

ΓΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΨΑΘΑ

(Απόσπασμα)

.....

Καλά τα χωριά κι οι εξοχές, αλλά η γειτονιά μας; Ω, δεν μπορούσε να γίνει σίγουρα σ' όλο τον κόσμο πιο όμορφη και πιο ευτυχισμένη γειτονιά απ' τη δική μας! Απέναντι απ' την πόρτα μας ήταν το σπίτι των Εβραίων, με την καλοσυνάτη εκείνη οικογένεια - τον Αβραάμ, τον Ισαάκ, τον Ιακώβ, τη Φουρτουνί και τη Ρεββέκα, που κρατούσε πάντα ένα μωρό στην αγκαλιά της και το ρωτούσε:

-Κομάν τυ τ' απέλ;

Κι εκείνο απαντούσε:

-Τιοκομόοόοοζο!

Πώς καταλάβαινε την άγνωστη γλώσσα εκείνο το μωρό ήταν, βέβαια, ένα θαύμα, αλλά όχι και το μόνο μέσα στο σπίτι των Εβραίων. Σωστή "αυλή των θαυμάτων" ήταν η αυλή του εβραϊκου σπιτιού, προ πάντων όταν έφτανε απ' την Κωνσταντινούπολη η πραμάτεια μέσα σε μεγάλες ξύλινες κασόνες. Γιατί ο καλός μας Αβραάμ ήταν γυρολόγος έμπορος γυαλικών και κάθε πρωί έβγαινε απ' το σπίτι του φορτωμένος μ' ένα πελώριο μακρύ καλάθι, γεμάτο όλων των ειδών τα γυαλικά, πιάτα, ποτήρια και γύριζε όλη την Τραπεζούντα διαλαλώντας το εμπόρευμά του.

Τρέχαμε όλα τα παιδιά μέσα στην αυλή, όταν ξεκάρφωναν κι άνοιγαν τις κασόνες και τότε, τί να δουν τα μάτια σου! Μα ήταν ένα όνειρο τα πράματα που βγάζαν πολύ προσεκτικά ο Αβραάμ κι ο Ιακώβ - βοηθούσαν κι η Φουρτουνί με τη Ρεββέκα - ποτήρια όμορφα, καράφες ολοστρόγγυλες μ' ένα στενό λαιμό, κανάτες με τα χερούλια τους κι ένα κεφάλι κόκκορα απ' όπου θά 'τρεχε το νερό - άκουσον, άκουσον! - φρουτιέρες χρωματιστές, κίτρινες, πράσινες, με ζωγραφισμένα μέσα αχλάδια, μήλα, σταφύλια, αλατιέρες, που αντί για χερούλι είχαν ένα κεφάλι αραπάκου που γελούσε - άκουσον, άκουσον! - και τί πιάτα πελώρια, άλλα μακρουλά, άλλα στρογγυλά, του κόσμου τα γυαλικά, ατελείωτα κι αστραφτερά. Από κάθε κασόνι βγάζαν όλο και κάτι καινούργιο.

-Αυτό τί είναι Αβραάμ;

Κι όλο μας εξηγούσε ο Αβραάμ, που τον θεωρούσαμε τον μεγαλύτερο έμπορο του κόσμου και τον αγαπούσαμε, όπως και τους άλλους, και η αυλή τους μας ήταν πάντα ανοιχτή, να βλέπουμε ή να παίζουμε τα παιδιά - του Ταργοντζίδη, του Καράλη, γείτονες, τ' "αρμενοπούλια" με τον Αράμ, που καθόντουσαν λίγο παρακάτω και τα "τουρκοπούλια" τα Χασανάκι και τον Ιλιάς, που μέναν λίγο πάρα πέρα.

Πειράζαμε, βέβαια, τ' αρμενοπούλια, εμείς, φωνάζοντας:

Αρμενί κουκούτς κουκούτς
Πασκαλίνα τρουτς προυτς!..

Πειράζαμε και τα τουρκοπούλια, χτυπώντας τις γροθιές μας τη μια απάνω στην άλλη:

Ιλιά, κουλιά
χέσον και κουμουλιά!..

Χωρίς καυγάδες γινόντουσαν όλα αυτά, εκτός, φυσικά, απ' τον πετροπόλεμο που άρχιζε αμέσως. Συχνά έτρεχα στη μητέρα μου, που βλέποντας το αίμα στο κεφάλι μου έφερνε γρήγορα καπνό να μου βάλει στην πληγή, φωνάζοντας:

-Ποίον αφορισμένον έτον; Σην γην να έμπαιν'!

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΨΑΘΑ

Αυτά, όμως, ήταν τίποτα μπροστά στη χαρά του παιχνιδιού και των ωραίων θεαμάτων στην αυλή των Εβραίων, που μας τραβούσε σαν μαγνήτης όλο το χρόνο, εκτός απ' τη Μεγαλοβδομάδα. Τότε απότομα κοβόντουσαν οι σχέσεις μας, ούτε ο πατέρας μου, ούτε κανείς από το σπίτι λέγαν μήτε την "καλημέρα" στους Εβραίους. Κι εμείς τα παιδιά, ξεχνώντας μονομιάς το καλοσυνάτο φέρσιμο των γειτόνων μας, κοιτούσαμε με φρίκη την πόρτα τους, πίσω από την οποία - ξέραμε καλά - ο Αβραάμ έστηνε ένα βαρέλι με καρφιά κι όποιο χριστιανικό παιδί κατάφερνε να πιάσει, τό 'βαζε μέσα, κυλούσε το βαρέλι κι έπεινε ύστερα το αίμα του.

-Πρόσεχε, μου έλεγε η μητέρα μου. Αφορισμένοι είν' αυτοί!

Αμέ δεν πρόσεχα; Τις νύχτες έβλεπα ολοκάθαρα αυτό το βαρέλι και ζαρωμένος στο κρεβάτι μου δεν μπορούσα να κλείσω μάτι από φόβο. Αυτοί που σταυρώσαν το Χριστό θα τό 'χαν τίποτα να με αρπάξουν κι εμένα και να με βάλουν στο βαρέλι;

Θα ξέραν, φυσικά, οι καημένοι οι Εβραίοι το τί πιστεύαμε για δαύτους και βλέποντας, εξάλλου, την απότομη έχθρα μας - τί να κάνουν; - κλείναν παράθυρα και πόρτες όλη τη Μεγάλη Εβδομάδα κι αυτό ήταν η ολοφάνερη απόδειξη για μας του τί θα κάναν μέσα οι αφορισμένοι και το τί παιδιά θα είχε κουβαλήσει ο Αβραάμ - κρυμμένα μέσα στο καλάθι του - και θα τά 'χει στριφογυρίσει σίγουρα μέσα στο βαρέλι.

Μετά το Πάσχα, όμως, όλα ξεχνιόντουσαν. 'Ανοιγαν οι Εβραίοι τα παραθύρια τους κι οι σχέσεις μας ξανάρχιζαν το ίδιο στενές κι εγκάρδιες όπως και πρώτα.

.....

(Από το ομώνυμο βιβλίο του)

ΑΝΘΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

• ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ: (1925) ■ Αντί να φωνασκώ.....9
• ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ ΤΑΚΗΣ: (1916) ■ ... Σε κλειστά τραίνα.....9
• ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ: (1934) ■ Ο φίλος μου ο 'Ινο.....10
• ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Θ. (1903) ■ Σελίδες αυτοβιογραφίας (απόσπασμα), Εσθήρ(αποσπάσματα).....15
• ΒΕΝΕΖΗΣ ΗΛΙΑΣ: (1904 - 1973) ■ Παραμύθι της Κοιλάδας του Αρσίν, Ο Ελιέζερ και η Δεβόρα.....29
• ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ: (1910 - 1986) ■ Των ιερών Εβραίων, Essai sur l' inegalité des Races Humaines, Μια(ν) Οβριοπούλα που μ' ασημένιο χτένι εδιαλυζούντανε, Το ποίημα της Εσθήρ Μπεσσαλέλ.....35
• ΘΕΟΤΟΚΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ: (1905 - 1966) ■ Ασθενείς και Οδοιπόροι (Απόσπασμα).....39
• ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΙΩΡΓΟΣ: (1927 - 1985) ■ Το κρεβάτι.....40
• ΚΑΒΑΦΗΣ Κ.Π.: (1863 - 1933) ■ Των Εβραίων - 50 μ.Χ., Αλέξανδρος Ιανναίος και Αλεξάνδρα.....43
• ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΝΙΚΟΣ: (1883 - 1957) ■ Οι αδερφοφάδες (απόσπασμα), Αναφορά στον Γκρέκο (απόσπασμα), Ταξιδεύοντας: Σινά - Ιερουσαλήμ (αποσπάσματα).....44
• ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ ΤΟΛΗΣ: (1938) ■ Το άγαλμα (απόσπασμα).....54
• ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ: (1922) ■ Μαουτχάουζεν (αποσπάσματα).....55
• ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ: (1908 - 1960) ■ Βασίλης Λάσκος (απόσπασμα), Σέργιος και Βάκχος (απόσπασμα).....62
• ΚΑΡΕΛΛΗ ΖΩΗ: (1901) ■ Των Εβραίων, Ισραήλ, Η μετάφραση των Εβδομήκοντα.....67
• ΚΑΦΤΑΝΤΖΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ: (1920) ■ Ρόζα Μιραλάι.....69
• ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ - ΝΑΧΜΙΑ ΝΙΝΑ: (1922) ■ "'Ενθα ουκ έστι πόνος".....70
• ΚΟΚΑΝΤΖΗΣ ΝΙΚΟΣ: (1927) ■ Τζιοκόντα (απόσπασμα).....75
• ΚΟΡΝΑΡΟΣ ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ: (17ος αιώνας) ■ Η θυσία του Αβραάμ (αποσπάσματα).....85
• ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ ΓΙΩΡΓΗΣ: (1909 - 1949) ■ Ο Γιοζέφης.....93
• ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ: (1935) ■ Εσθήρ ή ο δύσκολος τοκετός.....98
• ΜΑΤΣΑΣ ΝΕΣΤΟΡΑΣ: (1932) Μπεθ Σαλώμ.....101
• ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΣΤΟΥΛΑ: (1940) Ραχήλ.....103
• ΜΠΑΚΟΛΑΣ ΝΙΚΟΣ: (1927) ■ Η μεγάλη Πλατεία (απόσπασμα).....108
• ΜΠΕΡΑΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ: (1904 - 1968) ■ Το πλατύ ποτάμι (απόσπασμα).....115
• ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ: (1930) ■ Ο Ραούλ.....117
• ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ι.Α.: (1930) ■ Κατοχικό.....118
• ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ: (1859 - 1943) ■ Για τον Σιωνισμό.....118
• ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ.: (1901 - 1982) ■ Το λουλούδι της φρίκης (απόσπασμα).....119
• ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ: (1851 - 1911) ■ Ο αντίκτυπος του νου.....131
• ΣΤΑΡΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ: (1919 - 1987) ■ 'Εξοδος.....137
• ΤΖΑΛΛΑΣ ΚΙΜΩΝ: (1917 - 1988) ■ Επιστροφή, Με νοσταλγία θυμάμαι.....149
• ΤΖΙΟΒΑΣ ΦΡΙΞΟΣ: (1919) ■ Το πένθος.....154
• ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΜΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΙΝΟΣ: (1937) ■ Γιούτα Κοέν.....156
• ΧΑΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ: (1914 - 1981) ■ Σαμπεθάι Καμπιλής.....156
• ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΤΙΝΟΣ: (1931) ■ Ποιήματα για την καταστροφή των Εβραίων.....170
• ΨΑΘΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ: (1907 - 1979) ■ Γη του Πόντου (απόσπασμα).....172

ΑΝΘΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

- ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ: (1925) ■ Αντί να φωνασκώ....9
- ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ ΤΑΚΗΣ: (1916) ■ ... Σε κλειστά τραίνα....9
- ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ: (1934) ■ Ο φίλος μου ο 'Ινο....10
- ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Θ. (1903) ■ Σελίδες αυτοβιογραφίας (απόσπασμα), Εσθήρ(αποσπάσματα) 15
- ΒΕΝΕΖΗΣ ΗΛΙΑΣ: (1904 - 1973) ■ Παραμύθι της Κοιλάδας του Αρσίν, Ο Ελιέζερ και η Δεβόρα 29
- ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ: (1910 - 1986) ■ Των ιερών Εβραίων, Essai sur l' inegalité des Races Humaines, Μια(ν) Οβριοπούλα που μ' ασημένιο χτένι εδιαλυζούντανε, Το ποίημα της Εσθήρ Μπεσσαλέλ....35
- ΘΕΟΤΟΚΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ: (1905 - 1966) ■ Ασθενείς και Οδοιπόροι (Απόσπασμα) 39
- ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΙΩΡΓΟΣ: (1927 - 1985) ■ Το κρεβάτι 40
- ΚΑΒΑΦΗΣ Κ.Π.: (1863 - 1933) ■ Των Εβραίων - 50 μ.Χ., Αλέξανδρος Ιανναίος και Αλεξάνδρα 43
- ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΝΙΚΟΣ: (1883 - 1957) ■ Οι αδερφοφάδες (απόσπασμα), Αναφορά στον Γκρέκο (απόσπασμα), Ταξιδεύοντας: Σινά - Ιερουσαλήμ (αποσπάσματα) 44
- ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ ΤΟΛΗΣ: (1938) ■ Το άγαλμα (απόσπασμα)....54
- ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ: (1922) ■ Μαουτχάουζεν (αποσπάσματα) 55
- ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ: (1908 - 1960) ■ Βασίλης Λάσκος (απόσπασμα), Σέργιος και Βάκχος (απόσπασμα)....62
- ΚΑΡΕΛΛΗ ΖΩΗ: (1901) ■ Των Εβραίων, Ισραήλ, Η μετάφραση των Εβδομήκοντα....67
- ΚΑΦΤΑΝΤΖΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ: (1920) ■ Ρόζα Μιραλάι....69
- ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ - ΝΑΧΜΙΑ ΝΙΝΑ: (1922) ■ "'Ενθα ουκ έστι πόνος" 70
- ΚΟΚΑΝΤΖΗΣ ΝΙΚΟΣ: (1927) ■ Τζιοκόντα (απόσπασμα) 75
- ΚΟΡΝΑΡΟΣ ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ: (17ος αιώνας) ■ Η θυσία του Αβραάμ (αποσπάσματα) 85
- ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ ΓΙΩΡΓΗΣ: (1909 - 1949) ■ Ο Γιοζέφης....93
- ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ: (1935) ■ Εσθήρ ή ο δύσκολος τοκετός....98
- ΜΑΤΣΑΣ ΝΕΣΤΟΡΑΣ: (1932) Μπεθ Σαλώμ....101
- ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΣΤΟΥΛΑ: (1940) Ραχήλ 103
- ΜΠΑΚΟΛΑΣ ΝΙΚΟΣ: (1927) ■ Η μεγάλη Πλατεία (απόσπασμα) 108
- ΜΠΕΡΑΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ: (1904 - 1968) ■ Το πλατύ ποτάμι (απόσπασμα)....115
- ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ: (1930) ■ Ο Ραούλ 117
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ι.Α.: (1930) ■ Κατοχικό....118
- ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ: (1859 - 1943) ■ Για τον Σιωνισμό....118
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ.: (1901 - 1982) ■ Το λουλούδι της φρίκης (απόσπασμα)....119
- ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ: (1851 - 1911) ■ Ο αντίκτυπος του νου....131
- ΣΤΑΡΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ: (1919 - 1987) ■ 'Εξοδος....137
- ΤΖΑΛΛΑΣ ΚΙΜΩΝ: (1917 - 1988) ■ Επιστροφή, Με νοσταλγία θυμάμαι 149
- ΤΖΙΟΒΑΣ ΦΡΙΞΟΣ: (1919) ■ Το πένθος....154
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΜΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΙΝΟΣ: (1937) ■ Γιούτα Κοέν....156
- ΧΑΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ: (1914 - 1981) ■ Σαμπεθάι Καμπιλής 156
- ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΤΙΝΟΣ: (1931) ■ Ποιήματα για την καταστροφή των Εβραίων 170
- ΨΑΘΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ: (1907 - 1979) ■ Γη του Πόντου (απόσπασμα) 172

ΧΡΟΝΙΚΑ זברונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. **Ιωσήφ Λόβιγγερ**
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

